

INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
MONOGRAFIJA 179

NATAŠA MRVIĆ PETROVIĆ
ZDRAVKO PETROVIĆ

NAKNADA ŠTETE U OBLIKU
RENTE ZBOG TELESNE
POVREDE ILI SMRTI

INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
BEOGRAD 2021

**INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
MONOGRAFIJA 179**

**NATAŠA MRVIĆ PETROVIĆ
ZDRAVKO PETROVIĆ**

**NAKNADA ŠTETE U OBLIKU
RENTE ZBOG TELESNE
POVREDE ILI SMRTI**

Beograd, 2021

INSTITUT ZA UPOREDNO PRAVO
MONOGRAFIJA 179

NAKNADA ŠTETE U OBLIKU RENTE
ZBOG TELESNE POVREDE ILI SMRTI

Izdavač:
Institut za uporedno pravo,
Terazije 41, Beograd

Za izdavača:
Vladimir Čolović, direktor

Recenzenti:
Wolfgang Rohrbach
Dragan Mrkšić
Slobodan Stanišić

Lektor i korektor:
Svetlana Stojković

Prevod rezimea na engleski jezik:
Miloš Baltić

Priprema za štampu:
DOGMA, Beograd

Štampa:
SAJNOS Doo, Novi Sad

ISBN-978-86-80186-70-2

Tiraž: 200

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
UVOD	9

I DEO

ODŠTETNA RENTA – TEORIJSKI OSNOV I UPOREDNA REŠENJA	13
OSNOVNE TEORIJSKE POSTAVKE.....	13
Pojam i priroda odštetne rente	13
Pojam, vrste i odlike buduće štete	14
RENTA ILI PERIODIČNA NAKNADA ŠTETE	
U STRANIM PRAVNIM SISTEMIMA.....	16
Tradicionalni modeli regulisanja prava na odštetnu rentu.....	16
Francusko pravo	19
Englesko pravo	29
Nemačko pravo	37
Rusko pravo.....	54

II DEO

NAKNADA ŠTETE U OBLIKU RENTE U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE	67
PRAVO NA RENTU ZBOG TRAJNIH ŠTETNIH POSLEDICA	
TELESNE POVREDE	69
Zakonski osnov i titular prava na naknadu štete	69
Gubitak zarade – šteta u obliku izmakle koristi	71
Pojam izgubljene zarade	75
Gubitak zarade zbog uništenja ili smanjenja mogućnosti	
daljeg razvijanja ili napredovanja	77
Izdaci zbog trajnog povećanja potreba.....	80
Trajna nematerijalna šteta zbog umanjnja životne aktivnosti.....	84
PRAVO NA RENTU ZBOG GUBITKA IZDRŽAVANJA	
USLED SMRTI DAVAOCA IZDRŽAVANJA.....	89
Zakonski osnov i pravna priroda rente	89
Krug ovlašćenih lica.....	90
Pretpostavke zakonske obaveze izdržavanja.....	92

III DEO

OSTVARIVANJE PRAVA NA RENTU	95
PODNOŠENJE I DOKAZIVANJE TUŽBENOG ZAHTEVA	95
Podnošenje tužbenog zahteva i teret dokazivanja	95
Kvantum dokaza i standard dokazivanja	96
Nedostatak uzročne veze	101

PROGNOZA RAZVOJA PROFESIONALNE KARIJERE	
RADI ODMERAVANJA RENTE ZBOG GUBITKA ZARADE	103
Gubitak zarade zaposlenog radnika	105
Gubitak zarade samozaposlenog lica	110
Gubitak zarade ostvarene van radnog odnosa, sezonskim ili faktičkim radom	115
Gubitak zarade nezaposlenih lica	118
Gubitak zarade od rada ekonomski neaktivnih i zavisnih lica	119
ODMERAVANJE RENTE ZBOG IZGUBLJENE ZARADE	
USLED NEMOGUĆNOSTI RAZVOJA ILI NAPREDOVANJA	125
ODMERAVANJE RENTE ZBOG TRAJNO POVEĆANIH POTREBA	126
ODMERAVANJE RENTE ZBOG GUBITKA IZDRŽAVANJA	129
Činjenične pretpostavke aktiviranja zakonskog izdržavanja i postojanje štete	129
Osnov rente i kriterijumi za odmeravanje njene visine	131
SMANJENJE NAKNADE ŠTETE ZBOG DOPRINOSA	
OŠTEĆENOG NASTANKU ILI POVEĆANJU ŠTETE	137
KAPITALIZACIJA RENTE	139

IV DEO

OSTALA PITANJA POVEZANA SA NAKNADOM ŠTETE I RENTOM	145
TRAJANJE, PROMENE I PRESTANAK RENTE	145
Trajanje	145
Izmene i ukidanje rente	146
ODNOS NAKNADE ŠTETE I PRIMANJA	
OSTVARENIH PO DRUGIM PROPISIMA	152
Uračunavanja drugih primanja u naknadu materijalne štete	153
Odnos pravične novčane naknade nematerijalne štete i invalidnine	155
Uračunavanje isplaćenog nespornog dela naknade iz osiguranja u naknadu štete	157
Odnos rente i sume osiguranja	158
ZATEZNE KAMATE I DOSPELOST	
POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE	161
NEPRENOSIVOST PRAVA NA RENTU	165
ZASTARELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE I RENTE	166
ZAKLJUČAK	173
DAMAGE COMPENSATION IN FORM OF PERIODICAL	
PAYMENTS DUE TO BODILY INJURY OR DEATH	181
LITERATURA	191
IZVORI SA INTERNETA	197
PRAVNI IZVORI	200
PREGLED KORIŠĆENE SUDSKE PRAKSE	206

PREDGOVOR

Knjiga „Naknada štete u obliku rente zbog telesne povrede ili smrti” je naučni rezultat ostvaren u okviru delatnosti Instituta za uporedno pravo iz Beograda. Predmet istraživanja odnosi se na oblast odštetnog prava, koje je predmet višegodišnjih naučnih interesovanja autora. Knjiga je napisana u nastojanju da se, u meri u kojoj je to moguće posle radova prof. dr Obrena Stankovića, doprinese razvoju pravne nauke u regionu, kako bi se na tom osnovu podstaklo unapređenje zakonodavstva i prakse, naročito u Srbiji. Sadržaj i sistematika knjige osmišljeni su tako da omoguće ostvarenje pomenutih ciljeva. Dugujemo zahvalnost izdavaču, Institutu za uporedno pravo, što je prepoznao naučni i praktični značaj teme i pružio finansijsku podršku za objavljivanje rezultata istraživanja.

Predajući knjigu sudu pravničke naučne i stručne javnosti, zahvaljujemo na recenzentskim mišljenjima istaknutim stručnjacima iz oblasti prava osiguranja i naknade štete: prof. dr Volkfangu Rorbahu, predsedniku Europa Nostra Austrija (acc. prof. dr phil. dr oec. dr hc. Wolfgang Rohrbach, Donau-Universität Krems, Österreich), advokatu i profesoru dr Slobodanu Stanišiću (Fakultet pravnih nauka Panevropskog Univerziteta Apeiron, Banja Luka) i profesoru dr Draganu Mrkšiću (Tehnički fakultet univerziteta u Novom Sadu; Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu). Dragocena je bila i svaka stručna sugestija, stav ili argument koje smo na temu naknade štete u obliku rente u razmeni mišljenja dobijali od dragih prijatelja, kolegica i kolega dr Dragice Popesku, sudije Apelacionog suda u Beogradu i predavača na Pravnom fakultetu Univerziteta UNION u Beogradu, člana proširenog žalbenog veća Evropske patentne organizacije, Aleksandre Đorđević, sudije Apelacionog suda u Beogradu, Milice Čukić pravnog zastupnika u Službi likvidacije šteta, „Milenijum osiguranja” a.d.o. Beograd, Dejana Markovića, višeg pravnog zastupnika u Sektoru za zastupanje na sudu, Kompanija „Dunav osiguranje” a.d.o., Glavna filijala Kruševac i dr Ilije Smiljanića, nekadašnjeg direktora sektora u Direkciji za naknadu štete Kompanija „Dunav osiguranje” a.d.o. Beograd. Zahvaljujemo recenzentima, sudijama i stručnjacima iz osiguranja što su nam svoje znanje i dugogodišnje profesionalno iskustvo nesebično stavili na raspolaganje.

Posebnu zahvalnost upućujemo Svetlani Stojković, Milošu Baltiću i Milovanu Parezanoviću, koji su doprineli kvalitetu i lepom izgledu knjige.

*U Beogradu,
6.9. 2021.*

Autori

UVOD

Naknada štete je bitni element obligacionog odnosa oštećenog i štetnika, nastalog prouzrokovanjem štete. Obavezi štetnika da naknadi štetu korelira subjektivno pravo oštećenog da takvu naknadu zahteva. Shodno novijem konceptu po kome se odgovornost za štetu uspostavlja i bez obzira na krivicu štetnika, naknada štete se shvata kao jedan od načina popravljanja štete, tj. kao materijalna obaveza čijim se ispunjenjem uspostavlja ponovna ravnoteža u štetom poremećenim imovinskim odnosima štetnika i oštećenog. Stoga se naknadom štete ostvaruje preventivna funkcija odštetnog prava, veoma važna sa društvenog stanovišta, utoliko pre što se danas, u uslovima intenzivnog tehničko-tehnološkog razvoja množe mogući izvori šteta velikih razmera ili sa nesagledivim posledicama po prirodu, čoveka i živi svet zbog klimatskih promena, zagađenja vazduha, voda i zemljišta. Stoga je neophodno da se mehanizmi odštetnog prava, prvobitno koncipirani radi zaštite prava pojedinca, prilagode potrebi zaštite kolektivnih interesa (Jansen, 2003, pp. 63–64). Navedeno, ujedno, potvrđuje značaj i većitu aktuelnost odštetnog prava.

Pravo na naknadu štete ustanovljava se u korist oštećenog, u obimu koji odgovara šteti, kada je reč o materijalnoj šteti. Na opisanom načelu pune (integralne) naknade štete počiva ceo sistem odštetnog prava. Budući da je obaveza plaćanja štete centralna pravna posledica deliktne odgovornosti za štetu, jasna je povezanost ideja štete i njene naknade sa teorijskim konceptom građanskog delikta koji je odgovarao ideologiji liberalnog buržoaskog društva (tržišno orijentisanog društva) sa početka XIX veka (Voegeli, 1980, p. 136, Staake, 2014, p. 329), a danas je delimično nedostatan. Navedeni koncept dolazi do izražaja i u regulisanju načina popravljanja štete naknadom u novcu.

Racionalna pravila tržišne ekonomije, međutim, nisu uvek primenjiva na obligacioni odnos nastao vanugovornim prouzrokovanjem štete, tako da ni novčana naknada štete ne može u svim situacijama ostvariti kompenzatornu svrhu. Tipični su slučajevi šteta prouzrokovanih smrću ili telesnom povredom lica. Kako se štetnom radnjom zadire u najviše pravne vrednosti i zaštićena pravna dobra (pravo na život, pravo na telesni integritet čoveka), pravna priroda tih šteta je osobena i utiče na to da je teško opredeliti odgovarajući novčani iznos naknade materijalne štete kao i pravične novčane naknade za pretrpljenu nematerijalnu štetu. Jednostavno, okolnost da se „oštećuje” ili „uništava” čovek, a ne stvar, razlog je što se takve štete ne mogu popraviti – uspešnim lečenjem ne može se uspostaviti potpuno jednako stanje zdravlja oštećenog kao pre povrede niti se u novcu može nadoknaditi šteta koju trpi osoba tuđom greškom doživotno vezana za invalidska kolica. U slučaju kada je telesna povreda dovela do smrtnog ishoda, problem je

već i na logičkom nivou nerešiv. Stoga pokušaji prava i ekonomije da daju svoj odgovor na nerešiva pitanja određivanja adekvatne ili pravične novčane naknade štete u navedenim slučajevima liče na Sizifov posao, budući da nema pouzdanih kriterijuma na osnovu kojih se može odrediti „cena” izgubljenog života ili zdravlja čoveka.

Uprkos svim nedostacima, regule odštetnog prava kojima je od početka XIX veka oblikovan klasični model građanskopravne zaštite subjektivnih prava i interesa oštećenih lica i danas, uz izvesnu modernizaciju (Bürggemeier, 2011, p. 24), predstavljaju nezaobilazan deo njihove zaštite u svakom pravnom poretku, naročito u slučajevima kada se nastradala lica suoče sa teškim i trajnim posledicama telesnih povreda ili kada članovi porodice izgube materijalnu sigurnost zbog smrti davaoca izdržavanja. Saznanje o trajnoj nesposobnosti za rad ili nemogućnosti samostalnog obavljanja svakodnevnih životnih aktivnosti predstavlja traumatično iskustvo kako za oštećenog, tako i za njemu bliska lica. Štetni događaj iz temelja menja njegov lični i porodični život, ekonomska situacija se iznenada pogoršava, a svi planovi „padaju u vodu”. Kako je radna sposobnost najvažniji preduslov ekonomske sigurnosti čoveka, gubitak radne sposobnosti zbog telesne povrede suštinski otežava ili onemogućava oštećenog da upravlja sopstvenim životom, dovodi u pitanje njegovu i egzistenciju porodice i odnose sa drugima (Staake, 2014, p. 335). Jednako surovo, smrt povređenog prekida dotadašnje porodične i emotivne odnose, ostavlja trajne ožiljke u dušama osoba koje su bile bliske poginulom i menja njihove sudbine, budući da neće više biti zaštićeni izdržavanjem ili materijalnom pomoći ako su je redovno dobijali od njega.

U opisanim slučajevima, iako to nije primarni zadatak odštetnog prava, ipak se naknadom štete u obliku periodično isplaćivane novčane rente može obezbediti izvesna imovinska sigurnost oštećenog ili njemu bliskih, izdržavanih lica. Da su pravila o naknadi štete u obliku rente ishodila iz teorijskog koncepta deliktne odgovornosti za trajne materijalne štete zbog oštećenja zdravlja ili smrti lica, saglasno socijalnoj potrebi da se, na teret štetnika, obezbedi ekonomska sigurnost onoga ko ostane nesposoban za rad i izdržavanim licima, vidljivo je iz okolnosti da se u različitim pravnim sistemima upravo u tim situacijama dozvoljava ili izričito zakonom reguliše pravo na naknadu štete u obliku rente. Svojstva novca (prenosivost, trajnost, deljivost, standardizovanost, prepoznatljivost) koja ga čine opšteprihvaćenim sredstvom plaćanja i periodičnost isplata omogućavaju da renta postigne opisanu funkciju.

Naknada štete u obliku rente predstavlja izazov kako za teoriju odštetnog prava, tako i za praksu, zato što se zahtevi za rentu podnose u slučajevima kada se oštećeni suočavaju sa kompleksnim posledicama teških telesnih povreda¹ koje se pravno prepoznaju kao različiti vidovi štete. Odlučivanje o tužbi za naknadu

¹ Kompleksne (katastrofalne) posledice izazivaju povrede glave, kičme ili ortopedske povrede koje dovode do paralize tela, amputacije ekstremiteta, oštećenja mozga ili teškog oštećenja čula. Redovno vode gubitku određenih svakodnevnih funkcija organizma, čime teško pogađaju kako oštećenog, tako i članove njegove porodice.

štete u opisanom slučaju komplikovano je zbog toga što se razlikuje pravni režim posledica koje se normativno definišu kao materijalna i nematerijalna šteta i načini naknade postojeće i buduće štete. Problem nastaje kada treba da se odluči o naknadi štete koja će se izvesno produžiti ubuduće ili će se kasnije javiti, čiji se visina i obim ne mogu pouzdano odrediti u vreme odlučivanja o zahtevu za naknadu štete, iako je jasno da je ostvaren uzrok štete i da postoji odgovornost štetnika i/ili odgovornog lica. Suočen sa obavezom da odluči o takvom zahtevu, likvidator osiguravajućeg društva ili sudija kao da rešava neku vrstu jednačine sa dve nepoznate: na osnovu utvrđenog uzroka štete treba da ispita da li će se pored postojeće štete javiti i buduća šteta, za koju ne može da zna kada će prestati ili kada će tačno nastati, niti u kom obimu, a na osnovu te prognoze treba da, shodno kompenzatornom načelu, opredeli adekvatnu novčanu naknadu. Kako svoj „izvor” pravo na rentu ima u pretrpljenoj šteti, svaki problem koji se inače javlja u klasičnim parnicama radi naknade štete na planu dokazivanja štete i određivanja visine naknade „prelama” se i na tužbene zahteve radi utvrđivanja prava na rentu, ali tako što dodatno komplikuje spor.²

Uprkos tome što je veoma značajno za praksu, pitanje naknade štete u obliku rente potcenjeno je u teoriji odštetnog prava u toj meri da Fleming (1969, p. 295) figurativno takav oblik naknade naziva „Pepeljugom” pravne literature. U našoj pravnoj literaturi situacija je drugačija: zasluga je profesora Obrena Stankovića, velikana naše pravne misli, što „Pepeljuga” nije ostala skrivena ispod korita. Njegova knjiga *Naknada štete u obliku rente*, izdata 1975. godine, predstavlja prvo i kapitalno delo od koga se redovno polazi u istraživanjima navedene teme. Ipak, proteklo vreme nameće potrebu da se preispitaju i, po mogućnosti, dopune raniji dogmatski stavovi i rezultati uporednopravne analize i da se analizira novija sudska praksa. U nastojanju da se to učini drugačijim pristupom, ali takođe na celoviti način, nastala je ova knjiga. U njoj su sadržani rezultati istraživanja uporednopravnih rešenja i aktuelnog zakonodavstva i prakse u Republici Srbiji.

---

² Moguće je da se u postupku naplate štete od osiguranja postigne vansudsko poravnanje o isplati rente, ali se redovnije zaštita prava oštećenog postiže pokretanjem parničnog postupka.

IDEO

ODŠTETNA RENTA – TEORIJSKI OSNOV I UPOREDNA REŠENJA

OSNOVNE TEORIJSKE POSTAVKE

Pojam i priroda odštetne rente

Etimološki, reč „renta” ima poreklo u latinskom jeziku: francuski izraz *rente*, u smislu godišnjeg prihoda ili novčane rate koja periodično dospeva, izveden je iz latinske reči koja označava prihod (starolat. *reddita*, novolat. *rendita*). Značenje izraza renta menjalo se kroz vekove, ali je redovno označavalo koristi od kapitala, od vlasništva na nepokretnostima ili na retkim resursima, koje redovno prispevaju, a ne iziskuju rad ili napor vlasnika (u ovom smislu Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 103). U istom značenju izraz je preuzet kako u nemačkom jeziku (*Renten*), tako i u starom anglosaksonskom pravu (*rent*).

U pravu renta označava redovnu periodičnu isplatu novčanih iznosa na osnovu različitih pravnih potraživanja: naknade štete usled oštećenja zdravlja ili smrti lica izazvanih deliktom radnjom štetnika, invalidskih penzija za slučaj trajne delimične ili potpune nesposobnosti za rad socijalnog osiguranika, obaveze izdržavanja između bliskih srodnika u slučaju razvoda i slično. U obligacionom pravu se izrazom renta označava svaki novčani iznos koji se redovno isplaćuje u vremenskim intervalima (sukcesivno), na osnovu nekog pravnog potraživanja, bez obzira na to da li je izvor obaveze ugovor ili delikt. Otuda ima smisla insistirati na terminu odštetna renta, kako to čini i Salma (2013, p. 41), da bi se označila renta koja izvor ima u deliktu, za razliku od rente koja nastaje zbog kršenja ugovora.

Renta se razlikuje od drugih načina popravljavanja štete. Šteta se popravljiva uspostavljanjem imovinskog stanja oštećenog koje je postojalo pre štetnog događaja, a tek ako to nije moguće ili ako oštećeni tako zahteva, sud će odrediti naknadu štete u novcu. Specifičnost rente, kao vrste novčane naknade štete, jeste to što ukupan iznos štete nije poznat u vreme odlučivanja o tužbenom zahtevu. Zbog toga se početni iznos rente utvrđuje prema visini nastale (postojeće) štete u vreme odlučivanja o zahtevu, a tuženi se obavezuje na plaćanje naknade periodično, za određeno vreme ili trajno, u unapred utvrđenim iznosima.

Iz navedenog proizilazi da u pravnoj prirodi odštetne novčane rente dolaze do izražaja sledeće karakteristike:

- to je način naknade buduće štete, tj. štete koja će se produženo javljati ili će se ponavljati, čiji ukupan obim i visina nisu poznati u vreme odlučivanja o zahtevu za naknadu štete, tako da ni ukupan iznos novčane naknade štete ne može biti opredeljen;

- periodično se plaća, u unapred utvrđenim iznosima (najčešće jednaki), a

- obaveza odgovornog lica traje doživotno do smrti oštećenog ili do određenog momenta koji je utvrđen zakonom ili sudskom odlukom.

Izuzetno se novčana renta može pretvoriti u jedinstvenu sumu (jednokratnu novčanu obavezu) ako za to postoje opravdani razlozi – tzv. kapitalizacija rente.

Pojam „renta” iscrpljuje se u periodičnom (sukcesivnom) načinu isplate naknade buduće trajne štete. Stoga ona predstavlja najpogodniji način naknade materijalne štete prouzrokovane telesnom povredom ili smrću davaoca izdržavanja, kada, zahvaljujući najvažnijim pomenutim karakteristikama, olakšava postizanje ciljeva komutativne (korektivne) pravde. Kako se vidi, odštetna novčana renta je svojom prirodom povezana sa konceptom deliktne odgovornosti za štete usled telesne povrede ili smrti lica, iako ne postoje prepreke da bude određena i na osnovu odgovornosti bez krivice.

Najveće prednosti rente ispoljavaju se u njenoj fleksibilnosti nasuprot rigidnosti naknade štete u obliku jedinstvene sume. Ako bi se tačno razradio plan mesečnih plaćanja, rentom bi bilo moguće zadovoljiti različite buduće potrebe oštećenog (zbog gubitaka zarade ili izdržavanja, trajnih pojačanih potreba, stalnih duševnih patnji zbog smanjene životne aktivnosti). Mogla bi periodično da se usklađuje sa promenama vrednosti novca usled inflatornih kretanja, a u slučaju potrebe preostali deo uvek je lako pretvoriti u jedinstvenu novčanu obavezu (tako Plant 1984, pp. 1328-1329). Reklo bi se: idealan način naknade buduće trajne štete, pod uslovima da se zna kada je i zašto celishodno odrediti rentu i kako to učiniti.

Pojam, vrste i odlike buduće štete

Renta je namenjena naknadi buduće štete, koja se razlikuje od postojeće (dospele, nastale) štete prema vremenskom kriterijumu kada nastaje šteta (posledica) u odnosu na trenutak preduzimanja štetne radnje (uzrok štete). Sa realizacijom uzroka štete ili nastankom štetnog događaja postojeća šteta je već nastala, za razliku od situacije kada postoji vremenska distanca između štetne radnje koja se dogodila i posledice koja još nije nastala ili još nije prestala (buduća šteta).

Prema tome, štetni događaj, koji se sada dešava, postaje uzrok štetnih posledica koje će se, po redovnom toku stvari, ispoljavati i ubuduće (duže vreme ili trajno) ili će takve posledice sigurno ili vrlo verovatno nastati u budućnosti.

Uobičajeno je da se buduća šteta deli na buduću kontinuiranu (sukcesivnu, konstantnu ili trajnu štetu) i buduću izvesnu, predvidivu ili novu buduću štetu (Matijević, 2018, p. 327; Jug, 2015, pp. 475-476). Kontinuirana šteta nastaje sa

preduzimanjem štetne radnje, a nastavlja da traje i u budućnosti, neizvesno dugo, nekad do kraja života oštećenog. Šteta može sve vreme da traje (duševni bolovi i patnje zbog trajnog umanjena životnih aktivnosti osobe koja je doživotno ostala nepokretna) ili da nastaje u vremenskim intervalima, kao što je slučaj kod gubitka zarade usled smanjene radne sposobnosti kada oštećeni svakog meseca trpi štetu u vidu razlike između sadašnje zarade i one koju je ostvarivao pre štetnog događaja. Uzročna veza je održana i direktna, bez obzira na vremensku distancu između uzroka i štete, s tim što će biti lakše dokazati uzročnu vezu između štetnog događaja i štete koja će izvesno nastati u budućnosti (na primer, trajnih duševnih bolova zbog unakaženosti kao posledice telesne povrede) nego štete koja se veoma verovatno može očekivati, poput izgubljene zarade.

Šteta može trajati neizvesno (aleatorno) dugo ili do određenog budućeg trenutka. U prvom slučaju obaveza odgovornog lica da plaća rentu traje sve dok se ne promene okolnosti i oštećeni prestane da trpi štetu. U drugom slučaju obaveza plaćanja rente prestaje kada nastane zakonom predviđen uslov za njeno uklanjanje, na primer: ispunjenost starosnog uslova za odlazak u penziju, završetak redovnog školovanja i slično.

Predvidiva buduća šteta je šteta čiji se uzrok ostvaruje sada, dok će štetne posledice izvesno ili najverovatnije nastati kasnije, ali se ne zna kada i kog će obima biti. Tipičan primer jeste gubitak zarade koju bi oštećeni imao da je, prema redovnom toku stvari, napredovao na svom radnom mestu, što je štetnim događajem osujećeno, a šteta se ispoljava kao razlika između veće zarade koju bi imao da je unapređen i sadašnje zarade. Buduću predvidivu štetu predstavlja i razlika između zarade koju je oštećeni dobijao pre štetnog događaja i sadašnje zarade koju ostvaruje na radnom mestu na koje je premešten zbog smanjenih radnih sposobnosti. Kako se u vreme nastanka uzroka predvidive štete nije mogao odrediti obim i visina štete koja će se dogoditi u budućnosti, o njoj će biti moguće odlučiti tek pošto štetne posledice nastanu (kada oštećeni bude premešten na slabije plaćeno radno mesto ili kada bi sa stečenim radnim iskustvom na istom poslu izvesno bio unapređen). Ovakve štete momentom svog nastanka predstavljaju novi pravni problem, iako proizilaze iz ranijeg štetnog događaja, tako da se pitanje njihove naknade mora razmatrati odvojeno, pojedinačno i naknadno, na osnovu posebnog tužbenog zahteva.

Kako se vidi, razlika između buduće kontinuirane i predvidive buduće štete utiče na procesne mogućnosti da se zahtev za naknadu štete razmatra u određenom trenutku (pitanja dospelosti štete i zastarelosti prava na naknadu štete) i na način naknade štete. Kako obim i visinu buduće izvesne štete nije moguće ustanoviti u trenutku kada se odlučuje o tužbenom zahtevu, javljaju se teškoće zato što se visina štete mora prognozirati na osnovu primenjenog računa verovatnoće, što komplikuje likvidaciju šteta u osiguranju, jednako kao što otežava odlučivanje suda o naknadi štete u parničnom postupku.

RENTA ILI PERIODIČNA NAKNADA ŠTETE U STRANIM PRAVNIM SISTEMIMA

Tradicionalni modeli regulisanja prava na odštetnu rentu

Prednosti periodičnog načina isplate novčane naknade materijalne štete za slučaj telesne povrede (zbog gubitka zarade usled nesposobnosti za rad) ili smrti lica (zbog gubitka izdržavanja usled smrti davaoca izdržavanja) prepoznate su i u uporednom pravu. Funkcionalni komparativni pristup pokazuje da je naknada štete u obliku rente prihvaćena u savremenom pravu, bilo da se pravo na rentu izričito zakonski reguliše u nekom zakonodavstvu ili se određuje na osnovu principa odštetnog prava (tako i Stanković, 1975, p. 10). Ako strana prava poredimo formalno, zapaža se uticaj tradicionalno prihvaćenih koncepata u oblasti deliktne štete na različito normativno regulisanje prava na naknadu štete (time i na rentu). U anglosaksonskom pravu se zaštita prava povređenog deliktnom radnjom štetnika obezbeđuje sistemom deliktne štete (*Tort law*), dok se u kontinentalnom pravu tužbom za naknadu štete popravljaju posledice kršenja ne samo prava nego i pravom zaštićenih interesa pojedinca (pravno priznate štete) (Ibbetson, 2003: 83). Između francuskog i nemačkog prava u kontinentalnom pravnom sistemu uočljive su razlike, koje imaju korene u drugačijim dogmatskim pristupima regulisanju deliktne odgovornosti iz prve polovine XIX veka.¹ Konceptualne razlike između kontinentalnog i *common law* pravnog sistema nisu mogle biti prevaziđene ni kroz pokušaje stvaranja deliktne štete Evropske unije (dalje: EU).² One nužno dolaze do izražaja i u domenu regulisanja prava na rentu zbog kontinuirane štete uzrokovane telesnom povredom ili smrću lica.

Tradicionalno se razlikuju tri modela regulisanja prava na rentu: prvo su pravni sistemi u kojima se naknada štete za slučaj telesne povrede ili smrti lica isplaćuje u obliku jedinstvene sume, paušalno (anglosaksonska zakonodavstva), drugo su, prema podeli koju nudi Fleming (1969, pp. 295-296), a slično pominju Moréteau (2015, p. 90) i Makesinis & Unberath (2002, p. 912), zakonodavstva kontinentalnog pravnog sistema u kojima je tehnički neutralno u kome će obliku biti isplaćena naknada (jednokratno ili u obliku rente), kao što su, na primer, francusko i švajcarsko i, treće, u sistemima koji su razvijani pod uticajima germanske pravne varijante (nemačko i druga prava koja prihvataju slična rešenja,

¹ Brüggemeier (2011: 23, 24) objašnjava da postoje razlike u načinu predviđanja osnova odgovornosti, regulisanju pitanja štete, kao i u pravnotehničkim detaljima i na primeru reforme francuskog prava 2005. godine pokazuje da pokušaji izmene tradicionalnih rešenja izazivaju dodatne probleme u međusobnoj komunikaciji Nemačke i Francuske i drugih evropskih država.

² Nacrt Principa evropskog deliktne štete (*Principles of European Tort Law*), koje je pripremala Evropska grupa za deliktne štete (*European Group for Tort Law*) osnovana 1992. godine, nije usvojen. Predlog je uključivao, za slučaj smrti ili telesne povrede, pravo na rentu zbog buduće materijalne, ali i trajne nematerijalne štete (Von Bar *et al.* 2009: 978). O terminološkim problemima ujednačavanja odštetnog prava EU vid. Weitenberg, 2008. Najveći domet u harmonizaciji odštetnog prava EU ostvaren je donošenjem direktive o odgovornosti proizvođača za nedostatke proizvoda (Knetsch, 2017, p. 346).

u koja treba ubrojati i pravo Republike Srbije) po zakonu se prioritet daje renti u odnosu na jedinstvenu novčanu naknadu (kapitalizovana renta).

Čini se da praktični značaj konceptualnih razlika nije veliki, a da se one dodatno smanjuju sa razvojem prava i prihvatanjem pravnih transplantata. Tako se i u pravnim sistemima u kojima po zakonu renta treba da ima prioritet, kapitalizacija rente često primenjuje zato što to odgovara oštećenom, tuženom i advokatima koji tako ostvaruju veći honorar. S druge strane, pojava stagflacije kao posledica svetske strukturne krize sredinom sedamdesetih godina XX veka, a potom i privredna recesija tokom svetske finansijske krize 2007/2008. godine doprineli su da se uoče prednosti periodične isplate naknade štete i da se tako „Pepeljuga ponovo pojavi na balu”. Stoga su u pravima Engleske i Velsa, Škotske, Severne Irske i Republike Irske, kao i u pravima Sjedinjenih Američkih Država i zemalja Komonvelta, poput Kanade, Australije i Novog Zelanda, počela da se primenjuju tzv. strukturna poravnanja (*structured settlement*). Ona se inkorporišu u sudsku presudu (tvz. *structured judgment*) kojom se određuje da se deo naknade isplaćuje u jedinstvenom iznosu, dok se preostali deo, namenjen naknadi buduće štete zbog neophodne tuđe pomoći ili gubitka zarade zbog nesposobnosti za rad, isplaćuje u anuitetima, i to tako što osiguravači finansiraju isplatu iz oročenog preostalog dela naknade ili prihoda ostvarenih plasiranjem kapitala na tržištu (Hardman, 2005, p. 7) za američko pravo, gde je najpre primenjeno po osnovu osiguranja radnika za posledice nesrećnog slučaja, vid. Plant, 1984; Lewis, 2006). Na osnovu opisane prakse obročnih plaćanja dela naknade početkom XXI veka uvedeni su sudski nalozi za periodično plaćanje naknade štete (*periodical payment order* - PPO) u slučajevima kada su oštećeni izloženi katastrofalnim³ štetnim posledicama telesne povrede koju su zadobili u nesrećama na radu, saobraćaju, pogrešnim lečenjem, korišćenjem neispravnih proizvoda i slično (Mrvić Petrović & Petrović, 2018). Drugi primer jeste pomenuta reforma francuskog obligacionog prava pripremana još od 2004. godine, kojom je, između ostalog, trebalo postići da se rente redovnije određuju u praksi (Avant-projet Catala, 2005). Opisane promene detaljnije su objašnjene na narednim stranicama.

Zakonsko regulisanje prava na odštetnu rentu na nacionalnom nivou je tekovina savremenog prava. Stanković (1975, p. 9) je primetio da stariji zakonic, poput austrijskog Opšteg građanskog zakonika, Opšteg imovinskog zakonika za Knjaževinu Crnu Goru i Građanskog zakonika za Kraljevinu Srbiju nisu sadržali odredbe koje se odnose na rentu. Tu bi svakako trebalo ubrojati i francuski Građanski zakonik. Međutim, renta se priznavala i u teoriji i u praksi na osnovu odredaba kojima je garantovano pravo na naknadu štete zbog gubitka radne sposobnosti usled telesne povrede i zbog gubitka izdržavanja usled smrti davaoca izdržavanja. Nešto je drugačiji primer švajcarskog Zakonika o obligacijama iz

---

³ U medicinskoj terminologiji koristi se izraz *catastrophic injuries* koji, prema definiciji Američkog medicinskog udruženja, uobičajeno podrazumeva teške traumatske povrede mozga, kičmene moždine ili kičme, a šire posmatrano može da obuhvata i druge posledice kao što su trajna unakaznost, potres mozga, višestruki, složeni prelomi kostiju, amputacije ruku ili nogu, delimična ili potpuna oduzetost tela.

1911. godine koji, u okviru opšte odredbe iz čl. 43 o kriterijumima koji utiču na odmeravanje naknade, u st. 2 sadrži pravilo da će od tuženog biti traženo da položi obezbeđenje u slučaju kada sud određuje naknadu štete u obliku rente (*Švajcarski Zakonik o obligacijama*, 1962). Navedena opšta odredba konkretizuje se odlukama sudova. U modernijim zakonicima pravo na naknadu štete u obliku rente za slučaj pretrpljenih telesnih povreda ili smrti lica po pravilu je izričito regulisano, kao što pokazuju primeri našeg ili ruskog prava. Opisane razlike utiču na pristup uporednom istraživanju, koje mora da bude više usmereno na praksu u slučaju kada pravo na rentu nije eksplicitno regulisano u stranom zakonu.

U novijoj pravnoj literaturi retko su zastupljeni rezultati komparativnog istraživanja rente kao oblika naknade štete.⁴ To je još jedan razlog što postoji potreba da se predmet istraživanja detaljnije analizira sa komparativnog stanovišta. Obuhvat uporednog istraživanja uslovljen je korišćenjem metode *core legislation*, kojom su izabrana zakonodavstva – predstavnici anglosaksonskog i kontinentalnog pravnog sistema (i romanske i germanske pravne tradicije). Dopunski je analizirano građansko zakonodavstvo Rusije, koje se od osamdesetih godina XX veka ubrzano razvija, ali i dalje zadržava osobena rešenja koja potiču iz sovjetskog prava (Yagelnitskiy, 2021). Kako je u pravu Republike Srbije osnovni pravni izvor Zakon o obligacionim odnosima (dalje: ZOO), donet 1975. godine kao savezni propis u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, izuzetno moderan za ondašnje prilike i kvalitetan, zbog čega je bio preuzet i u zakonodavstvima osamostaljenih republika po raspadu SFRJ, nije bilo potrebe širiti uporednu analizu na ta zakonodavstva, veoma slična pravu Republike Srbije. Da bi se rezultati uporednog istraživanja lakše mogli porediti međusobno i sa rešenjima iz prava Republike Srbije, iskorišćen je model analize po ključnim elementima.

Imovinski gubici i troškovi nastali kao propratne štetne posledice telesne povrede ili smrti davaoca izdržavanja u određenom obimu se nadoknađuju i kroz komplementarni sistem zdravstvenog, a naročito socijalnog i penzijskog osiguranja. Letimično se može zapaziti da razvijeni sistemi socijalnog i penzionog osiguranja u Evropi, koji su važna tekovina kapitalizma XX veka, i u postindustrijsko doba umanjuju socijalni značaj mehanizama odštetnog prava. Pored toga, načini na koje se obračunava naknada štete, mogućnost oporezivanja kapitalizovanog iznosa rente i uračunavanje naknada koju invalidi ostvare po osnovu socijalnog osiguranja dodatno doprinose raznolikim praksama na prostoru EU, kako u pogledu učestalosti podnošenja tužbi radi naknade štete za slučaj telesne povrede ili smrti lica, tako i u vezi sa visinom naknade štete koja bude određena sudskom odlukom. Tako je jedno komparativno istraživanje (Vismara *et al.*, 2014) pokazalo da se zahtevi za naknadu materijalne štete, a posebno u obliku rente, vrlo retko podnose u državama romanske pravne tradicije, poput Italije i

⁴ Vid.: Filipović, 1999, str. 21-22, 36-37, 71-72, 88-89; Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2000, 198-199, Petrović & Todorović, 2004, 42-44. Nešto detaljnije su analize u Mrvić Petrović & Petrović, 2017 i 2018, iz kojih su korišćeni pojedini rezultati.

Španije, u kojima se u preko 50% slučajeva parnica pokrenutih u slučajevima oštećenja zdravlja ili smrti lica zahteva isključivo naknada nematerijalne štete. Podatak da se, na primer, u Italiji određuju gotovo dvostruko veći iznosi paušalne naknade za nematerijalnu štetu u slučaju smrti lica nego u Španiji i drugim zemljama ukazuje da se time indirektno „kompenziraju” potcenjeni iznosi naknade materijalne štete (Vismara *et al.*, 2014, p. 4). Može se pretpostaviti da su uočene razlike posledica drugačije regulisane obavezne zdravstvene zaštite i obima prava iz socijalnog osiguranja, što dodatno otežava da se na celom području EU primene ista merila prilikom obračuna naknade štete i određivanja podesnog načina njene isplate (Vismara, *et al.*, 2014, p. 8). Problem je što se povodom telesne povrede ili smrti lica ne može uvek sa sigurnošću zaključiti o načinu na koji su povezani sistemi odštetnog prava i socijalnog osiguranja, što znači da se ne može dobiti celovita predstava o kvalitetu pravne zaštite koja se obezbeđuje oštećenima u pojedinoj državi. Kako bi se takvim pristupom fokus istraživanja neminovno pomerio sa rente kao predmeta istraživanja na pitanje zaštite prava oštećenih lica, pravila koja upućuju na međusobnu povezanost i uslovljenost dva sistema uzeta su u analizi u obzir samo u neophodnoj meri.

Francusko pravo

Koncept štete i naknade štete. Francuski građanski zakonik (Code Civil, 1804 – dalje: CC) predviđa generalno pravilo o pravu na naknadu štete u korist onoga kome je šteta pričinjena (čl. 1382). Ono odgovara jedinstvenom i vrlo široko shvaćenom konceptu štete, pod kojom se podrazumeva svaka povreda ili gubitak koji trpi oštećeni, a može se popraviti naknadom. Premda je koncept štete jedinstven, u praksi se, kako navode Canarsa (2002, pp. 14-15), Moréteau (2015, p. 14) i Vezina (1993, p. 165) pravi razlika između štete pričinjene povredom materijalnih dobara oštećenog – *préjudices matériel* (ili, slično tome, *préjudices économiques, patrimonial, pécuniaire*) nasuprot povredama nematerijalnih prava ličnosti (*préjudices moral* ili *préjudices personnels, préjudices non-économiques, extrapatrimonial, non pécuniaire*)⁵. Razlika je značajna zbog potrebe da se primene drugačiji načini popravljavanja materijalnih i nematerijalnih šteta, iako nije uvek moguće dosledno ih razgraničiti.

Prema vrhovnom načelu pune naknade štete (*reparation intégrale du préjudice*), oštećeni ima pravo na naknadu ukupne štete koju je pretrpeo – ni manje ni više od toga. Stoga je obaveza suda da izvrši individualizaciju naknade prema visini pretrpljene štete i okolnostima konkretnog slučaja. Autoritetom odluka Kasacionog suda Francuske obezbeđuje se poštovanje navedenog principa u sudskoj praksi, naročito u slučajevima naknade štete zbog telesne povrede.

---

⁵ Navedeni izrazi nisu uvek sinonimi; mogu imati drugačija značenja ili su neprecizni. Smatra se da izraz *préjudice économique*, iako samo donekle odgovara engleskom terminu *pure economic damage*, nije svojstven kontinentalnom pravu (Aynès, 2007, p. 1), te ne bi bilo pravilno da se koristi kao sinonim za izraz materijalna šteta, zato što podrazumeva štetu od umanjene ekonomske aktivnosti, koju može da trpi i neko drugo lice, a ne isključivo oštećeni (Kingisepp, 2003, p. 204).

Kreativnim tumačenjima najviše sudske instance ujednačava se praksa, što je utoliko značajnije jer zakon samo načelno reguliše oblast naknade štete, zbog čega je sudska praksa raznolika i nedosledna.

Kao oblik naknade materijalne štete prouzrokovane telesnom povredom, renta se dosuđuje pod uslovom da se štetne posledice protežu u budućnost. Građanskopravni mehanizam naknade štete, u tom slučaju, dopunjuje zaštitu prava oštećenih koja se postiže prvenstveno kroz sistem zdravstveno-invalidske zaštite i socijalnog osiguranja. Kako navodi Canarsa (2002, p. 15), oštećeni u parničnom postupku od štetnika ili odgovornog lica može tražiti naknadu troškova koji nisu obuhvaćeni invalidskim i zdravstvenim osiguranjem, tj. naknadu preostale postojeće ili buduće štete (isplatu drugih medicinskih troškova, troškove neophodne kućne nege, tuđe pomoći i slično) pod uslovom da iznos štete prevazilazi obeštećenje koje oštećeni ostvaruje po osnovu zdravstvenog i invalidskog osiguranja. Prema tome, zaštita kroz institute odštetnog prava supsidijarna je u odnosu na invalidsko-socijalnu zaštitu i naknadu iz osiguranja.

Vrste nadoknadbive štete. U obliku rente nadoknađuje se trajna materijalna šteta za slučaj pretrpljene telesne povrede ili smrti. Najčešće se u praksi zahtev podnosi zbog imovinskih gubitaka koji će nastajati zbog smanjenja radne sposobnosti povređenog, dok se ređe zahteva renta zbog trajno povećanih potreba (za troškove neophodne pomoći trećeg lica ili za troškove lečenja, medicinskih pomagala i slično). Posredno oštećeni (*victime de ricochet*) koji smrću davaoca izdržavanja gube izdržavanje imaju pravo da traže naknadu materijalne štete, koja može biti određena u obliku rente.

Sud opredeljuje oblik i visinu naknade štete prema vrsti pretrpljene štete, tj. zavisno od toga da li se radi o nastaloj (postojećoj) ili budućoj šteti. U francuskom pravu se stoga uvek pravi razlika između privremene nesposobnosti (*incapacite temporaire*) i trajne nesposobnosti za rad (*incapacite permanente*) povređenog. Dok se visina postojeće materijalne štete koju oštećeni trpi gubitkom zarade tokom privremene nesposobnosti za rad utvrđuje vrlo precizno, kao razlika zarade koju bi tužilac ostvarivao da ima očuvanu punu radnu sposobnost i zarade koju je ostvarivao od momenta povređivanja do konsolidacije zdravstvenog stanja, dotle se, u slučaju trajne nesposobnosti za rad, naknada buduće štete u vidu gubitka zarade određivala najčešće nepreciznije, u paušalnom iznosu, i to prema stepenu ustanovljenog invaliditeta oštećenog, koji može da iznosi od 1% do 100% (Chartier, 1983, p. 222).

Poredeći imovinsku situaciju oštećenog pre i posle štetnog događaja, sudija procenjuje da li je gubitak zarade bio potpun ili delimičan, kao i da li se, prema pretrpljenim povredama, ishodu lečenja i stepenu invaliditeta povređenog može očekivati trajan ili privremeni gubitak zarade i opredeljuje visinu i oblik naknade štete. Novčana naknada buduće štete može biti opredeljena u oblicima rente ili jedinstvene sume. Kako nema zakonskog pravila po kome renti treba dati prednost, sud će odrediti način naknade štete prema okolnostima slučaja, pri čemu

fakultativno uzima u obzir želje stranaka. Izmenama CC iz 2016. godine uvedeno je da sudije treba da obrazlože zašto ne određuju naknade u obliku rente zbog gubitka zarade ili trajno povećanih potreba usled nesposobnosti za rad izazvane telesnom povredom. Sudija dodatno mora da odredi hoće li se renta isplaćivati mesečno ili kvartalno i do kog momenta.

Shodno načelu da je svako ko drugome pričini štetu dužan da je nadoknadi (ranije čl. 1382, a sada čl. 1240 CC), pravo na naknadu štete ostvaruju lica koja gube izdržavanje zbog smrti davaoca izdržavanja. Krug ovlašćenih lica je širi od lica koja imaju pravo izdržavanja po porodičnom zakonodavstvu, tako da naknada mogu tražiti svi koji su materijalno zavisili od faktičkog izdržavanja koje su dobijali od davaoca, iako nije imao zakonsku obavezu da to čini. Opasnost da se proizvoljno proširi krug ovlašćenih lica izbegava se obavezom da se dokaže uzročna veza između smrti davaoca izdržavanja i pretrpljene štete u vidu gubitka izdržavanja.

Utvrđivanje stepena telesnog oštećenja. Gubitak zarade se opredeljuje prema stepenu smanjenja radnih sposobnosti oštećenog prema rezultatima medicinskog veštačenja, na osnovu tablica invaliditeta koje su utvrđene Dekretom br. 2011-76 od 19. januara 2011. o karakteru ozbiljnih medicinskih povreda, jatrogenih stanja i infekcija u skladu sa članom L. 1142-1 Zakona o javnom zdravlju (Décret n° 2011-76). Stepenu smanjenja sposobnosti oštećenog za rad (procenatualno izražen, opredeljen na osnovu tablica prema vrsti pretrpljene povrede) stavlja se u odnos sa godišnjom zaradom oštećenog, tako da rezultat daje godišnji gubitak zarade oštećenog (Cannarsa, 2002, p. 17).

U nastojanju da se ujednače tumačenja vidova nadoknadive štete uzrokovane telesnom povredom (*préjudice corporel*) u sudskoj i upravnoj praksi, Zakonom br. 2006-1640 od 21. decembra 2006. godine o finansiranju socijalne zaštite koji se primenjuje od 2007. godine uvedena je normativna „nomenklatura Dintilhac” (prema prezimenu predsednika Drugog odeljenja Kasacionog suda koji je bio na čelu radne grupe za njenu izradu). Nomenklatura prihvata klasifikaciju nadoknadivih šteta koja je i ranije bila zastupljena u sudskoj praksi, prema kriterijumima kategorije oštećenog (štete koje trpe neposredne i posredne žrtve), vrste štete (na materijalne i nematerijalne) i vremenskom kriterijumu (privremene i trajne štete).

Vrsta povrede, momenat konsolidacije zdravstvenog stanja⁶ povređenog i utvrđeni stepen telesnog oštećenja od značaja su za procenu visine štete, tj. mogućih nadoknativih vidova štete u konkretnom slučaju. Nomenklatura koja je, s jedne strane, doprinela ujednačenju sudske prakse istovremeno je ograničila diskrecionu slobodu

⁶ Momenat konsolidacije zdravstvenog stanja pacijenta označava „kraj svih nada” u ishod daljeg lečenja, tj. kasniji medicinski postupci samo mogu održavati zdravlje na postojećem nivou. Tuženom je zabranjeno da predlaže iznos naknade štete pre nego što se medicinski veštak ne izjasni o momentu konsolidacije zdravstvenog stanja oštećenog. S druge strane, oštećeni može da traži da sud naloži hitno medicinsko veštačenje (*référé expertise*) kako bi na osnovu tih rezultata ostvario bolju poziciju u pregovorima sa osiguravajućom organizacijom oko naknade štete. Medicinsko veštačenje se redovno određuje u parničnom postupku koji je pokrenut tužbom radi naknade štete.

sudova da dosuđuju naknadu za različite privremene štetne posledice pretrpljene telesne povrede. Umesto stepena delimičnog trajnog invaliditeta povređenog, medicinski veštaci su sada obavezni da procenjuju stepen trajnog funkcionalnog deficita (na skali od 1 do 7), usklađeno sa stručnim standardima iz ranijeg nacрта Evropske tabele za ocenu telesnih oštećenja (EC, 2003/2130 (INI)).

Istraživanja pokazuju da postoji velika neujednačenost u sudskoj praksi, počev od uslova po kojima se procenjuje neophodna stručnost veštaka, skala koje se koriste radi procene stepena telesnog oštećenja, nomenklature po kojoj se opredeljuje da li je šteta nadoknadiva ili nije ili tabela kapitalizacije, jednom rečju, kaže Denimal (2016, p. 29), vlada totalna sloboda u proceni kriterijuma i uslova pod kojima se odmerava naknada za buduće štete.

Ipak, preporukama iz Nacrta izmena Građanskog zakonika u pogledu građanskopravne odgovornosti iz 2017. godine predviđeno je da se naknada za slučaj gubitka buduće zarade i za trajno uvećane potrebe (neophodnu pomoć drugog lica) dosuđuje u obliku rente. Promene su vidljive i u sudskoj praksi, a prihvaćene su i u praksi osiguravajućih organizacija.

Trajni neimovinski gubici. Prema definiciji navedenoj u Nomenklaturi, to je neimovinski gubitak prouzrokovan trajnim smanjenjem fizičkih, psiho-senzornih ili intelektualnih sposobnosti usled anatomskog ili funkcionalnog oštećenja tela, kao što su stalni bol ili bilo koji drugi zdravstveni problem (anksioznost, fobije i slično), zbog kojeg žrtva ograničava svoje aktivnosti ili smanjeno učestvuje u porodičnom ili društvenom životu. Novi kriterijumi uvedeni su sa ciljem da se realnije procene (sve) štetne posledice forenzički utvrđenih telesnih povreda, od kojih se neke mogu javiti i u tzv. „ličnoj sferi“. Pokazuje se da u praksi postoje teškoće razgraničenja neimovinskih gubitaka koji su uzgredna posledica trajnog funkcionalnog deficita koji vodi gubitku zarade (materijalna šteta) od gubitaka koji se u sudskoj praksi tradicionalno smatraju vidovima nematerijalne štete, te sudovi uobičajeno odbijaju tužbene zahteve za naknadu nematerijalne štete smatrajući da su te štetne posledice već uzete u obzir prilikom određivanja stepena funkcionalnog deficita za koji je odmerena novčana naknada u obliku jedinstvene sume (Rached & Jousset, 2019; AREDOC, 2019, pp. 73-75). Na taj način narušava se princip pune naknade štete, naročito kod šteta privremenog karaktera. Izuzetak su slučajevi kada je veštak ustanovio da je funkcionalni deficit doveo do potrebe da oštećeni promeni profesiju ili da je deficit posledica amputacije ekstremiteta. Međutim, princip pune naknade štete ne poštuje se ni kod trajnih šteta, kada bi trebalo da sudovi utvrde visinu štete poredeći zdravstveno stanje kakvo je kod oštećenog postojalo pre štetnog događaja sa stanjem u kome se nalazi posle povređivanja i tokom perioda lečenja. U praksi se to izbegava. Zdravstveno stanje oštećenog pre povrede poredi se sa zdravstvenim stanjem drugih žrtava, obično onih sa ozbiljnim povredama čiji bi stepen invaliditeta premašio 100% da nije ograničen tim limitom (Houssin & Tordjmann, 2020, p. 30). Stoga se preporučuje medicinskim veštacima da dodatno opišu stanje u kome se oštećeni nalazi, vidove nematerijalne štete koju trpi (fizički ili duševni bol, strah

i slično) i sve poremećaje koji vode smanjenju njegovih životnih aktivnosti i pogoršanju kvaliteta njegovog života ubuduće (Houssin & Tordjmann, 2020, pp. 30-31; Rached & Jousset, 2019, p. 25).

Trajno povećane potrebe. Vodeći računa o interesima oštećenog, njegovom uzrastu, stepenu invaliditeta i svim ostalim okolnostima slučaja, sud može odrediti naknadu u obliku rente, suprotno predlogu stranaka. Oštećeni ima pravo na naknadu troškova zbog trajno povećanih potreba, čijim se zadovoljenjem sprečava pogoršanje zdravlja, kao što su: troškovi usluga iz oblasti fizikalne medicine i rehabilitacije koje se ponavljaju u redovnim intervalima, za nabavku propisanih lekova, pomagala, proteza, invalidskih kolica ili usluga bolničarske nege (AREDOC, 2019, p. 14). Postoje teškoće da se veštačenjem proceni neophodnost tih izdataka ubuduće, naročito kada se radi o ortopedskim uređajima, protezama i drugim medicinskim pomagalima sa predviđenim rokom trajanja. Nije uvek jasno da li navedeni troškovi padaju na teret socijalnog osiguranja ili se mogu potraživati od odgovornog lica. U parnicama za naknadu štete od katastrofalnih povreda moguće je odstupiti od definicija iz pomenute nomenklature i utvrđivati uzročnu vezu štetnog događaja sa uzgrednim posledicama koje nomenklaturom nisu obuhvaćene, na primer za neophodnu tuđu pomoć. Najvažniji stavovi Kasacionog suda koji su uticali na oblikovanje sudske prakse u pomenutom pravcu jesu da se naknada za tuđu pomoć procenjuje prema potrebama oštećenog, bez dokazivanja stvarnih troškova (Cass. 1. grad., od 13. jula 2016, br. 15-21.399) i da naknada po tom osnovu ne može biti smanjena kada pomoć oštećenom pruža član porodice (Cass. 2. grad., od 4. maja 2017, br. 16-16.885, prema: AREDOC, 2019, p. 32).

Naknada za pomoć trećeg lica može se dosuditi samo teškim invalidima, koji ne mogu samostalno da obavljaju osnovne životne potrebe. Prema definiciji iz nomenklature Dintilhac, samostalnost znači da osoba ima punu sposobnost da sobom upravlja, da predvidi i izabere kako će se ponašati, da prihvati ili odbije da se ponaša na određeni način, prema vlastitom nahođenju (AREDOC, 2019, p. 28). Veštak ima zadatak da opredeli uzrok neophodne tuđe pomoći, svrhu (aktivna pomoć oštećenom prenošenjem, pri pranju, oblačenju, jelu i slično ili vezano za nabavljanje životnih namirnica, pripremu obroka, čišćenje stana, praćenje oštećenog u kontaktima sa spoljnim svetom i drugo ili pasivna pomoć nadgledanjem), trajanje (broj sati u toku dana, svakodnevno ili nedeljno).

U praksi se redovno vodi računa da nova tehnološka dostignuća i uređaji (mobilni telefoni sa kamerom, alarmni sistemi na daljinu i slično) omogućavaju nadgledanje na daljinu, smanjujući potrebu za prisustvom ljudi u kući oštećenog. Tako je Kasacioni sud potvrdio presudu Apelacionog suda kojom tužiocu (kvadruplegičaru) nije dosuđena pomoć trećeg lica 24 sata dnevno, zato što je sud našao da dva sata u toku dana i sedam sati tokom noći oštećeni može ostati sam, bez rizika po ličnu bezbednost, budući da raspolaže daljinskim alarmnim sistemom i mobilnim telefonom, kojim može zatražiti pomoć u slučaju da padne sa kreveta ili da se nešto drugo nepredviđeno desi (Cass. 2ème civ., od 13. septembra 2018,

br. 17-20.968, prema: AREDOC, 2019, p. 31). U drugim slučajevima vodilo se računa da adaptacija stana i prilagođavanje uslova stanovanja potrebama oštećenih (troškovi koji su im inače dosuđeni) mogu skratiti vreme neophodne tuđe pomoći, te su iz tog razloga sudovi smanjivali iznose dosuđenih renti (presude Apelacionog suda u Anžeu, od 3. februara 2014, br. 12/02166 i Apelacionog suda u Parizu od 17. novembra 2014, br. 12/15373, prema AREDOC, 2019, p. 31).

Naknada za neophodnu tuđu pomoć se obračunava *in concreto* prema okolnostima konkretnog slučaja i potrebama oštećenog, zavisno od stepena telesnog oštećenja, starosti, imovinskih prilika (nemogućnost privređivanja) i od toga da li finansijama upravlja oštećeni, njegova porodica umesto njega ili će direktno biti plaćeno ustanovi koja će davati usluge oštećenom i slično (AREDOC, 2019, p. 34-35). Ako oštećeni koristi pomoć člana porodice, ne može očekivati da dobije naknadu po ceni stručne pomoći, posebno kada se vlastitom odlukom lišio mogućnosti da angažuje profesionalca, a time i pomoći koja bi bila kvalitetnija od one koju mu pruža član porodice (AREDOC, 2019, p. 35). Da bi bila poštena, pravična i u skladu sa sudskom praksom Kasacionog suda, naknada štete treba da odgovara prirodnoj potrebi oštećenog koje treba zadovoljiti u konkretnom slučaju i stvarnoj ekonomskoj vrednosti tuđe pomoći (pri čemu treba voditi računa o razlici između neophodne pomoći u domaćinstvu i potreba za specijalizovanom negom i medicinskim tretmanom), tako da oštećeni, ako je potrebno, može angažovati stručnjaka kako bi mu ukazao pomoć (AREDOC, 2019, p. 35). Ipak, u praksi je uobičajeno da se za jednostavnije poslove koristi pomoć člana porodice, a takođe su retki primeri da se odobrava celodnevna tuđa pomoć.

Prema stanovištu sudske prakse nije moguće kumulirati naknadu za tuđu pomoć sa troškovima smeštaja u socijalnoj ustanovi za invalide, osim kada se ta usluga koristi periodično. Tada oštećeni može potraživati naknadu za tuđu pomoć za period kada ne boravi u ustanovi. Ako oštećeni boravi u bolnici, rehabilitacionom centru ili drugoj specijalizovanoj ustanovi neprekidno duže od 45 dana, za taj period se obustavlja isplata rente. Od 1996. godine češće se sklapaju vansudska poravnanja o isplati rente na osnovu rezultata sudski naloženog veštačenja po hitnom postupku.

Gubitak buduće zarade. Prema nomenklaturi Dintilhac cilj je da se oštećenom nadoknadi gubitak ili smanjenje prihoda zbog trajne delimične ili potpune nesposobnosti za rad koja nastaje kao rezultat pretrpljene telesne povrede. Gubitak zarade nastaje od datuma konsolidacije zdravstvenog stanja i ispoljava se do momenta donošenja sudske odluke kao nastala šteta, a kasnije kao buduća šteta.

Gubitak buduće zarade isključivo je povezan sa trajnim invaliditetom (potpunim ili delimičnim) oštećenog koji treba da dokaže postojanje uzročne veze između štetnog događaja i okolnosti da, zbog stepena nesposobnosti za rad, ne može obavljati raniji posao ili bilo koji drugi i da zato trpi štetu. Visina rente zbog izgubljene zarade zavisi od visine nastale štete: ako je oštećeni bio zaposlen pre štetnog događaja, onda štetu predstavlja gubitak zarade (u slučaju potpune nesposobnosti za rad) ili razlika između ranije i sadašnje zarade koju ostvaruje

radeći skraćeno radno vreme na istom radnom mestu ili na drugom slabije plaćenom radnom mestu koje zauzima u skladu sa umanjenim radnim sposobnostima. Polazni osnov za izračunavanje postojeće štete i buduće štete jeste zarada koju je oštećeni ostvarivao u vreme koje neposredno prethodi štetnom događaju. Kako je teret dokazivanja na oštećenom, dopušteno je da svim dokaznim sredstvima dokazuje pretrpljenu štetu u vidu gubitka zarade (potvrdom poslodavca, finansijskim izveštajem pravnog lica, podacima iz poreske prijave i slično).

Kada sud utvrđuje potpunu nesposobnost oštećenog za obavljanje određenog zanimanja, on mora da obrazloži razloge zbog kojih oštećeni neće moći da nađe drugi posao koji bi odgovarao njegovim sposobnostima, a ne samo da konstatuje da oštećeni ne može više da se bavi poslom koji je ranije obavljao (AREDOC, str. 45). Jasno je da se to ne odnosi na situacije u kojima je konstatovana potpuna nesposobnost oštećenog da obavlja bilo kakve radne aktivnosti, kada bi oštećeni, pored gubitka zarade, mogao da traži naknadu za druge trajne štetne posledice kojima je izložen. Od aprila 2017. do marta 2019. godine, Kasacioni sud je doneo niz presuda u kojima se ističe da se u takvim situacijama trajnog funkcionalnog deficita šteta ne svodi na gubitak buduće zarade, nego uključuje gubitak kvaliteta života i štetne posledice poremećaja koje oštećeni doživljava na ličnom, porodičnom i socijalnom planu (AREDOC, 2019, pp. 45-46). U slučaju kada se dokaže da je izvesno da bi profesionalno napredovao da nije pretrpeo štetu, oštećeni može naknadno zahtevati naknadu štete u vidu razlike između zarade koju sada ostvaruje i one koju bi dobijao da je bio unapređen.

Ako oštećeni nije bio zaposlen pre štetnog događaja, naročito kada je reč o detetu ili omladincu, nedostaje osnovni kriterijum po kome se može proceniti gubitak zarade ubuduće, te će sud naknadu štete odmeriti prema slobodnoj proceni, uzimajući u obzir da će oštećeni u budućnosti biti uskraćen u mogućnosti obavljanja profesije. Procenjuje se fiktivno plata koju bi mogao ostvarivati oštećeni da do štetnog događaja nije došlo, s obzirom na godine života, stepen obrazovanja i vrstu posla za koji se osposobljavao, socijalnu sredinu iz koje potiče i sličnog ili se visina rente određuje na osnovu stepena verovatnoće da bi oštećeni, čije je školovanje prekinuto štetnim događajem, uspešno okončao školovanje i zaposlio se u struci. U jednom slučaju u kome je oštećeni bio učenik stručne škole za vatrogasce, a tom profesijom je i želeo da se bavi, sud je rentu opredelio kao postotak plate vatrogasca prema utvrđenom procentu verovatnoće da bi se bavio tom profesijom, s obzirom na godine, stepen obrazovanja i druge parametre (AREDOC, 2019, pp. 46-47). Drugo građansko veće Kasacionog suda u svojoj presudi od 24. maja 2018. godine (br. 17-14.738) podseća da naknada za ovakvu štetu ne može biti opredeljena u obliku jedinstvene sume, nego samo u obliku rente (AREDOC, 2019, p. 48). U drugim situacijama, kada ne bi mogao biti poznat iznos zarade, kao i kada je oštećena domaćica, naknada se opredeljuje prema minimalnom iznosu zakonom garantovane zarade (Canarsa, 2002, p. 16). U skladu sa načelom potpune naknade štete i pravilom da treba prema okolnostima slučaja individualizirati iznos naknade, sudovi mogu da koriguju uobičajenu

metodu izračunavanja visine pretrpljene imovinske štete tako što uzimaju u obzir uzrast oštećenog i težinu posledica pretrpljene povrede.

Osnov za izračunavanje visine štete na ime gubitka zarade jeste iznos neto zarade koju je oštećeni ostvarivao pre povrede, koja se može revalorizovati ako je postojao veliki vremenski razmak od momenta štetnog događaja do momenta konsolidacije posle povrede. Oštećeni koji može dokazati da je imao ozbiljnu šansu da bude unapređen ili da se profesionalno razvija, mogao bi ostvariti pravo na rentu zbog uništenih ili smanjenih mogućnosti napredovanja. Osiguravajuće organizacije saglasne su da se renta određuje za navedeni vid trajne štete, a to odgovara i projektu reforme građanske odgovornosti vezano za član 1272 Građanskog zakonika, koji je ministarstvo nadležno za pravdu predstavilo 13. marta 2017. godine (AREDOC, 2019, pp. 51-52).

Sudovi imaju potpunu slobodu da opredele najpogodniji način naknade štete u konkretnom slučaju, naročito u slučajevima teških šteta izazvanih telesnom povredom, što praksa Kasacionog suda podržava.⁷ Sudija nije vezan zahtevom tužioca, tako da može da odredi naknadu štete u obliku rente iako je tužilac tražio jednokratnu naknadu štete. Prema nacrtu za reformu građanskopravne odgovornosti iz 2017. godine, upravo se u navedenim situacijama preporučuje naknada štete u obliku rente (AREDOC, 2019, p. 14).

Sud će odmeriti visinu štete i odrediti naknadu u obliku rente zavisno od utvrđene stope invaliditeta, starosti oštećenog (tj. verovatnog trajanja njegovog života), a vodiće računa i o uobičajenim iznosima naknade koja se dosuđuje za područje nadležnog apelacionog suda. Većinom se renta dosuđuje zbog šteta koje dovode do trajnog gubitka radne sposobnosti oštećenog, naročito ako ima znatna telesna oštećenja i/ili je maloletnik. Sudija može opredeliti naknadu i tako da jedan njen deo odredi u jedinstvenom iznosu, a drugi u obliku rente. Uobičajeno se naknada za troškove lečenja ili pojačane zdravstvene nege dosuđuje u obliku rente, kako bi se obezbedilo da tužilac redovno periodično prima novac za lečenje ili negu, dok se gubitak zarade obično određuje u jednokratnom iznosu kapitalizirane rente, koji se izračunava prema visini godišnje zarade pomnožene sa očekivanom dužinom života oštećenog.

Način određivanja naknade u jedinstvenom obliku (paušalno, budući da nisu iskazivani pojedini gubici) preovlađivao je u sudskoj praksi sve do 2016. godine, od kada dolazi do preokreta zbog reforme Građanskog zakonika (Ordonnance n° 2016-131, 2016). Moréteau (2013, pp. 779, 782) objašnjava da su predložene izmene upravo imale za cilj da prekinu praksu Kasacionog suda koji je stalno, zastupajući stav da se radi o činjeničnom, a ne pravnom pitanju, favorizovao naknade u paušalnom iznosu. Diskreciona ocena suda je ograničena tako što sud ima obavezu da obrazloži zašto uvažava određene činjenice kao pravno relevantne, jasne i dosledne, uključujući i to da mora navesti razloge zašto se u konkretnom slučaju opredeljuje za određeni način naknade štete.

⁷ Cass. Civ. 2, 19 mars 1997, *Bulletin civil II*, n° 86, n. prema: Danimal, 2016, p. 48. Isto je prihvaćeno i u praksi Cass. Crim., prema: Cour l'appel de Paris, 2012, p. 8 (prema: Pieters & Zaglmayer, 2006, pp. 166-167).

Gubitak izdržavanja. Visina naknade štete zbog smrti davaoca izdržavanja utvrđuje se na osnovu prihoda koje je preminuli za života ostvarivao. U praksi je prihvaćeno da se gubitak izdržavanja procenjuje prema godišnjem prihodu koji je domaćinstvo ostvarivalo pre štetnog događaja, s tim što se iz tog prihoda izdvaja iznos na ime lične potrošnje preminulog i plata koju je supružnik ili istopolni partner iz građanskog braka ostvarivao (Cour de cassation, civile, 2019, 18-14.211). U navedenim slučajevima obično se isplaćuje kapitalizovana renta (u periodu opredeljenom prema starosti supružnika ili partnera u odnosu na očekivani životni vek) ili, ako se određuje deci, za period do njihovih navršениh 25 godina.

Izračunavanje i revalorizacija rente. Iznos rente opredeljuje se kao tačno određeni novčani iznos (anuitet) koji će biti periodično isplaćivan ili procentualno od zarade koju bi oštećeni ostvarivao da nije pretrpeo povredu. Sudija odlučuje po slobodnom izboru. Težište je na tome da bude tačno određen godišnji iznos nastale materijalne štete, kako bi se metodom obračuna novčani anuiteti mogli revalorizovati krajem godine, što olakšava da se preostali deo naknade štete u svakom trenutku kada to zatraže stranke može kapitalizovati.

Obaveznoj revalorizaciji podležu samo rente za štete iz saobraćajne nezgode u skladu sa Zakonom br. 74-1118 od 27. decembra 1974. godine i Zakonom br. 85-677 od 5. jula 1985. godine. Troškove revalorizacije snosila je država (Canarsa, 2002, p. 23), ali, po članu 78 Zakona br. 2012-1510 od 29. decembra 2012. godine, ova materijalna obaveza, za sve slučajeve koji nastanu posle 1. januara 2013. godine, preneti je na osiguravajuće organizacije koje pružaju usluge obaveznog osiguranja od autoodgovornosti.

Indeksacija iznosa rente treba da eliminiše nepovoljne uticaje inflacije na smanjenje vrednosti novca. Diskontovanje renti koje se određuju zbog šteta u saobraćaju, prema stanovištu sudske prakse i regulativi, zasniva se na indeksu revalorizacije koji važi za periodične isplate naknade za nezgode na radu (Cass. 2e civ., 16 janv. 2014, no 12-28.119, *Bull. civ.* II, n° 8, prema: Danimal, 2016, p. 76), dok u drugim slučajevima sudija može koristiti bilo koji indeks po slobodnom izboru.

Prilikom procene visine naknade štete u vidu gubitka zarade primenjuje se jedna od dve metode tarifnog obračuna, zasnovanog na procentualno izraženoj, veštačenjem utvrđenoj, nesposobnosti za rad oštećenog. To su matematički proračun ili izračunavanje po stavkama. Matematičko izračunavanje ograničava se na obračun godišnjeg ekonomskog gubitka oštećenog, tako da se iznos naknade može kapitalizovati prema verovatnom trajanju poveriočevog života. Izračunavanjem po stavkama obračunavaju se pojedini vidovi pretrpljene štete po osnovu trajne nesposobnosti tužioca (a ne samo ekonomski gubitak), a način obračuna se može razlikovati od suda do suda, s tim što se ujednačava u istom sudu kroz odeljenje sudske prakse (Mrvić Petrović & Petrović, 2018, p.113).

Promene i prestanak rente. Dosuđena naknada u obliku rente podleže promeni (smanjenju, povećanju) i ukidanju u zavisnosti od naknadno nastalih

okolnosti. Obično se u sudskoj praksi uvažavaju zahtevi tužioca kojim traži povećanje rente zbog pogoršanja zdravstvenog stanja, dok se, po pravilu, smanjenja rente ne dozvoljavaju ako su stranke o iznosu rente postigle odgovarajući sporazum (Viney, 2008, p. 260).

Kapitalizacija rente. Potrebe da se poboljša položaj žrtava saobraćajnih nezgoda, ubrza postupak naknade štete i pospeši određivanje naknade u obliku rente bili su razlozi usvajanja Zakona br. 85-677 od 5. jula 1985. godine za poboljšanje položaja žrtava saobraćajnih nezgoda i ubrzanje postupaka naknade, tzv. Badinterov zakona (Mrvić Petrović & Petrović, 2018, p. 113). Skala kapitalizacije za 2020. godinu je fiksirana na 0% inflacije sa varijantom do 0,3% u skladu sa tablicama mortaliteta INSEE utvrđenim za opštu populaciju za period od 2014. do 2016. godine (Barème de capitalisation, 2020).

Na osnovu člana 44. Zakona br. 85-677, oštećeni može od suda tražiti da se izvrši kapitalizacija anuiteta koji mu još nisu isplaćeni, prema propisanim tabelama konverzije, bilo da je njegovo pravo na naknadu štete priznato vansudskim poravnanjem sa osiguravajućom organizacijom ili sudskom odlukom. Posredno se i na taj način favorizuje određivanje naknade štete u obliku rente, dok isplata jedinstvenog iznosa postaje izuzetak, zato što su sudovi u obavezi da posebno obrazlože razloge za primenu metoda kapitalizacije rente u svakom tom slučaju kada oštećeni traži kapitalizaciju preostalog dela naknade.

U periodu od 2003. do 2012. godine, zbog nepovoljnih ekonomskih kretanja i velike inflacije, postavio se problem zaštite imovinskih interesa oštećenih kojima je dosuđena paušalna naknada prema zastarelim skalama kapitalizacije.⁸ Izbor skale konverzije ne bi smeo da utiče na visinu naknade štete, ali u suštini ima velikog uticaja, te se i zbog takvih negativnih iskustava sve više probija shvatanje da je renta najpogodniji oblik naknade u situaciji kada oštećeni trpi trajne štete zbog teških posledica telesne povrede duže vreme ili do svoje smrti.

Isplata kapitalizovanog iznosa može biti suprotna principu pune naknade štete, baš kada je reč o budućoj šteti.⁹ Kapitalizovana renta se izračunava prema skali kapitalizacije na osnovu dve promenljive: stope kapitalizacije (na koju utiču parametri poput očekivane inflacije, visine zakonske kamatne stope i slično)

⁸ Osiguravajuće organizacije, advokati i udruženja žrtava ukazivali su na to da je primena zastarelih skala za kapitalizaciju štetna po imovinske interese oštećenih, što se ističe i u Zajedničkom metodološkom priručniku apelacionih sudova o naknadi štete za telesne povrede (Cour l'appel de Paris, 2012), ali je ipak Konferencija prvih predsednika apelacionih sudova, koja je izdala priručnik, opet preporučila skalu iz 2004. godine kao najprikladniju.

⁹ Nekada i osiguravaču odgovara da se naknada štete odredi u obliku novčane rente, a ne da bude obavezan na isplatu jedinstvene kapitalizovane sume, kada se izlaže riziku rasipanja kapitala. To su slučajevi u kojima postojanje i kontinuitet štete nisu sporni, ali je celishodnije rentom obezbediti neophodnu stalnu negu i tuđu pomoć oštećenom koji je u lošem zdravstvenom stanju ili je u dubokoj starosti, te se može očekivati da neće dugo živeti. Na primer, pozivajući se na to da je odluka suda o kapitalizaciji rente suprotna principu pune naknade štete, osiguravajuća organizacija se žalila na presudu br. 13/1303 Apelacionog suda u Bordou od 14. 1. 2015. kojom je izvršena kapitalizacija dosuđenog iznosa rente prema prosečnom životnom veku stanovnika, uprkos tome što je u pitanju osoba koja od rođenja pati od cerebralne anoksije zbog čega je potpuno neizvesno koliko će još živeti, tako da i kapitalizacija može rezultirati ranom i prekomernom naknadom štete, suprotno načelu pune naknade štete (AVEDOC, 2019, p. 39).

i očekivanog trajanja života oštećenog prema starosti (tablice smrtnosti, koje se revidiraju svake druge godine, a poslednji put 2020. godine). Ipak, kapitalizacija se zasniva na fikciji da će životni vek žrtve odgovarati očekivanom prema skali kapitalizacije i da će sve to vreme investiciona kamatna stopa za kapital biti konstantna. Pokazuje se, međutim, da nema uporišta u stvarnosti pretpostavka da će se šteta, za koju se naknada odmerava danas, na isti (prognozirani) način ispoljavati i ubuduće. U ekonomski nestabilnim uslovima, kapitalizovani iznosi mogu biti obezvređeni zbog korišćenja neadekvatnih skala kapitalizacije te bi trebalo primenjivati realnije parametre za izračunavanje kapitalizovane rente. Kada stvarna stopa inflacije premaši prognoziranu, realna vrednost dobijene paušalne naknade štete je umanjena. Oštećeni koji se žale da indeks revalorizacije ne odgovara realnim troškovima i zahtevaju da se iz tog razloga renta poveća, a ne mogu da se pozovu na pogoršanje zdravstvenog stanja ili na to da trpe novu štetu koja uzrok ima u ranijem štetnom događaju, ne mogu u sudskom postupku više štiti svoje interese. Kasacioni sud je u takvim slučajevima bio prinuđen da odbacuje zahteve oštećenih (Danimal, 2016, p. 77).

Englesko pravo

U *common law* pravnom sistemu, čije odlike možemo uočiti na primeru prava Engleske i Velsa, tradicionalno je prihvaćeno da se naknada štete određuje u obliku jedinstvenog (paušalnog) novčanog iznosa, bilo da je reč o postojećoj ili budućoj šteti zbog smrti ili telesne povrede prouzrokovane deliktom. Jednokratni novčani iznos se kapitalizuje, prema propisanom koeficijentu, na osnovu aktuarske procene koliko će trajati šteta u budućnosti prema statistički očekivanom životnom veku poverioca. Smatra se da takav način isplate odgovara modernom vremenu, u kome oštećeni ima prava da traži da njegovi interesi budu što pre zaštićeni, a da se pri tome postiže finansijska stabilnost oštećenog zato što nema rizika od gubljenja vrednosti novca tokom vremena (Markesinis & Unberath, 2002: 914). Pored toga oštećeni lakše može da obezbedi egzistenciju tako što će veliki novčani iznos naknade štete koji odjednom dobije uložiti u imovinu koju će rentirati ili u neki posao. Opisani način odmeravanja i isplate naknade štete u svemu odgovara doktrini *laissez-faire*: oštećeni slobodno raspolaže novčanom naknadom, s tim što će nastojati da iz prihoda od kapitala obezbedi sebi ubuduće finansijsku sigurnost.¹⁰

U engleskom pravu postoji pravna figura koja podseća na rentu – nalog za periodično plaćanje naknade štete (*periodical payment order* – PPO). On ostvaruje funkciju sličnu renti u kontinentalnom pravu i sa njom ima izvesnih sličnosti, iako se od nje razlikuje po pravnoj prirodi (Mrvić Petrović & Petrović, 2018, p.115). Najpre je bio formulisan u članu 32 Akta o Vrhovnom sudu iz 1981. godine (Supreme Court Act, 1981), kojim je sud mogao delimičnom presudom obavezati na periodičnu isplatu naknade štete tuženu organizaciju sa

¹⁰ Pitanje kojim bi to poslovima uspešno mogao da se bavi kvadriplegičar ili neko drugi sa velikim stepenom telesnog oštećenja ostavlja se po strani.

javnim ovlašćenjima, osiguravajuću organizaciju ili odgovorno pravno lice koje raspolaže stalnim prihodima i u članu 6 Akta o pravosudnoj administraciji (*Administration of Justice Act, 1982*) koji propisuje da sud po slobodnoj oceni odmerava naknadu štete ako se na osnovu medicinskog veštačenja može očekivati u budućem periodu ozbiljna bolest ili pogoršanje zdravstvenog stanja oštećenog (Devaney, 2009, p. 2). Reformi zakonodavstva, koju su engleski osiguravači ocenili najznačajnijom u poslednjih sto pedeset godina, prethodilo je dvadesetogodišnje iskustvo u primeni strukturiranog poravnanja stranaka o obročnoj isplati dela jedinstvene naknade, tzv. strukturirano poravnanje (*structured settlement*) (Lewis, 2007, p. 488, Cropper & Wass, 2009, p. 159). Ono je uvedeno izmenama člana 2 Akta o šteti (*Damages Act, 1996*), između ostalog, i sa ciljem da se zakonodavstvo Velike Britanije prilagodi rešenjima prava Evropske unije, čija je članica tada bila.

Koncept štete i naknade štete. Osnovni princip odštetnog prava koji određuje funkciju naknade štete jeste da se naknadom uspostavlja imovinsko stanje oštećenog koje je postojalo pre nego što je štetu pretrpeo. Popravljanje materijalne štete, kada je reč štetama zbog pretrpljene telesne povrede, postiže se isplatom jedinstvene sume novčane naknade štete, paušalno određene na ime gubitka zarade i isplatom troškova lečenja koji, po potrebi, uključuju troškove medicinske rehabilitacije ili nabavke lekova, uređaja ili opreme. Naknada štete za slučaj smrti obuhvata isplatu gubitka izdržavanja i troškova sahrane koje su imali supružnik ili bliski srodnici poginulog. Kako se vidi, jedinstvenom novčanom naknadom obuhvaćena je i postojeća i buduća kontinuirana šteta.

Na osnovu čl. 1 pomenutog Akta o šteti iz 1996. godine izračunavanje visine naknade štete u praksi vrši se na osnovu aktuarskih statističkih tablica za slučaj nesreća praćenih telesnim povredama ili smrću lica (*Ogden tables, 2020*). Iznos se izračunava tako što se procenjeni godišnji ekonomski gubitak oštećenog (penzije ili zarade) množi administrativno utvrđenom diskontnom stopom koja, prema izmenama od 15. jula 2019. godine, iznosi -0,25% (*New discount rate for personal injury claims, 2019*). Sud je ovlašćen da u izuzetnim situacijama odstupa od tih tablica i da uvaži druge kriterijume prilikom određivanja kapitalizovanog iznosa jednokratne naknade štete.

I pored toga što se kapitalizovani iznos jedinstvene naknade štete određuje uz obračun diskontne stope, navedeni način računanja može da bude nepovoljan sa stanovišta obezbeđenja potreba oštećenog iz nekoliko razloga. Moguće je da naknada postane finansijski nedostatna ako oštećeni živi duže nego što je bilo aktuarskim proračunom bilo predviđeno. Ne može se isključiti ni nepovoljan uticaj inflacije na smanjenje vrednosti novca, a takođe postoji opasnost da oštećeni, težeći maksimizaciji profita, uloži dobijeni kapitalizovani iznos u neuspešno rizično poslovanje, tako da opet postaje, kao socijalni slučaj, teret za državu. Zato Fleming (1986, p. 143) konstatuje da načini obračuna i plaćanja jedinstvenog iznosa naknade po osnovu izgubljene zarade redovno izazivaju nepoželjne administrativne i socijalne posledice, budući da se procena štete zasniva

na projekcijama (očekivanog životnog veka oštećenog, stope inflacije i slično), što vodi tome da se određuje naknada koja ne odgovara pretrpljenoj šteti, nego je ili niža ili viša od nje. Tužilac kome je jednokratno isplaćena naknada štete ne može po istom osnovu tražiti novu naknadu zbog pogoršanja zdravstvenog stanja čiji je uzrok raniji štetni događaj (Vismara *et al.*, 2014, p. 13). Zbog toga su bile očigledne prednosti fleksibilnog sistema obročne isplate naknade u odnosu na tradicionalan, ali rigidan, sistem naknade u jednokratnom iznosu. Periodična plaćanja podležu, s vremena na vreme, korekcijama prema indeksima očekivane inflacije, ne oporezuju se, a načinom isplate se postiže sigurnost u obezbeđenju egzistencije oštećenog, posebno kada nema porodice ili srodnika koji bi se brinuli o njemu, što je naročito važno kada je reč o teško telesno povređenim licima koja ne mogu raditi, niti obavljati osnovne životne potrebe bez tuđe pomoći. Dodatno, okolnost da sud može nametnuti obavezu tuženom da periodično plaća naknadu štete poboljšava pregovaračku poziciju oštećenih prilikom vansudskog sporazumevanja o naknadi štete sa osiguravajućom organizacijom ili drugim odgovornim pravnim licem.

Čini se da je nalog periodične isplate naknade štete uveden kako bi se obezbedila bolja zaštita subjektivnih prava oštećenih u slučaju telesne povrede ili smrti, u skladu sa pravilima Evropske unije, ali Lewis (2007, p. 499) misli da su tim razlozima prikriveni pravi: izmena propisa usledila je zbog budžetskog deficita i potrebe da se periodičnim isplatama raspoređenim na duži vremenski period postigne izvesno rasterećenje fondova socijalne zaštite. Istraživanja pokazuju da se u praksi u preko 90% slučajeva podnose zahtevi za naknadu postojeće štete u nižim iznosima i nematerijalne štete, dok se periodično plaća samo naknada trajne štete, i to u slučajevima tzv. katastrofalnih povreda, pod uslovom da je pokrenut sudski postupak i da sud proceni da finansijski stabilan tuženi može obezbediti kontinuiranu isplatu naknade, što doprinosi retkoj primeni novog pravnog instituta (Lewis, 2007, pp. 490–491). Jedan od dodatnih razloga zbog čega se institut primenjuje u oko trideset slučajeva godišnje jeste što advokati mogu lakše naplatiti svoje nagrade iz paušalno određene naknade nego iz relativno malih obroka, koliko god da su redovni (Carpenter, 2010).

Pravni osnov i uslovi za primenu pravila. Saglasno čl. 2 Akta o šteti, periodično plaćanje naknade regulisano je i čl. 100 i 101 Akta o sudovima iz 2003. godine (u primeni od 1. aprila 2005) (Courts Act, 2003). Nalog za periodična plaćanja mogao bi biti donet po svim tužbama za naknadu štete usled smrti lica koje se temelje na Aktu o nezgodi sa smrtnim ishodom (Fatal Accidents Act, 1976) od 22. jula 1976. godine i izmenjenom Aktu o pravnoj reformi (različitim odredaba) iz 1934. godine (Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act). U praksi, ipak, u obzir dolaze samo određeni tužbeni zahtevi, uobičajeno oni koji se odnose na štete koje su posledica tzv. katastrofalnih povreda ili oštećenja zdravlja koje trpe deca ili mlade osobe (Williams *et al.*, 2002).

Pravilima parničnog postupka koje primenjuju Apelacioni sud, Visoki sud pravde (*High Court of Justice*) i okružni sudovi, u odeljku 41.5 (1) Pravila o

parničnom postupku (Civil Procedure Rules, 1998) regulisana su detaljnije prava stranaka i obaveze suda povodom određivanja periodičnih plaćanja. Prema odeljku 41.7 navedenih pravila, sud će odrediti da se naknada štete isplaćuje periodično, uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito ako takav način isplate najviše odgovara potrebama tužioca (oštećenog). Kada odlučuje o periodičnom plaćanju, sud obavezno vodi računa o: obimu isplata na godišnjem nivou (koji se umanjuje ako postoji doprinos oštećenog nastanku štete), razlozima zbog kojih oštećeni traži takav način isplate, preporuci finansijskog stručnjaka, predlogu tuženog i razlozima koje navodi (odeljak 41b Pravila o parničnom postupku).

Periodična isplata jedinstvene naknade za buduće materijalne štete uzrokovane telesnom povredom određuje se saglasno čl. 2(1) Akta o šteti najčešće zbog gubitka buduće zarade i trajno povećanih potreba (medicinski troškovi i nega), kako bi se finansijski obezbedila egzistencija oštećenog iz prihoda od osigurane kapitalizirane rente, koja je ustanovljena u njegovu korist. O isplati se stara tuženi ili nacionalna socijalna služba. Periodični iznosi mogu biti različiti i drugačije „strukturirani” tokom određenog vremenskog perioda, zavisno od potreba oštećenog ili inflatornih kretanja. Pogodnost predstavlja i to što ovakvi prihodi ne podležu oporezivanju.

Sud je, prema navedenim odredbama i čl. 100 i 101 Akta o sudovima, dužan da prema okolnostima slučaja ispita koji je primereniji način isplate naknade štete – periodično ili odjednom. Periodičnu isplatu naknade štete sud može uvek odrediti ako su stranke sa tim saglasne. Kako se uvek vodi računa o mogućem doprinosu oštećenog nastanku štete, što utiče na smanjenje naknade štete, preporučuje se da se tada naknada odmerava paušalno, kako ne bi prevazišla iznos buduće štete, koji se ne može egzaktno utvrditi (Lewis, 2007, p. 493). Sud može odrediti da se naknada štete isplaćuje periodično i kada to stranke nisu zahtevale, odnosno i bez njihovog pristanka, rukovodeći se potrebama oštećenog i uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja u kome odlučuje. Reč je o potpuno novom procesnom rešenju koje je uvedeno Aktom o parničnom postupku iz 1998. godine i zato u sudskoj praksi postoje nedoumice oko toga kako treba tumačiti potrebe oštećenog, što je od naročitog značaja kada treba odlučiti o naknadi štete zbog trajno povećanih potreba (na primer, troškovi smeštaja u ustanovu za invalide ili stalne medicinske nege).¹¹

Sud posebno vodi računa o tome da li će se u konkretnom slučaju, s obzirom na finansijsko stanje odgovornog lica, postići razumno siguran kontinuitet periodične isplate naknade štete (odeljak 2 (3) Akta o šteti). Da bi se olakšala procena standarda razumno sigurnog kontinuiteta plaćanja, u odeljku 2 (3) Akta o šteti uvedena je neoboriva zakonska pretpostavka po kojoj se razumno sigurnim smatraju taksativno navedeni izvori plaćanja, pretežno državni. Jednom zauzet stav u nekom sudskom slučaju o sposobnosti određene ustanove da

¹¹ Po prirodni stvari, sud se ne može rukovoditi potrebama oštećenog prilikom odmeravanja naknade zbog gubitka zarade, to bi čak bilo suprotno načelu reparacije, a time i generalnom konceptu delikta (Lewis, 2007, p. 492).

obezbedi kontinuirana plaćanja obavezuje druge sudove prilikom odlučivanja. Procenjivanje ispunjenosti ovog standarda ima naročiti značaj ako odgovorno lice nije državna ustanova, fond ili telo čije usluge plaća ili za čije finansijske gubitke garantuje država, kao što je to, recimo, Nacionalna zdravstvena služba, nego privatno pravno lice.

Izračunavanje naknade. Periodičnim plaćanjima reformisan je način izračunavanja naknade štete – koristi se pristup „odozdo prema gore” kako bi se visina i način naknade bolje prilagodili potrebama konkretnog oštećenog, suprotno modelu „odozgo prema dole”, koji se koristi prilikom odmeravanja paušalne naknade štete prema stepenu invaliditeta oštećenog, koja ne mora uvek da odgovara realnoj šteti koju on trpi. Nedostaci modela „odozgo prema dole” su bili očigledni: u slučajevima katastrofalnih telesnih povreda dolazila je do izražaja tendencija određivanja nižih naknada u odnosu na visinu štete, dok je u ostalim slučajevima naknada štete, odmerena prema stepenu telesnog oštećenja, mogla biti veća od realnog ekonomskog gubitka, naročito ako oštećeni nema trajni gubitak zarade zato što može da radi na istom poslu kao ranije, na primer, kada je pretrpeo amputaciju noge, a radi kancelarijske poslove (Vismara *et al.*, 2014, pp. 5, 10).

Prednost naloga za periodično plaćanje naknade štete u odnosu na naknadu u jedinstvenom obliku jeste što se u okviru ukupne naknade opredeljuje deo troškova koje je, prema potrebama oštećenog, celishodnije plaćati periodično (uobičajeno troškovi tuđe nege i pomoći, a po potrebi i gubitak zarade), a zatim se iznos naknade koja se plaća na godišnjem nivou koriguje indeksom cena na malo, kako bi se eliminisali nepovoljni uticaji inflacije, dok se ostatak novčane naknade kapitalizuje.¹² Periodičan način plaćanja naknade štete zahteva da se detaljno planiraju buduće potrebe tužioca, što može uticati na povećanje, ali i na smanjenje anuiteta, ali pod uslovom da sud tačno utvrdi kada treba da dođe do takvih promena. Zbog toga se prilikom određivanja visine štete uzimaju u obzir brojni faktori, uključujući one koji utiču na visinu zarade (okolnosti da tužilac prestaje da radi ili da ne može ostvariti napredovanje u poslu) ili na troškove buduće nege, kao što su smrt bliske osobe koja je pomagala oštećenom ili očekivano pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja. Sud nije ograničen iznosom naknade u jedinstvenom obliku, niti mora da predviđa koliko će dugo postojati potreba za periodičnim davanjima, oslobođen je potrebe da primenjuje multiplikatore i diskontne stope, kao i aktuarske Ogdenske tablice (Lewis, 2007, p. 194).

Sud je jedini merodavan da odredi periodično plaćanje naknade, čak i u situacijama kada obe stranke postignu prethodno sporazum da se naknada isplati u obliku jedinstvenog iznosa. Sud je iskoristio navedeno ovlašćenje već u prvom sudskom slučaju *Godbold v Mahmood* (2005) određujući periodičnu isplatu naknade troškova pomoći i nege, uprkos tvrdnji tuženog odgovornog lica da su tužiocu priznati prekomerni troškovi nege u odnosu na cene usluga iz državnih zdravstvenih ustanova i da bi po tuženog bilo povoljnije da te troškove tužilac

---

¹² Argument istaknut tokom političke rasprave koja je prethodila usvajanju zakonskih izmena (vid. Williams *et al.*, 2002).

privatno plaća iz kapitalizovane naknade. Sud je stao na stanovište da je periodična isplata troškova zdravstvene nege u najboljem interesu tužioca, uprkos tome što stranke nisu tražile sukcesivnu isplatu navedenih troškova.

Indeksacija. Sa stanovišta osiguravača i reosiguravača, plaćanje periodičnih naknada znači prebacivanje rizika očekivanog trajanja života oštećenog, inflacije i varijabilnosti iznosa naknade na osiguravače, zato što se periodični iznos isplaćuje doživotno oštećenom (bez obzira na to što je iscrpljena svota kapitalizovane rente) što podrazumeva veće troškove za likvidaciju šteta (time i potrebu stvaranja rezervi). Pored toga, poslovanje opterećuje varijabilnost troškova, koji u krajnjem zavise od trajanja života oštećenog, a moraju se prilagođavati administrativno utvrđenoj diskontnoj stopi na godišnjem nivou (prema nacionalnom izveštaju o zaradama na osnovu *Annual Survey of Hours and Earnings* – ASHE ili drugim indeksima) (Cropper & Wass, 2009, p. 162). U odeljku 2 (8) Akta o šteti predviđeno je da se indeksacija periodičnih plaćanja vrši na osnovu indeksa porasta cena na malo prema prosečnoj potrošačkoj korpi, tj. indeksu maloprodajnih cena (RPI), ali je sudu dozvoljeno da koristi drugi sistem indeksacije, primereniji konkretnom slučaju, što se čini u slučajevima periodičnih isplata naknade za štete prouzrokovane telesnom povredom, kada se prihvata indeks prosečnih godišnjih zarada (ASHE). U tom smislu značajna je odluka koju je Apelacioni sud doneo 17. januara 2008. godine u predmetu *Tameside Glossop NHS Trust v Thompstone*, utvrdivši, na osnovu rezultata finansijskog veštačenja, da je za podnosioca zahteva koji je u momentu rođenja pretrpeo oštećenje zdravlja zbog medicinske greške primerenije drugačije indeksiranje neophodnih troškova buduće nege i pomoći. Razlog je taj što se indeks cena na malo povećava manje od indeksa prosečne zarade, što znači da se dosuđenim periodičnim iznosom naknade, iako je uvećan za rast cena na malo, ne mogu pokriti troškovi nege i gubitak zarade koji se povećavaju shodno indeksu rasta zarada.

Smanjenje i povećanje naknade. Neizvesno dugo trajanje obaveze periodičnih plaćanja predstavlja veliki teret za osiguravača ili drugo odgovorno pravno lice. To je razlog što je zakonodavac morao ustanoviti pravilo o okolnostima koje mogu uticati na promenu visine obaveze. Zakonodavac je napravio kompromis utoliko što oštećeni može da traži povećanje naknade zbog pogoršanja zdravstvenog stanja samo ako je u vreme kada je sud donosio odluku o naknadi štete bilo predvidivo da će doći do promena njegovog zdravstvenog stanja, iako nije ograničen period u kome se mogu ispoljiti pogoršanja ili poboljšanja zdravstvenog stanja oštećenog (Williams *et. al.*, 2002, pp. 5-9). Da bi bilo jasnije pod kojim se uslovima može tražiti promena iznosa periodičnog plaćanja, donete su Smernice o šteti (varijante periodičnog plaćanja naknada) (The Damages (Variation of Periodical Payments) Order, 2005). Uslov za izmenu iznosa periodičnih davanja je tako formulisan da se može zaključiti kako će u praksi retko biti moguće postići izmenu tog iznosa. Osigurači postižu zaštitu svojih interesa tako što isključuju navedenu mogućnost prethodnim sporazumom sa oštećenim, dok se od oštećenih ne može očekivati da će tražiti smanjenje periodičnih plaćanja u situaciji kada

prestane neka njihova potreba, na primer kada im više nije potrebna aktivna tuđa pomoć noću, nego je dovoljno samo pasivno nadgledanje (Norris, 2005).

Prema tome, promene iznosa naknade štete koja se plaća periodično moguće je postići indeksiranjem tog iznosa u skladu sa statističkim promenama cena na malo, pod uslovom da sud nađe da je to celishodno, i „strukturiranjem” u tačno određeno vreme koje je sud unapred ustanovio kao merodavne datume za povećanje ili smanjenje iznosa naknade prema očekivanim promenama parametara na osnovu kojih je odredio visinu štete i njene naknade. Značajno pogoršanje ili popravljajanje zdravstvenog stanja oštećenog takođe može uticati na promene iznosa naknade. I ova rešenja pokazuju izvesne sličnosti sa uticajem promjenjenih okolnosti na trajanje rente u kontinentalnom pravnom sistemu.

Naknada za gubitak zarade zbog smanjene ili uništene radne sposobnosti. Gubitak zarade zbog smanjene ili uništene sposobnosti za privređivanje predstavlja najočigledniju i najznačajniju stavku materijalne štete koju trpi oštećeni u slučaju teške telesne povrede sa trajnim posledicama (tzv. glavni oblik štete, *heads of loss*). Opravdanost plaćanja novčane naknade za štetu prouzrokovanu gubitkom radne sposobnosti sasvim je u skladu sa ideologijom liberalnog industrijskog društva, saobrazno osnovnom konceptu građanskog delikta i naknade štete, tim pre što se visina pretrpljene materijalne štete može egzaktno dokazati, tako da je i naknadu lakše odrediti nego za nematerijalnu štetu (Fleming, 1986, p. 141).

Obično se gubitak buduće zarade poistovećuje sa štetom izazvanom gubitkom sposobnosti zarađivanja (ostvarivanja zarade). Značajna razlika postoji na planu dokazivanja. Izgubljena zarada se obračunava relativno lako, na osnovu evidencije o radnom odnosu, platnih lista i slično. Oštećeni koji podnosi zahtev za naknadu štete mora dokazati konkretni iznos prihoda, najamnine, nadnice ili zarade koji će izgubiti zbog povrede. Reč je o merljivom gubitku, koji se određuje na osnovu razumnih očekivanja oštećenog da bi do kraja radnog veka mogao ostvariti zaradu u određenom iznosu. Naknada odgovara tom novčanom gubitku. Međutim, ekonomske posledice izgubljene sposobnosti zarađivanja teže je opredeliti zato što se logički zaključak o postojanju štete izvodi iz prirode pretrpljene povrede, bez obzira na dokaze o realizovanoj zaradi ili prihodu koji je oštećeni ostvarivao pre i posle šetnog događaja. Postavlja se hipotetičko pitanje šta bi oštećeni mogao da zaradi tokom ostatka svog života da nije bio povređen. Naknada treba da odgovara smanjenom stepenu ili gubitku sposobnosti oštećenog da posle šetnog događaja ostvari zaradu. Tužilac (oštećeni) mora da dokaže razumnu vrednost tog gubitka, bez obzira na to da li je ili nije prethodno bio radno aktivan. U slučaju smanjene radne sposobnosti, oštećeni ostvaruje razliku između sume koju bi po redovnom toku stvari ostvarivao tokom ostatka života da nije bio povređen i zarade koju bi mogao da ostvari, uprkos posledicama povrede. Kada je sposobnost zarađivanja trajno izgubljena, onda se jedinstveni iznos novčane naknade štete, procenjene prema stepenu gubitka, množi sa očekivanim životnim vekom oštećenog u vreme delikta. Ali, prilikom određivanja visine naknade štete mogu da postoje teškoće zato

što ponekad mora da se predviđa na koji način bi se mogla razvijati profesionalna karijera oštećenog da nije bilo štetnog događaja. U tim slučajevima računanje naknade štete u jedinstvenom obliku postaje složenije, pošto se moraju koristiti multiplikatori i dodatni faktori u situacijama kada je kod oštećenog u nekom stepenu očuvan kapacitet zarađivanja, kada bi se moglo očekivati da bi u daljem toku karijere bio unapređen da nije bilo štetnog događaja i kada je pretrpeo takvu telesnu povredu da uopšte neće moći da ostvari profesionalnu karijeru.

Kriterijumi koji se uzimaju u obzir u praksi odnose se na: veštine, talente, sposobnosti i radno iskustvo oštećenog, rezultate medicinskog veštačenja na okolnost koliko konkretna vrsta povrede funkcionalno smanjuje nivo radne sposobnosti oštećenog, prihode koje tužilac gubi prema trenutnoj tržišnoj vrednosti odgovarajućeg posla i stopi zarade. Pri tome je očigledno da u različitim područjima zemlje, zbog drugačijeg životnog standarda i stope najamnina oštećenima sa sličnim povredama može biti određen različit iznos naknade štete. Posebno je teško predvideti buduća unapređenja, povišice, poboljšanja u talentima i veštinama koja bi dovela do povećanja prihoda (praktično sud mora da se bavi projekcijom buduće karijere oštećenog koju je mogao imati da nije bio povređen).

U slučaju kada se naknada traži za dete ili mladu osobu koja još nije počela da zarađuje svojim radom, vodi se računa o starosti, stečenom stepenu obrazovanja, koje bi uticalo na njegove potrebe, te, na primer, student može ostvariti veću naknadu od maturanta, iako je u pitanju ista vrsta povrede i jednak stepen telesnog oštećenja. U obzir se, takođe mogu uzeti inteligencija deteta, uspeh u školi, obrazovni nivo roditelja i njihovo zanimanje. Može da ima značaja i to da li se tužilac u vreme koje je prethodilo štetnom događaju osposobljavao za neku profesiju ili specijalizovanu veštinu, ali se pri tome pravi razlika između osoba koje su se stručno obučavale ili školovale za određeno zanimanje i onih koje su koristile svoje talente. Kada je oštećena izdržavana žena (domaćica), iznos naknade štete je određivan na osnovu nedeljne nadnice izračunate prema ceni (po satu) za pojedine vrste poslova ili usluga koje je redovno obavljala u domaćinstvu, npr. kuvanje, negu dece ili učenje sa decom. Pošto se opredeli struktura i vremensko trajanje različitih poslova koje je domaćica obavljala, izračunava se naknada prema ceni usluga za svaku od pojedinih vrsta zanimanja i obračunava se ukupna naknada štete koja bi odgovarala angažovanju domaćice tokom jednog radnog veka.

Naknada u obliku periodičnih iznosa određuje se za gubitak zarade samo u malobrojnim slučajevima (najviše do 1% ukupno) kada teške zdravstvene posledice trpi dete, izuzetno i drugo nezaposleno lice. Sud tada ne raspolaže polaznom osnovom za procenu gubitka budućih prihoda (tačnije gubitka sposobnosti zarađivanja), osim što u sudskoj praksi postoji stav da naknada ne treba da bude niska, a prilikom obračuna visine štete i njene naknade uzimaju se u obzir kriterijumi kao što su: socijalni status deteta, profesije članova njegove porodice, njegovo obrazovanje i želje koje je imalo u pogledu budućeg zaposlenja (Devaney, 2009, p. 4). Navedeni kriterijumi po kojima se prognozira „potencijalna zarada” koju bi oštećeni verovatno ostvarivao u budućnosti polazi od pretpostavke da bi

dete ostvarilo istu karijeru kao i članovi njegove porodice, što, u pogledu visine štete i naknade, može da znači nepravedno uvažavanje razlike u socijalnom statusu. Drugi put bio bi pravičniji, ali on rezultira nižim iznosima naknade koja se odmerava prema prosečnoj zaradi ili osnovnoj socijalnoj pomoći koja se isplaćuje za određeni stepen gubitka radne sposobnosti. Isti kriterijumi koriste se i za odrasle koji su nezaposleni, uključujući i domaćice.

U engleskoj sudskoj praksi nejednako se tumači šta se smatra izdacima koji se računavaju u naknadu. Izdaci se procenjuju na osnovu propisa koji regulišu prava iz socijalne zaštite, ali je primećeno da postoje neobična rešenja, poput onog da se u naknadu štete računavaju naknade za period bolovanja, ali ne i iznosi ostvarenih invalidskih penzija, iako su to davanja iste pravne prirode (Devaney, 2009, f.14).

Izgubljeno izdržavanje. Aktom o nezgodama sa smrtnim ishodom u čl. 1 A(3) priznato je, u slučaju smrti davaoca izdržavanja, pravo na naknadu štete licima koja su materijalno zavisila od njega. U odeljku 1. je veoma široko određen krug lica koji mogu tražiti naknadu štete. To mogu biti osobe sa kojima je davalac izdržavanja živeo tokom celog svog života ili najmanje dve godine pre smrti, uključujući tu i sadašnje i bivše supružnike ili sadašnjeg i bivšeg građanskog partnera, krvne srodnike u pravoj i pobočnoj liniji, vanbračnu decu, decu dobijenu veštačkom oplodnjom (koja imaju samo majke), pastorku ili bilo čiju decu prema kojoj se davalac izdržavanja odnosio kao da su njegova, a živela su sa njim u zajedničkom domaćinstvu.

Kriterijumi po kojima se odobrava naknada štete za slučaj gubitka izdržavanja određeni su u odeljku 3. Akta o nezgodama sa smrtnim ishodom. Tužiocima moraju da dokažu da su bili u bliskim odnosima sa preminulim i da su finansijski zavisili od izdržavanja koje im je davao. Deca mogu ostvariti pravo na naknadu u slučaju smrti roditelja pod uslovom da nisu zasnovala svoje porodice. Visina prihoda koje je ostvarivao davalac izdržavanja utvrđuje se relativno lako na osnovu evidencije o radnom odnosu i platnih lista, s tim, što se od iznosa te zarade odbijaju rashodi koje je imao za podmirenje vlastitih troškova.

Naknada štete zbog gubitka izdržavanja izračunava se na osnovu neto zarade koju zaposleni „nosi kući”, nakon odbitka doprinosa za zdravstveno-socijalno osiguranje. Inače bi moglo da postoji narušavanje principa pune naknade štete ako bi se naknada obračunavala od zarade u bruto iznosu. U iznos naknade štete obavezno se računavaju druga primanja koja ostvaruje izdržavano lice, na primer porodična penzija i druga pomoć koju dobija po posebnom osnovu, a vezano za isti štetni događaj.

Nemačko pravo

Koncept štete i naknade štete. Rešenja nemačkog prava koja se odnose na odštetnu rentu zbog smrti ili oštećenja zdravlja u najvećoj meri podsećaju na odgovarajuće odredbe obligacionog prava Republike Srbije. Sličnost dva pravna

sistema razlog je što primeri iz nemačkog zakonodavstva i sudske prakse mogu biti korisni našim stručnjacima.

Pravo na naknadu štete u obliku rente predviđeno je paragrafima 843–845 nemačkog Građanskog zakonika iz 1881. godine, u verziji iz 2002. godine (Bürgerliche Gesetzbuch –dalje: BGB) kojima je regulisano pravo na naknadu šteta prouzrokovanih telesnom povredom, narušenjem zdravlja ili smrću davaoca izdržavanja. Opštim pravilom § 843, st. 1 BGB-a predviđeno je da se naknada štete prioriteto određuje u obliku rente za štete prouzrokovane telesnom povredom ili oštećenjem zdravlja koje nastaju usled potpune ili delimične nesposobnosti za rad oštećenog i radi podmirivanja njegovih trajno povećanih potreba (*vermehrte Bedürfnisse*). U istoj odredbi u st. 2 upućuje se na paragraf u kome je predviđen način plaćanja rente. Shodno § 760 BGB-a renta se, po pravilu, plaća unapred i to za tri meseca. U § 843, st. 1 BGB-a propisano je da se izuzetno, iz važnih razloga, naknada štete može odrediti u obliku kapitaliziranog jedinstvenog iznosa. U st. 4 sadržano je pravilo da zahtev oštećenog za naknadu štete po osnovu ovog člana ne isključuje činjenica da bi neko drugi bio obavezan da obezbedi izdržavanje oštećenog. Po posebnom pravnom osnovu § 842 oštećeni može da potražuje naknadu štete zbog smanjenih mogućnosti napredovanja. Pravo na naknadu štete za slučaj smrti lica regulisano je u § 844 BGB-a, pri čemu je u st. 2 u korist izdržavanih lica ustanovljeno pravo na naknadu izgubljenog izdržavanja (*Unterhaltsschaden*) u obliku novčane rente (§844, st. 2 BGB).

Pravila iz BGB-a iz §§ 842 i 843 preuzeta su u nizu drugih zakona, kao što su: Zakon o odgovornosti u šinskom i saobraćaju žičarama (Hafpflichtgesetz – HPfG, § 8), Zakon o saobraćaju na putevima (Straßenverkehrsgesetz – StVG, § 11), Zakon o vazdušnom saobraćaju (Luftverkehrsgesetz – LuftVG, § 36) i shodno se primenjuju.

Uprkos tome što i BGB kao i posebni zakoni predviđaju da će se naknada štete prioriteto odrediti u obliku novčane rente, u praksi osiguravajućih organizacija kao i u sudskoj praksi prevlađuje određivanje naknade u jedinstvenom iznosu (Klett, 2011, p. 69).

Opšti pravni režim deliktne odgovornosti za štetu iz Građanskog zakonika odnosi se na ekonomske posledice (štete) nastale zbog smanjene ili uništene radne sposobnosti oštećenog u slučajevima telesne povrede ili smrti lica za koju je odgovoran štetnik. Posebni pravni propisi (o odgovornosti za saobraćajne nezgode, odgovornosti proizvođača za nedostatke stvari, odgovornosti za ekološke štete i slično) kao i norme invalidsko-socijalnog zakonodavstva uređuju posledice umanjene ili izgubljene radne sposobnosti (*Erwerbsfähigkeit*)¹³, obim prava i

¹³ Doslovno sposobnost da se radom zarađuje. Definisana je u § 8 nemačkog Socijalnog zakonika II (Sozialgesetzbuch – SGB II (2003) koji reguliše osnovna prava iz socijalnog osiguranja i pravo na naknadu minimalne zarade za slučaj nesposobnosti za rad. Predviđeno je da smanjenu radnu sposobnost ima osoba koja nije u stanju, zbog bolesti ili invaliditeta da radi najmanje tri sata dnevno pod uobičajenim uslovima opšteg tržišta rada i koja ostvaruje pravo na invalidninu zbog nesposobnosti za rad, dok je potpuno radno sposobna osoba koja može da radi šest sati pod uobičajenim uslovima (§ 43).

krug lica kojima se ta prava priznaju za slučaj da su privremeno ili trajno nesposobna da rade zbog bolesti ili starosti. Druge naknade, potpore (pa i rente) koje se mogu dodeliti po osnovu socijalnog osiguranja zbog posledica istog štetnog događaja uračunavaju se u naknadu štete koju oštećeni ostvaruje od odgovornog lica u vansudskom postupku ili u parnici.

Naknada štete zbog gubitka zarade usled nesposobnosti za rad. Shodno § 843, st. 1. BGB-a, naknadom u obliku rente nadoknađuje se buduća materijalna šteta zbog gubitka zarade kako bi se omogućila finansijska sigurnost oštećenog koji je usled telesne povrede ili bolesti izgubio radnu sposobnost, tako da uopšte neće moći da zarađuje od svog rada ili će imati manju zaradu od one koju je ostvarivao pre štetnog događaja. Iako se pravo na naknadu štete dovodi u vezu sa nastalom nesposobnošću za rad, ona, sama za sebe, ne konstituiše pravo na naknadu štete. Razlog je što radna sposobnost ne predstavlja imovinsku vrednost – šteta može da se ispolji samo u daljim ekonomskim posledicama (gubitku zarade) nesposobnosti za rad. Zbog toga se u nemačkoj teoriji i praksi veoma vodi računa o graničnim slučajevima u kojima se događa da osoba, koja zbog posledica telesne povrede postane radno nesposobna, ne trpi štetu, tj. ne gubi zaradu. To bi bili slučajevi dece ili mladih osoba koje se još ne mogu uključiti u proces rada jer su na školovanju ili kada vrsta povrede ne utiče na smanjenje sposobnosti oštećenog da obavlja konkretni posao (na primer, kancelarijski, ako je oštećeni ostao bez noge) ili kada oštećeni na druge načine kompenzira mogući gubitak zarade, recimo, zanatlija koji, zbog posledica povrede, ne može da usluži isti broj mušterija kao ranije povećava cene svojih usluga, a odane mušterije, bez obzira na povećanje cena, nastave da koriste njegove usluge.

U parnici mora biti konkretno dokazano da nedostatak radne sposobnosti oštećenog dovodi do štete u vidu gubitka zarade. U jednom sudskom slučaju hemičar, vlasnik male apotekarske laboratorije, podneo je zahtev za naknadu štete zato što zbog smanjene radne sposobnosti, kao posledice pretrpljene telesne povrede u saobraćaju, neće moći sam da izvodi laboratorijske opite, nego će za te poslove morati da angažuje nekog drugog. Savezni vrhovni sud (*Bundesgerichtshof* – dalje: BGH), preispitujući presude nižestepenih sudova, u presudi od 5. maja 1970. godine, konstatovao je da radni učinak (*Arbeitskraft*) i radna sposobnost kao preduslov ostvarivanja zarade nisu svojstveni svakome, nego samo zdravoj i fizički sposobnoj osobi, budući da su, kao pravne kategorije, navedena svojstva redovno povezana sa pravno zaštićenim interesima (pravnim dobrima) kao što su fizički integritet i zdravlje. Oštećeni ima pravo na naknadu materijalne štete koju trpi zbog povrede tih pravnih dobara na osnovu § 823 BGB-a, a, u konkretnom slučaju, i u skladu sa § 11 StVG-a. Ali, radna sposobnost sama po sebi nije imovinska vrednost. Ona zavisi kako od sposobnosti da se obavlja određeni posao¹⁴,

¹⁴ Osnovu te sposobnosti čini zdravlje (fizičke i mentalne sposobnosti), potom stečene kompetencije (znanja i veštine), prihvaćene vrednosti i motivacija za rad, a na kraju i vrsta posla, radno okruženje, organizacija rada i rukovođenje radnim procesom. Prati se preko indeksa radne sposobnosti WAI (poznat i kao indeks snalaženja u radu).

tako i od ekonomskih kretanja na tržištu i rezultata rada i subjektivno je uslovljena. Novčana vrednost sposobnosti da se obavlja konkretno zanimanje ne može biti objektivno (apstraktno) određena po nekim opštim standardima, na osnovu nivoa opšte radne sposobnosti (iz obrazloženja presude BGH VI ZR- 212/68, navedeno prema: van Gerven *et. al.*, 2000, p. 847). Iz tog razloga zahtev oštećenog bio je odbijen, jer nije dokazao da je imao gubitak zarade.

Pošto se mora dokazati konkretno i realno smanjenje zarade usled umanjene ili izgubljene radne sposobnosti oštećenog izazvane telesnom povredom, nije dovoljno da oštećeni raspolaže samo medicinskim nalazom kojim je utvrđen stepen njegovog telesnog oštećenja. To se naročito odnosi na laka telesna oštećenja do 20%, čije štetne posledice po pravilu nisu merljive (tako u slučaju odgovornosti zbog davanja pogrešne injekcije, BGH NJW 79 1935, 1936 VersR 79, 718 – navedeno prema: Boujong *et al.*, 1989, 30).

Zbog posledica štetnog događaja oštećeni koji su osigurani imaju pravo da ostvaruju naknadu za vreme bolovanja, invalidsku penziju i druge naknade po osnovu obaveznog penziono-invalidskog osiguranja (§ 116 SGB) ili dobrovoljnog osiguranja (§ 67 Versicherungsvertragsgesetz – VVG). Pomenute penzije i naknade uračunavaju se u iznos naknade štete koja bi bila ostvarena po opštim pravilima BGB-a od štetnika ili odgovornog lica. Posebnim zakonskim pravilima dodatno je garantovana materijalna sigurnost državnih činovnika i zaposlenih u određenim delatnostima u slučaju kada pretrpe štetu na radu. Iz pomenutih razloga, odredbe BGB-a koje omogućavaju pravo na naknadu štete zbog gubitka zarade imaju relativno mali značaj za praksu, zato što se efikasnije interesi oštećenog zadovoljavaju kroz postojeći sistem penziono-invalidske zaštite (Kreft u Boujong, 1989, p. 30). Praktično nema situacija u kojima bi trajna šteta motivisala oštećene da pokreću sporove radi naknade štete, kada su u pitanju stalno zaposleni, pogotovu ako se ima u vidu da je, na osnovu pravila o regresu, omogućeno invalidu koji doživi godine kada bi po zakonu bio penzionisan da nastavi da prima starosnu penziju, iako posle štetnog događaja nije radio (Balke, 2021, p. 66).

Gubitak zarade u smislu §§ 842, 843 st. 1 BGB-a podrazumeva gubitak svake legalno ostvarene materijalne koristi od rada oštećenog (osnovne zarade, naknade za godišnji odmor, bonuse, dodatnu zaradu za prekovremeni rad, rad po smenama, u inostranstvu, pa čak i redovne napojnice). Obračunava se po metodima bruto ili neto zarade. Odštetni zahtev ne može da se odnosi na koristi koje je osoba ostvarivala radom „na crno”, kršenjem propisa o zakonskoj dužini radnog vremena ili drugim nemoralnim ili zabranjenim poslom, npr. podmićivanjem, nedozvoljenom trgovinom, prostitucijom u periodu dok nije bila dozvoljena (Balke, 2021, p. 238). Sudska praksa je izuzetno dosledna u tom pogledu: Böhme, Biela & Tomson (2018, p. 242) pominju dva izuzetka – slučaj „beznačajne ekonomske cene” rada čišćenja po kućama (1954) i slučaj zarade prostitutke iz 1976. godine, kada se već pripremao zakon kojim će se legalizovati prostitucija. Nelegalna je i svaka korist od rada koji se odvijao na osnovu ništavog pravnog posla. Pravno rezonovanje i argumentaciju ilustruje sledeći primer: tužilac je imao sporazum sa

tuženim pravnim licem da „na crno” ručno izrađuje određene predmete iz proizvodne delatnosti pravnog lica. S pristankom i znanjem oštećenog, pravno lice nije prijavilo svog radnika niti je plaćalo poreze i doprinose. Sud je našao da je takav ugovor o radu ništav, te da iz tog razloga izostaje pravna mogućnost zaštite prava radnika „na crno”, osim, eventualno, na osnovu instituta neosnovanog obogaćenja pravnog lica (BGH NJW 90, 2542). Kako rad „na crno” nije dozvoljen po propisima, te radnik ne može ostvariti naknadu štete za neplaćeni rad pozivajući se na kršenje ništavog ugovora, sledi da se ne bi mogao pozivati na to da trpi štetu zbog gubitka zarade usled smanjene ili izgubljene radne sposobnosti, dokazujući je iznosima zarade koju je ostvarivao suprotno zakonu. Takav dosledni stav sudske prakse podupiru doktrinarni stavovi da „ponašanje čija su dejstva pravno ništava ne može da proizvede nikakve finansijske prednosti čak ni zaobilazno, razmatranjem istih činjenica na osnovu odredaba odštetnog prava” (Mäsch, 2004, p. 84). Jedino zabrane predviđene administrativnim propisom koje imaju za cilj sprečavanje izvršenja određenog pravnog posla, ali ne dovode u pitanje njegova pravna dejstva, nemaju uticaja na pravo oštećenog da traži naknadu štete zbog izmakle dobiti (izgubljene zarade) ovakvim pravnim poslom (Greger, 2007, pp. 219-220).

Kada oštećeni zahteva rentu zbog trajnog gubitka zarade, sud bi morao, na osnovu raspoloživih dokaza, da se upusti u prognoziranje kako bi se razvijala profesionalna karijera oštećenog i koliku bi zaradu on ostvarivao da nije bilo štetnog događaja i da to hipotetičko stanje uporedi sa iznosom zarade koju oštećeni sada ostvaruje. Teret dokazivanja navedenih tvrdnji je na oštećenom, koji treba u zahtevu da istakne sve, pa i posredne dokaze (indicije) na osnovu kojih bi sud mogao izvesti što pouzdanije zaključke i odrediti visinu rente.

Činjenice vezane za vrstu posla i obim radnog angažovanja oštećenog pre štetnog događaja, značajne za utvrđivanje visine nastalog gubitka zarade, utiču i na predviđanja suda koliku bi zaradu oštećeni ubuduće ostvarivao. Najjednostavnije i najtačnije se prognozira verovatna buduća imovinska situacija zaposlenog, posebno državnog činovnika, koji duže vreme pre štetnog događaja ima redovan posao i zaradu, kada se očekivano pretpostavlja da bi tako bilo i u budućnosti. Ako je oštećeni bio radno angažovan samo povremeno, sa prekidima, pretpostavlja se da bi tako bilo i ubuduće, a naknada postojeće štete se obračunava sa prekidima u zaradi. Oštećenom, starom 38 godina, kome je pre štetnog događaja prestao radni odnos zato što je odbio da potpiše kolektivni ugovor kojim nije dobio očekivano povećanje plate (tim povodom je vodio i izgubio radni spor), visina izgubljene zarade će se odrediti prema bruto iznosu zarade koju je ostvarivao pre prestanka radnog odnosa, imajući u vidu da bi se, prema godinama, stručnoj spremi, radnom iskustvu i okolnosti da je vičan različitim zanatima, sigurno ubrzo zaposlio, da nije doživeo saobraćajnu nesreću (OLG Hamm, Urteil vom 1. 7. 1999 - 6 U 182/98).

Za razliku od situacije kada oštećeni radi za drugog, kada je lako utvrditi postojanje štete i dokazati njenu visinu, teško je odrediti visinu izgubljene zarade kada su oštećeni samozaposlena lica: preduzetnici, poljoprivrednici i lica sa slobodnom

profesijom, budući da se pomenuti gubitak ne utvrđuje prema radu oštećenog, nego prema ostvarenom ekonomskom uspehu, tj. na osnovu prognoze kakvo bi bilo poslovanje i koliki profit bi bio ostvaren zahvaljujući radu oštećenog (Balke, 2021, pp. 66, 238). Primenjuje se jedan od tri modela obračuna visine nastalog gubitka zarade, zavisno od vrste delatnosti kojom se bavio oštećeni (Balke, 2021, pp. 66, 242). Prvo, gubitak zarade se izračunava prema vrednosti konkretnog izgubljenog posla, kada su u pitanju agenti osiguranja, brokeri, arhitekta, lekari i slično, što se retko primenjuje u praksi zato što bi oštećeni morao ugovorom dokazati da je imao naručeni posao, koji nije mogao izvršiti zbog nastalog štetnog događaja. Kako oštećeni ima obavezu po § 254 BGB-a da svojim postupcima umanjí štetu koju trpi, mora se isključiti svaka mogućnost da je on sa izvesnim zakašnjenjem mogao izvršiti obavezu. Drugi metod izračunavanja gubitka zarade temelji se na troškovima za angažovanje novog radnika umesto oštećenog ili izdacima zbog pojačanog radnog angažovanja ostalog osoblja koje preuzima njegove poslove, pri čemu je važno imati u vidu hipotetički ekonomski razvoj poslovanja da nije bilo štetnog događaja, koji se prognozira na osnovu raspoloživog činjeničnog stanja.¹⁵ Sud vodi računa da li su učinjeni troškovi bili ekonomski opravdani, inače nerentabilno poslovanje znači da oštećeni nije vodio računa o obavezi smanjenja štete. Treći metod, najznačajniji i najčešće korišćen u praksi, podrazumeva apstraktno utvrđivanje smanjene zarade na osnovu činjenica koje je oštećeni izneo i dokazao, koje se odnose na godišnje rezultate poslovanja, ali se predviđa kolika bi bila godišnja dobit da nije bilo nesreće i ta vrednost se poredi sa dobiti koju je imao pre štetnog događaja, tj. period pre štetnog događaja uzima se kao osnov prognoze za budućnost (hipotetički). Zato razvoj poslovanja nije potrebno utvrđivati, eventualni podaci bi samo potkrepili zaključke izvedene prethodnim poređenjem (na primer, ako se zna kakvo je bilo poslovanje u poslednjih tri do pet godina pre štetnog događaja) (Balke, 2021, p. 245).

Kod samostalnih preduzetnika može biti sporno da li su samo formalno bili prijavljeni kao preduzetnici ili su zaista ostvarivali registrovanu delatnost. Dok u prvom slučaju oni nisu pretrpeli štetu, u drugom slučaju je imaju. U jednom slučaju tuženi je istakao da oštećeni nije sebi plaćao doprinose za socijalno osiguranje iz čega proizilazi da je samo fiktivno bio prijavljen kao preduzetnik, ali je BGH stao na stanovište da, u odnosu na iznetu činjenicu, ima veći značaj dokazana okolnost da je pravno lice dve i po godine pre štetnog događaja oštećenog angažovalo na poslovima polaganja cevi, što ukazuje na to da je on zaista obavljao delatnost za koju je registrovan. Izgubljena zarada procenjena je prema njegovom doprinosu poslovnim rezultatima tog pravnog lica iz godine koja je prethodila štetnom događaju (BGH NJW 01, 1640).

¹⁵ Očekivana izmakla korist se određuje na osnovu tzv. *Diffferenzierung theorie*. Umesto da se poredi stanje imovine oštećenog pre i posle štetnog događaja, nastoji se utvrditi razlika između realne vrednosti imovine kojom oštećeni raspolaže i njene hipotetičke vrednosti (koju je mogla da ima da nije bilo štetnog događaja), čime se preciznije procenjuje visina buduće izmakle koristi za koju treba opredeliti rentu.

U slučaju privremeno nezaposlenih lica koja su dobijala državnu novčanu potporu u periodu koji je prethodio štetnom događaju, gubitak buduće zarade izračunava se na osnovu tog iznosa.

Kada je gubitak radne sposobnosti usled telesne povrede pretrpelo dete, školarac ili student, ima se u vidu da su štetnim događajem onemogućeni, odloženi ili prekinuti stručna obuka, školovanje ili studije, što znači da će se mlada osoba sa zakašnjenjem uključiti u radni proces ili da će u tome trajno biti sprečena. Što je oštećeni mlađi, to je teže predvideti kojim bi se zanimanjem bavio u budućnosti i koju bi zaradu ostvarivao. Isto važi i za oštećene koji, pre štetnog događaja, nisu bili dobri đaci, šegrta ili uspešni studenti. U sudskoj praksi prevladuje stav da se ne smeju postavljati previsoki dokazni standardi na kojima će se temeljiti prognoza o visini pretrpljene štete, zato što onaj ko se školuje ili je na početku svog profesionalnog razvoja ne može da dokaže da bi bio uspešan u aktivnostima kojima teži (Juni 2000 – VI ZR 172/99). Dobri argumenti za prognozu da bi oštećeni bio uspešan u budućoj karijeri bili bi da su pre štetnog događaja uočeni neki njegovi talenti, sklonosti ili veštine (u sportu, umetnosti i slično), da je započeo da stiče odgovarajući stepen obrazovanja, kao i da za takvim obrazovnim profilom postoji potreba na tržištu rada. Od značaja su i druge okolnosti, na primer da je bilo izgleda da će se oštećeni školovati za zanimanje koje je u porodičnoj tradiciji (lekarski, advokatski poziv i slično), naročito ako taj poziv obavljaju roditelji, brat ili sestra (Böhme, Biela & Tomson, 2018, p. 253). Ako se ne može utvrditi da li bi oštećeni bio uspešan ili neuspešan tokom školovanja, pretpostavlja se da bi, prema uobičajenom toku događaja, oštećeni postigao prosečan uspeh i, na osnovu toga, izvodi se dalja prognoza o njegovom profesionalnom razvoju.

Primeri iz sudske prakse mogu da ilustruju koje okolnosti sud uzima u obzir prilikom procene verovatnog razvoja karijere oštećenog. Na primer, tužilja stara gotovo 39 godina u vreme štetnog događaja, koju je teško povredio konj dok je pomagala da se utovari u prikolicu, radila je kao diplomirani filolog povremeno na određeno vreme kao nastavnik nemačkog jezika za lica kojima to nije maternji jezik i bila je upisala doktorske studije. Prihvatajući dokaze koje je ponudila tužilja, nižestepeni sud je konstatovao da njena prethodna karijera pokazuje da bi ona lako pronašla redovan posao u svojoj profesiji u javnoj službi ili drugom pravnom licu nakon isteka ugovora o radu na određeno vreme i određenog perioda traženja posla, jer se na tržištu rada (van javnih službi) javlja potreba za nastavnicima koji podučavaju strane državljane na nemačkom jeziku. Suprotno tome, BGH ukida presudu, ukazujući na njene nedostatke, između ostalog da nisu u dovoljnoj meri uvaženi argumenti tuženog da bi u vreme završetka doktorata tužilja imala najmanje 45 godina (pri čemu se postavlja pitanje da li bi uopšte mogla u roku da ih završi zato što se stara o dvoje maloletne dece), stoga se ne može računati sa sigurnošću da bi se ona sa doktoratom zaposlila za stalno na bolje plaćenom poslu, a takođe nije uzeta u obzir činjenica da je u Hesenu započeo projekat ograničenja zapošljavanja u javnom sektoru, što sve ukazuje na to

da prvostepeni sud nije uzeo u obzir okolnosti da je došlo do promena na tržištu rada. Otuda BGH zaključuje da bi oštećena verovatno stekla u budućnosti posao na kome bi zarađivala slično kao i ranije, ali da nije realno očekivati da bi mogla biti zaposlena kao stručnjak sa doktoratom i da bi ostvarivala bruto iznos gubitka zarade koji joj je dosuđen odlukom nižeg suda (BGH Urteil v. 9. 11. 2020 – VI ZR 300/08).

U skladu sa § 254, st. 2 BGB-a, oštećeni mora da, razumno i u granicama datih mogućnosti, iskoristi svoju preostalu radnu sposobnost kako bi umanjio štetu, što podrazumeva obavezu da prihvati drugi odgovarajući posao ili mogućnost prekvalifikacije, pa čak i da pristane na jednostavnije hirurške intervencije, ako time može popraviti svoje radne sposobnosti. U krajnjem slučaju smatra se dovoljnim da se samo prijavio birou za nezaposlene.

Nemogućnost obavljanja kućnih i poslova u domaćinstvu. Posebna vrsta nadoknade trajne materijalne štete uzrokovane telesnom povredom jeste nemogućnost obavljanja kućnih poslova ili poslova u domaćinstvu (*Haushaltungsschaden*). Reč je o vidu izmakle koristi od očekivanih ušteda koje se postižu vlastitim radom u domaćinstvu. Da bi mogla biti nadoknađena, potrebno je dokazati da je postojala potreba za vršenjem takvih poslova, da je oštećeni postao delimično ili potpuno nesposoban da ih obavlja zbog izvršene štetne radnje i da zbog toga trpi štetu jer neće ostvariti uštede, nego će morati da angažuje tuđu radnu snagu (plaćanje nadnice ili naknade po satima) ili će članovi porodice morati da preuzmu obavljanje poslova kojima je bio zadužen oštećeni. Pravo na naknadu štete imaju jednako lica ženskog i muškog pola. Dolaze u obzir svi mogući poslovi u vezi sa održavanjem kuće ili domaćinstva (nabavka potrepština, kuvanje, pranje i slično), obaveze u vezi sa negom i vaspitavanjem dece. Aktivnosti oštećenog u porodičnom domaćinstvu koje su usmerene na zadovoljavanje potreba ukućana (kuvanje obroka, pranje, nabavke, uključivši i brigu o deci, bolesnim ili starim članovima porodice i slično) iskazuju se kao finansijski doprinos izdržavanju porodice kroz rad u kući, što, prema doslednom stavu sudske prakse, u slučaju smanjenja ili gubitka radne sposobnosti usled pretrpljene telesne povrede, može da se tumači kao gubitak zarade u smislu § 843, st. 1 (prva alternativa), dok se gubitak ili smanjenje aktivnosti oštećenog kojima zadovoljava vlastite potrebe tretira kao šteta zbog trajno povećanih potreba u smislu iste odredbe BGB-a – druga alternativa (Balke, 2021, p. 63; Kreft u: Boujong *et al.*, 1989).

U doktrini i sudskoj praksi prihvaćen je koncept normativne štete (*normativer Schadensbegriff*) koja se ispoljava kao izmakla korist usled gubitka ušteda, na primer kada zbog nesposobnosti za rad domaćice koja je pretrpela telesnu povredu članovi domaćinstva preuzimaju njene obaveze ili kada ukućani pružaju negu i pomoć povređenom licu, a ne plaćaju nekoga za te poslove. U ovim slučajevima naknada se određuje apstraktno (fiktivno), a visina štete se utvrđuje shodno subjektivnoj metodi razlike (*Differenztheorie*), kao hipotetičko poređenje stanja u kome se oštećeni nalazi sa onim koje bi bilo da do štete nije došlo, a

ne na uobičajeni način ustanovljenjem razlike između imovinskog stanja oštećenog koje je postojalo pre štetnog događaja i posle toga.¹⁶

Redovno se vodi računa o tome da li je porodica potpuna ili nepotpuna. Pretpostavlja se da je u okviru potpune porodice svaki član bio dužan da obavlja kućne poslove, a ne samo onaj koji vodi domaćinstvo i brine o ostalim ukućanima, dok su ti odnosi drugačiji u nepotpunoj porodici koju, na primer, čine majka i dete. Zbog toga će oštećeni u zavisnosti od drugačijih porodičnih odnosa koji utiču na obim štete koju trpe, ostvariti pravo na naknadu u različitom iznosu. Kreft (Boujong *et al.*, 1989, p. 15) navodi i druge kriterijume od značaja za utvrđivanje da li postoji šteta i koje je visine, kao što su: da li supružnici žive u zajedničkom domaćinstvu ili su faktički razdvojeni ili razvedeni, da li imaju dece (posebno ako je oštećena nevenčana majka), da li je u bračnoj zajednici bez dece žena samostalna ili je domaćica, odnosno da li je partner istog pola, koji nije bio zaposlen, ekonomski doprinosaio vlastitim radom i slično.

Pored vrednosti kućnih poslova i staranja o potrebama ukućana u navedeni vid štete spada i vrednost različitih neophodnih poslova u domaćinstvu (na poljoprivrednom gazdinstvu, u vrtu, dvorištu, staranje o životinjama, održavanje automobila, popravljavanje stvari ili zanatske prepravke i slično) kojima se bavio oštećeni pre štetnog događaja, a sada je nesposoban da ih obavlja, pod uslovom da za te stavke štete nije ostvarena naknada po nekom drugom osnovu, na primer zbog gubitka zarade. Razlog je što izmakla dobit zbog nemogućnosti obavljanja neplaćenog rada člana porodičnog gazdinstva koji pomaže nosiocu gazdinstva ili člana porodičnog preduzeća može da se podvodi pod gubitak zarade usled izgubljene radne sposobnost.

Visina naknade štete određuje se na osnovu troškova za angažovanje neophodne tuđe radne snage (u smislu § 249 BGB), a nadoknađuje se iznos bruto zarade, prema lokalnim cenama odgovarajućeg rada. Momenat do kog će trajati potreba za angažovanjem tuđe radne snage procenjuje se prema obimu aktivnosti oštećenog pre štetnog događaja. Međutim, ako svojim prekovremenim radom članovi porodice oštećenog kompenzuju gubitak radnog angažovanja oštećenog ili oštećeni uspeva da obavi poslove u domaćinstvu uz pojačane napore ili, ako to ne može, koristi besplatnu pomoć trećih lica, onda se troškovi na ime štete za održavanje domaćinstva mogu izračunati samo normativno (fiktivno), ali tako da „pokriju” samo neto zaradu. U praksi se primenjuje tzv. minhenski model određivanja naknade na osnovu kriterijuma: koliko je vremena oštećeni posvećivao kućnim poslovima pre štetnog događaja i u kojoj meri je stečeni invaliditet uticao na smanjenje njegovih sposobnosti za obavljanje tih poslova (Balke, 2021, p. 64).

U smislu § 254, st. 2 BGB-a oštećeni mora da uloži određene napore radi smanjivanja štete. Stoga se ispituje da li koristi sve savremene tehničke uređaje kojima bi mogao da ublaži nedostatak sposobnosti da obavlja kućne poslove ili da li je bilo moguće reorganizacijom i preraspodelom poslova između članova

---

¹⁶ Vid. kritiku primene koncepta normativne štete u švajcarskom pravu kod: Honsell, 2010, p. 270.

domaćinstva umanjiti štetu. U iznos naknade štete ostvaren po ovom osnovu redovno se uračunava invalidska penzija ili naknada za tuđu negu i pomoć, koju je oštećeni dobio po osnovu penziono-invalidskih propisa.

Naknada zbog trajno povećanih potreba. Pravo na naknadu materijalne štete u obliku rente zbog trajno povećanih potreba garantovano je § 843, st. 1 BGB-a. Pojačane potrebe su privremeni ili trajni izdaci, koji se ponavljaju, a neposredno su uzrokovani posledicama telesne povrede ili će u vezi sa njom nastajati u budućnosti. Uobičajeno su to troškovi lekova, medicinskih tretmana, pomagala, pojačane ishrane, posebne odeće, obuće, neophodne tuđe nege i pomoći. Prema stavovima sudske prakse, naknada štete zbog trajno povećanih potreba ima za cilj da nadoknadi nedostatke koje oštećeni trpi zbog trajnog oštećenja fizičkog integriteta. Stoga to moraju biti dodatni troškovi, koji su trajni, neophodni i redovni (uobičajeni). Kada je reč o troškovima lečenja i medicinskih usluga, oni moraju biti učinjeni radi održavanja postojećeg zdravstvenog stanja i nivoa preostalih radnih sposobnosti povređenog, a ne radi popravljanja njegovog zdravstvenog stanja, o čemu se dosledno izjašnjava nemačka sudska praksa (Mrvić Petrović & Petrović, 2017, p. 186).

Visina štete (time i naknade štete) uvek se određuje poređenjem u odnosu na potrebe prosečne zdrave (odrasle) osobe, a ne u odnosu na životni standard i troškove koje je povređeni imao pre i posle nesreće. Naknada postojeće štete isplaćuje se u obliku jedinstvene sume, prema paragrafima 249 i 251 BGB-a, dok se renta određuje za buduću štetu. Samo u izuzetnim slučajevima, ako je to opravdano, dozvoljava se kapitalizacija rente u skladu sa § 843, st. 3.

U praksi se ne dozvoljava kumulacija tužbe za naknadu štete zbog trajne potrebe za tuđom pomoći i socijalnih davanja po osnovu tuđe nege i pomoći, nego se socijalna davanja uračunavaju u dosuđenu naknadu, jednako kao i u Srbiji. Za razliku od apstraktnih merila za naknadu tuđe nege i pomoći koja se određuje u upravnom postupku invalidnom licu prema stepenu telesnog oštećenja, u parničnom postupku se medicinskim veštačenjem mora konkretno dokazati da posledice telesne povrede dovode do pojačanih potreba oštećenog (Rompe & Erlenkämper, 2004, pp. 91-92).

Povećane potrebe su izazvane povredom fizičkog integriteta oštećenog radnjom štetnika. To je razlog što odgovornost majke, delimično krive za nastanak saobraćajne nezgode u kojoj je povređeno njeno dete, ne isključuje pravo teško povređenog deteta da po § 843 BGB-a ostvaruje tužbu za naknadu štete zbog trajno povećanih potreba prema štetniku i osiguravajućoj organizaciji. Nega koju paralizovanom detetu pruža majka ne utiče na smanjenje obima imovinske štete zbog trajno povećanih potreba deteta, koje ima pravo na naknadu troškova u punom obimu uprkos tome što je majka delimično doprinela nastanku štetnog događaja (BGH, 6. 9. 2004 - VI ZR 60/03).

U nemačkoj sudskoj praksi se posebno skreće pažnja na razliku između različitih vidova štete koja može nastati iz pretrpljene telesne povrede koja ima

za posledicu trajno umanjenje radne sposobnosti i opšte životne aktivnosti. Potrebno je razlikovati materijalnu štetu za slučaj trajno povećanih potreba oštećenog, koja podrazumeva uvek dodatni, ali realno očekivani redovni trošak zbog potrebe da se podmire povećane potrebe povređenog kako bi se uspostavio način života koji je bio uobičajen pre nastanka štetnog događaja, od težnje da se tužbom za naknadu štete postigne satisfakcija za smanjenje opšteživotnih aktivnosti i očekivanja u skladu sa ličnim sklonostima oštećenog, što spada u zahtev za naknadom nematerijalne štete zbog pretrpljenih duševnih bolova i patnji zbog smanjenog uživanja u životu. Tako je oštećeni kome je noga ostala kraća zbog posledica telesne povrede koju je pretrpeo u saobraćaju zatražio naknadu zbog pojačanih potreba za tuđom pomoći u domaćinstvu, iako takvu pomoć nije ranije koristio. Na osnovu medicinskog veštačenja i drugih dokaza izvedenih u toku postupka, sud je ustanovio da je pomoć u domaćinstvu tužiocu objektivno potrebna, s obzirom na karakter posledica pretrpljene telesne povrede i uslove u kojima je nastavio da živi i stanuje, koje on nije mogao da promeni zbog nedostatka finansijskih sredstava (na primer visina kuhinjskih elemenata i slično), nego je redovne poslove u domaćinstvu obavljao samostalno, ali sa pojačanim naporima. Sud je takođe ustanovio da trajno povećanu potrebu oštećenog predstavlja okolnost što mora podmirivati svoje potrebe iz više sitnih kupovina, a ne jednovremenom nabavkom velike količine proizvoda, jer ne može da ih nosi. Oštećeni je tražio naknadu štete i zbog toga što ne može više odlaziti na sportske priredbe i rekreativno se baviti sportom kao ranije, ali je sud ukazao na to da ograničenja u sposobnostima da preduzima navedene vrste aktivnosti izazivaju nematerijalnu štetu (duševni bolovi zbog smanjene životne aktivnosti) (BHG, 18. 2. 1992 – VI ZR 367/90). Na jednaki način pravi se razlika između opisanih vidova materijalne i nematerijalne štete i u našem pravu.

Visina troškova za naknadu štete zbog pojačanih potreba obračunava se na osnovu cene usluga ili dodatnih troškova koje oštećeni mora da plati, zbog toga što nije u stanju da obavlja određene aktivnosti samostalno ili bez pojačanih napora.

Naknada zbog gubitka izdržavanja. Pravo na rentu zbog izgubljenog izdržavanja (*Entgangener Unterhalt*) predviđeno je § 844, st. 2 BGB-a u korist lica koje je preminuli do svoje smrti izdržavao ili je imao zakonsku obavezu da ga izdržava. Generalno pravilo temelji se na principu da je štetnik koji je prouzrokovao smrt davaoca izdržavanja u obavezi da nadoknadi štetu izdržavanim licima. Usled smrti davaoca izdržavanja oni se nalaze u položaju posredno oštećenih (*Sekundärgeschädigte*). Njihov primarni zahtev usmeren je na naknadu materijalne štete koju trpe gubitkom izdržavanja. To je novčani iznos koji je od vlastitih prihoda preminuli izdvajao i koristio za njihovo izdržavanje, a koji gube njegovom smrću.

Zahtev za naknadu štete mogu podneti sva lica koja smrću davaoca izdržavanja gube izdržavanje ili redovnu pomoć. Krug tih lica određuje se saglasno normama koje regulišu bračne i porodične odnose u BGB-u, kojima je ustanovljeno zakonsko

izdržavanje između: supružnika, faktički razdvojenih ili bivših supružnika (čiji je brak razveden ili poništen), krvnih srodnika (naročito dece i roditelja). Roditelji imaju dužnost da izdržavaju decu (bračnu, vanbračnu, adoptiranu, naknadno priznatu za bračnu). Pravo na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja ima i posmrće. Na osnovu zakona koji reguliše registrovano partnerstvo osoba istog pola postoji međusobna obaveza izdržavanja registrovanih partnera. Slične odredbe sadrže i posebni zakoni, kojima je regulisana odgovornost za štete od telesne povrede ili smrti lica u različitim vrstama saobraćaja ili prevoznih sredstava.

Kako je aktivno legitimisano svako lice koje može ostvariti zakonsko izdržavanje od davaoca izdržavanja, majka, čiji je sin u vreme pogibije imao gotovo 40 godina, može ostvarivati pravo na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja ako, na osnovu životnog iskustva i prema uobičajenom sledu događaja, nije isključena mogućnost da bi od sina u budućnosti dobijala izdržavanje (OLG-Schleswig Urteil 7 U 34/07, 6. 9. 2007). Kada rentu traži vanbračno dete poginulog, rok za zastarelost počinje da teče od dana saznanja za štetu, pri čemu se taj momenat ne vezuje za momenat saznanja spoljnih okolnosti o identitetu roditelja, nego za saznanje sadržaja pravosnažne sudske presude koja tu činjenicu utvrđuje (OLG-Karlsruhe Urteil 13 U 110/04 vom 08. 03. 2005).

Visina rente određuje se na osnovu različitih okolnosti: starosti izdržavanog lica, njegovih potreba, visine prihoda koje je ostvarivao davalac izdržavanja za života, prema kriterijumima određenim u zakonu koji reguliše parnični postupak.

Shodno odredbama porodičnog zakonodavstva i u postupcima radi naknade štete zbog izgubljenog izdržavanja važna je razlika da li je davalac izdržavanja živeo sa bliskim licima zajedno ili odvojeno, u drugom domaćinstvu. U situaciji kada preminuli davalac izdržavanja, zbog razvoda, nije živeo sa detetom ili drugim supružnikom, nego je za njih plaćao izdržavanje, naknada štete odgovaraće novčanom iznosu izdržavanja koji je poginuli plaćao ili je prema zakonu bio obavezan da plaća (*Barunterheit*). Davalac izdržavanja je mogao da nastavi da redovno pomaže bivšeg supružnika koji zaključi novi brak, tako da činjenica zaključenja novog braka ne mora nužno da isključuje bivšeg supružnika iz kruga ovlašćenih lica (Boujong *et al.*, 1989, p. 105).

Za razliku od izdržavanja koje dobijaju članovi porodice sa kojima davalac izdržavanja zajedno ne živi, *Betreuungsunterhaltsschaden* jeste šteta koju trpi supružnik ili član porodice sa kojim je davalac do svoje smrti živeo u zajedničkom domaćinstvu. Roditelji imaju obavezu da izdržavanjem obezbede osnovne potrebe maloletnog deteta sve dok ono ne postane punoletno. Izdržavanje se ne svodi na materijalna davanja – sudska praksa insistira i na „prirodnom” izdržavanju (*Naturalunterhalt*) koje podrazumeva brigu, nadzor i svakodnevnu negu članova domaćinstva (deteta, bolesnih ili starih članova porodice koji iziskuju tuđu pomoć). Briga i nadzor o deci ranije je uobičajeno bila obaveza žene domaćice, a sada tu obavezu ima roditelj bilo kog pola. Gubitak izdržavanja, prema tome, ne podrazumeva samo izmakli novčani iznos namenjen namirenju potreba deteta, nego i novčani ekvivalent za gubitak onih aktivnosti koje je oštećeni obavljao

u porodici ili domaćinstvu u korist svih članova. Smrt davaoca izdržavanja utiče na preraspodelu radnih obaveza preživelih članova porodice koji će podeliti između sebe obaveze koje je obavljao preminuli. U tom slučaju imali bi pravo na novčanu naknadu za povećani obim obaveza koje obavljaju. Reč je fiktivnim troškovima izdržavanja. Ako nije moguće izvršiti preraspodelu na opisani način, ukazaće se potreba da angažuju nekoga ko će u domaćinstvu raditi one poslove koje je pre svoje smrti obavljao davalac izdržavanja, kada se nadoknađuju stvarni troškovi rada te osobe (po satnici). Tako se posebno može zahtevati naknada radi obezbeđenja usluga brige o deci i nege dece, po pravilu kada je reč o smrti majke. Vrsta i obim ovih usluga razlikuju se u svakom pojedinačnom slučaju i zavise od odnosa u svakoj porodici. Moguće je da u slučaju smrti majke mora biti angažovana dadilja ili vaspitač, kada je potrebno platiti za angažovanje takvog radnika. Troškovi mogu biti fiktivno izračunati, na osnovu odgovarajućih tabela štete koje se koriste u praksi likvidacija šteta u osiguranju kroz vansudsko poravnanje.

Ako je preminuli bio jedini davalac izdržavanja u porodici, onda se naknada štete obračunava tako što se od utvrđenog iznosa neto zarade koju je preminuli ostvarivao oduzimaju fiksni troškovi domaćinstva (stanarina, troškovi za električnu struju, grejanje, porez, pretplata na RTV, troškovi telefona, automobila, plaćanje premija osiguranja, rate za kredite, plaćanje smeštaja dece u vrtić, fiktivni izdaci za zakupninu stana ili fiktivni iznosi materijalnih rezervi za popravke u domaćinstvu i slično), kako bi se izračunao preostali deo koji je ostajao na raspolaganju za potrebe izdržavanja ostalih članova porodice, od koga će se isplaćivati renta.¹⁷ U praksi, orijentaciono udovica (bez dece) može da dobije na osnovu gubitka izdržavanja do 45% zarade preminulog, ako ima jedno dete, onda se supruzi namenjuje do 35%, a detetu 20%, a sa svakim narednim detetom uspostavlja se odgovarajući paritet između izdržavanja supruge i dece, tako da ukupno gubitak izdržavanja za sve članove porodice može da dosegne najviše do 60% zarade preminulog davaoca. U iznos naknade štete obavezno se uračunava ostvarena penzija ili druga socijalna potpora koju po osnovu istog štetnog događaja ostvaruju izdržavana lica.

Troškovi školarine koju je davalac izdržavanja plaćao detetu mogu se traživati u sklopu gubitka izdržavanja, budući da se njima podmiruju posebne obrazovne potrebe deteta, shodno posebnom odnosu između deteta i davaoca izdržavanja. Oni nisu uporedivi sa troškovima vrtića, zato što se svakodnevna životna rutina i porodični život u celini prilagođava obavezi plaćanja školarine, a samo školovanje deteta donosi korist celoj porodici (OLG Hamm. od 6. 6. 2008 – I.9 U 123/05).

¹⁷ Troškovi zakupnine stana koji ulaze u fiksne troškove mogu da budu proračunati fiktivno (prema zakupnini stana koji bi odgovarao potrebama porodice, s obzirom na lokaciju, raspored i komfor, shodno životnim uslovima porodice pre štetnog događaja). Zakonski standard „onoga što se duguje po zakonu o izdržavanju” ne treba tumačiti tako da bi izdržavana lica trebala da olakšaju položaj štetnika zadovoljavajući se jednostavnijim smeštajem, ako su do smrti davaoca izdržavanja imali bolje životne uslove (odluka BGH VersR 1990, 317).

Specifičnost nemačkog prava jeste što se izdržavanim licima, za slučaj smrti jedinog davaoca izdržavanja, može priznati i pravo na naknadu štete zbog gubitka osobe na koju se vodi domaćinstvo. Reč je o potrebi dodatne zaštite imovinskih interesa dece ili preživelog supružnika, u slučaju smrti jedinog hranitelja porodice koja se bavi poljoprivredom ili smrti samohranog roditelja. Ključno je da se u svakom slučaju vodi računa o životnom stilu porodice (Boujong *et al.*, 1989, p. 94). Iznos naknade se ne utvrđuje prema ekonomskoj vrednosti obaveza ili poslova koje je pokojnik zaista obavljao rukovodeći domaćinstvom, nego prema pravnom standardu koji se uobičajeno može odnositi na svaku porodicu. Stoga se u okviru naknade opredeljuje i novčano iskazana vrednost obaveze pomaganja radom koju su imali ostali članovi porodice ili rođaci (čak i kada to nisu zaista radili). Potreba za radom u porodici utvrđuje se uzimajući u obzir sadašnje potrebe domaćinstva koje je umanjeno smrću davaoca izdržavanja. Za potrebe izračunavanja iznosa ove naknade mora se opredeliti vreme u kome su deca bila u obavezi da rade u kući, što će zavisiti kako od njihovog uzrasta, tako i od vremena koje provode u školi ili na stručnoj obuci i uštede koje su mogle biti ostvarene, s obzirom na neto prihod domaćinstva i činjenicu da je preminuli bio jedini hranilac porodice.

U dobro razvijenoj nemačkoj sudskoj praksi rešavani su različiti problemi koji se tiču stvarnog ili fiktivnog obračuna prihoda preminulog davaoca izdržavanja, obračuna fiksnih troškova domaćinstva, smanjenja iznosa naknade kada aktivno legitimisano lice odbija da prihvati razumne ponude da zasnuje radni odnos, zato što smatra da je za njega povoljnije da dobija rentu (čime doprinosi uvećanju štete suprotno odredbi § 254, st. 2 BGB-a). Prema stanovištu sudske prakse, premije za životno osiguranje koje je plaćao davalac izdržavanja – samozaposleno lice ili direktor preduzeća sa ograničenom odgovornošću – imaju funkciju akumulacije finansijskih sredstava za slučaj smrti u korist bliskih lica (korisnika osiguranja), te se otuda jednim delom mogu smatrati posebnim načinom izdržavanja tih lica. Okolnost što su naplatili premiju zbog nastupanja osiguranog slučaja (smrti davaoca izdržavanja), opravdava oduzimanje polovine od neto dohotka preminulog, relevantnog za odmeravanje rente prema § 844, st. 2 BGB-a (presuda OLG Hamm-Urteil 9 U 123/05 – u istoj presudi sud upućuje i na OLG Zveibrucken, VersR 1994, 613).

Preostali novčani iznos po odbitku svih fiksnih troškova i iznosa uračunatih porodičnih penzija i sličnih redovnih davanja ostvarenih po drugom pravnom osnovu zbog smrti davaoca izdržavanja treba da se podeli na izdržavana lica. Nije reč o jednostavnoj računici, što se naglašava u presudi u kojoj se kaže: „Sud ne može jednostavno da dodeli rentu izdržavanim licima deleći prihod po njihovom broju, već mora utvrditi koliki bi deo prihoda zaista bio izdvajan za izdržavanje svakog od pojedinog izdržavanog člana, da do smrti oštećenog nije došlo. Kako deca još nemaju položaj u zaposlenju, njihove potrebe se procenjuju prema zanimanju roditelja, odnosno drugih članova porodice. Supružnici imaju pravo na izdržavanje u istoj meri kao i tokom braka koji je prestao smrću jednog

od njih. Preživela izdržavana lica ne mogu da prime izdržavanje u višem iznosu nego što bi trebalo da dobiju po porodičnom zakonu” (iz presude OLG Koblenz Urteil 12 U 1400/05).

Za određivanje visine rente po osnovu gubitka izdržavanja merodavan je fiktivni neto iznos zarade preminulog, koji bi ostvarivao do kraja radnog veka. Prilikom izračunavanja visine štete zbog gubitka izdržavanja vlasništvo nad kućom i iznosi dečjih dodataka pribrajaju se fiktivnom neto prihodu umrlog (BGH Urteil VI ZR 346/02).

Trajanje i promena rente. Renta zbog gubitka zarade isplaćuje se do momenta kada bi oštećeni ispunio zakonski uslov za starosnu penziju da nije pretrpeo štetu, osim ako pre štetnog događaja nije obavljao profesiju sa uvećanim radnim stažom, kada bi ranije bio penzionisan. Renta koja se odredi preduzetnicima ili licima koji ostvaruju samostalnu delatnost može da traje i duže od godina predviđenih za penzionisanje, a krajnji momenat se opredeljuje na osnovu okolnosti pojedinačnog slučaja, na primer prema planiranom poslovanju pre štetnog događaja, ekonomskoj situaciji oštećenog i slično. Renta zbog nemogućnosti obavljanja poslova u domaćinstvu u sudskoj praksi se uobičajeno isplaćuje do 75. godine života oštećenog.

Obaveza plaćanja rente zbog izgubljenog izdržavanja traje dok postoji potreba za izdržavanjem, a najduže do isteka zakonskih rokova (punoletstvo ili krajnji uzrast za koji se vezuje okončanje redovnog školovanja) ili, izuzetno, do kraja života izdržavanog lica. Kako deca preminulog davaoca izdržavanja budu odrastala, tako će se smanjivati visina štete koju trpe zbog nedostatka roditeljske brige, vaspitanja i nege, da bi šteta prestala sa punoletstvom deteta. Za određivanje visine rente po osnovu gubitka izdržavanja merodavan je fiktivni neto iznos zarade davaoca izdržavanja, ali samo do vremena dokle bi trajao njegov radni vek, zbog toga ta činjenica, presudna za vremensko trajanje rente, mora biti navedena u presudi (BGH Urteil VI ZR 342/02 vom 27. 01. 2004).

Kapitalizacija rente. Sa stanovišta onog ko vrši kapitalizaciju rente, najvažnija prednost kapitalizacije jeste što omogućava da invalidi sa jednakim stepenom telesnog oštećenja ostvare različitu naknadu u zavisnosti od očekivanog trajanja životnog veka. Sud će, po pravilu, uvažiti predlog oštećenog ili sporazumne predloge stranaka da se izvrši kapitalizacija. Ozbiljni razlozi zbog kojih sud dozvoljava kapitalizaciju su, na primer, kada je dugotrajnom povredom uzrokovana neuroza, kada postoji opasnost da će tuženi, koji je u obavezi da isplati naknadu, bankrotirati, kada bi oštećenom isplata jednostrukog iznosa olakšala započinjanje nove profesionalne delatnosti na koju se odvažio, kada oštećeni planira da se odseli u inostranstvo, tako da bi isplata rente bila otežana. Međutim, čak i u uslovima kada se obe strane saglase sa isplatom kapitaliziranog iznosa, to sud neće uzeti kao ozbiljan razlog (Markesinis & Unberath, 2002: 912) ako ozbiljne okolnosti ne idu u prilog takvoj odluci.

Postojeće zakonsko rešenje po kome se prioriteto naknada određuje u obliku rente smatra se prevaziđenim sa stanovišta ekonomskih potreba u savremenom

društvu, te se zato preporučuju izmene zakona koje bi oštećenima koji duže godina koriste rentu omogućile da u bilo kom trenutku zatraže kapitalizaciju preostalog dela rente (Boujong *et al.*, 1989, p. 40). Isplata kapitaliziranog iznosa redovno se čini prikladnijom opcijom kada oštećeni trpi manju štetu. U suprotnom, svaka skala kapitalizacije, bilo koji standardi i statistički modeli obračuna da se predvide ne mogu zaštititi oštećenog od promene vrednosti novca tokom vremena.

Renta za trajnu nematerijalnu štetu. Pored pravične novčane naknade postojeće nematerijalne štete koja se isplaćuje u jedinstvenom obliku zbog pretrpljenih duševnih ili fizičkih bolova i patnje (*Schmerzengeld*, tzv. bolnina) na osnovu § 253, st. 2 BGB-a, moguće je ostvariti pravo na rentu zbog trajne nematerijalne štete (*Schmerzengeldrente*). Prema stanovištu sudske prakse, ako postoji mogućnost da će štetne posledice nastajati i u budućnosti, već u momentu šetnog događaja postoji pravni interes oštećenog da se obaveza plaćanja naknade nematerijalne štete odredi u obliku rente, čak i uz dosuđenu bolninu za postojeću štetu. Iznos pravične naknade za pretrpljene bolove i duševne patnje redovno zavisi od obima i težine telesne povrede, pretrpljenog straha, psiholoških poremećaja izazvanih telesnom povredom i drugih okolnosti (uzrast, opšte stanje zdravlja pre povrede, pol i slično). Načelo jedinstvenosti naknade za pretrpljene duševne i fizičke bolove zahteva da se na celoviti način ispituju okolnosti prema kojima je moguće odmeriti pravičnu novčanu naknadu nematerijalne štete. Taj princip ne sprečava tužioca da ima interes da se naknada buduće nematerijalne štete plaća u obliku rente, pod uslovom da je u vreme donošenja sudske odluke bilo razumno očekivati da će se kasnije ispoljiti objektivno predvidljive posledice šetnog događaja. Pravni interes procenjuje se u smislu čl. 256 ZPP-a.

Primeri iz prakse pokazuju da sudovi uvek preispituju u kojoj meri naknada za nematerijalnu štetu odgovara visini prouzrokovane štete, a potom određuju iznos rente, vodeći računa o tome da, kada bi se iznos rente koju bi odredili kapitalizirao i sabrao sa naknadom postojeće štete, ukupna suma ne bi odstupala od uobičajenih iznosa naknade nematerijalne štete koja se određuje u sličnim slučajevima. S druge strane, iznos rente mora da ostvari posebnu svrhu, budući da „novčana renta oštećenom pruža mogućnost da kroz dodatne sadržaje i pogodnosti neprestano popravlja svoj (štetnim događajem) narušeni odnos prema životu. Da bi se mogla ostvariti opisana svrha, isplata rente mora se shvatiti kao odgovarajuća kompenzacija za pretrpljene boli i smanjenu životnu aktivnost, a ne samo kao mali prihod koji će se koristiti za tekuće troškove života” (LG Kleve, Urteteil vom 9. 2. 2005 - 2 O 370/01, pasus 65).

Naknada nematerijalne štete u obliku rente može da se odredi samo pod izuzetnim okolnostima, ako oštećeni ima izuzetno teške i dugoročne posledice po zdravlje, pri čemu doživljava trajne bolove ili se oni periodično ponavljaju. Reč je o posledicama teških telesnih oštećenja, poput gubitka ili paralize ekstremiteta, gubitka čula ili trajnog oštećenja mozga ili posledicama opekotina (veliki ožiljci ili teška unakaženost). Na primer, u slučaju OLG Zweibrücken

5 U 6/07, zahtev za naknadu štete podnet je u ime tužioca koji je prilikom rođenja pretrpeo teška telesna i mentalna oštećenja zbog pogrešnih akušerskih postupaka: nalazi se u fazi razvoja deteta starog nekoliko meseci, skoro je slep, ne može da stoji, hoda, ne može da se okrene, ako leži na leđima, ima značajna ograničenja pokretljivosti ekstremiteta (kao posledica ekstremne tetraspastičnosti), ne može da kontroliše glavu, držanje tela niti sfinktere. Može da jede samo kašastu hranu uz pomoć naročitih uređaja. Zbog oštećenja mozga ima epileptične napade. Sud je dosudio, između ostalog, zahtevani jedinstveni novčani iznos za postojeću nematerijalnu štetu i 500 evra doživotne mesečne rente. Sud je smatrao da traženi iznos nije sporan, a da je kombinacija jedinstvenog iznosa i novčane rente „prikladna s obzirom na ozbiljnost i trajnost štetnih efekata na tužioca” (pasus 52 iz navedene presude). Sud je visinu dosuđene naknade uporedio sa slučajem LG Minhen (VersR 2007, 1139) u kome je takođe dosuđena renta zbog nematerijalne štete u visini od 500 evra mesečno, pri čemu se radilo o oštećenom detetu sa manjim stepenom telesnog oštećenja (moglo je da komunicira, da se hvata jednom rukom i koristi levu ruku kako bi viljuškom prinosilo ustima komade hrane).

Kako se vidi, životna aktivnost oštećenog mora biti trajno i u značajnoj meri ograničena. Da se na tome naročito insistira pokazuju argumenti iz presuda kojima sudovi odbijaju zahteve za naknadu nematerijalne štete u obliku rente. Tako je u jednom slučaju konstatovano da je tužilac pretrpeo veoma teške povrede, koje su rezultirale dugotrajnim lečenjem i svakako će ostaviti trajne posledice do kraja njegovog života, što se može zaključiti i iz delimične potrebe za tuđom pomoći oko obavljanja osnovnih životnih aktivnosti, kao i iz okolnosti da će u 40. godini života morati da napusti posao, što će svakako izazvati psihološka oštećenja. Ali, navodi sud, „tužilac nije pretrpeo nijednu povredu koja bi se mogla izjednačiti sa paraplegijom, potpunim gubitkom čula, posebno očiju ili ušiju, ili sa teškim fizičkim invaliditetom” i zato smatra da je jedinstveni iznos naknade od 75.000 evra za pretrpljene fizičke i duševne bolove i patnju dovoljna pravična novčana naknada štete (OLG Brandenburg 12 U 263/08).

Oštećeni trpi nematerijalnu štetu jedino ako je bio u stanju da oseća duševne i mentalne patnje zbog svoje smanjene životne aktivnosti ili što zavisi od tuđe pomoći pri obavljanju svakodnevnih potreba. Potrebno je da oštećeni shvata koliko je telesno oštećenje pretrpeo i kako može da se koristi rentom radi ublažavanja svoga stanja (OLG Hamm, Urteil vom 9. 2. 1989 – 6 U 451/85). U suprotnom ne bi mogla da bude postignuta svrha naknade nematerijalne štete, te bi iznos rente koja se opredeljuje oštećenom koji ne shvata posledice svog telesnog oštećenja morao biti manji od onog iznosa koji bi se odredio onoj osobi koja je u potpunosti svesna težine svog stanja, pati zbog toga i zato zaista može iskoristiti naknadu na adekvatan način da olakša svoju situaciju. Navedena sentenca iz presude odnosi se na slučaj tužioca koji je na radu pretrpeo prelom lobanje i povredu mozga, zbog čega mu je, usled organskog psihosindroma mozga, oštećena inteligencija, pamćenje i koncentracija, tako da nije u potpunosti svestan svojih

povreda i njihovih posledica, što je uticalo na odmeravanje iznosa rente zbog trajne nematerijalne štete (pasus 112 navedene presude).¹⁸

Rusko pravo

Koncept štete i naknada štete. Da bi se razumelo savremeno rusko pravo, treba imati u vidu istorijske okolnosti pod kojima se razvijalo sovjetsko pravo, iz koga je rusko pravo evoluiralo. Sledeći marksističku ideju o odumiranju države i prava sovjetski teoretičari su smatrali da će se ceo sistem građansko-pravne odgovornosti zasnovan na krivici štetnika pokazati ubrzo nepotrebnim,¹⁹ te će u slučajevima povreda i smrti lica biti dovoljno obezbediti naknadu kroz sistem socijalnog zakonodavstva. Tek sa donošenjem Građanskog zakonika iz 1964. godine, građansko odštetno pravo počelo je da se udaljava od modela socijalnog osiguranja, ali su do danas zadržana osobena rešenja u toj oblasti. Stoga se u odštetnom pravu ne zapažaju u punoj meri rezultati dinamičnog razvoja ruskog građanskog i privrednog prava koji je od osamdesetih godina XX veka do danas doveo do unapređenja pojedinih oblasti ugovornog prava i pojave potpuno novih grana prava poput bankarskog prava, prava intelektualne svojine, osiguranja, zaštite potrošača i slično.²⁰

U skladu sa ustavnim garantijama osnovnih ljudskih prava i sloboda (član 2 Ustava Ruske Federacije, 1993 – *Конституция Российской Федерации*) i prihvaćenim međunarodnim aktima iz oblasti zaštite ljudskih prava, u čl. 52 Ustava RF predviđeno je da su prava žrtava garantovana zakonom, a da država žrtvama omogućava pristup pravdi i naknadu prouzrokovane štete. Ustavne garantije konkretizovane su normama Građanskog zakonika Ruske Federacije (*Гражданский кодекс Российской Федерации* – dalje: GK), čiji je drugi deo počeo da se primenjuje 1996. godine. U skladu sa st. 2, čl. 3 GK-a, zakonik obezbeđuje usklađenost građansko-pravnih normi sadržanih u posebnim zakonima.

¹⁸ Medicinsko veštačenje pokazalo je da je tužilac osećao fizičku bol zbog povrede i tokom primarne medicinske nege, da je osećao teškoće zbog trajnog poremećaja hoda, ali se zbog smanjenih intelektualnih sposobnosti ne seća nesreće, niti je svestan tragičnog obima posledica koje trpi, tako da ne pokazuje приметно nezadovoljstvo životom koji vodi. Ipak, sud je zaključio da, pored postojeće nematerijalne štete postoji teška, doživotna trajna šteta za koju je primerenija naknada u obliku rente nego u kapitaliziranom iznosu, kojim oštećeni ne bi mogao dobro da raspolaze. S druge strane, renta bi mu olakšala, prema stanovištu suda, ponovno uspostavljanje kontakata sa bivšim prijateljima, rodbinom i članovima porodice i na taj način bi se učinio prijatnijim njegov svakodnevni život i ublažila bi se njegova teška sudbina, te mu je određena mesečna renta od 200 DM (OLG Hamm, Urteil vom 9. 2. 1989 – 6 U 451/85, pasus 126).

¹⁹ U periodu između 1930. i 1950. godine brojni sovjetski teoretičari smatrali su da je potrebno lišiti odštetno pravo tereta pravnog instituta protivpravnosti, a sledstveno tome reformisati i koncept odgovornosti za štetu (vid.: Ioffe, 2020, 189-192). U prvom sovjetskom Građanskom zakoniku iz 1922. godine, za razliku od buržoaskih zakonika, nije proklamovana krivica kao osnov odgovornosti. Nedostatak te odredbe ublažen je kroz tumačenja prakse. Princip subjektivne odgovornosti za štetu unet je u Osnove građanskog zakonodavstva 1964. godine.

²⁰ Pod uticajem sovjetske tradicije rusko pravo pokazuje dve važne osobenosti: da se po zakonu krivica štetnika pretpostavlja i da je tumačenjem moguće proširiti objektivnu odgovornost za štetu od različitih izvora opasnosti (vid.: Lee, 2014; Bocharov, 2021, pp. 561–562). Ipak Rzaev (2017, pp. 139, 141) smatra da je rusko pravo evoluiralo i da se u njemu insistira na imovinskom aspektu (postoji „invazija imovine“) tako da se fokus postepeno pomera sa štete koju oštećeni trpi na kvalifikaciju ponašanja štetnika.

U ruskoj pravnoj terminologiji, takođe i u pravnim propisima, pojam štete označava se različitim izrazima (*вред, ущерб, убыток*).²¹ U glavi 59 §2 GK-a, u kojoj su sadržana pravila o odgovornosti za štetu i naknadi štete, koristi se izraz *вред*, koji obuhvata sve građanskopravne posledice štetne radnje. Predstavlja centralnu kategoriju deliktnog prava, koja ima dvostruko značenje, budući da je pričinjena šteta uslov uspostavljanja imovinske odgovornosti štetnika, a istovremeno je i mera naknade štete (Smirnov & Sobčak, 1983, p. 63).

Koncept naknade štete pričinjene zdravlju i životu građanina, zasnovan na deliktnoj odgovornosti, proširen je tako da se odnosi na vanugovorno prozrokovanu štetu i bez krivice (čl. 1064 GK, st. 2), a norme GK-a regulišu i situacije prouzrokovanja štete životu ili zdravlju građana pri izvršenju ugovora ili službenih dužnosti (čl. 1084 GK) ako postoji deliktna odgovornost štetnika (Sadikov, 2006, p. 475). Ako je posebnim zakonom regulisano pravo na naknadu štete u određenoj oblasti društvenog života, onda se odredbe glave 59 §2 GK-a primenjuju u delu koji nije regulisan posebnim zakonom ili GK ima supsidijarnu primenu. Tako se odnosi poslodavca i zaposlenih, povodom štete koju pretrpe na radu ili u vezi sa radom, regulišu Saveznim zakonom od 24. jula 1998. O obaveznom socijalnom osiguranju od nesrećnih slučajeva na radu i profesionalnih bolesti. Pravila glave 59 GZ-a primenjuju se na slučajeve kada štetu po zdravlje ili život na radu pretrpi zaposleni, kome poslodavac, po ugovoru, nije uplaćivao socijalno osiguranje. Posebnim zakonima regulišu se status i dužnosti zaposlenih u vojsci, policiji, javnim tužilaštvima, sudovima i drugim državnim organima, a saglasno § 2 gl. 59 GK-a tim zakonima je predviđeno i pravo na naknadu štete koju na službi pretrpe zaposleni.

U skladu sa odredbama čl. 1064, 1084, 1085 i 1089 GK RF, iznos naknade štete nanete životu ili zdravlju građanina može biti uvećan na osnovu zakona ili po sporazumu štetnika ili odgovornog lica i oštećenog ili lica ovlašćenog na naknadu štete zbog smrti davaoca izdržavanja (tačka 26 Načelne odluke plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, N. 1 O sudskoj primeni građanskog zakonodavstva kojim se uređuju obligacioni odnosi zbog štete po život ili zdravlje građanina). To su, po pravilu, slučajevi u kojima je država odgovorna za obeštećenje žrtava katastrofa, masovnih nesreća i terorizma.²²

²¹ Izraz „vred” označava sve negativne posledice neke protivpravne radnje kojom se povređuje bilo materijalno bilo nematerijalno pravno zaštićeno dobro, dok termin „uščerb” podrazumeva obično imovinsku štetu koja se može nadoknaditi naturalnom restitucijom (u ovom smislu Slesarev, 1989, p. 50). Izraz „uščerb” koristi se ne samo u građanskom, nego i u radnom, krivičnom i upravnom pravu. Tumačenjem odredaba GK RF se ne može ustanoviti pravo značenje termina „uščerb”, osim što se češće koristi za oznaku imovinske štete. U čl. 15, st. 2 GK RF (I deo), „ubitkimi” (doslovno gubici, povrede) definisani su kao troškovi koje je platilo ili će morati da snosi oštećeni kako bi uspostavilo povređeno pravo ili popravilo ili nadoknadilo imovinsku štetu (stvarnu štetu i izgubljenu dobit). Koncept moralne štete razvijen je tek poslednjih godina, pri čemu se insistira na izrazu „moralni vred” koji se pričinjava suprotno moralu, idealima dobra i pravičnosti, a ne na terminu nematerijalna šteta koji je širi od toga. Stoga Tabunščikov & Pšenik (2019, p. 5) smatraju da je prihvatljivije šire shvatanje koje nematerijalnu štetu vezuje za povredu prava ličnosti, a lišeno je vrednosnih procena.

²² Primera radi, černobiljska katastrofa zbog havarije nuklearne elektrane (1986), posledice terorističkih napada u Dubravki u Moskvi (2002) u Severnoj Osetiji (Beslan, 2004), nesreća na Sajano-šušenskoj

Odredbe o naknadi štete pričinjene životu i zdravlju građana sadržane su u članovima 1084–1094, grupisanim u §2 poglavlja 59 GK-a, u kojima se predviđa: pravni osnov naknade štete, način popravljanja štete, utvrđivanje prirode i visine pretrpljene štete. Pravo na naknadu štete zbog povrede nematerijalnih pravnih dobara čoveka regulisano je u glavi 8 GK koja nosi naslov „Nematerijalna pravna dobra i njihova zaštita” (u slučaju povrede prava na život vid. Mrvić Petrović, 2021).

Pravni osnov i obim naknade štete zbog povrede zdravlja. U čl. 1085 GK-a pod nazivom „Obim i priroda naknade štete prouzrokovane štetom po zdravlje” garantuje se oštećenom pravo na naknadu štete u novčanom obliku po dva osnova: 1. zbog gubitka zarade, koju je oštećeni ostvarivao ili je po redovnom toku stvari trebalo da ostvari i 2. za troškove lečenja i druge dodatne troškove (za posebnu hranu, kupovinu lekova, nabavku protetičkih sredstava, negu, banjsko lečenje, kupovinu specijalnih vozila, osposobljavanja za drugu profesiju), pod uslovom da je oštećenom potrebna neka od navedenih vrsta pomoći i nege, a nema pravo da ih dobije besplatno. U tački 27 navedene Načelne odluke plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010. godine dato je tumačenje da se odredba odnosi i na situacije kada oštećeni koji ima potrebe za određenom pomoći može je ostvari besplatno (iz zdravstvenog ili socijalnog osiguranja), ali neodgovarajućeg kvaliteta i blagovremeno, kada je sud ovlašćen da usvoji zahtev oštećenog i obaveže tuženog da nadoknadi te troškove. Pored toga, Vrhovni sud RF ističe da „za razliku od izgubljene zarade (dohotka), iznos dodatnih troškova ne podleže smanjenju ni u slučaju da se utvrdi da je oštećeni grubim nemarom doprineo nastanku štete”.

Kriterijumi prema kojima se određuje visina naknade štete predviđeni su u čl. 1985, st. 2 GK-a. To su uzrast oštećenog i visina zarade koju je ostvarivao pre povrede. U slučaju kada oštećeni još nije navršio četrnaest godina (dete) i radom nije ostvarivao zaradu ili prihode, štetnik ima obavezu da nadoknadi sve njegove rashode nastale usled povrede zdravlja. Ako je oštećeni navršio četrnaest godina ili je bio u uzrastu između četrnaest i osamnaest godina, odgovorno lice će biti u obavezi da, osim svih rashoda zbog povrede zdravlja, nadoknadi i štetu povezanu sa gubitkom ili smanjenjem radne sposobnosti oštećenog, utvrđene u skladu sa vrednošću egzistencijalnog minimuma radno sposobnog stanovništva u celini u Ruskoj Federaciji.²³ Kao i u drugim slučajevima, u stavu 3 istog člana predviđeno

hidroelektrani na reci Jenisej (Sajanogorsk, Sibir, 2009). Postoje i drugi noviji primeri nesreća sa masovnim žrtvama u saobraćaju (naročito vazdušnom), zbog rušenja višespratnica, eksplozije gasa i slično.

²³ U skladu sa Saveznim zakonom od 24. 10. 1997. N 134-FZ (redakcija od 29. 12. 2020) „O minimalnim životnim troškovima u Ruskoj Federaciji“ Vlada Ruske Federacije utvrđuje visinu minimalnih životnih troškova, period i način obračuna minimalnih troškova života po glavi stanovnika, za glavne socio-demografske grupe stanovništva u celini u Ruskoj Federaciji i u sastavnim delovima Ruske Federacije (na osnovu njihovih zakona). Prema FZ N 134 odnos egzistencijalnog minimuma radno sposobnog stanovništva u celini u RF i minimalnih troškova života po glavi stanovnika u RF postavljen je na 109%, egzistencijalnog minimuma penzionera u celini u RF i egzistencijalnog minimuma po glavi stanovnika u celoj RF – u iznosu od 86%, vrednosti minimuma egzistencije za decu u celini u RF i vrednosti egzistencijalnog minimuma po glavi stanovnika za celu RF – u iznosu od 97%. Podaci su merodavni za određivanje penzija, socijalne

je da obim i visina naknade štete pričinjene po navedenom osnovu mogu biti uvećane na osnovu posebnog zakona ili poravnanjem stranaka.

Penzije, povlastice i sve druge potpore i naknade po osnovu socijalnog zakonodavstva koje su oštećenom određene i pre i posle oštećenja zdravlja, kao i zarada (prihod) koji ostvaruje nakon štetnog događaja ne uračunavaju se u naknadu štete (čl. 1085 GK RF).

Probleme koji se javljaju u praksi ilustruje Odluka Ustavnog suda RF od 25. 6. 2019. N 25-P kojom je usvojena ustavna žalba E. M. Vorona.²⁴ U Odluci je konstatovano da je oštećeni građanin postupcima socijalnih institucija bio onemogućen da ostvari svoje pravo na besplatnu negu i pomoć, kao i na naknadu štete troškova stalne nege koji su mu priznati po sudskoj odluci, čime su prekršena njegova ustavna prava, te sud nalaže reviziju svih odluka u kojima je prihvaćeno drugačije tumačenje prilikom sprovođenja navedenih zakonskih odredaba u odnosu na stavove Ustavnog suda. Ispitujući ustavnu i pravnu svrhu odredaba st. 3, čl. 1085 i st. 1, čl. 1087, kao i čl. 1090 GK-a, koji uređuje pitanje naknadne promene visine naknade štete, Ustavni sud RF je konstatovao da navedene odredbe ne mogu da se smatraju normativno utvrđenim izuzecima od opšteg pravila pune naknade štete pričinjene deliktom i, prema tome, ne sprečavaju oštećenog da ostvari povraćaj sredstava za neophodne troškove usluga medicinske nege u slučaju kada je prethodno bila doneta sudska odluka u njegovu korist za povraćaj troškova stalne nege na neodređeno vreme, u kojoj nije preciziran način plaćanja tih usluga. Ustavni sud RF ustanovio je da je primena osporenih odredaba GK-a opšteobavezujuća i da isključuje svako njihovo drugačije tumačenje u praktičnoj primeni.

Gubitak zarade (dohotka). Iznos izgubljene zarade (prihoda) određuje se na osnovu sledećih kriterijuma: a) prosečnog mesečnog iznosa zarade (prihoda); b) perioda u kome oštećeni zbog nesposobnosti za rad nije ostvarivao zaradu ili povećanje zarade; c) stepena nesposobnosti za rad.

U članu 1086, stav 1 GK-a propisano je da se naknada štete zbog izgubljene zarade utvrđuje procentualno u odnosu na prosečnu mesečnu zaradu (dohodak) koji je oštećeni ostvarivao pre povrede ili oštećenja zdravlja (srazmerno stepenu smanjenja profesionalne radne sposobnosti) ili u vreme dok nije utvrđeno to smanjenje, a u nedostatku tog podatka, prema stepenu umanjenja njegove

---

pomoći i drugih socijalnih davanja, dopunski se koriste prilikom određivanja visine štete zbog izgubljene zarade.

²⁴ Oštećeni je krivicom lekara u dečjoj bolnici u uzrastu od 13 godina pretrpeo povredu kičmene moždine. Kao doživotni invalid I kategorije ostvario je sudskim putem naknadu štete za tuđu negu i pomoć i naknadu za izgubljenu zaradu, kao i pravo na usluge medicinske nege u trajanju od 24 sata u obimu u kome se pruža korisnicima u ustanovama socijalne zaštite, s tim da takvu negu dobija u kući. Pošto su centri socijalnih usluga odbili da pruže uslugu oštećenom, zato što treba da bude ukazana u njegovoj kući a ne u ustanovi, oštećeni je privatno angažovao medicinsku sestru, a sudskim putem zatražio naknadu troškova od odgovornog lica (dečje bolnice). Sudovi su odbili njegov zahtev tumačeći da GK ne predviđa mogućnost uvećanja iznosa mesečne rente troškovima dodatne nege pošto su već dosuđeni ranijom sudskom presudom, a da čl. 1090, st. 1 GK-a o promeni iznosa rente nije primenjiv jer se podnosilac predstavke poziva na iste, a ne na promenjene okolnosti. Oštećeni je tada osporio ustavnost navedenih odredaba GK-a.

opšte radne sposobnosti. Kada do gubitka zarade dolazi zbog duže ili trajne nesposobnosti oštećenog za rad, potrebno je prethodno utvrditi stepen te nesposobnosti, budući da se, u skladu sa članom 1085, stav 1 GK-a, visina izmakle koristi utvrđuje u procentima od prosečne mesečne zarade pre štetnog događaja ili na osnovu stepena gubitka profesionalne radne sposobnosti. Na oštećenom leži teret dokazivanja stepena umanjenja ili gubitka profesionalne radne sposobnosti. Na taj način zakonodavac direktno povezuje obim pretrpljene štete sa stepenom telesnog oštećenja koji vodi smanjenju ili gubitku profesionalne ili opšte radne sposobnosti oštećenog. Prema tumačenju Vrhovnog suda RF (tačka 28 Odluke od 26. 1. 2010. godine) oštećeni može da izabere da li će iznos njegove prosečne zarade biti izračunat prema periodu pre štetnog događaja ili u kasnijem periodu dok još nije bio utvrđen gubitak njegove profesionalne radne sposobnosti. U cilju poštovanja principa jednakosti, pravde i pune naknade štete sud je ovlašćen da visinu naknade štete odredi prema iznosu prosečne zarade koja odgovara kvalifikacijama ili profesiji oštećenog u određenoj sredini na dan utvrđivanja iznosa naknade štete.

Stepen umanjenja ili gubitak profesionalne radne sposobnosti utvrđuju stručnjaci iz naročitih državnih službi za medicinsko-socijalna veštačenja ili sudsko-medicinski veštaci, dok se stepen umanjenja opšte radne sposobnosti može odrediti lekarskim pregledom u ustanovama državnog zdravstvenog sistema, u skladu sa propisima koji regulišu zaštitu zdravlja građana. Vrsta i težina telesnog oštećenja može onemogućiti oštećenog da nastavi da se bavi odgovarajućim poslom, ali gubitak profesionalne radne sposobnosti ne mora u svakom slučaju da isključi njegovu radnu sposobnost u nekoj drugoj profesiji: na primer, klizač koji zbog posledica povrede noge nije više sposoban da se bavi klizanjem na ledu može zarađivati obavljajući druge poslove (Sadikov, 2006, pp. 479-480).

Zakonska definicija izgubljene zarade (prihoda) propisana u st. 2, čl. 1086 GK-a uključuje naknade za rad koje se ostvaruju u skladu sa radnim i građanskim zakonodavstvom, kako radom na stalnom poslu u punom radnom vremenu, tako i kombinovanjem poslova sa delimičnim radnim vremenom ili obavljanjem rada u slobodno vreme preko punog radnog vremena, uz uslov da prihod ostvaren takvim oblicima radne aktivnosti podleže oporezivanju. Pored toga, zaradom se smatraju i prihodi od preduzetničke delatnosti na koju je plaćan porez ili tantijeme od autorskih prava. Normom su tačno predviđena četiri moguća izvora zarade, kao i sastav zarade. U iznos zarade, prema zakonskoj normi, slično našem pravu, ne ulaze paušalne isplate, naročito naknada za neiskorišćeni odmor ili otpremnina plaćena prilikom otkaza. Ako je osoba u vreme štetnog događaja bila na bolovanju ili na porodiljskom odsustvu, gubitak zarade računa se prema visini naknada koje je dobijala tokom odsustva sa posla. Sve vrste zarada (prihoda) obračunavaju se u bruto iznosima (pre oporezivanja), i to za ceo period invalidnosti. Zakonska norma je u toj meri jasna da ne podleže nikakvom tumačenju. S obzirom na to da se osporavala ustavnost odredbe u delu u kome se gubitak prihoda od preduzetničke delatnosti dokazuje podacima o plaćenom porezu, Ustavni sud je konstatovao

da norma „nije u sistemskoj vezi sa drugim odredbama građanskog zakonodavstva, ne predviđa izuzetke od opšteg načela pune naknade štete, samo pruža oštećenom efikasnu mogućnost da od štetnika nadoknadi štetu zbog gubitka prihoda od preduzetničke delatnosti, prema pouzdano utvrđenom kriterijumu ostvarenog dohotka u skladu sa principima jednakosti i pravde”²⁵ (iz odluke Ustavnog suda RF od 5. 6. 2012 N 13-P Provera ustavnosti odredbe stava 2, člana 1086 Građanskog zakonika Ruske Federacije u vezi sa žalbom građanina Ju.G. Timašova).

Zakonodavac je precizirao i način izračunavanja prosečne mesečne zarade (prihoda) oštećenog, deljenjem ukupne godišnje zarade na dvanaest meseci ili iznosa ostvarene zarade za kraći period prema broju punih meseci stvarnog radnog angažovanja koje je prethodilo štetnom događaju, pri čemu se nepuni meseci isključuju iz obračuna, ako nije moguće izvršiti zamenu (čl. 1086, st. 3 GK). Meseci u kojima oštećeni nije radio svaki dan (tokom korišćenja neplaćenog odsustva ili dok je bio suspendovan sa posla bez plate), na njegov zahtev će se zameniti sa prethodnim mesecima kada je radio sve vreme ili će biti isključeni iz obračuna. Navedena odredba, kako se vidi, ne dopušta da se utvrdi prosečna zarada na osnovu radnog angažovanja koje je bilo kraće od mesec dana. I kroz zakonsku odredbu, a i kroz ujednačene stavove sudske prakse dolazi do izražaja shvatanje da se gubitak zarade ne može izračunati prema jednom obavljenom poslu ili na osnovu kratkog radnog angažovanja.

Ako neposredno pre štetnog događaja oštećeni nije radio, naknada se obračunava prema poslednjoj zaradi koju je ostvarivao ili prema prosečnom iznosu zarade zaposlenog sa istim kvalifikacijama u datoj sredini, pri čemu taj iznos ne može biti manji od zakonom propisane svote za minimalnu životnu egzistenciju radnika (čl. 1086, st. 4 GK). Oštećeni može da izabere po njega povoljniji kriterijum obračuna. Odredba se primenjuje na sve građane koji su pretrpeli štetu oštećenjem zdravlja, a bili su nezaposleni u vreme štetnog događaja, bez obzira na razlog nezaposlenosti, uključujući tu i penzionere. U cilju poštovanja principa jednakosti, pravičnosti i pune naknade štete, sud ima pravo da visinu naknade štete opredeli prema zaradi uporednog radnika, tj. prosečnoj zaradi radnika iste kvalifikacije i specijalnosti na sličnim radnim mestima ili u sličnoj profesiji u datoj sredini prema novčanoj vrednosti na dan donošenja sudske odluke. U skladu sa Saveznim zakonom N 134-FZ iznos egzistencijalnog minimuma određuje se kvartalno za celu Rusku Federaciju na osnovu cene tzv. potrošačke korpe, a utvrđuje ga Vlada Ruske Federacije. Taj kriterijum je merodavan i u slučajevima kada nezaposleni oštećeni nema odgovarajuću profesiju ili kvalifikacije.

Ako se dokaže da je pre štetnog događaja došlo do stabilne promene koja poboljšava materijalni položaj oštećenog ili da je takva mogućnost bila veoma verovatna (povećanje zarade na istom radnom mestu, premeštaj na bolje plaćeno

²⁵ Konstatujući da je odredba u skladu sa Ustavom, Sud navodi da navedena zakonska odredba, kojom se kao kriterijum za utvrđivanje prihoda od preduzetničke delatnosti zahteva prijava poreza, ne sprečava upotrebu drugih pouzdanih podataka na osnovu kojih je moguće utvrditi stvarni dohodak oštećenog ako su, u skladu sa zakonom, uredno evidentirani u dokumentima koji sadrže tačne iznose prihoda i troškova (podaci kase i dnevnika blagajnika-operatora, primarne tovarne liste itd.).

radno mesto, ugovoren prijem na posao posle završetka redovnog obrazovanja i u drugim slučajevima), prilikom izračunavanja prosečne mesečne zarade može biti uzeta u obzir i veća zarada koju je oštećeni primio ili je trebalo da ostvari (čl. 1086, st. 5 GK). U navedenoj odredbi insistira se na stabilnosti promena koje uvećavaju imovinu oštećenog, što, u smislu radnog zakonodavstva, isključuje privremene premeštaje na drugo radno mesto za period do jedne godine ili za vreme privremene zamene drugog zaposlenog. U tim situacijama, prosečna mesečna zarada se izračunava bez korekcija prema opštem pravilu (za dvanaest meseci koji prethode štetnom događaju). Stalnost promena mora biti dokazana ugovorom o radu, nalogom poslodavca za premeštaj na drugo radno mesto, ugovorom o stipendiranju i slično.

U čl. 1087, st. 1. u vezi sa čl. 1085, st. 2 GK RF predviđena su pravila za naknadu štete zbog oštećenja zdravlja oštećenom koji još nije postao punoletan. Zakonom se pravi razlika između deteta (uzrasta do navršenih četrnaest godina) i maloletnika starijih od četrnaest do osamnaest godina. Kako je već predviđeno i u čl. 1085, st. 2, dete ima pravo da od odgovornog lica zahteva naknadu svih rashoda u vezi sa oštećenjem zdravlja, dok bi starijim maloletnicima od navršenih četrnaest godina, koji takođe ne ostvaruju zaradu, odgovorno lice bilo u obavezi da nadoknadi sve rashode zbog oštećenja zdravlja, kao i štetu povezanu sa gubitkom ili smanjenjem radne sposobnosti, koja se izračunava prema vrednosti egzistencijalnog minimuma radno sposobnog stanovništva u celini u Ruskoj Federaciji u skladu sa zakonom.

Maloletniku, koji je u vreme štetnog događaja zarađivao, šteta će se nadoknaditi na osnovu iznosa zarade koju je ostvarivao, tako da iznos naknade ne može biti niži od minimalnih životnih troškova radno sposobnog stanovništva u Ruskoj Federaciji u celini utvrđenih u skladu sa zakonom (čl. 1087, st. 4). Prema st. 5 istog člana, povređeni maloletnik koji je radio može zahtevati povećanje naknade štete do iznosa zarade koju je primao, ali taj iznos ne može biti manji od zarade koju uporedni radnik istih kvalifikacija ostvaruje na istom položaju ili radnom mestu koje je zauzimao oštećeni. Ista pravila se primenjuju i na maloletnike koji po zakonskoj prezumpciji stiču punu poslovnu sposobnost stupanjem u brak.

Naknada štete zbog izgubljenog izdržavanja. Pravo na rentu zbog gubitka izdržavanja usled smrti davaoca izdržavanja po čl. 1088 GZ RF imaju: osobe koje nisu radno sposobne, a preminuli ih je za svog života izdržavao ili su imale zakonsko pravo da od njega primaju izdržavanje; dete preminule osobe, rođeno posle njene smrti; jedan od roditelja, supružnik ili drugi član porodice preminule osobe, bez obzira na radnu sposobnost, koji ne radi nego se posvećuje čuvanju i nezi izdržavane dece, unuka, braće ili sestara preminulog lica, koji nisu navršili četrnaest godina ili su stariji, ali prema medicinskoj dokumentaciji nisu sposobna da se staraju o sebi, nego zahtevaju nadzor i pomoć drugog lica; lica koja su finansijski zavisila od davanja preminulog, a koja su postala nesposobna za rad u periodu do pet godina posle njegove smrti. Ako član porodice oštećenog koji brine o maloj deci, unucima, braći i sestrama preminulog postane nesposoban za rad

tokom perioda u kome se stara o navedenim licima, zadržava pravo na naknadu štete i pošto je prestala potreba za negom i staranjem o tim licima. Činjenica o nastaloj radnoj nesposobnosti tokom određenog perioda mora se dokazati.

Krug ovlašćenih lica je šire određen, tako da obuhvata ne samo lica povezana srodstvom sa preminulim davaocem izdržavanja, nego i (ili) lica koja su zajedno sa njim živela ili su vodila zajedničko domaćinstvo (Sadikov, 2006, p. 482).

Prilikom primene, navedena odredba dopunjuje se normama drugih zakona. U Načelnoj odluci plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, br. 1 objašnjeno je da se u krugu ovlašćenih lica iz čl. 1088 GK RF nalaze različite kategorije lica. To su najpre lica koja se po zakonu smatraju nesposobnim za rad: a) deca preminulog – maloletna do navršenih 18 godina, bez obzira na to da li rade, uče ili nisu ničim angažovana i punoletna do 23. godine života koja su finansijski zavisila od davaoca izdržavanja, a nalaze se na redovnom školovanju u obrazovnim ustanovama; b) lica koja ispunjavaju uslove za penzionisanje (žene starije od 55 godina i muškarci stariji od 60 godina), bezuslovno radno nesposobna po neoborivoj zakonskoj pretpostavci iz saveznog zakona koji reguliše pravo na penziju po osnovu radnog staža, bez obzira na stvarno stanje sposobnosti za rad i c) osobe sa invaliditetom bilo koje grupe od I do III. Članovi porodice imaju pravo na naknadu zbog gubitka izdržavanja ako su finansijski zavisili od davaoca izdržavanja ili su od njega dobijali pomoć koja je za njih bila trajni i glavni izvor njihove egzistencije, što se utvrđuje prema odredbama zakona koji reguliše pravo na penziju.

S obzirom na to da roditelji imaju zakonsku obavezu izdržavanja svoje dece, nije potrebno dokazivati da su maloletna deca finansijski zavisila od izdržavanja koje je davao preminuli roditelj. To se ne odnosi na ostale kategorije izdržavanih lica iz čl. 1088: unuke, maloletnu braću i sestre preminulog, za koje onaj član porodice koji je preuzeo na sebe staranje i brigu o njima mora da pruži dokaze da ih je preminuli izdržavao.

Pravo izdržavanih lica nesposobnih za rad na rentu nije uslovljeno vrstom veze sa preminulim i bliskošću tog odnosa, nego se temelji samo na dve pravno relevantne činjenice: izdržavanju koje je davao ili po zakonu bio obavezan da daje preminuli i nesposobnosti za rad izdržavanog lica (Načelna odluka plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, br. 1, tač. 33).

Pravo na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja ima i jedna osoba iz porodice preminulog (jedan roditelj, preživeli supružnik ili drugi član porodice) koja ne radi ili prestaje da radi kako bi se starala i negovala decu, unuke, braću ili sestre preminulog dok ne napune četrnaest godina, a i duže, ako to zahteva njihovo zdravstveno stanje, prema nalazu medicinskih veštaka. Ta osoba ostvaruje pravo na naknadu štete bez obzira na to da li je radno sposobna ili ne i da li je i sama dobijala izdržavanje od preminulog ili ne. Štaviše, ako dokaže da je postala radno nesposobna tokom perioda dok se starala o ostalim članovima porodice preminulog, na nju prelazi renta. Njena obaveza da čuva i neguje izdržavane članove porodice preminulog može da prestane, prema porodičnom zakonodavstvu,

naknadnim usvojenjem dece ili zaključenjem novog braka, ako je osoba koja je čuvala decu bila supružnik preminule osobe, budući da članovi nove porodice ne spadaju u krug zakonom ovlašćenih lica na naknadu štete.

Priznavanje prava na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja osobi koja umesto preminulog davaoca izdržavanja nastavlja da se bavi čuvanjem i negom dece i ostalih izdržavanih lica verovatno se zasniva na shvatanju da ta osoba posredno trpi štetu zbog smrti davaoca izdržavanja, koju je obavezno da nadoknadi odgovorno lice. Rešenje je neobično zbog toga što se obaveza naknade štete zbog gubitka izdržavanja koja nastaje *ex delicto* transformiše po zakonu u obavezu izdržavanja onog člana porodice poginulog koji je posle njegove smrti postao radno nesposoban, bez obzira iz kog razloga, a u svakom slučaju bez uzročne veze sa događajem u kojim je život izgubio davalac izdržavanja. Na taj način se značajno proširuje obim odgovornosti štetnika ili odgovornog lica, a institut naknade štete se koristi u svrhe koje mu nisu svojstvene: kako bi se obezbedila finansijska sigurnost osobe koja preuzima obavezu brige i nege ostalih članova porodice preminulog. Zbog toga u pravnoj prirodi naknade štete zbog gubitka izdržavanja dolaze do izražaja mešovite karakteristike prava na izdržavanje i prava na porodičnu penziju, što utiče i na kriterijume po kojima se odmerava naknada štete za slučaj gubitka izdržavanja, kako pokazuje sledeći primer.

U sklopu zahteva za naknadu materijalne i nematerijalne štete zbog smrti supruga i oca na radnom mestu koji je podnela protiv pravnog lica u kome je bio zaposlen, udovica poginulog tražila je rentu zbog izgubljenog izdržavanja u ime dvoje maloletne dece. U nedostatku pouzdanih dokaza o visini zarade koju je suprug ostvarivao, u odsustvu drugih aktivno legitimisanih lica, opredelila je deo zarade pokojnika koji traži za dvoje maloletne dece u visini 1/6 vrednosti svake akcije kojom je pokojnik raspolagao, shodno Porodičnom zakoniku (odgovara iznosu od po 33% zarade davaoca izdržavanja za svako dete). Prvostepeni sud je dosudio deci poginulog naknadu u manjem iznosu, ali se u žalbenom postupku tužilja pozvala na zakonsko pravo na dostojno izdržavanje i na kršenje odredaba materijalnog prava, te je Apelacioni sud prihvatio argumente tužilje, ističući da prvostepeni sud nije imao pravo da se ograniči na granice navedenih zahteva, da to predstavlja nepoštovanje zahteva građanskog zakona i kršenje dečjih prava i dosudio je svakom detetu po jednu trećinu od iznosa zarade koju je ostvarivao njihov otac (Odluka od 30. 9. 2020. godine, sudskog veća Habarovskog rejonskog suda).

Prema st. 1, čl. 1089 GK RF, iznos naknade štete uzrokovane smrću davaoca izdržavanja izračunava se na osnovu udela u njegovoj zaradi (prihodu) koji je izdržavano lice dobijalo za njegovog života ili je imalo pravo da prima. Zarada se obračunava prema pravilima čl. 1086 GK RF, s tim što uključuje i iznos penzije, ako ju je davalac izdržavanja primao, iznose po osnovu doživotnog izdržavanja, socijalne potpore, povlastice i druge isplate (na primer, tantijeme po osnovu autorskog prava). Prema Načelnoj odluci plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, N. 1, prilikom rešavanja potraživanja lica koja imaju pravo na naknadu

štete u vezi sa smrću davaoca izdržavanja neophodno je uzeti u obzir ne samo faktička primanja koja je davalac izdržavanja ostvarivao za života, nego i one iznose dospele, a, iz bilo kog razloga, nenaplaćene zarade do momenta smrti, dok se u slučaju smrti oba roditelja deci poginulih naknada određuje na osnovu ukupnih roditeljskih zarada (tač. 34 navedene odluke). Iznos naknade štete koju će dobiti pojedino izdržavano lice zavisi od njihovog ukupnog broja i okolnosti da li spadaju u krug izdržavanih lica ili ne. Tako, na primer, ako je preminuli izdržavao dvoje maloletne dece, svako od njih bi imalo pravo na naknadu štete u visini od 1/3 njegove zarade, s tim da se najpre iz zarade isključuje deo naknade za lice koje će ih čuvati i negovati (odmerava se na osnovu materijalne situacije tog lica i prema finansijskim mogućnostima davaoca izdržavanja).

Način kako se odmerava naknada ilustruje sledeći slučaj: u saobraćajnoj nezgodi smrtno je stradala, krivicom štetnika, majka maloletnog deteta. Sud je utvrdio da je njena jednomesečna zarada na dan smrti iznosila 5.000 rubalja, te da je svakom svome detetu (od dva) mogla davati po 2.000 rubalja mesečno. Njenom smrću se ukupni prihod porodice, i pored plate koju ostvaruje njen muž, smanjuje tako da na svakog člana porodice dolazi po 1.422 rubalja, umesto 2.579 koliko bi imali na dan pogibije oštećene. Na osnovu navedenog, sud je prihvatio zahtev tužioca, podnet u ime maloletne dece i obavezao odgovorno lice da svakom detetu isplaćuje po 2.000 rubalja mesečno rente do punoletstva (Odluka od 21. maja 2009. godine Komaričeskog rejonskog suda Brjanske oblasti).

U trećem primeru sud, koji je izračunao iznos prosečne zarade prema čl. 1086 i primenio i čl. 1089 GK naveo je: „Mehanizam za određivanje veličine udela pokojnikove zarade u normama GK nije definisan, ali je uspostavljen klauzulom 8 čl. 12. Saveznog zakona Ruske Federacije „O obaveznom socijalnom osiguranju od industrijskih nesreća i profesionalnih bolesti“ prema kojem se licima koja imaju pravo na primanje osiguranja u slučaju smrti osiguranika izračunava iznos mesečne isplate osiguranja na osnovu njegove prosečne mesečne zarade umanjene za akcije, koji se mogu pripisati njemu i radno sposobnim licima koja su bila zavisna od njega, ali nisu imala pravo na primanje osiguranja. Da bi se utvrdio iznos mesečnih isplata osiguranja za svaku osobu koja ima pravo da ih primi, ukupan iznos ovih uplata deli se sa brojem lica koja imaju pravo na primanja osiguranja u slučaju smrti osiguranika” (Rešenje od 3. juna 2016. godine Meščanski rejonski sud Moskve).

Na osnovu čl. 1089, st. 2 u iznos naknade štete ne uračunavanju se penzije koje su izdržavanim licima dodeljene u vezi sa smrću davaoca izdržavanja, druge vrste socijalnih davanja koje su im dodeljene pre ili posle njegove smrti, zarada (prihod) ili stipendije koje su ta lica ostvarila. Ali, iznos naknade koji je utvrđen za svako od ovlašćenih lica ne podleže naknadnom obračunu, osim u slučajevima rođenja deteta posle smrti davaoca izdržavanja, određivanja lica koje će se brinuti o deci ili drugim izdržavanim srođnicima preminulog ili posle prestanka isplate naknade po tom osnovu. Iznos naknade može se povećati zakonom ili sporazumom (čl. 1089, st. 3). Takva mogućnost se koristi na osnovu kolizionih

normi međunarodnog privatnog prava, na primer ako nije predviđen viši stepen odgovornosti prevoznika za putnike u vazdušnom saobraćaju, a oštećeni nisu državljani Rusije (Zvekov, 2007, p. 68).

Indeksacija rente. U tač. 36 Odluke plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, N. 1 skreće se pažnja sudovima da prilikom rešavanja sporova o visini naknade štete usled povećanja troškova života treba da imaju na umu da, u skladu sa zahtevima čl. 1091 Građanskog zakonika Ruske Federacije, iznosi nadoknada štete nanete životu ili zdravlju žrtve podležu indeksaciji na osnovu pokazatelja o inflatornim kretanjima prema saveznom zakonu o saveznom budžetu Ruske Federacije za odgovarajuće godine i u skladu sa čl. 318 GK RF. Indeksaciju vrši sud, prema kriterijumima povećanja životnih troškova ili povećanja minimalne zarade, nezavisno od toga da li postoje zakonski razlozi za promenu visine rente.

Kapitalizacija. Isplata naknade štete po život ili zdravlje, po pravilu, vrši se u mesečnim ratama; međutim, sud može, ako postoje opravdani razlozi, uzimajući u obzir zahteve stranaka, a naročito u slučaju da je neizvesno hoće li odgovorno lice biti u mogućnosti da obezbedi kontinuiranu isplatu rente, pretvoriti obavezu rente u jedinstveni (paušalni) novčani iznos, ali samo za period do tri godine (čl. 1092, st. 1 GK). Pošto se kapitalizacija vrši radi zaštite kapitala, primenjuje se u slučaju rizika od stečaja odgovornog pravnog lica. Kapitalizovani novčani iznosi prenose se na organizaciju koja će vršiti periodične isplate oštećenima iz kapitalizovanog iznosa, shodno čl. 1093, st. 2 GK-a. Ovo rešenje podseća na britanski model periodičnog plaćanja naknade. U GK je predviđeno da će se pravila kapitalizacije i način isplate naknade utvrditi posebnim zakonom ili drugim pravnim aktima. U sudskoj praksi je, u nedostatku tog zakona, prihvaćena mogućnost isplate nadoknade na račun sredstava Fonda socijalnog osiguranja Ruske Federacije (Sadikov, 2006, p. 484).

Trajanje i promene. U čl. 1088, st. 2 GK-a precizno je utvrđeno do kog momenta izdržavana lica mogu dobijati rentu zbog gubitka izdržavanja. Maloletna lica imaju pravo da dobijaju rentu do navršenih 18 godina, stariji od 18 godina, ako su na redovnim studijama, dok traje studiranje, ali ne duže od navršene 23. godine, žene starije od 55 godina i muškarci stariji od 60 godina primaju rentu doživotno, a invalidi tokom perioda radne nesposobnosti (bez razlike da li je invalidnost nastala pre ili posle smrti davaoca izdržavanja), član porodice koji brine o deci, unucima ili maloletnoj braći i sestrama davaoca izdržavanja prima rentu do navršenih 14 godina maloletnika o kome se stara ili do promene zdravstvenog stanja.

Dosuđeni iznos naknade štete sud može promeniti na zahtev jedne od zainteresovanih stranaka, zbog promene zdravstvenog stanja oštećenog ili izmene imovinskog stanja odgovornog lica (u slučajevima iz čl. 1083, st. 3 GK). Promene visine štete usled pogoršanja ili poboljšanja zdravstvenog stanja oštećenog razlog su povećanja ili smanjenja rente. Smanjenje rente može da traži tuženi (odgovorno lice) ako mu se imovinsko stanje pogoršalo, kao i kada se zdravstveno stanje oštećenog popravilo (čl. 1090, tač. 3 i 4 GK). Ako je iznos rente bio

zmanjen zbog imovinskog stanja odgovornog lica, oštećeni stiče pravo da traži povećanje rente ako se naknadno imovinsko stanje odgovornog lica poboljša. Menjanje broja izdržanih lica dovodi do promene iznosa rente, recimo, rođenje posmrčeta, naknadno određivanje osobe koja će negovati decu preminulog, kada se sa povećanjem broja izdržanih lica smanjuje iznos rente ostalima i obrnuto: ukidanjem naknada osobama koje neguju decu povećava se iznos rente ostalih izdržanih lica (Sadikov, 2006, p. 483).

II DEO

NAKNADA ŠTETE U OBLIKU RENTE U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE

Kao i u pravima drugih zemalja, tako se i u našem pravu naknada štete u obliku novčane rente tradicionalno određuje za štete prouzrokovane smrću, telesnom povredom ili oštećenjem zdravlja. U zakonicima koji su do donošenja Zakona o obligacionim odnosima (ZOO) važili kao izvor prava na područjima nekadašnje Jugoslavije i Srbije (Opšti građanski zakonik (1811), Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru (1988), Građanski zakonik za Kraljevinu Srbiju (1844)) regulisano je, u posebnim odredbama, pravo oštećenog telesnom povredom na naknadu štete zbog nesposobnosti za rad, kao i pravo izdržavanih lica na naknadu štete u slučaju smrti davaoca izdržavanja.¹ Na osnovu navedenih odredaba, u kojima se pominje pravo na naknadu buduće štete, sudovi su određivali odštetnu rentu. Izvori iz tadašnje pravne literature potvrđuju da se renta, kao stalna naknada koja se isplaćuje mesečno, tromesečno ili polugodišnje, određuje za slučaj buduće štete usled gubitka zasluge ili zarade zbog telesne povrede.² Za razliku od Srpskog građanskog zakonika koji ovo pitanje nije izričito uredio, u Zakonu o naknadi štete pri železničkome saobraćaju bilo je predviđeno da se oštećenom može odrediti godišnje izdržavanje ako se stranke ne slože da se isplati jedna određena suma odjednom (Novaković, 1940, p. 297). U slučaju smrti povređenog, pravo na izdržavanje pripadalo je ženi (i bivšoj, ako joj je odlukom suda određeno izdržavanje od bivšeg supruga) i deci (zakonitoj, vanbračnoj, usvojenoj) preminulog, a konkretno je obuhvatalo: udovičko uživanje, izdržavanje dece i

¹ Pravo na naknadu štete u slučaju smrti hranioaca imaju „čeljad koja je bio dužan hraniti, izdržavati ili odgajati” (čl. 579 OIZ), dok je u čl. 580 OIZ-a propisana obaveza naknade štete povređenom koji „ostane sakat ili vazda bolan”. U čl. 1325 OGZ predviđeno je, između ostalog, da povređeni ima pravo na naknadu buduće štete, tj. ne samo za izmakle zasluge, nego i „zasluge, koje će se oštećenik lišiti unaprijed, ako za rad postane nesposoban”, a u slučaju smrti davaoca pravo na naknadu štete konstitutisano je u korist osoba o čijem se izdržavanju ubijeni imao starati po zakonu (čl. 1327 OGZ). Slične odredbe postoje u SGZ: povređeni, pored ostalog, ima pravo na naknadu „zasluge koju gubi i koje će se u napredak lišiti” (§ 820), a sirote – žene i deca imaju pravo na naknadu štete u slučaju smrti hranioaca (§ 821).

² Renta zbog izgubljene zarade određuje se zbog trajne nesposobnosti oštećenog da obavlja svoj posao (time i da se izdržava), dok se naknada štete zbog gubitka zasluge odnosila na gubitak izgleda na udaju ili izgleda na napredovanje, zato što bi šegrt, da nije pretrpeo povredu, verovatno ostvarivao zaradu pošto bi postao kalfa ili majstor (Novaković, 1940, pp. 296-297). Arandelović ističe da bi u vezi sa naknadom izgubljenih zasluga trebalo voditi računa o tome da li je povređeni imao profesiju koja bi mu donosila prihod (đak, šegrt) kada bi se naknada odredila prema verovatnoj zaradi koju bi ostvario po završetku škole ili zanata, dok bi kod rente zbog izgubljene zarade trebalo voditi računa o razlikama u pogledu radne sposobnosti, tj. da li se radi o zanatliji od 50 godina, koji zbog starosti neće moći da privređuje kao ranije ili o mladiću od 15 godina koji bi ubuduće, kao odrastao čovek više zarađivao (Arandelović, 1907, pp. 58-61).

udomljenje ženske dece, s tim što su i praksa i teorija zastupale stav da i druga lica kojima je po porodičnom zakonu preminuli za života bio dužan da daje izdržavanje mogu ostvarivati pravo na naknadu izdržavanja u slučaju njegove smrti (Arandelović, 1907, p. 69; Novaković, 1940, p. 298). Kreativnost tadašnje sudske prakse ilustruje parnica koja je bila okončana 1931. godine: pravosnažnom sudskom odlukom šire se tumači § 821 SGZ-a i utvrđuje se da sva lica koja imaju pravo po § 127 SGZ-a na izdržavanje od poginulog imaju pravo na naknadu štete od štetnika, čak i kada je on oslobođen krivice u krivičnom postupku.³

Sadašnja rešenja, prihvaćena u čl. 188–197 ZOO-a iz 1978. godine sa kasnijim izmenama, podsećaju na nemačko zakonodavstvo, budući da je u čl. 188, st. 1 predviđeno kogentnom normom da će se rentom doživotno ili vremenski ograničeno nadoknađivati pojedini vidovi trajnih materijalnih šteta zbog posledica telesne povrede ili oštećenja zdravlja i gubitak izdržavanja zbog smrti davaoca izdržavanja. Više je razloga zbog kojih je predviđeno pomenuto pravilo. Posledice oštećenja zdravlja ili smrti lica su mnogostruke, ispoljavaju se kao materijalne i nematerijalne štete koje trpi oštećeni, kao i njemu bliska lica. Kada se radi o naročito teškim povredama ili narušenjima zdravlja, potrebno je da prođe određeni period od povrede da bi se mogle sagledati sve posledice štetnog događaja; one se retko ispoljavaju u punom obimu neposredno posle prouzrokovanja štete ili u trenutku odmeravanja naknade. Zdravstveno stanje oštećenog, koje se posle lečenja konsolidovalo na određenom nivou, može tokom vremena da se pogorša ili popravi zahvaljujući merama rehabilitacije. Okolnost da štete nastupaju ubuduće povremeno ili postaju trajne opravdava određivanje rente, jer obim štete nije poznat u vreme donošenja sudske odluke, pa bi iznos jedinstvene naknade štete teško bilo odmeriti tako da odgovara visini štete.

Pored opšteg pravila, u čl. 188, st. 2–5 regulisan je način isplate rente, pravo oštećenog na obezbeđenje za isplatu rente i izuzetna mogućnost isplate kapitalizovanog iznosa rente. U čl. 188, st. 2 ZOO-a propisano je da se oštećenom renta (za određeni period ili doživotno) plaća mesečno unapred, ako sud drukčije ne odredi. Sud je ovlašćen da, iz opravdanih razloga, odredi neki drugi način plaćanja (mesečno unazad, tromesečno unazad ili unapred i slično). Periodičnost isplate najvažnija je karakteristika rente, kojom se postiže bolja zaštita finansijskih interesa oštećenog, što je naglašeno odredbom po kojoj se renta plaća unapred. Prema okolnostima slučaja moguće je da sud odredi drugačiju dinamiku i način isplate rente, primerenije interesima oštećenog ili mogućnostima odgovornog lica da redovno ispunjava svoju obavezu. Da bi sve prednosti rente u

³ Naknadu štete tražila je majka ubijenog redova, koji je bio njen jedini hranilac. Sud je zauzeo stav da je „u duhu Zakona, prema § 127 G.Z. da pravo izdržavanja, sem žene i dece, dade licima kojima je ubijeni bio hranilac” i ustanovio je obavezu tuženog (majora koji je ubio oštećenog) da plaća izdržavanje tužilji. To što je u krivičnom postupku major oslobođen odgovornosti zato što je delo izvršio u zabludi nije imalo značaja na ishod parnice. Sud je konstatovao da se pitanje naknade štete i odgovornosti za štetu mora raspravljati odvojeno od krivične odgovornosti, po Građanskom zakoniku, te je tako okolnost da je major bio prouzrokovatelj štete, bez obzira na to što je štetu pričinio iz nehata i zablude, razlog što je obavezan da plaća mesečno izdržavanje tužilji do njene preudaje ili smrti (Novaković, 1940, pp. 496-497).

obezbeđenju izvesne imovinske sigurnosti oštećenog i izdržanih lica došle do izražaja, važno je obezbediti stabilnost finansiranja i ravnomernost isplata rente u budućnosti. Stoga oštećeni (poverilac) ima pravo da od dužnika zahteva potrebno obezbeđenje za isplatu rente, osim ako to prema okolnostima slučaja ne bi bilo opravdano (čl. 188, st. 3 ZOO). Oštećenom – poveriocu, kao fizičkom licu, stoje na raspolaganju sredstva za obezbeđenje izvršenja finansijskih obaveza dužnika u obliku bilo kog finansijskog kolaterala, tj. zaloge hartija od vrednosti, novca i kreditnih potraživanja, u smislu čl. 6 Zakona o finansijskom obezbeđenju iz 2018. godine. Okolnosti slučaja koje ukazuju na to da nije potrebno obezbeđenje bile bi, na primer, kada je dužnik renomirano i likvidno društvo za osiguranje, s dugogodišnjom tradicijom (Ilkić, 2013: 280).

Pravila iz čl. 188, st. 4 i 5 ZOO-a omogućavaju da se odredi isplata jedne ukupne novčane svote umesto rente u slučaju kad odgovorno lice ne pruži obezbeđenje koje mu je sud odredio ili kada oštećeni, iz ozbiljnih razloga, zahteva da mu se, umesto rente, isplati naknada u jedinstvenom iznosu, što se razmatra detaljnije u poglavlju o kapitalizaciji rente.

Opšte pravilo o renti i uslovima pod kojima se određuje iz čl. 188 ZOO-a razrađeno je u kogentnim odredbama koje regulišu pravo na naknadu štete zbog telesne povrede (čl. 194 ZOO) ili smrti lica (čl. 195 ZOO).

Pravilom iz čl. 203 ZOO-a garantovano je pravo oštećenog da zahteva naknadu i za buduću nematerijalnu štetu, ako je po redovnom toku izvesno da će ona trajati i posle donošenja sudske odluke. Odredba predstavlja opšti pravni osnov po kome bi bilo dopušteno odrediti naknadu za pretrpljenu nematerijalnu štetu u obliku rente.

PRAVO NA RENTU ZBOG TRAJNIH ŠTETNIH POSLEDICA TELESNE POVREDE

Zakonski osnov i titular prava na naknadu štete

Oštećeni koji radnjom štetnika bude telesno povređen ili mu zdravlje bude narušeno tako da pretrpi smanjenje ili gubitak radne sposobnosti ima pravo da od štetnika i/ili odgovornog lica zahteva naknadu materijalne štete (obične štete i izmakle koristi) kao i naknadu nematerijalne štete koja se ispoljava u pravno priznatim vidovima duševnih i fizičkih bolova i straha. Oštećeni može da potražuje izdatke koje je imao u vezi sa lečenjem i tokom medicinske rehabilitacije (obična šteta), kao i izgublenu zaradu od momenta povređivanja do trenutka donošenja presude, ako se ta zarada mogla očekivati po redovnom toku stvari (izmakla korist). Oštećeni je ovlašćen na osnovu čl. 195, st. 2 ZOO-a da od odgovornog lica zahteva naknadu i one materijalne štete koju će izvesno ili verovatno imati i kasnije, posle donošenja odluke o naknadi štete. Buduća šteta se, po pravilu, nadoknađuje rentom, koja se može odrediti po nekoliko osnova (titulusa): 1) zbog

gubitka buduće zarade usled nastale nesposobnosti oštećenog za rad; 2) zbog trajno povećanih potreba oštećenog; 3) zbog uništene ili smanjene mogućnosti njegovog daljeg razvijanja i napredovanja. Obaveza plaćanja rente, koja tereti odgovorno lice, može da traje do kraja života oštećenog ili tokom određenog vremena.

Iako su pravila o renti sadržana u delu ZOO-a koji reguliše pravo na naknadu materijalne štete, nije isključena mogućnost da se naknada u obliku rente odredi za buduću nematerijalnu štetu koju će oštećeni imati na osnovu dispozitivnih odredaba čl. 200 i 203 ZOO-a.

Naknadu štete može tražiti samo oštećeni koji je radnjom štetnika ili njegovim propuštanjem pretrpeo štetu zbog smanjenja ili gubitka radne sposobnosti izazvane telesnom povredom ili narušavanjem zdravlja. Tužbeni zahtev mora da se odnosi na konkretni vid štete koji je pravno priznat ZOO-om, po pravnim osnovima čl. 195, st. 2 ZOO ili čl. 203 ZOO u vezi sa čl. 200 ZOO-a.

Kako pravo na naknadu štete pripada samo neposrednom oštećenom u štetnom događaju, drugi supružnik ili neko drugo blisko lice koje je pružalo pomoć i negu povređenom tokom bolovanja i za to vreme gubilo zaradu nema pravo na naknadu štete po čl. 195, st. 1 ZOO, budući da takvu mogućnost ZOO ne predviđa.

Novčana renta može se odrediti samo pod uslovom da se može predvideti da će gubitak zarade koji je utvrđen sudskom odlukom sukcesivno nastajati i kasnije ili da je izvesno da će trajati druge štetne posledice koje imaju zajednički uzrok u telesnoj povredi ili narušavanju zdravlja, zbog čega je radna sposobnost tužioca smanjena ili uništena. Tužbeni zahtev za naknadu štete može biti odbijen ako tužilac u momentu povređivanja nije bio zaposlen niti je u određenom periodu koji je prethodio povredi ostvarivao zaradu (u ranijoj sudskoj praksi, na primer, dok se nalazilo na odsluženju vojnog roka). Tako su Opštinski sud i Apelacioni sud u Nišu svojim odlukama iz 2010. godine odbili zahtev oštećenog za naknadu štete i kapitaliziranu rentu na osnovu čl. 195 ZOO-a zato što je oštećenje zdravlja pretrpeo u zatvoru gde se nalazio na izdržavanju četvorogodišnje kazne zatvora. Sudovi su konstatovali da je oštećenom radni odnos prestao kada je upućen na izdržavanje kazne, a da je naknada štete u visini izgubljene zarade „kategorija koja je vezana za rad odnosno za ostvarivanje zarade iz radnog odnosa. To isto važi i za rentu jer ukoliko tužilac nije ostvarivao zaradu u vreme povređivanja istom ne pripada pravo na rentu“ (Presuda Opštinskog suda u Nišu, P 709/08 i Rešenje Apelacionog suda u Nišu, Gž 3583/10). Zahtev je bio preuranjeno podnet jer bi se šteta manifestovala tek po izlasku oštećenog iz zatvora, kada neuspešno, zbog nastale nesposobnosti za rad, konkuriše za posao ili se zaposli sa nižim primanjima od onih koje je ostvarivao pre odlaska na izdržavanje kazne, pod uslovima da je isključivi uzrok tome njegova smanjena ili uništena radna sposobnost kao posledica pretrpljene telesne povrede tokom boravka na izvršenju kazne zatvora i da postoji odgovornost za štetu države Srbije.

Ako se sa zahtevom za naknadu izgubljene zarade pojavi maloletnik ili lice koje se nalazi na redovnom školovanju, njegov je zahtev preuranjen budući da će pravo na naknadu štete moći da ostvari od trenutka kada počne da privređuje (u slučaju delimične nesposobnosti za rad), odnosno kada bi se, da nije bilo štetnog događaja, stekli uslovi da počne da privređuje (u slučaju potpune nesposobnosti za rad). Ranije zauzet pravni stav sa Savetovanja sudija Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Jugoslavije, republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova od 12. i 13. 2. 1970. u Beogradu (*Zbirka sudskih odluka*, 1970, p. 73) i danas se dosledno poštuje u sudskoj praksi, kao što pokazuju presude Okružnog suda u Kraljevu, Gž br. 351/04 od 10. 11. 2004. i Vrhovnog suda RS, Rev 880/05 od 10. 11. 2005, koje navodi Ristić (2008). Rokovi zastarelosti počinju da teku tek od kada oštećeni (bi trebalo da) počne da privređuje, kada bi mogao da ostvari pravo na naknadu štete.

Gubitak zarade – šteta u obliku izmakle koristi

Pravo na naknadu izgubljene zarade (kako dospele, tako i buduće) na osnovu čl. 195 ZOO-a ishodi isključivo iz činjenice da je oštećeni zbog telesne povrede ili narušenog zdravlja postao nesposoban za rad, privremeno ili trajno. To je, prema učestalosti kojom se javlja u sudskoj praksi i socijalnom značaju, svakako najvažnija od mogućih različitih štetnih posledica oštećenja zdravlja.

U smislu čl. 155 ZOO-a gubitak zarade je izmakla korist, tj. izmicanje budućih koristi koje bi oštećeni stekao (Radišić, 1979, p. 110) da nije, usled štetnog događaja, pretrpeo oštećenje zdravlja i postao nesposoban za rad. Da bi oštećeni mogao da ostvari pravo na naknadu štete u obliku izmakle koristi (izgubljene zarade po čl. 195 ZOO-a), neophodno je dokazati da su kumulativno ispunjene tri odlučne činjenice: 1) da trpi štetu (da mu je korist izmakla zbog nesposobnosti za rad uzrokovane oštećenjem zdravlja); 2) da postoji određen stepen verovatnoće da bi izmaklu korist ostvario u odsustvu štetnog događaja (prema standardu iz čl. 189, st. 3 u vezi sa čl. 154 ZOO-a); i 3) legalnost, tj. dopuštenost koristi koju je trebalo da ostvari (u ovom smislu: Stanković, 1998, p. 349; Filipović, 1999: p. 29; Stanišić, 2019), u delu sudske prakse se koristi izraz: da nije suprotna javnom poretku i moralu. Ako oštećeni nije ostvarivao određenu zaradu pre štetnog događaja, koja se mogla prema redovnom toku stvari očekivati u budućnosti u odsustvu štetnog događaja, nema ni štete, pa otuda ni prava na naknadu buduće izgubljene zarade. Kako se izmakla dobit temelji na predviđanju budućeg očekivanog uvećanja imovine oštećenog, koje je sprečeno radnjom ili propuštanjem štetnika, taj hipotetički scenario mora biti razrađen prema objektivnim mogućnostima sticanja dobiti i utemeljen na što većem stepenu verovatnoće.

Svaki gubitak buduće zarade ne stvara pravo na naknadu štete u obliku rente, već samo onaj koji se dovodi u vezu sa trajnom potpunom ili delimičnom nesposobnosti oštećenog za rad koja će i ubuduće trajati, a mogao se realno i osnovano očekivati da oštećeni nije pretrpeo oštećenje zdravlja. Time je ZOO,

kao moderan pravni akt za vreme kada je bio donet, doveo u međusobnu vezu elemente izgubljene zarade i umanjena radne sposobnosti i usmerio sudove prilikom primene prava (Blagojević & Krulj, 1983, pp. 727-728). Pravni standard verovatnoće da bi dobit nastala da nije bilo radnje štetnika ili njegovog propuštanja, formulisan u čl. 189, st. 3 ZOO-a koji se odnosi na izmaklu korist, tumači se tako da bi neostvarena vrednost verovatno („po redovnom toku stvari”) ili izvesno („prema posebnim okolnostima slučaja”) bila realizovana i ušla bi u imovinu oštećenog. Da se dobitak „osnovano očekivao” procenjuje se prema objektivnim pokazateljima, a ne na osnovu subjektivnih očekivanja, planova i želja oštećenog. Prilikom obračuna visine štete prouzrokovane oštećenjem zdravlja, izmakla korist se redovno povezuje sa sticanjem imovinske koristi radom ili privređivanjem za koje se, prema vrsti i obimu radne aktivnosti i onome što se u životu redovno dešava, može očekivati da bi oštećeni time nastavio da se bavi i ubuduće, da nije bilo štetne radnje ili propuštanja štetnika. U izuzetnoj situaciji kada slučaj odstupa od uobičajenog toka događaja, standard dokazivanja je strože postavljen jer je neophodno, prema okolnostima slučaja, dokazati da je bilo „izvesno (van razumne sumnje) da bi tu korist i ostvario” (Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev 1545/10 od 30. 3. 2011), tj. da bi oštećeni pod datim okolnostima sigurno ostvario imovinski dobitak da u tome nije bio sprečen štetnom radnjom ili štetnim događajem.

Drugi element prava na izgublenu zaradu jeste da je umanjena radna sposobnost oštećenog usled oštećenja zdravlja. Nalazi invalidsko-penzijskih komisija merodavni su za utvrđivanje stepena nesposobnosti zaposlenih lica za rad, dok se radna sposobnost ostalih oštećenih lica dokazuje mišljenjima lekara veštaka.

U ranijoj sudskoj praksi bilo je pogrešnih stavova da se renta odmerava prema procentu telesnog oštećenja, odnosno umanjena radne sposobnosti oštećenog (Stanković, 1975, p. 19). Danas je opšteusvojeno stanovište da nesposobnost za rad koja nastaje kao posledica telesne povrede nije šteta sama po sebi, bez obzira na to da li se shvata kao gubitak ili umanjenje profesionalne ili opšte radne sposobnosti. Štetu predstavlja refleks te nesposobnosti koji se manifestuje u gubitku zarade, gubitku prihoda u poljoprivredi, zbog plaćanja tuđe radne snage radi održavanja domaćinstva i slično, kako je to istaknuto u ranijoj sudskoj praksi (Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 107). Razlog je taj što umanjenje radne sposobnosti povređenog ne mora neminovno da dovede do štete, tj. do gubitka zarade (na primer, ako bi poslodavac nastavio da oštećenom sa umanjenom radnom sposobnosti isplaćuje istu zaradu uprkos tome što on ostvaruje manji radni učinak).

Navedeni stav dosledno je prihvaćen i u savremenoj sudskoj praksi. Tako je u jednoj presudi navedeno sledeće: „Naknada materijalne štete zbog umanjena radne sposobnosti odnosi se na gubitke u zaradi koju bi oštećeni ostvarivao da nije došlo do povređivanja. Ona se dosuđuje u obliku mesečne novčane rente ukoliko postoji negativna razlika između prihoda koje bi oštećeni ostvarivao i prihoda koje ostvaruje posle smanjenja ili gubitka radne sposobnosti. To znači

da se naknada štete po ovom osnovu ne dosuđuje zbog smanjene ili izgubljene radne sposobnosti, već zbog zarade koja je usled toga izostala” (iz obrazloženja Presude Okružnog suda u Beogradu, Gž 6531/99 od 21. 10. 1999. godine). Slično tome, u drugoj presudi ističe se da se naknada štete ne utvrđuje „[...] zbog smanjene ili izgubljene radne sposobnosti već zbog zarade koja je iz tog razloga izostala, te treba praviti razliku između dospele štete zbog izgubljene zarade i prava na novčanu rentu, a tužilac treba da dokaže da je zbog umanjenja radne sposobnosti od 20% pretrpeo štetu u vidu gubitka buduće zarade” (Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž 1869/11 od 15. 9. 2011). U obrazloženju rešenja Okružnog suda u Kraljevu, Gž 1074/06 od 14. 9. 2006. godine, takođe se navodi da se naknada štete odnosi na gubitak zarade usled smanjene ili izgubljene radne sposobnosti, a potom se objašnjava razlika između gubitka radne sposobnosti kao uslova izgubljene zarade i nematerijalne štete koja ima isti uzrok u oštećenju zdravlja: „Član 195. i 188. ZOO treba tako tumačiti da osnov za ostvarenje prava na rentu postoji samo ako se utvrdi da oštećeni usled povreda ne može da ostvaruje prihod koji je mogao ostvarivati da je [ostao, *prim. autora*] zdrav i da mu nije umanjena radna sposobnost a ne s obzirom na utvrđeni stepen smanjene radne sposobnosti. Utvrđeni stepen smanjene radne sposobnosti ima uticaja na umanjenu životnu aktivnost odn. nalazi svoj odraz kroz naknadu nematerijalne štete” (Rešenje Okružnog suda u Kraljevu, Gž 1074/06 od 14. 9. 2006. godine, prema Ristić, 2008).

Kao što i navedeni primeri pokazuju, u sudskoj praksi se ne uočava uvek razlika između nastale (postojeće) i buduće štete u vidu izgubljene zarade. Razlog je što oštećenje zdravlja predstavlja zajednički uzrok oba dela štete. I jedan i drugi deo štete, pošto nikada nisu bili sastavni delovi oštećenikove imovine, već nešto što je oštećeni sa verovatnošću očekivao – predstavlja izgubljenu dobit (*lucrum cessans*) (Stanković, 1968: 122). A upravo ta činjenica otežava razlikovanje, tim pre što oštećeni istim zahtevom potražuje oba dela iste vrste štete. Razlika je značajna budući da se naknada nastale štete (izgubljene zarade zbog nesposobnosti za rad do donošenja sudske odluke, shodno čl. 195, st. 1 ZOO-a) odmerava u jednokratnom iznosu, dok se za očekivani gubitak buduće zarade zbog potpune ili delimične nesposobnosti oštećenog za rad naknada određuje u obliku rente (čl. 195, st. 2 ZOO). Sud pogrešno primenjuje materijalno pravo ako retroaktivno odredi rentu ili ako ne opredeli pravilno naknadu štete za postojeću, a rentu za buduću štetu i zato su česte sudske odluke u kojima se insistira na pomenutoj razlici.⁴ Ponekad lečenje od posledica telesne povrede ne mora da se odvija u jednom neprekidnom vremenskom periodu: moguće je da povreda bude privremeno zalečena, da povređeno lice počne da radi, pa da se ponovo ispolje posledice ranije pretrpljene telesne povrede koje uzrokuju smanjenu sposobnost za rad. Pravna posledica mogućeg nepoklapanja vremena lečenja i nesposobnosti

⁴ Presuda Drugog opštinskog suda u Beogradu, P. 7514/03 od 17. 6. 2005, Presuda Okružnog suda u Beogradu, Gž 5223/06 od 12. 4. 2006. godine i Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev 1582/06 od 7. 12. 2006, Rešenje Vrhovnog suda Srbije, Rev 2312/06 od 7. 3. 2007. godine.

za rad jeste ta što povređeno lice koje radi za vreme lečenja, i pored toga što je okvalifikovano kao nesposobno za rad, neće imati pravo na naknadu izgubljene zarade u meri u kojoj je zaradu ostvarilo, nego može tražiti i dobiti samo razliku izgubljene zarade (iz obrazloženja Presude Apelacionog suda u Beogradu, GŽ 3545/11 od 22. 12. 2011).

Utvrđivanje visine postojeće štete u vidu gubitka zarade zbog nesposobnosti za rad oštećenog do momenta donošenja sudske odluke po prirodi stvari pretihodi odluci suda o renti, jer sud tim povodom ispituje da li je ostvaren zajednički uzrok štete postojeće i buduće štete. Biće odbijen kao neosnovan tužbeni zahtev oštećenog koji je pretrpeo telesnu povredu ako ne raspolaže dokazima da je usled toga njegova radna sposobnost umanjena ili uništena i da zato trpi štetu (gubitak zarade). Stoga je odbijen zahtev za naknadu gubitka zarade i rentu tužilje koja jeste bila povređena u saobraćajnoj nezgodi (pri čemu je u postupku poravnanja sa tuženom osiguravajućom organizacijom ostvarila pravo na naknadu nematerijalne štete i na naknadu dela materijalne štete za stavke troškova tuđe nege i pomoći), koja ima status osobe sa invaliditetom, zaposlena je pod opštim uslovima i ostvarila je pravo na samozapošljavanje uz državne subvencije, što znači da je sposobna za rad, ali nije dokazala izvodima iz uplata doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje da je zaista bila zaposlena u butiku svoje majke u vreme štetnog događaja i da je usled smanjenja radne sposobnosti pretrpela štetu u vidu gubitka zarade (iz Presude Trećeg osnovnog suda u Beogradu 7 P. 21954/12 od 10. 12. 2015. godine). Navedeni primer pokazuje kako je sud ispitivao da li je oštećena pretrpela štetu u obliku gubitka zarade.

Od okolnosti slučaja zavisi da li će oštećeni, koji je telesno povređen, biti samo privremeno nesposoban za rad, zbog čega u periodu lečenja i bolovanja neće ostvarivati zaradu ili će, zbog nastale trajne nesposobnosti za rad, trpeti i u budućnosti štetu u vidu izgubljene zarade, kada bi mogao da ostvari pravo na rentu. Tako je u konkretnom slučaju tužilac pre saobraćajne nezgode u kojoj je povređen (utvrđeno telesno oštećenje od 20%) privređivao radom u ortračkoj zanatskoj radnji koju je osnovao sa drugim licem. U nedostatku drugih podataka, Opštinski sud u Čačku i Apelacioni sud u Kragujevcu utvrdili su na osnovu prijave poreza da oštećenom u 2001. godini, kada je bio povređen, nije izmakla korist jer je zanatska radnja iskazala gubitak u poslovanju, ali je naredne godine poslovala pozitivno, te je iznos izmakle koristi utvrđen prema podacima za period do 31. 12. 2002. godine (postojeća šteta). Tada je tužilac radnju odjavio, da bi samostalno osnovao novu radnju koja je počela da radi od 20. 4. 2003. godine. Vrhovni kasacioni sud je odbio reviziju tužioca kao neosnovanu i potvrdio ranije presude kojima je tužiocu dosuđen zahtev za naknadu štete do 31. 12. 2002. godine, dok je za preostali iznos zahteva za naknadu štete i rentu odbijen. Vrhovni kasacioni sud je naveo da su sudovi nižih stepena pravilno utvrdili da u periodu od kada je radnja ponovo počela da radi „tužilac nije obavljao fizičke poslove na izradi proizvoda za koje je radnja bila registrovana, već je za to angažovao određeni broj radnika, a on je kao ekonomista, obavljao delatnost vezanu za ugovaranje poslova i organizaciju

poslovanja, za šta kod njega ne postoji umanj enje radne sposobnosti, prouzrokovane povredom u saobraćajnom udesu za koji je odgovoran osiguranik tuženog. To dalje znači da nije ispunjen uslov iz čl. 189, st. 1 i 3 ZOO-a, jer štetna radnja i posledice štetne radnje (umanj enje radne sposobnosti prouzrokovane povredom u saobraćajnom udesu) ne predstavljaju razlog koji sprečava tužioca u ostvarenju dobiti koji se prema redovnom toku stvari osnovano mogao očekivati i u periodu nakon 31.12.2002. godine, a što i njegov tužbeni zahtev preko dosuđenog iznosa, čini neosnovanim. Kako tužilac zbog delimičnog umanj enja radne sposobnosti od 20% za obavljanje fizičkih poslova nije dokazao da ima umanj enu zaradu, a nije navodio da su mu potrebe trajno povećane ili da su mu mogućnosti za dalji razvoj i napredovanje uništene ili smanjene, to nema pravo ni na naknadu u vidu rente, jer za to nisu ispunjeni uslovi iz člana 195. stav 2. ZOO-a, pa je pravilno i u tom delu tužbeni zahtev odbijen, kao neosnovan” (Vrhovni kasacioni sud, Rev 609/2017 od 29. 11. 2017).

Pojam izgubljene zarade

Pod izgubljenom zaradom koja nije ostvarena u trenutku donošenja sudske odluke podrazumevaju se svi oblici imovinske koristi (prihoda) stečeni radom koje bi povređeni sa izvesnošću ostvario (zarada iz radnog odnosa, iz dopunskog ili prekovremenog rada, po osnovu dežurstava, iz rada u svom domaćinstvu, na poljoprivrednom gazdinstvu ili imanju i drugo) (Perović & Stojanović, 1980, p. 587; Stanković, 1975, p. 31; Babić, 2002, p. 7). Šteta može da se ispolji u gubitku dela ili cele zarade ili neke druge imovinske koristi od rada, kao smanjenje zarade ili kao negativna razlika između invalidske penzije koju oštećeni sada dobija i zarade ili starosne penzije koju bi ostvarivao da do povrede nije došlo.

Elementi koji mogu da ulaze u iznos izgubljene zarade lica koje ima status zaposlenog (koji radi za poslodavca po ugovoru o radu) procenjuju se na osnovu čl. 104 i 105 Zakona o radu iz 2005, u skladu sa opštim aktom i ugovorom o radu. Osnovna zarada uključuje zaradu za obavljeni rad i vreme provedeno na radu, moguće doprinose zaposlenog poslovnom uspehu poslodavca (nagrade, bonuse i drugo), pripadajuće poreze i doprinose, kao i druga primanja po osnovu radnog odnosa (na primer, regres za godišnji odmor i slično). Iz osnovne zarade, prema čl. 105, st. 3 Zakona o radu, isključeni su iznosi po osnovu ugovorenog učešća u dobiti poslodavca, sredstva i oprema koje poslodavac instalira radi obavljanja radnih aktivnosti van prostorija poslodavca ili naknada za korišćenje vlastitih sredstava prilikom obavljanja takvog rada, naknada za prevoz do posla i sa posla, dnevnice, terenski dodaci, jubilarne nagrade i iznosi solidarne pomoći, otpremnine (povodom odlaska u penziju ili otkaza), druge prigodne naknade (pogrebnih troškova za članove porodice, povodom praznika i slično).

Elementi osnovne i minimalne zarade prema zakonu koji reguliše radne odnose predstavljaju samo osnovnu smernicu da se odredi iznos izgubljene zarade po čl. 195 ZOO-a za lica koja su u radnom odnosu. Oni nisu dovoljni za

primenu u svakom slučaju, budući da izgubljena zarada u odštetnom pravu ima širi smisao od zarade iz radnog odnosa, tako da podrazumeva i svaku drugu imovinsku korist (u naturi ili novcu) legalno ostvarenu, nezavisno od toga da li se oštećeno lice nalazi u radnom odnosu ili ne. Otuda izostalu zaradu čine i naknada za rad po ugovorima o povremenim i privremenim poslovima, dopunske zarade, autorski honorari, prihodi od autorskih prava i slično. Štaviše, imovinska korist obuhvata i sve druge uštede ostvarene vlastitim radom i umećem u domaćinstvu ili poljoprivredi (na primer priprema obroka, izrada odeće, zanatski radovi po kući, povrtarstvo, gajenje stoke itd.). Sudska praksa je ujednačena u pogledu priznavanja prava na izgubljenu zaradu poljoprivrednom proizvođaču ili domaćici, s tim što se prilikom odmeravanja naknade koriste drugačiji kriterijumi za procenu verovatnoće nastanka buduće štete, što će biti u narednom poglavlju detaljnije objašnjeno.

Kako se vidi, pojam zarade odnosi se na svaku korist od bilo kakve radne aktivnosti čoveka (formalno organizovane ili neformalno obavljene), pod uslovom da je legalna. Na prvi pogled čini se da je sasvim jasno šta to znači, ali se pokazuje da to nije tako. Jasno je da je korist od kriminalne aktivnosti nelegalna. Shodno Zakonu o prekršajima iz 2013. godine, koji u čl. 68 predviđa da niko ne može zadržati imovinsku korist od izvršenja prekršaja, mora se nelegalnom smatrati i ona dobit koja se stiče na taj način (na primer, od prosjačenja – kako se već izjašnjavala sudska praksa, prostitucije ili rada „na crno”, ako su zabranjeni kao prekršajno kažnjiva ponašanja i slično). Prema tome, neostvarena korist od zabranjene radne aktivnosti (stoga je protivna javnom poretku) ne bi mogla biti pravno priznata kao nadoknativa šteta.

U praksi se, međutim, toleriše da oštećeni koji radi kršeći prekršajne propise ili čineći privredne prestupe može ostvariti pravo na naknadu štete na osnovu čl. 195 ZOO-a, a u slučaju njegove pogibije to se pravo priznaje i izdržavanim licima na osnovu čl. 194 ZOO-a, iako izmakla korist po pravilu ne bi smela da bude priznata u tim situacijama (tako i Stanišić, 2019, p. 167). Konfuziji doprinosi okolnost da u radnom zakonodavstvu nisu uspostavljene čvrste granice između nezakonitog – nedozvoljenog zakonitog – dozvoljenog rada, verovatno zbog potrebe da se zaštite ekonomski interesi radnika koji su prinuđeni da rade neprijavljeno, kršeći propise.⁵ I ranije je sudska praksa bila usmerena u istom pravcu, te se, sa ekspanzijom novih oblika tzv. nesigurnog rada, može očekivati da će biti zadržana.

⁵ Ugovor o radu je formalan i morao bi da bude zaključen pre stupanja zaposlenog na rad, ali je u čl. 32, st. 2 Zakona o radu predviđeno da se smatra da je zaposleni danom stupanja na rad zasnovao radni odnos na neodređeno vreme, ako poslodavac propusti da u skladu sa zakonom zaključi ugovor o radu sa zaposlenim. Prema jednom saopštenju Evropske komisije, neprijavljeni rad (neformalno zaposlenje kao oblik ilegalne prodaje radne snage) predstavlja „plaćene aktivnosti koje su po svojoj prirodi zakonite, ali nisu prijavljene državnim organima” (COM (1998) 219 final, Brussels, 7. 4. 1998 EZ br. 98/21913, sec. 2.1, p. 4). Takva radna aktivnost bila bi pravno dopuštena i plativa, jednako kao i prijavljeni rad, sa jedinom razlikom što nije prijavljen državnim organima radi poreza, socijalnog osiguranja i u svrhe zasnivanja radnog odnosa u skladu sa zakonom (MOR, 2013, p. 11).

Društvena klima u kojoj značajan deo stanovništva (ne)zakonito radi u „sivoj ekonomiji”⁶ čini se da doprinosi pojavi da se u parnicama radi naknade štete zbog telesne povrede ili smrti lica, po sistemu „čija korist – onoga šteta”, automatski prihvata da zarada podrazumeva svaku imovinsku korist ostvarenu radom u bilo kojoj delatnosti koja donosi izvesne prihode, bez obzira na to da li je u pitanju polulegalni ili nelegalni rad, što ne samo da je suprotno doktrinarnim stavovima i zakonu nego dovodi u pitanje konzistentnost i usklađenost pravnog sistema i uzrokuje pravnu nejednakost građana zbog mogućeg drugačijeg tumačenja pojma zarade u sudskim postupcima. Odštetno pravo ne bi smelo „na mala vrata” da daje bilo kakvu finansijsku prednost oštećenom koga propisi javnog prava sprečavaju da iz svoje nelegalne aktivnosti izvlači korist, a problem koji nastaje zbog toga što radno angažovanje van radnog odnosa nije do sada bilo pravno regulisano ne bi smeo da se na terenu odštetnog prava rešava tolerisanjem rada na crno kao dozvoljene radne aktivnosti, naročito kada nije predstavljao ekonomsku potrebu nego dobrovoljni izbor radnika.

Gubitak zarade zbog uništenja ili smanjenja mogućnosti daljeg razvijanja ili napredovanja

Prema čl. 195, st. 2 ZOO-a oštećeni čije su mogućnosti daljeg razvijanja i napredovanja uništene ili smanjene usled potpune ili delimične nesposobnosti za rad zbog telesne povrede ili narušenog zdravlja ovlašćen je da od odgovornog lica zahteva rentu. Materijalni gubitak predstavlja neostvarenu imovinsku korist od rada pod pretpostavkom da bi oštećeni očekivano razvio profesionalnu karijeru i u njoj napredovao; to je, drugačije rečeno, izgubljena zarada usled smanjenih izgleda za budućnost. Nije dovoljno dokazati činjenicu da su smanjene ili uništene mogućnosti razvijanja i napredovanja oštećenog, nego i da te mogućnosti materijalno reflektiraju na gubitak zarade ili ostvarivanje prihoda (Matijević, 2008, p. 224). Imovinske koristi koje ne bi poticale od rada oštećenog, nego iz drugih izvora, ne mogu se uzeti u obzir, na primer gubitak imovinskih koristi zbog izostalog sklapanja braka sa materijalno dobrostojećim partnerom (Stanković, 1975, p. 60; Vizner, 1978, pp. 886, 887).

Kako se šteta zbog uništenih ili smanjenih mogućnosti daljeg razvoja i napredovanja povezuje sa gubitkom zarade zbog delimične ili potpune nesposobnosti za rad, u teoriji ne postoji saglasnost da li je potrebno da čl. 195, st. 2 ZOO-a razlikuje naknadu zbog uništenih ili smanjenih mogućnosti daljeg razvijanja i napredovanja kao poseban osnov za rentu ili je on suvišan zato što se sadrži u izgubljenom budućoj zaradi (Babić, 2003, p. 8).

Navedeni pravni osnov za rentu se po pravilu uklapa u rentu po osnovu izgubljene zarade. Jedan oblik te štete jeste renta zbog izgubljene buduće zarade

⁶ Prema nekim pokazateljima „siva ekonomija” u Srbiji dostiže udeo do 30% u ukupnoj privrednoj aktivnosti, uobičajeno u preduzetničkoj delatnosti, pri čemu neprijavljeni radnici ili oni koji razliku zarade dobijaju na ruke, a prijavljeni su da ostvaruju nižu zaradu, kao i formalno zaposleni koji neformalno rade u sivoj zoni nisu samo niže kvalifikovana, nego i visoko kvalifikovana radna snaga (Vujović, Nikolić & Ružić, 2013, p. 8).

(osnov), a drugi njen oblik odnosi se na dodatne imovinske gubitke zbog nemogućnosti obavljanja poslova koje je oštećeni mogao obavljati da je napredovao, što se moglo očekivati po redovnom toku stvari, da nije došlo do štetnog događaja. Renta zbog gubitka zarade određuje se prema zaradi koju bi oštećeni ostvario u vreme donošenja presude, tako da se tu uzima u obzir svako povećanje zarade, uključujući i ono koje bi nastalo kao posledica napredovanja. Međutim, potrebno je da je u trenutku donošenja presude napredovanje već izostalo, da je po redovnom toku stvari i okolnostima slučaja već trebalo da nastupi, a ne da će eventualno nastupiti u nekom trenutku kasnije (Stanković, 1975, p. 60). Ako bi se moglo očekivati da nastupi kasnije, onda bi oštećeni, kada se steknu uslovi, mogao da podnese zahtev za povećanje rente.

Međutim, povećanje zarade do koga nije došlo usled izostalog napredovanja može poslužiti kao jedini osnov za dosuđivanje rente u slučaju kada oštećeni posle povrede zarađuje isto kao i pre povrede, ali se izmakla korist ispoljava u izostalom povećanju zarade zbog osujećenog napredovanja do kojeg je trebalo doći.⁷ Zbog toga bi pravilnije bilo smatrati da je reč o različitim zakonskim osnovama prava na rentu usled potpune ili delimične nesposobnosti za rad izazvane oštećenjem zdravlja i razlikovati pravo na rentu zbog izgubljene zarade od prava na rentu zbog uništene ili smanjene mogućnosti daljeg razvijanja i napredovanja. Na to upućuje i praksa zahtevom da se u sudskoj odluci jasno istakne po kom osnovu se određuje naknada štete. „[P]rvostepeni sud je u jednom delu obrazloženja naveo da je tuženi dužan tužilji naknaditi novčanu rentu zbog nemogućnosti daljeg razvijanja i napredovanja, dok iz drugog dela obrazloženja proizilazi da se tužilji renta dosuđuje zbog toga što tužilja usled potpune nesposobnosti za rad gubi zaradu, zbog čega su razlozi pobijane presude u ovom delu kontradiktorni, obzirom da se radi o različitim osnovama koji vode dosuđivanju rente“ (iz obrazloženja Presude Apelacionog suda u Beogradu Gž 7289/16 od 9. 3. 2017. godine, p. 12). Dodatni razlog zbog čega treba razlikovati ova dva pravna osnova vezan je za primenu različitih standarda dokazivanja.

Imovinska šteta koja može da nastupi zbog uništenih ili smanjenih mogućnosti daljeg razvoja i napredovanja utvrđuje se na temelju izračunate verovatnoće da bi do napredovanja došlo u budućnosti i dokaza koji potkrepljuju tu hipotezu. Visina gubitka buduće zarade određuje se na osnovu zarade koju je oštećeni ostvarivao pre nego što je telesno povređen, pri čemu naknada treba da odgovara visini te zarade (kod potpune nesposobnosti za rad) ili se iskazuje kao negativna razlika tog iznosa i zarade koju sada ostvaruje oštećeni, delimično sposoban za rad. Slično budućem gubitku zarade, šteta zbog smanjenih mogućnosti daljeg razvoja i napredovanja još nije realizovana u vreme kada se donosi sudska odluka, ali je, prema *ex ante* proceni, veoma verovatno po redovnom toku stvari da će nastati u budućnosti. Još uvek nema gubitka imovinske koristi, postoji samo verovatnoća da bi do toga došlo u budućnosti. Štetnik je preduzimanjem štetne

---

⁷ U ovom smislu se i ranije izjašnjavala sudska praksa (Crnić & Ilić, 1987, sent. 389, 387).

radnje osujetio mogućnost razvijanja ili napredovanja oštećenog, omogućivši potencijalne štetne posledice u vidu izgubljene zarade za poslove koje je oštećeni očekivano mogao obavljati u budućnosti i zato je u obavezi da nadoknadi štetu.

Kako se može zaključiti, prilikom dokazivanja elemenata za određivanje rente zbog smanjenih mogućnosti daljeg razvoja i napredovanja sa posebnom pažnjom sud mora utvrditi da li su postojale objektivne pretpostavke da će oštećeni napredovati u svojoj karijeri i ostvariti povećanje zarade. Prema tome, podnositelj zahteva treba ne samo da tvrdi nego i da dokaže da bi, u odsustvu štetnog događaja, bio, sa postojećim obrazovanjem i radnim iskustvom, redovno unapređivan na višu poziciju u radnom kolektivu. Neophodno je da dokaže da je poslodavac imao potrebe za takvim osobljem i da bi upravo on dobio unapređenje od svih zaposlenih, kako bi sud mogao sa dovoljno visokim stepenom verovatnoće zaključiti da bi po redovnom toku događaja oštećeni bio unapređen. Otuda nije dovoljno da oštećeni dokaže da je, zbog posledica štetnog događaja, završio studije godinu dana kasnije, nego mora učiniti verovatnim da bi zasnovao radni odnos da je ranije završio studije. Visina štete se utvrđuje poređenjem zarade koju bi oštećeni ostvarivao da je bio unapređen ili da je napredovao na bolje plaćeno radno mesto i zarade koju sada ostvaruje.

Tipični primeri iz novije sudske prakse su slučajevi osujećenog napredovanja u vojnoj karijeri. Tako je Vrhovni kasacioni sud u odluci Rev 2 716/2016. od 11. 10. 2017. godine konstatovao, na temelju odredaba Zakona o vojsci koji je važio u vreme kada je oštećenom prouzrokovana šteta, da bi oštećeni, imajući u vidu njegovu sposobnost, rad, zalaganje, stručnost i obučenosť izvesno po redovnom toku stvari napredovao do čina pukovnika, ali „da se napredovanje u čin generala ne odvija po redovnom toku stvari jer zavisi ne samo od znanja, sposobnosti i radnih rezultata oficira već i od drugih okolnosti (kadrovskih planova). Osim toga, tužilac nije proveo četiri godine u činu pukovnika pre povređivanja. U ovom slučaju, u momentu povređivanja tužilac je bio viši oficir (major), pa se sa sigurnošću ne može utvrditi da bi tužilac i kroz ocenjivanje, a i napredovanje, imajući u vidu i objektivne okolnosti u radnom veku pre penzionisanja stekao čin generala.”

Druga tipična situacija jeste kada oštećeni zbog potpune ili delimične nesposobnosti za rad usled pretrpljene telesne povrede (ali ne i zbog nekog drugog razloga) nije završio započete studije ili nije ispunio dodatne obavezne uslove za zaposlenje ili napredovanje u poslu (polaganje stručnog ispita, završetak specijalizacije, sticanje ili produženje dozvole za obavljanje određenog zanimanja i slično). U ovom slučaju oštećeni zbog prekinutog školovanja ili nemogućnosti da ispunji dodatne uslove koji se zahtevaju za napredovanje u profesiji gubi izgleda na bolje plaćeni posao, čime trpi materijalnu štetu (čl. 195 ZOO) a, istovremeno, te okolnosti kod njega izazivaju duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, te može potraživati naknadu nematerijalne štete po čl. 200, st. 1 ZOO-a (u koju će se uračunati invalidnina, ako je ostvari). Na isti način i nadareni mladi sportista, koji je imao realne izgleda da ostvari uspešnu profesionalnu sportsku

karijeru, ako bude osujećen u svom razvijanju štetnim događajem, ima pravo na naknadu zarade koju je očekivano mogao da ostvari da nije bio telesno povređen.

Izdaci zbog trajnog povećanja potreba

Izdaci zbog trajno povećanih potreba povređenog lica usled potpune ili delimične nesposobnosti za rad izazvane telesnom povredom ili narušenjem zdravlja u smislu čl. 195, st. 2 ZOO-a su različiti troškovi, poput izdataka za pojačanu ishranu, troškova budućeg lečenja i izdataka za neophodnu tuđu pomoć i negu (Pravni stav sa Savetovanja sudija Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Jugoslavije, predstavnika republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova od 12. i 13. 2. 1970. u Beogradu – *Zbirka sudskih odluka*, 1970, p. 73). Navedeni su samo tipični izdaci, što znači da je moguće naknadu u obliku rente tražiti po osnovu drugih trajno povećanih potreba, uzrokovanih pretrpljenom telesnom povredom ili narušenim zdravljem.

Izdaci za pojačanu ishranu. Naknada izdataka za pojačanu ishranu određuje se u obliku rente u izuzetnim slučajevima kada je za duži rok potrebno obezbediti oštećenom hranu naročitog kvaliteta i sastojaka, čime nastaju dodatni i stalni materijalni izdaci koji su posledica oštećenja zdravlja, a štetu treba da nadoknadi odgovorno lice. U sudskoj praksi su retki takvi slučajevi. Postoji jedna sudska odluka kada je naknadu za troškove pojačane ishrane sud priznao roditeljima povređenog deteta, iako je na njima generalna zakonska obaveza izdržavanja maloletnog deteta, zbog toga što su imali pojačane izdatke kako bi pružili detetu jaču, bolju i skuplju ishranu od one koja je dovoljna zdravom detetu (Presuda Vrhovnog suda Jugoslavije, Rev 257/67 od 29. 2. 1968). Stanković (1998, p. 399) navodi i slučaj tužilje, kod koje se, zbog povrede vegetativnih centara izazvanih telesnim oštećenjem, razvio osećaj gladi, zbog čega je bila izložena povećanim troškovima za ishranu, tako da joj je sud dosudio naknadu u mesečnim iznosima za pojačanu ishranu u periodu od zadobijanja povrede dok se po nalazu lekara njeno živčano stanje ne popravi. Redak slučaj iz savremenije prakse da je tužiocu priznato pravo na rentu po osnovu trajno povećanih potreba (izdataka za pojačanu ishranu) navodi Ristić (2008). U obrazloženju citirane presude Vrhovnog suda, Rev 817/07 od 11. 3. 2008, objašnjeno je: „Tužilac je bio u radnom odnosu na određeno vreme kao profesionalni vojnik te se za vreme te službe razboleo od 'Kronove bolesti' a radi se o hroničnoj neizlečivoj bolesti usled koje će tužilac do kraja života morati da poštuje određeni režim ishrane. Naime, tužiocu je neophodan poseban režim ishrane jer stalne dijareje dovode do gubitka belančevina koje je neophodno nadoknaditi ishranom. Ishrana tužioca se pretežno sastoji od belančevina a mora biti pripremljena neposredno pre konzumiranja tako da je ishrana tužioca znatno skuplja od ishrane zdravih ljudi. S obzirom da postoji uzročno-posledična veza između boravka tužioca na ratištu i nastanka razvoja bolesti to je tužena u obavezi da plaća tužiocu rentu jer tužilac zbog svoje bolesti ima pojačane izdatke za ishranom” (Ristić, 2008).

Troškovi pojačane ishrane najčešće se određuju u jednom jedinstvenom iznosu za period od povređivanja do donošenja sudske odluke, budući da su retke situacije u kojima će šteta kasnije trajati. „Do tog iznosa se dolazi tako što se u konkretnom periodu utvrđuje za svaki mesec koliko su iznosili troškovi pojačane ishrane i na tako utvrđene iznose se obračunava zakonska zatezna kamata od dana dospelosti svakog pojedinog iznosa pa sve do dana presuđenja. U slučaju da postoje opravdani razlozi da se za ovaj vid štete tužiocu dosudi renta počev od presuđenja pa ubuduće treba imati u vidu da se ukoliko postoje naročiti razlozi, ova renta može dosuditi u mesečnim iznosima i da ona može biti podložna smanjenju, povećanju ili ukidanju, a može se izvršiti i kapitalizacija te rente (po pravilima iz odredbe člana 188. ZOO)” (Odluka Vrhovnog suda, Rev 1869/05 od 29. 12. 2004. godine).

Izdaci za neophodnu tuđu pomoć. Materijalni izdaci nastali zbog neophodnosti angažovanja drugog lica koje povređenom ukazuje pomoć i negu prilikom: kretanja, putovanja, oblačenja, uzimanja hrane i drugih ličnih potreba, čine zbirno troškove tuđe nege i pomoći. Pravo na naknadu štete po pomenutom osnovu pripada povređenom, čije je zdravlje oštećeno u toj meri i na takav način da ne može zadovoljavati samostalno životne potrebe, nego mu je potrebna pomoć ili nega drugih ili to može činiti samo sa pojačanim naporom. Pravo na naknadu po ovom osnovu ne može ostvarivati onaj ko pomoć oštećenom pruža (iako gubi zaradu ili snosi odgovarajuće troškove), nego neposredno oštećeni koji ima potrebu za tuđom negom i pomoći i taj stav je, posle početnih kolebanja, u sudskoj praksi dosledno prihvaćen. Na primer, ako bude povređeno lice koje se brinulo o bolesnom članu porodice, tako da drugi ukućani moraju preuzeti pomoć oko bolesnika ili ako supružnik boravi zajedno sa povređenom suprugom u bolnici i na banjском oporavku i pomaže joj, to bi se smatralo moralnom obavezom, a nema pravni osnov za naknadu štete (Matijević, 2008, pp. 222-223).

Potreba za tuđom negom i pomoći može biti privremenog ili trajnog karaktera. Obim i vidovi potrebne pomoći zavise od karaktera pretrpljene povrede i zdravstvenog stanja oštećenog. Štetu predstavljaju izdaci neophodni za angažovanje lica koje će oštećenom pomagati, pri čemu nije bitno ko mu pruža pomoć (supružnik ili član porodičnog domaćinstva ili drugo lice) i ko naknadu štete plaća (štetnik ili odgovorno lice). Naknada troškova za tuđu negu i pomoć se plaća u obliku odštetne rente sve vreme dok postoji potreba da oštećenom pomaže drugo lice prilikom obavljanja životnih potreba. Pomoć mora biti neophodna, što znači da oštećeni bez takve pomoći ne bi mogao da zadovolji lične potrebe ili da obavlja svakodnevne životne aktivnosti. Kada se utvrdi da je tuđa nega bila neophodna, naknada štete se određuje prema visini izdataka potrebnih da se ona obezbedi.

Izdaci za tuđu negu i pomoć treba da se odnose samo na one vrste usluga koje su namenjene samom oštećenom: u njih se ne ubrajaju rashodi nastali zbog potrebe za tuđom radnom snagom u domaćinstvu ili gazdinstvu, kao što je čišćenje stana ili kuće, nabavka i spremanje hrane, održavanje okućnice i slično, jer

se ti troškovi naknađuju po drugom osnovu – na ime izgubljene zarade. Opisano shvatanje je bez izuzetka prihvaćeno u doktrini (Stanković, 1998, p. 400; Perović & Stojanović, 1980, p. 587; Stanišić, 2019, p. 185). Suprotno tome, u sudskoj praksi je šire prihvaćeno da se priznaje pravo na naknadu štete na ime troškova neophodne tuđe pomoći i u održavanju gazdinstva radno nesposobnom poljoprivredniku, pa čak i u slučaju kada mu takvu pomoć pružaju članovi domaćinstva. Taj izuzetak prihvaćen u sudskoj praksi pokazuje da nije uvek moguće, osim teorijski, strogo razgraničiti krug ličnih i životnih potreba povređenog koje se pravno podvode pod rentu na ime tuđe nege i pomoći ili rentu zbog izgubljene zarade. Prema tome, izdaci za trajno potrebnu tuđu pomoć uvek uključuju pomoć i negu prilikom kretanja, putovanja, oblačenja, uzimanja hrane, održavanja higijene i slično, ali će od okolnosti konkretnog slučaja zavisiti kako će se tumačiti da li neka aktivnost predstavlja trajnu i redovnu životnu potrebu oštećenog koju može da zadovolji isključivo uz tuđu pomoć. Tako, na primer, nabavka hrane povređenom koji ne može da se kreće ili da nosi veću količinu namirnica predstavlja njegovu trajno pojačanu životnu potrebu. Na isti način, održavanje higijene u stanu ili spremanje obroka je životna, trajna i redovna potreba povređene osobe sa uništenim čulima mirisa ili vida, zbog čega bi bilo celishodno te troškove priznati u okviru rente za tuđu negu i pomoć, nego po osnovu izgubljene zarade. U svakom slučaju, naknada za buduću štetu, koja se dosuđuje u obliku rente, odrediće se srazmerno smanjenju radnih sposobnosti oštećenog, jer od toga zavisi u kom obimu i za koje će poslove biti angažovano lice koje povređenog neguje ili mu pomaže.

Nije neophodno da su izdaci za tuđu negu i pomoć već učinjeni, jer se radi o budućoj šteti.⁸ Materijalni izdaci za potrebnu tuđu negu i pomoć će nastajati neizvesno dugo u budućnosti periodično i redovno, što jeste *ratio legis* da se u čl. 195, st. 2 ZOO-a predvidi naknada pomenutog vida štete u obliku rente. Jedini uslov jeste da je nesumnjivo dokazano da kod oštećenog postoje trajno pojačane potrebe koje su nastale kao posledica pretrpljenog oštećenja zdravlja za koju je odgovoran štetnik ili odgovorno lice. Obim takvih potreba treba pouzdano utvrditi, pa je to verovatni razlog zbog čega se u sudskoj praksi insistira na stvarnim izdacima za tuđu negu i pomoć učinjenim do donošenja presude, jer bi to moglo predstavljati polazni osnov za odmeravanje iznosa rente.

Povređeni može imati potrebe za medicinskom negom i pomoći ili nemedicinskom, koja podrazumeva sve one poslove koje oštećeni, zbog posledica povrede ili narušenog zdravlja, ne može više samostalno obavljati. Treba imati na umu da je tehničko-tehnološki napredak uticao na to da se korišćenjem mobilnih telefona, savremene tehničke opreme i medicinskih uređaja u znatnoj meri može smanjiti zavisnost invalidnih lica od tuđe pomoći (po vrsti i obimu poslova ili vezano za trajanje pomoći).

⁸ U sudskoj praksi su napušteni raniji restriktivni stavovi, koje je opravdano kritikovao Stanković (1975, p. 57), da se u sklopu naknade za tuđu negu i pomoć priznaju samo učinjeni izdaci, sa obrazloženjem da je reč o stvarnoj šteti. Već odavno u sudskoj praksi nije sporno da „pravo na tuđu negu i pomoć postoji i kada nema stvarnih izdataka”, kako u svojoj odluci Gž 803/79 od 1. 1. 1979. ističe i Vrhovni sud Srbije, Odeljenje u Novom Sadu.

Česta je situacija da usluge nege, pa čak i jednostavniju medicinsku pomoć (lakša previjanja, davanje lekova i slično) oštećenom ukazuju bliska lica, članovi porodice ili ukućani sa kojima živi u zajedničkom domaćinstvu, iz emotivnih razloga, porodičnih obzira i solidarnosti. Postavlja se pitanje da li oštećenom treba priznati pravo na naknadu troškova ovakve nemedicinske pomoći i nege, budući da se čini da on nije bio izložen posebnim troškovima takve pomoći i nege. Međutim, oštećenom u svakom slučaju pripada pravo na naknadu troškova tuđe nege i pomoći, bez obzira na to ko mu takvu uslugu pruža, makar i najbliži ukućani, pod uslovom da objektivno postoje njegove pojačane potrebe za takvom negom i pomoći uzrokovane pretrpljenom telesnom povredom (Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2000, p. 203). Štetnik ili odgovorno lice ne sme da ima koristi od toga što oštećenom neophodnu pomoć pružaju članovi porodice. Prema uobičajenoj sudskoj praksi „pravo na naknadu štete i za izdatke povodom potrebe za tuđom pomoći i negom, ne može biti zavisno od toga da li se ti izdaci čine ili ne, već da li potreba za tuđom negom i pomoći zaista postoji. Niko nije dužan, makar to bili i ukućani, da svojim angažovanjem umanjuju štetu koju je u obavezi da snosi štetnik“ (Presuda Okružnog suda u Sremskoj Mitrovici, Gž 429/95 od 30. 3. 1995, prema: Filipović, 1999, p. 84). Takođe, „činjenica što oštećenom licu pruža pomoć njegova supruga, ne oslobađa štetnika i osiguravajuću organizaciju dužnosti da tužiocu naknade ove troškove u visini koje bi tužilac imao da je za te usluge platio trećoj osobi“ (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Gž 498/85 od 5. 3. 1985. godine, prema Filipović, 1999, p. 84). Neki put je teško razdvojiti tuđu pomoć od nege, posebno kada je oštećenom pruža član porodice ili ukućanin (tzv. nestručna medicinska nega) recimo prilikom održavanja higijene, presvlačenja ili pomeranja tela nepokretnog bolesnika, pomaganjem u hranjenju, davanjem lekova i slično (Mrvić Petrović & Petrović, 2017, p. 181). Visina rente zavisi od toga da li je potrebna pomoć i nega ukućana ili stručna medicinska pomoć i nega. Ako se ukazuje nestručna pomoć, naknada se određuje prema podacima o visini plate kućne pomoćnice, od čega se odbija, ako je ostvarena, naknada za tuđu negu i pomoć po socijalnim propisima. Naknada se određuje po neto zaradi osobe koja bi takvu pomoć pružala u datom mestu, a ako uporedna osoba ne postoji, visina naknade bi se odredila prema slobodnoj oceni.

Naknada troškova budućeg lečenja ili rehabilitacije. Ponekad se celokupni troškovi lečenja ne mogu opredeliti u momentu donošenja sudske odluke zbog težine telesne povrede (naročito ako je povređen vitalni deo tela ili važan organ) i znatnog stepena narušenog zdravlja, kada se javlja u dužem periodu ili trajno potreba da oštećeni koristi određene lekove, medicinska sredstva, pomagala, uređaje, da koristi usluge lekara ili terapeuta, da obavlja laboratorijske analize i slično. I ti troškovi takođe spadaju u izdatke zbog trajno povećanih potreba (Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2000: 202). Sporno je da li troškovi zbog trajno povećanih medicinskih potreba spadaju u izdatke za tuđu negu i pomoć ili u troškove lečenja. Borovac (2018, pp. 124, 129) smatra da je reč o posebnim potrebama, koje se ne mogu podvesti ni pod jednu od dve navedene kategorije.

Primerom iz prakse ona potkrepljuje svoje mišljenje: od posledica saobraćajne nezgode tužilac je zadobio neurološku i funkcionalnu oduzetost sva četiri ekstremiteta – kvadruplegiju, tako da ima umanjene životne aktivnosti 100% i u obavljanju životnih potreba u potpunosti zavisi od drugih lica, i to 24 časa. Pored toga, zdravstveno stanje tužioca zahteva stalnu pomoć medicinskog osoblja i fizioterapeuta kako bi se sprečio nastanak komplikacija koje bi dovele do smrtnog ishoda. Prvostepenom sudskom odlukom tužiocu, je, između ostalog, dosuđena posebna novčana renta na ime pružanja medicinske pomoći i fizioterapeutskih usluga zbog toga što kod nas ne postoji specijalizovana ustanova koja bi obezbedila potrebnu 24-časovnu medicinsku pomoć oštećenom, već to čine privatne klinike i poliklinike ili medicinsko osoblje van radnog odnosa, što je uslovljavalo da se visina naknade štete i visina novčane rente određuje na bazi njihovih cenovnika. Tuženi su u reviziji, između ostalog, isticali da tužilac prima naknadu za tuđu negu i pomoć prema propisima o penzijskom i zdravstvenom osiguranja, te da tu činjenicu sudovi nisu imali u vidu prilikom odmeravanja naknade štete i rente. U obrazloženju presude broj Rev 1266/2017 od 13. 6. 2017. godine, kojom je odbio reviziju tuženih, Vrhovni kasacioni sud je dao za pravo sudovima nižeg stepena i naglasio da navedene usluge stručnog medicinskog osoblja i fizioterapeuta ne mogu pružiti medicinske ustanove, da je ponuđena cena bila prihvatljiva, a da te usluge ne ulaze u domen pružanja tuđe nege i pomoći po zakonu koji reguliše penzijsko i invalidsko osiguranje, a ta prava je inače tužilac ostvario (Borovac, 2018, p. 124). S druge strane, bilo je neosporno da medicinsku pomoć (u navedenom slučaju kinezi terapiju, limfnu drenažu, davanje medikamenata infuzijom ili injekcijama, kateterizacija mokraćne bešike, pražnjenje debelog creva klistiranjem i slično) mora oštećenom da pruži kvalifikovani terapeut i medicinsko osoblje, a ne nekvalifikovano lice ili članovi porodice, zato navedeni troškovi nisu mogli biti uračunati u rentu koja je određena oštećenom zbog trajnih potreba tuđe nege i pomoći (Borovac, 2018, pp. 126-127).

Trajna nematerijalna šteta zbog umanjnja životne aktivnosti

U slučaju pretrpljene telesne povrede ili oštećenja zdravlja, vidovi nematerijalne štete javljaju se često kao buduća šteta – nekad je izvesno ne samo da će šteta trajati u budućnosti nego i da će se posledice povrede telesnog integriteta neke osobe ispoljiti tek u budućnosti (na primer, da će tek u toku svog odrastanja mlada osoba suočiti sa duševnim bolovima zbog unakaženosti svog tela). Primenom analogije trebalo bi omogućiti ostvarivanje prava na naknadu za nematerijalne štete u obliku rente u slučaju trajnog trpljenja nematerijalne štete (duševnih bolova zbog smanjenja životne aktivnosti ili unakaženosti i slično), budući da čl. 203 ZOO predviđa pravo na naknadu buduće nematerijalne štete, iako izričito ne određuje da se pravična novčana naknada isplaćuje u obliku rente. Dodatni razlog jeste što se doživljaj štete zbog umanjnja životnih aktivnosti, kako ističe Ivošević (1978, p. 663), odlikuje svojevrsnim sažimanjem raznih vidova nematerijalne

štete, kao što su fizički bol, duševne patnje (zbog naruženosti, nemogućnosti da samostalno obavlja životne aktivnosti i slično) i trajno stanje straha.

Sudska praksa pre donošenja ZOO-a nije zauzimala jedinstveno stanovište o obliku naknade za nematerijalnu štetu, naročito kada je u pitanju naknada za pretrpljene duševne bolove zbog smanjenja životne aktivnosti. Analiza ranijih sudskih odluka pokazuje da je preovlađivao stav po kome prednost treba dati naknadi štete u jednokratnom iznosu. Doktrina je podupirala takvo tumačenje (Stanković, 1972, p. 42; Toroman u Blagojević & Krulj, 1983, p. 746), bez obzira da li je reč o nematerijalnoj šteti privremenog ili trajnog karaktera, navodeći argument da se jednokratnom novčanom naknadom bolje može ostvariti satisfakcija kao svrha pravične novčane naknade neimovinske štete. Ivošević (1978, p. 670) deli stanovište da se naknada za umanjenje životne aktivnosti ne bi mogla dosuditi u obliku rente, budući da je navedeni način naknade štete propisan u odredbama ZOO koje se odnose na naknadu materijalne štete. Usamljena su bila zalaganja stručnjaka da se svaka buduća sigurna nematerijalna šteta treba naknaditi u obliku rente (Ilečić, 1979), uz isticanje argumenta da, kada se naknada određuje u jednokratnom obliku, nesumnjivo postoji opasnost da se ne uzmu u obzir sve okolnosti koje nastanu u budućnosti, a koje mogu biti od uticaja na odmeravanje, što se ne može dogoditi kod određivanja naknade u obliku rente, jer se promena okolnosti uvek može uzeti u obzir, te prema tome i dosuđena naknada povisiti, sniziti ili ukinuti.

Kako je i posle donošenja ZOO-a ovo pitanje ostalo sporno, to je na zajedničkoj sednici u Saveznom sudu SFRJ, 7. i 8. maja 1981. godine, donesen načelni stav da se naknada nematerijalne štete dosuđuje u jednokratnom novčanom iznosu, ali može, na zahtev oštećenog, biti dosuđena i u obliku novčane rente, ako takav oblik naknade prema okolnostima datog slučaja predstavlja odgovarajuću satisfakciju, budući da su odredbe čl. 200 i 203 ZOO-a dispozitivnog karaktera, ne određuju oblik naknade za buduću nematerijalnu štetu, time i ne zabranjuju da se naknada opredeli i u obliku novčane rente, ako takav oblik naknade odgovara prirodi nastale štete. U navedenom načelnom stavu stoji da „[p]rirodi štete zbog umanjenja životne aktivnosti odgovara određivanje naknade u rentnom obliku (šteta kontinuirano traje, a sukcesivno nastaje te se, u slučaju da oštećeni prima naknadu za telesno oštećenje po osnovu invalidskog osiguranja koja se isplaćuje u obliku rente, a daje u istom cilju u kome i novčana naknada nematerijalne štete, lakše uračunava).

Prihvata se, međutim, da jednokratna naknada više odgovara cilju novčane naknade zbog umanjenja životne aktivnosti, a to je postizanje izvesne satisfakcije radi lakšeg uspostavljanja narušene ravnoteže u njegovom osećajnom i duševnom životu, jer bi to bilo teže postići sukcesivnim primanjem manjih novčanih iznosa. Postoje ipak slučajevi kad bi bilo opravdano dosuditi naknadu za pomenuti vid štete i u obliku novčane rente (na primer kod teških slučajeva telesnog oštećenja kad se šteta ispoljava u izrazitim životnim patnjama i pojačanim naporima kod zadovoljenja svakodnevnih životnih potreba, bez izgleda na

poboljšanje, te kod teže povređenih mladih, naročito dece, koji i nisu u stanju da u toj fazi uzrasta shvate značenje novčane satisfakcije, a štetne posledice će trpeti dugo vremena i slično). U ovakvim slučajevima sudovi su dužni da, ako to oštećeni zahteva, dosude naknadu štete zbog umanjnja životne aktivnosti u obliku novčane rente. U takvim slučajevima iznosi rente biće relativno veći, pa će moći da predstavljaju odgovarajuću satisfakciju.

Sve što je prethodno rečeno za naknadu štete zbog smanjenja životne aktivnosti vredi i za sve druge trajne oblike nematerijalnih šteta (na primer za štetu zbog naruženosti), koje u izražajnijem intenzitetu kontinuirano traju pa se prednji načelni stav odnosi i na takve trajne oblike nematerijalne štete” (navedeno prema: Radovanov, 1996, p. 22). Usvojeni načelni stav dobio je svoju potvrdu i na Savetovanju građanskih i građansko-privrednih odeljenja najviših sudskih instanci održanom 15. i 16. 10. 1986. godine u Ljubljani, na kome su se razmatrala pojedina pitanja o nematerijalnoj šteti i njenoj naknadi.

I posle usvojenih zaključaka sudska praksa je išla za tim da dosuđuje novčanu naknadu za nematerijalnu štetu u jednokratnom iznosu, premda su teoretičari i stručnjaci ukazivali na to da je pogrešno isključivati svaku mogućnost da se naknada odredi u obliku novčane rente (Mijačić, 1987, pp. 106-107; Vučković, 1992, pp. 1529-1539; Subić, 1998; Petrović, 1999; Durutović, 2009; Medić, 2003; Petrović & Mrvić-Petrović, 2012, pp. 243-246; Matijević, 2018). Međutim, opravdano konstatuje Vučković (1992, p. 1539) da bi renta predstavljala pravično rešenje samo u uslovima stabilnog ekonomskog sistema.

Postojeće zakonske odredbe ne isključuju mogućnost da se naknada trajne buduće nematerijalne štete odredi u obliku rente, čemu u prilog govori i navedeni načelni stav iz 1981. godine koji još uvek važi. Prema tome, bilo bi opravdano dosuditi naknadu nematerijalne štete u obliku rente ako su kumulativno ispunjeni uslovi: da oštećeni to zahteva, da je reč o izuzetno teškim posledicama kod teških slučajeva telesnog oštećenja, kao i da naknada u obliku rente u datim okolnostima predstavlja odgovarajuću satisfakciju (Petrović, 1999, p. 285). Ako je ovlašćeno lice podnelo takav zahtev, sud bi trebalo da procenjuje, prema okolnostima slučaja, da li su zadovoljeni drugi i treći navedeni uslov, tj. da li postoji kontinuirana buduća nematerijalna šteta usled umanjnja životnih aktivnosti oštećenog, koja će se izvesno u budućnosti povećavati, na primer: trajni fizički bolovi koji su posledica povrede, duševni bolovi zbog nemogućnosti da se bavi uobičajenim životnim aktivnostima ili zato što ih mora obavljati sa pojačanim naporom, nemogućnost da se bavi drugim aktivnostima (sportom, omiljenim hobbijem i slično).⁹

Određivanju rente po osnovu umanjnja životnih aktivnosti prethodi medicinsko veštačenje jačine i trajanja duševnih bolova usled umanjnja životnih

⁹ Mijačić (1987, p. 94) je mišljenja da bi naknada nematerijalne štete u obliku rente mogla da se odredi u svakom slučaju kada telesno oštećenje progresira i time izaziva smanjenje životnih aktivnosti, znači i kod privremenog umanjnja životne aktivnosti, kada će definitivno stanje stvari biti poznato tek po izvršenoj hirurškoj intervenciji.

aktivnosti. Veštak bi morao da opiše u čemu se sastoje umanjene životne aktivnosti i da odredi koje životne aktivnosti ili poslove oštećeni uopšte ne može da obavlja, a koje bi mogao da obavlja uz određeni napor. Sadašnje zdravstveno stanje se poredi sa stanjem koje je prethodilo telesnoj povredi. Na osnovu mišljenja veštaka sud će odrediti naknadu, imajući u vidu: intenzitet duševnih patnji, tegoba, pojačanih napora koje oštećeni mora da ulaže prilikom obavljanja redovnih aktivnosti, stepen invalidnosti koji posredno ukazuje na stepen umanjenja životne aktivnosti, zanimanje, starost, pol, porodično stanje i sve druge okolnosti koje se inače utvrđuju u skladu sa čl. 200, st. 2 ZOO-a.

I pored toga što je nesporno da se naknada produžene nematerijalne štete može odrediti u obliku rente, u praksi se retko podnose i usvajaju takvi zahtevi.¹⁰ Gubi se iz vida i to da bi renta mogla biti određena privremeno, recimo, oštećenom kome predstoji duže lečenje, a neizvesno je kada će doći do hirurške intervencije kojom bi mogla biti znatno ublažena ili otklonjena naruženost izazvana telesnom povredom.¹¹ Zato ohrabruje stav koji je izražen u Rešenju Rev 770/06 Vrhovnog suda Srbije od 13. 7. 2006. godine kojim su ukinute presude nižih sudova nižeg stepena iz 2005. godine. Oštećeni je, pošto je otpušten sa odsluženja vojnog roka kao nesposoban za vojnu službu (slabljenje vida), proglašen mirnodopskim vojnim invalidom VII grupe sa 50% invaliditeta. U ranijim parnicama protiv tužene države priznata mu je naknada materijalne štete zbog gubitka buduće zarade u vidu mesečne rente i dosuđena mu je naknada nematerijalne štete za fizičke bolove i strah. Sudovi su odbili kao neosnovan novi tužbeni zahtev tužioca kojim je tražio mesečnu rentu zbog naknade nematerijalne štete za duševne bolove zbog umanjenja opšte životne aktivnosti, pogrešno tumačeći čl. 188 ZOO-a i nepravilno citirajući zaključak br. 3 zajedničke sednice svih sudova sa savetovanja u Ljubljani od 15. i 16. oktobra 1986. godine. Sudovi su izneli stanovište da se renta može odrediti samo za materijalnu štetu (što je oštećeni i ostvario). U obrazloženju odluke kojom ukida presude nižih sudova, Vrhovni sud ističe da postojećim odredbama ZOO-a nije isključena mogućnost određivanja naknade nematerijalne štete u vidu rente doživotno ili za određeno vreme, jer ZOO u odredbama koje regulišu naknadu nematerijalne štete takvu mogućnost izričito ne zabranjuje. Vrhovni sud ističe i sledeće razloge: „Osim toga, za dosudu naknade u obliku rente ukazuje i poreklo naknade štete zbog umanjenja životne aktivnosti, suština i trajanje bolova za ovaj vid štete i sam institut pravičnosti.

Naime, naknada neimovinske štete za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti vodi svoje poreklo od telesnog oštećenja kao instituta regulisanog

¹⁰ Petrović (1999, pp. 283-290) komentariše presudu Drugog opštinskog suda u Beogradu (P 2796/98 od 13. 5. 1998. godine) kojom je ukinuta prvostepena presuda zbog nepravilne primene materijalnog prava, jer nematerijalna šteta nije u celosti nadoknađena i nije određena pravična naknada za dalju štetu nastalu usled povećanog stepena umanjenja opšte životne aktivnosti za još 20%. Durutović (2009, p. 200) navodi dva slučaja u Crnoj Gori, koja se odnose na veoma teške telesne povrede maloletnih lica sa trajnim posledicama, bez izgleda na poboljšanje.

¹¹ Pešić (1992, p. 1487) navodi Presudu Vrhovnog suda Srbije, Rev 1344/83 koja se odnosila na opisani slučaj.

u socijalnom osiguranju po propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju. Telesno oštećenje se definiše kao gubitak ili oštećenje organa ili dela tela zbog koga je umanjena životna aktivnost bez obzira da li je nastupila invalidnost. Ako je telesno oštećenje rezultat povrede a na radu i ako je procenat oštećenja iznad 30%, oštećeni ima pravo na naknadu za telesno oštećenje koja se isplaćuje u mesečnom iznosu. Dakle, pravila socijalnog osiguranja omogućuju naknadu u vidu mesečnih obroka za ubuduće, što predstavlja i suštinu rente.

Sa druge strane umanjnje životnih aktivnosti kao rezultat telesne povrede ili oštećenja zdravlja najčešće traje do kraja života. Manifestuje se u pojačanim naporima koje oštećeni ulaže u vršenju svakodnevnih radnji i poslova, obavljanja fizioloških funkcija, bavljenju određenim pozivom u procesu rada ili van procesa rada, sportom ili navikama ili vršenju drugih aktivnosti kojima se zadovoljavaju potrebe i interes, a koje nisu obuhvaćene naknadom koja se priznaje kao rezultat smanjene radne sposobnosti. Odlučna okolnost za utvrđivanje pravične novčane naknade za ovaj vid štete je ne samo jačina duševnih bolova već dužina i trajanje tih bolova (najčešće doživotno), pri čemu se kao relevantan razlog uzima težina telesne povrede, procenat umanjnja opšte životne aktivnosti i njene manifestacije. Pomoćne okolnosti za određivanje pravične naknade su starost i pol oštećenog, porodično stanje, postojanje neugodnosti zbog posledica povrede ili oštećenja zdravlja koje nisu u sferi fizičkih bolova, postojanje štetnih posledica u intimnoj sferi, ograničenja na planu sporta društvenih aktivnosti i kao u ovom slučaju postojanje duševnih bolova zbog prekinutog školovanja i ostvarenja bolje profesionalne budućnosti. Prema tome, trajnost duševnih bolova koja zavisi od svih okolnosti slučaja u određenim situacijama opravdava dosuđivanje naknade u obliku novčane rente.

I na kraju sam institut pravičnosti, kao pravna i moralna kategorija odnosno standard menja se vremenom i zavisi od kulturnih shvatanja, filozofskih ili religijskih shvatanja, običaja i drugih kulturnih činilaca. Imajući u vidu pojačane težnje na socijalizaciji prava, širenju polja primene i zaštite ljudskih prava, a naročito načelo obeštećenja žrtve, Vrhovni sud smatra da se izuzetno zbog ovog sadržaja pravde može dosuditi i naknada nematerijalne štete za umanjnje životnih aktivnosti i u obliku novčane rente, ako sve okolnosti slučaja to opravdavaju” (Rešenje Vrhovnog suda Srbije, Rev 770/06 od 13. 7. 2006. godine).

Navedenom odlukom Vrhovni sud Srbije je indirektno istakao i potrebu revidiranja dosadašnjeg čvrstog, restriktivnog stava sudske prakse u pogledu mogućnosti određivanja rente za buduću nematerijalnu štetu. Ne postoje zakonske prepreke da se odredi renta za trajnu nematerijalnu štetu, iako će nepovoljna ekonomska situacija verovatno uticati na oštećene da češće zahtevaju naknadu štete u jedinstvenom obliku nego isplatu rente, tim pre što se ne može očekivati da ona bude visoka i što vremenom gubi na vrednosti zbog inflatornih kretanja.

PRAVO NA RENTU ZBOG GUBITKA IZDRŽAVANJA USLED SMRTI DAVAOCA IZDRŽAVANJA

Zakonski osnov i pravna priroda rente

Osoba koju je poginuli izdržavao ili joj je redovno pomagao, kao i ona koja je po zakonu imala pravo od njega zahtevati izdržavanje, ima pravo na naknadu štete koju trpi gubitkom izdržavanja, odnosno pomaganja (čl. 194, st. 1 ZOO). U st. 2 istog člana propisano je da se šteta nadoknađuje u obliku rente i precizirani su kriterijumi za određivanje visine štete i njene naknade.

Navedena odredba odnosi se na slučajeve kada je smrt davaoca izdržavanja prouzrokovana deliktnom radnjom štetnika, zbog čega nastaje obaveza da se naknadi šteta izdržanim licima. Odredbom se štite zakonski interesi šireg kruga lica (posrednih oštećenih), koja su izložena imovinskim gubicima zbog njegove smrti, a tu će štetu imati i ubuduće. Stanković (1975, p. 65) tačno zapaža da osnov takvog zakonskog rešenja leži u potrebi da se podrži moralna obaveza izdržavanja i solidarnost članova porodice u obezbeđenju materijalnih uslova za njeno funkcionisanje.

Izdržavanje se redovno razume shodno porodičnom i obligacionom pravu kao obligacija koja nastaje između zakonom određenih poverilaca i dužnika u skladu sa čl. 8, st. 1 Porodičnog zakona iz 2005. sa kasnijim izmenama, kojim je predviđeno da je izdržavanje pravo i dužnost članova porodice. Renta zbog gubitka izdržavanja jasno se razlikuje po pravnoj prirodi i funkciji koju ostvaruje u pravnom poretku od zakonske obaveze izdržavanja. Obaveza izdržavanja ne može da nastane radnjom štetnika (*ex delicto*),¹² jer obavezu plaćanja rente zbog gubitka izdržavanja ima odgovorno lice ili štetnik na temelju vlastite vanugovorne odgovornosti za štetu, a ne na osnovu porodične veze sa izdržanim licem. Odštetni karakter rente i njen drugačiji pravni osnov (čl. 194, st. 2 u vezi sa čl. 188 ZOO) isključuje mogućnost da se prilikom određivanja rente primenjuju odredbe Porodičnog zakona kojima su propisani kriterijumi zakonskog izdržavanja (čl. 160), način izdržavanja (čl. 161) i određivanje visine izdržavanja (čl. 162), a zahteva da se iznos rente odredi prema obimu izdržavanja koje bi izdržavanom licu davao preminuli, da je ostao u životu.

Međutim, alimentaciona namena rente (to što se upotrebljava radi zadovoljenja potreba poverioca) i sukcesivni karakter i druge karakteristike obaveze koji odražavaju osobine štete u vidu izgubljenog izdržavanja rađa konfuziju i onemogućava da se uoče suštinske razlike između ovih prava (Stanković, 1975, p. 68). Čini se da postoje kolebanja i u sudskoj praksi, što ćemo pokazati primerima, uprkos tome što se u presudama redovno deklarativno navodi da renta nema alimentacioni karakter.

¹² Suprotno stanovište zastupljeno je u teoriji porodičnog prava, vid. Gams & Đurović, 1985, pp. 143-144, Cvejić-Jančić, 2009, p. 150, Draškić, 2005, Panov, 2008, p. 548, dok se teoretičari odštetnog prava slažu da obaveza izdržavanja ne može da nastane *ex delicto* (Stanković (1975, p. 68), Filipović (1999), Mrvić Petrović & Petrović, (2008, p. 105)), a taj stav je prihvaćen i u sudskoj praksi.

Pored izdržavanja, u ZOO-u se pominje i gubitak redovnog pomaganja kao posebni oblik štete koji, u konkretnom slučaju, može i kumulativno postojati uz gubitak izdržavanja.

Krug ovlašćenih lica

Pravo na naknadu buduće štete zbog gubitka izdržavanja ustanovljeno je u čl. 194, st. 1 ZOO-a u korist tri kategorije lica: koje je poginuli pre smrti izdržavao, koja je po zakonu bio dužan da izdržava, ali to nije činio, i onih koje je dobrovoljno redovno pomagao do smrti. Krug ovlašćenih lica na rentu je šire postavljen u odnosu na titulare prava na izdržavanje po važećem Porodičnom zakonu. Razlog je taj što prilikom određivanja kruga ovlašćenih lica ZOO podjednako uzima u obzir i momenat izdržavanja i srodnički odnos između poginulog davaoca izdržavanja i izdržavanih lica (Blagojević & Krulj, 1983, p. 72).

Jezičkim i ciljnim tumačenjem odredbe čl. 194, st. 1 ZOO utvrđuje se da se norma pre svega odnosi na izdržavana lica koja je poginuli do svoje smrti izdržavao dobrovoljno ili u skladu sa zakonom, ali ne po osnovu pravnog posla (ugovora o doživotnom izdržavanju ili, ranije, testamenta), budući da obaveza na naknadu štete nastaje *ex delicto* (u ovom smislu i Stanković, 1975, pp. 67-68, suprotno: Babić prema Stanišić, 2019, p. 180, Stanišić *loc. cit.*). Pogotovu se ne može smatrati, kako to navode Đorđević i Stanković (prema Stanišić 2019, pp. 180-181), da bi u krug oštećenih mogla biti svrstana lica koja su umesto poginulog postala dužnici izdržavanja, kojima bi valjalo priznati pravo regresa prema licu odgovornom za štetu. Izuzetne su situacije u kojima se konstituiše zakonska obaveza krvnih srodnika u pravoj ushodnoj liniji, na osnovu čl. 154, st. 2 i čl. 155, st. 2 Porodičnog zakona, da izdržavaju maloletnu i punoletnu decu ako njihovi roditelji nisu živi ili nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje. Moguće je zamisliti da ta dodatna imovinska obaveza za njih predstavlja materijalnu štetu uzrokovanu smrću davaoca izdržavanja, ali jezičko tumačenje čl. 194, st. 1 ne dopušta da se oni mogu smatrati ovlašćenim licima.¹³

Pravo na rentu imaju sva lica koja je do momenta svoje smrti davalac izdržavanja dobrovoljno (faktički) izdržavao, iako na to nije morao biti pravno obavezan. Nije od značaja da li je ili nije postojao neko drugi ko je imao zakonsku obavezu da daje izdržavanje i da li je izdržavano lice ispunjavalo potrebne uslove da zahteva i dobije zakonsko izdržavanje od davaoca, ako ih je davalac izdržavanja izdržavao ili pomagao iz razloga koji su u skladu s pravom i društvenim moralom (Marković, 1992, p. 1420). Svakako na tužiocu (izdržavanom licu) stoji obaveza da dokaže da ga je preminuli davalac izdržavanja dobrovoljno izdržavao ili pomagao.

---

¹³ Primer iz ruskog prava pokazuje da je takvo rešenje moguće, pod uslovom da su lica koja su nastavila da se brinu o deci pokojnika navedena u krugu ovlašćenih lica na naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja. Za slično rešenje, kao umesno u pogledu proširenja prava na zakonsko izdržavanje, zalagao se i Stanković (1975, p. 73).

Lice koje je po zakonu imalo pravo na izdržavanje od poginulog (tražilac izdržavanja) jeste ono koje je u času njegove smrti ispunjavalo potrebne zakonske uslove da zahteva i dobije izdržavanje, iako to pravo nije bilo aktivirano (nije od značaja da li je za to vreme faktički dobijalo izdržavanje ili raspolaže sudskom odlukom kojom je usvojen njegov zahtev za izdržavanje). Ono u suštini ostvaruje pravo na naknadu štete zbog gubitka potencijalnog davaoca izdržavanja, što je razlog da bude izjednačeno po svom pravnom statusu sa ostalim ovlašćenim licima iz čl. 195 ZOO-a. Nije važno zbog čega tražilac izdržavanja nije zahtevao izdržavanje do momenta smrti potencijalnog davaoca: okolnost da su u tom momentu ispunjeni zakonski uslovi za nastanak obaveze izdržavanja i na strani dužnika, kao i na strani poverioca, pokazuje da je u budućnosti pravo na zakonsko izdržavanje moglo biti aktivirano da nije došlo do štetnog događaja i smrti potencijalnog davaoca. Kako se vidi, status ovlašćenog lica moguće je ostvariti tek po prethodnoj proveru da li su tražilac i potencijalni davalac izdržavanja u momentu njegove smrti ispunjavali zakonske uslove za nastanak obaveze izdržavanja. Na taj način se praktično proverava da li je zahtev za naknadu štete zbog gubitka izdržavanja dospelo ili ne, o čemu će kasnije biti više reči.

U sedmom delu Porodičnog zakona imperativnim normama predviđeno je koja lica imaju pravo na zakonsko izdržavanje. Zakonsko izdržavanje se redovno vezuje za činjenicu srodstva ili roditeljstva, zaključenog braka ili zasnovane vanbračne zajednice. Pravo može biti privremeno ili trajno, uslovljeno statusom maloletstva i drugim okolnostima (nedostatkom sredstava za izdržavanje, nezaposlenošću, nesposobnošću za rad). Obaveza izdržavanja između krvnih srodnika u pravoj liniji u drugom i daljem stepenu, između pobočnih srodnika i u sličnim slučajevima uspostavlja se supsidijarno, pod uslovom da nisu živi ili nemaju dovoljnih sredstava za izdržavanje roditelji ili bliži srodnici koji bi prioritetno ostvarivali obavezu izdržavanja. Istim zakonom uređeno je i u kojoj visini i tokom kog perioda može da se ostvaruje pravo na zakonsko izdržavanje i pretpostavke koje je potrebno ispuniti kako bi se moglo ostvariti pomenuto pravo. Predviđeni uslovi su objektivnog i subjektivnog karaktera, tiču se kako tražioca izdržavanja, tako i davaoca izdržavanja, budući da je neophodno da je poginuli bio u materijalnim mogućnostima da u momentu štetnog događaja daje izdržavanje primaocu (Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2002, pp. 208-209).

Kada je reč o osobama koje je davalac izdržavanja u skladu sa zakonskom obavezom izdržavao ili je trebalo da izdržava, smrću davaoca izdržavanja, koja je nastala kao rezultat štetne radnje, povređeno je njihovo subjektivno pravo na izdržavanje, tj. gube izdržavanje koje su do smrti davaoca izdržavanja koristili, odnosno na koje su po zakonu imali pravo. Zato se uspostavlja obaveza štetnika ili odgovornog lica da nadoknade štetu.

Lice koje je poginuli redovno pomagao jeste lice prema kome poginuli nije imao zakonsku niti kakvu drugu pravnu obavezu izdržavanja, ali ga je redovno dobrovoljno pomagao do smrti. Okolnost da je lice primalo redovno pomoć od poginulog mora biti dokazana. Dobrovoljno preuzetu obavezu davalac je ispunjavao

najčešće iz humanih motiva ili iz nekog drugog razloga koji je u skladu sa pravom i moralom. Redovno pomaganje znači materijalno doprinosenje davanjem određenih predmeta (namirnica, ogreva, sezonske odeće) ili ustupanjem stvari na korišćenje u određenom periodu (stana, automobila radi odlaska na godišnji odmor i slično – Stanišić, 2019, p. 181). Preduzimano je u dužem periodu, kontinuirano (ne mora i u jednakim vremenskim intervalima) i zato se može pretpostaviti da bi trajalo i kasnije, da nije došlo do smrti davaoca. Pretpostavka da bi davalac nastavio i ubuduće da daje pomoć, da nije poginuo, može se obarati. Odštetni zahtev za isplatom rente ovde se ne zasniva na povredi subjektivnog prava na izdržavanje, nego na povredi pravom zaštićenog interesa (gubitak kontinuirane pomoći) budući da je preminuli bio faktički dobrovoljni pomagač, a ne davalac zakonskog izdržavanja (Vizner navedeno prema Ilkić, 2013, p. 283; tako i Stanković, 1975, p. 83). Lice koje poginulo nije redovno pomagao, izdržavao, nego je to činio povremeno, ne ulazi u krug lica koja imaju pravo na naknadu štete u obliku rente.

Pretpostavke zakonske obaveze izdržavanja

Da bi se ustanovilo da li tužilac trpi štetu (gubitak izdržavanja), neophodno je u slučajevima kada njegovo pravo na zakonsko izdržavanje nije bilo aktivirano za života potencijalnog davaoca ceniti da li su uslovi za nastanak zakonskog izdržavanja bili ispunjeni u momentu njegove smrti ili u vreme donošenja sudske odluke. Zbog toga je potrebno podsetiti se kako je u porodičnom zakonodavstvu uređena zakonska obaveza izdržavanja.

Zakonska obaveza izdržavanja (alimentacija) ima za cilj da se obezbedi egzistencijalna sigurnost (makar na minimalnom nivou) supružnika, vanbračnog partnera ili srodnika koji zbog uzrasta, nesposobnosti za rad ili nezaposlenosti nema sredstava za život. Stoga se izdržavanje daje radi zadovoljenja njegovih životnih potreba, kao i za neophodan razvoj maloletnika (čl. 160 Porodičnog zakona). U čl. 161 Porodičnog zakona propisano je da se izdržavanje, po pravilu, daje u novcu, osim ako se stranke nisu drugačije sporazumele, što se konstatuje u formi javnobeležničkog zapisa. Drugačije davanje izdržavanja (*in naturam*) podrazumeva nabavku neophodnih stvari (ogreva, hrane, odeće, obuće i slično).

Kako je *ratio legis* uspostavljanja zakonskog izdržavanja materijalna neobezbeđenost primaoca izdržavanja, zakonska obaveza izdržavanja je imperativna, strogo ličnog karaktera i uspostavlja minimalne granice zadovoljenja potreba izdržavanog lica. U sedmom delu, u čl. 151 do 153 Porodičnog zakona predviđeno je da zakonsku obavezu izdržavanja imaju međusobno supružnici, bivši supružnici, vanbračni i bivši vanbračni partneri i otac deteta u odnosu na majku deteta. Primaoci izdržavanja mogu ostvariti pravo na izdržavanje pod kumulativno postavljenim uslovima: da nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje, a nesposobni su za rad ili nisu zaposleni i da prihvatanje njihovog zahteva za izdržavanje ne bi predstavljalo očiglednu nepravdu za davaoce izdržavanja.

Obavezi roditelja da izdržavaju dete shodno čl. 73 Porodičnog zakona odgovara pravo maloletnog deteta da traži od njih izdržavanje (čl. 154, st. 1), a izuzetno pod uslovima iz čl. 155, st. 1 i 2 to se pravo priznaje i punoletnom detetu koje nije sposobno za rad, a nema dovoljno sredstava za izdržavanje sve dok takvo stanje traje, kao i za vreme redovnog školovanja do navršene 26. godine, pod uslovom da takva obaveza ne bi predstavljala očiglednu nepravdu za roditelje. Pod zakonskim uslovima, kako je predviđeno u čl. 154, st. 2 i čl. 155, st. 3 Porodičnog zakona, obaveza izdržavanja dece može preći na krvne srodnike u pravoj ushodnoj liniji, ako roditelji nisu živi ili nemaju dovoljno sredstava za život.

S druge strane, u čl. 156 Porodičnog zakona propisano je da roditelj ima pravo na zakonsko izdržavanje od svog deteta (punoletnog ili maloletnog, ako stiče zaradu ili ostvaruje prihode od imovine) ili od drugog krvnog srodnika u pravoj nishodnoj liniji. Sticanje prava uslovljeno je okolnostima da je roditelj nesposoban za rad, da nema dovoljno sredstava za izdržavanje, kao i da prihvatanje tog zahteva ne bi predstavljalo očiglednu nepravdu za njegovo dete ili drugog srodnika kao davaoca izdržavanja.

Pravo na zakonsko izdržavanje garantovano je i maloletnim krvnim srodnicima u pobočnoj liniji (braći i sestrama) u odnosu na punoletnu braću ili sestre ili maloletnu braću ili sestre koji ostvaruju zaradu ili imaju prihode od imovine (čl. 157 Porodičnog zakona). Pravo se ostvaruje supsidijarno, pod uslovom da roditelji nisu živi ili da nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje. Zakonske obaveze izdržavanja dece, roditelja i drugih krvnih srodnika jednako se odnose i na adoptivne srodnike (čl. 158), kao i na tazbinske srodnike (čl. 159 Porodičnog zakona).

Osim kada roditelji izdržavaju svoju maloletnu decu, u svim drugim slučajevima zakonska obaveza izdržavanja zavisi od kumulativnog ispunjenja dva uslova na strani poverioca izdržavanja: da nema sredstava za život (materijalna neobezbeđenost) u momentu odlučivanja o tužbenom zahtevu i da je nesposoban za rad ili nezaposlen. Nesposobnost za rad može biti trajna ili privremena, a kod nezaposlenosti se uvek procenjuje da li je lice moglo da se zaposli, prema situaciji na tržištu, ili ne. Uz navedene objektivne uslove za nastanak prava na izdržavanje po Porodičnom zakonu bitno je da je ispunjen i subjektivni uslov da je davalac izdržavanja imao mogućnosti da plaća izdržavanje.

III DEO

OSTVARIVANJE PRAVA NA RENTU

PODNOŠENJE I DOKAZIVANJE TUŽBENOG ZAHTEVA

Podnošenje tužbenog zahteva i teret dokazivanja

Pravo na naknadu štete zbog telesne povrede ili smrti lica ostvaruje se podnošenjem zahteva za vansudsko poravnanje koji se upućuje odgovornom licu ili tužbenim zahtevom koji se, u smislu čl. 192, st. 1 u vezi sa čl. 197 ZPP-a, podnosi nadležnom sudu. Prema novčanoj vrednosti glavnog zahteva koji je istaknut u tužbenom zahtevu određuje se vrednost predmeta spora (čl. 28, st. 1 ZPP), od koje može zavisiti stvarna nadležnost suda. U čl. 29 ZPP-a propisano je posebno pravilo o budućim davanjima koja se ponavljaju (a to je odlika većine potraživanja u obliku rente). U tom slučaju se vrednost spora računa prema zbiru zahteva, ali najviše do iznosa koji odgovara zbiru davanja za vreme od pet godina (čl. 29 ZPP). U slučaju da se zahtev odnosi na naplatu dospelih periodične obaveze, vrednost spora se utvrđuje prema zbiru dospelih potraživanja. Prema tome, da bi se utvrdila vrednost predmeta spora, trebalo bi izračunati iznos rente za pet godina.

Na osnovu čl. 39 ZPP-a opšte mesno nadležan sud je onaj na čijem području tuženi ima prebivalište, odnosno boravište u Republici Srbiji. Posebnim pravilom iz čl. 44 ZPP-a propisana je konkurentna mesna nadležnost za suđenje u sporovima zbog vanugovorne odgovornosti u korist suda na čijem je području štetna radnja izvršena ili suda na čijem je području štetna posledica nastala (čl. 44, st. 1 ZPP), a pored navedenih sudova, za štete nastale usled smrti ili teške telesne povrede nadležan je i sud na čijem području tužilac ima prebivalište, odnosno boravište (čl. 44, st. 2 ZPP). Pomenute odredbe primenjuju se i u postupku protiv organizacije za osiguranje radi naknade štete trećim licima na osnovu propisa o neposrednoj odgovornosti organizacije za osiguranje, a odredba st. 1 i u postupku o regresnim zahtevima po osnovu naknade štete.

Oštećeni podnosi jedinstven zahtev za naknadu štete na osnovu čl. 195 ZOO-a, ali se šteta koju oštećeni trpi zbog gubitka zarade po vremenu nastanka deli na nastalu (postojeću) i buduću štetu. Iznos postojeće štete – izgubljene zarade do trenutka donošenja presude – je već u tom trenutku poznat i naknada štete se određuje u jedinstvenom novčanom iznosu, ali drugi deo štete tek treba da nastane u budućnosti, tako da nije izvesna njena visina, a ponekad ni tačan period kada će nastati. Taj drugi deo štete utvrđuje se hipotetičkom prognozom buduće

zarade oštećenog (u skladu sa pravnim standardom verovatne dobiti), a naknada se određuje u obliku novčane rente. Polazni kriterijumi (parametri) prema kojima se opredeljuje visina rente sadržani su u naknadi postojeće štete, čija se visina određuje u vreme donošenja sudske odluke (vreme veštačenja). Šteta koja se naknađuje u stranoj valuti obračunava se po kursu na dan štetnog događaja.

U pokrenutom sporu stranke imaju obavezu da svoje procesno ponašanje usklade sa odredbama ZPP-a, da daju logična i objektivno proverljiva objašnjenja i da pruže dokaze za iznete tvrdnje, kako bi činjenično stanje moglo biti pravilno i potpuno utvrđeno, što je pretpostavka da sud, primenom čl. 7, 228 i 231, odluči o osnovanosti tužbenog zahteva. Izvođenjem dokaza utvrđuje se istinitost iznetih tvrdnji stranaka o postojanju ili odsustvu činjenica koje su relevantne za odlučivanje o naknadi štete i/ili renti. Činjenično stanje mora biti utvrđeno do stepena verovatnoće koja isključuje svaku razumnu sumnju (ozbiljna verovatnoća koja se graniči sa izvesnošću).

Prema odredbi čl. 228 ZPP-a svaka stranka dužna je da iznese činjenice i predloži dokaze na kojima zasniva svoj zahtev ili kojima osporava navode i dokaze protivnika (subjektivni teret dokazivanja – *onus probandi*). Dokazivanje obuhvata sve činjenice koje su važne za donošenje odluke, pri čemu sud odlučuje koji će se dokazi izvesti radi utvrđivanja bitnih činjenica (čl. 229, st. 1 ZPP). Kako u parnici važi načelo formalne istine, shodno čl. 7, st. 2 ZPP-a, sud će razmatrati i utvrđivati samo činjenice koje su stranke iznele i izvoditi one dokaze koje su stranke predložile, a samo je izuzetno ovlašćen da po vlastitom nahođenju (*ex mero motu*) utvrdi činjenice koje stranke nisu iznele i izvodi dokaze koje nisu predložile, ako iz rezultata raspravljanja i dokazivanja proizilazi da stranke raspolažu zahtevima kojima ne mogu da raspolažu (čl. 7, st. 3 ZPP u vezi sa čl. 3, st. 3 ZPP). Stoga tužilac mora predočiti činjenice na osnovu kojih se može opredeliti hipotetički iznos buduće izgubljene zarade i visina drugih vidova pretrpljene trajne materijalne i nematerijalne štete zbog nesposobnosti za rad usled telesne povrede ili visina budućeg izgubljenog izdržavanja zbog smrti davaoca izdržavanja.

Kvantum dokaza i standard dokazivanja

Kako u slučaju pretrpljene telesne povrede ili smrti lica postojeća i buduća šteta imaju zajedničke uzroke u štetnom događaju, odlučivanje o postojećoj i budućoj šteti je povezano. Činjenično stanje u pogledu postojanja i visine postojeće štete mora biti dokazano, pri čemu na tužiocu leži teret dokazivanja. Kada je uzrok štete pretrpljena veoma teška telesna povreda, onda po pravilu postoje teškoće da se u tužbi opredeli visina materijalne štete, čak i nastale (postojeće), zato što je moguće da se do momenta podnošenja tužbe nisu u punoj meri ispoljile štetne posledice povrede, tako da je često u toku postupka potrebno utvrditi visinu štete izvođenjem pojedinih dokaza. Zbog toga se može javiti problem obezbeđenja dovoljnih i kvalitetnih dokaza da bi se na njima zasnivala sudska odluka (dokazni kvantum), naročito ako nisu razjašnjene činjenice na osnovu kojih bi

se izveo zaključak da li je ili ne u konkretnom slučaju bilo moguće očekivati oporavak povređenog i da li se štetne posledice pretrpljene povrede protežu i na budućnost. O spornim činjenicama raspravlja se u toku postupka, pri čemu sud ima aktivnu ulogu u određivanju predmeta dokazivanja.

Mišljenja invalidskih komisija data u postupku ocene invaliditeta oštećenog merodavna su samo kao početna osnova za donošenje zaključka da li je sadašnje zdravstveno stanje oštećenog, lečenjem konsolidovano na određenom nivou, praćeno gubitkom ili smanjenjem radne sposobnosti, što ukazuje na mogućnost nastajanja produžene ili sukcesivne štete zbog gubitka ili smanjene radne sposobnosti.

Pod pretpostavkom da je ovlašćeno lice podnelo uredan zahtev za naknadu štete, koji se odnosi i na naknadu štete u obliku novčane rente na osnovu čl. 195, st. 2, kao i na naknadu (trajne) nematerijalne štete shodno čl. 203 u vezi sa čl. 200 ZOO-a i da je utvrđena krivica ili objektivna odgovornost tuženog za nastanak štete, bilo bi neophodno, da bi se odlučilo o tužbenom zahtevu, izvesti logičke zaključke o:

1. uzročnosti i postojanju pravno priznate štete – da li je telesna povreda dovela do smanjenja ili gubitka radne sposobnosti oštećenog, zbog čega oštećeni neće moći da obavlja svoju profesionalnu delatnost (delimično ili potpuno) ili neće moći da radi bilo koji posao (uopšte ili određene poslove) i da li će šteta produžena ili sukcesivno nastajati u. Ako je odgovor pozitivan, onda se prelazi na utvrđivanje vidova štete koju oštećeni sada trpi, a koje će očekivano prema redovnom toku stvari oštećeni imati i u budućnosti, saobrazno zahtevu oštećenog;

2. visini izgubljene zarade – visina i obim postojeće štete od štetnog događaja do momenta donošenja sudske odluke, što će biti osnov za određivanje rente, utvrđenoj na osnovu okolnosti vezanih za uzrast, (ne)zaposlenost, stručne kvalifikacije, posao koji je oštećeni obavljao, visinu zarade ostvarene pre štetnog događaja i drugih;

3. ako je tužbenim zahtevom tražena renta zbog smanjenih ili uništenih mogućnosti razvoja i napredovanja, ispituje se, prema vremenu kada je tužbeni zahtev podnet, da li su ispunjene objektivne pretpostavke da bi očekivano oštećeni napredovao u profesionalnoj karijeri, s obzirom na njegovu raniju zaposlenost, zanimanje, predviđene uslove za razvoj ili napredovanje u određenoj službi ili kod poslodavca;

4. ako je tužbenim zahtevom tražena renta zbog trajno povećanih potreba, razjašnjava se da li će oštećeni imati ubuduće trajno povećane potrebe i utvrđuje visina troškova po tom osnovu i da li ostvaruje komplementarnu naknadu po osnovu penzijsko-invalidskog osiguranja koja bi se mogla uzeti u obzir prilikom odmeravanja naknade štete;

5. u skladu sa postavljenim zahtevom oštećenog, ispituju se pretpostavke za određivanje rente zbog trajne nematerijalne štete prouzrokovane u vidu duševnih bolova usled smanjene životne aktivnosti, fizičkih bolova ili unakaženosti;

6. ako je tuženi istakao prigovor o doprinosu oštećenog nastanku štete ili povećanju štete, na osnovu raspoloživih činjenica odlučuje se o osnovanosti prigovora.

U slučaju kada ovlašćeno lice, zbog smrti davaoca izdržavanja, zahteva naknadu štete i rentu zbog gubitka izdržavanja na osnovu čl. 194, st. 2 ZOO-a, potrebno je razjasniti sledeća pitanja:

1. uzročnosti i postojanja pravno priznate štete – da li je zbog smrti oštećenog, izazvane deliktom štetnika, nastala za tužioca trajna šteta u vidu gubitka izdržavanja uz druge oblike postojeće štete (gubitak izdržavanja od štetnog događaja do odlučivanja o zahtevu, troškovi lečenja do smrti oštećenog, troškovi sahrane, duševni bolovi i patnje zbog smrti bliskog lica);

2. postojanje faktičkog izdržavanja, redovnog pomaganja ili zakonskog izdržavanja – da li je preminuli do svoje smrti faktički izdržavao ili redovno pomagao tužioca i u kom obimu ili

3. postojanje činjeničnih pretpostavki za aktiviranje zakonske obaveze izdržavanja, ako je postojala obaveza na strani preminulog (potencijalni davalac izdržavanja) kada mora biti dokazano da su uslovi za nastanak zakonskog izdržavanja, kako na strani primaoca tako i davaoca izdržavanja, postojali u vreme podnošenja zahteva, a najkasnije da će nastati do donošenja sudske odluke o zahtevu;

4. utvrđivanje visine naknade štete i rente na osnovu podataka o uzrastu i imovinskom stanju tužioca i dokaza o zaradi koju je ostvarivao preminuli davalac izdržavanja i o delu zarade koji je trošio za izdržavanje tužioca i drugih izdržavanih lica ili je bio u obavezi da daje ili mogao davati za izdržavanje navedenih lica;

5. uračunavanje u naknadu štete ostvarene porodične penzije;

6. odlučivanje o eventualnom prigovoru tuženog o doprinosu davaoca izdržavanja nastanku štetnog događaja ili o doprinosu izdržavanog lica (tužioca) povećanju štete.

Osim navedenih, mnoga druga pitanja se mogu pojaviti u konkretnoj parnici (zastarelosti, iscrpljenosti sume osiguranja, obračuna kamata, odluke o troškovima i slično). U skladu sa promenjenim činjeničnim stanjem u toku postupka, tužilac može do kraja glavne rasprave, u skladu sa zakonom da preinači tužbeni zahtev, potkrepljujući ga novim činjenicama i dokazima. Stoga će biti izuzetno retke situacije u kojima će sud biti u prilici da odlučuje o visini iznosa naknade štete isključivo po slobodnoj sudskoj oceni u skladu sa čl. 232 ZPP-a.

Prilikom dokazivanja obima pretrpljene štete vodi se računa o razlici između postojeće (dospele) štete, koja je već nastala u prošlosti do zaključenja glavne rasprave, za koju se određuje naknada štete i budućoj šteti, koja se nadoknađuje jedinstvenim novčanim iznosom ili rentom. Iako se dokazivanje oba dela štete, kada je reč o izmakloj koristi (gubitak zarade, gubitak izdržavanja), vrši po

istom principu, postoji razlika u pogledu prihvatljivog procesnog dokaznog standarda. Za donošenje materijalnih odluka o pravno relevantnim činjenicama koje se odnose na dospelu štetu mora biti zadovoljen standard dokazivanja izvesnosti postojanja relevantne činjenice, a samo izuzetno, kada zbog njene specifičnosti takav dokaz nije moguć, prihvata se da je relevantna činjenica dokazana na osnovu visokog stepena verovatnoće njenog postojanja. Stoga nema nikakvog razloga da se dokazni standard snižava u pogledu postojeće štete. Međutim, kod buduće štete, kada se mora pribeći pretpostavljanju budućeg razvoja događaja, mora biti prihvatljiv niži dokazni standard, koji dozvoljava da se verodostojnom smatra činjenica koja će vrlo verovatno nastati. Ipak, potkrepljenje hipotetičkog scenarija mnoštvom činjenica koje su već utvrđene, a iz kojih se izvodi zaključak o istinitosti drugih koje treba dokazati (dokazni osnov), obezbeđuje da se sa većim stepenom verovatnoće predvidi kakvo bi bilo očekivano imovinsko stanje oštećenog ili izdržanih lica da do štetnog događaja nije došlo. Kako uvek postoji proporcionalnost između tereta dokazivanja i dokaznog standarda, tužilac koji je procesno pasivan ili iznosi nedovoljno argumentovane tvrdnje u pogledu mogućeg razvoja svoje imovinske situacije rizikuje neuspeh u sporu.

Renta treba da omogućiti uspostavljanje stanja koje je prethodilo štetnom događaju. Zato se naknada buduće štete opredeljuje na osnovu pretpostavki o redovnom toku događaja koji bi se ubuduće mogao očekivati, cenjeno iz perspektive vremena štetnog događaja. Kako se radi o budućoj šteti, nije moguće zahtevati od tužioca da sa sigurnošću dokaže kakvu bi zaradu ostvario ili izdržavanje dobio da nije bilo štetnog događaja, ali bi trebalo da razvoj situacije dokaže sa pragom verovatnoće koji prelazi 50% tako da čini veoma verovatnim nastanak buduće štete, čime je opravdan zaključak suda da bi oštećeni, u odsustvu štetnog događaja, očekivano ostvario određenu korist. Takav zaključak je osnov razumne i logične odluke suda kojom sud primenjuje materijalno pravo rasuđujući o postojanju štete. Teškoće u dokazivanju visine izgubljene zarade (a time i njenog dela koji bi bio korišćen za izdržavanje) mogu da postoje ako je oštećeni povremeno ili privremeno radio pre štetnog događaja, učestalo menjao poslove i zanimanja, kada nema dovoljnih podataka o zaradi koju je ostvarivao, često neprijavljeno ili neformalno, ili kada, zbog uzrasta i školovanja, nije još mogao da stupi na rad. U krajnjem slučaju, kada se ne može postaviti prognoza o razvoju profesionalne karijere oštećenog, ako nema drugih ekonomskih parametara i činjenica, naknada štete može biti odmerena apstraktno, tako da odgovara visini minimalne štete, prema prosečnim statističkim pokazateljima za republiku ili lokalnu sredinu.

Mogućnost ostvarivanja zarade u budućnosti lakše je prognozirati u situaciji kada je oštećeni do momenta povređivanja bio zaposlen i ostvarivao zaradu iz radnog odnosa, van radnog odnosa ili iz neke druge dozvoljene delatnosti, zato što podaci iz zaključenih ugovora o radu ili drugih ugovora sadrže pouzdane polazne

vrednosti (parametre) na osnovu kojih je moguće graditi hipotezu o razvoju profesionalne karijere oštećenog i gubitku buduće zarade i opredeliti visinu rente. Renta se određuje u visini zarade koju bi oštećeni, po redovnom toku stvari, ostvarivao u vreme štetnog događaja da nije doživeo telesnu povredu, znači, pod pretpostavkom da bi i ubuduće ostvarivao istu zaradu pod jednakim uslovima. Takav način odmeravanja rente moguć je zato što se ona određuje pod klauzulom *rebus sic stantibus*.

Pravni standard očekivane dobiti koji se primenjuje i na izgubljenju zaradu kao izmaklu dobit („dobitak koji se mogao osnovano očekivati prema redovnom toku stvari ili prema posebnim okolnostima” – čl. 189, st. 3 ZOO) u sudskoj praksi gotovo se redovno tumači kao izmakla korist od rada, odnosno privređivanja, kao tzv. ekonomska šteta koja nastaje zbog toga što oštećeni ne može da radi ili proizvodi. Izgubljena zarada se, prema tome, mora vezati za delatnost koju u redovnom toku stvari tužilac obavlja (Toroman u Blagojević & Krulj, 1980, p. 426). Stiče se utisak da se o okolnosti da je radna aktivnost oštećenog bila legalna ne vodi dovoljno računa u sudskoj praksi, premda je to suštinski kriterijum koji bi trebalo da vodi odbijanju zahteva za naknadu štete.

Da bi mogao odlučiti o zahtevu za naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja, sud mora utvrditi sledeće činjenice i okolnosti: da li je tužilac primao izdržavanje od preminulog davaoca izdržavanja, u kojoj visini ili je imao pravo da od njega traži zakonsko izdržavanje. U ovom drugom slučaju biće neophodno ispitati da li su uslovi za nastanak zakonskog izdržavanja postojali u vreme smrti potencijalnog davaoca izdržavanja i u vreme odlučivanja o tužbenom zahtevu, što pretpostavlja da bi trebalo ispitati da li je tužilac materijalno neobezbeđen, nesposoban za rad ili u situaciji da ne može da se zaposli, kao i druge okolnosti na strani potencijalnog davaoca izdržavanja. Kada zahtev podnose deca preminulog, onda je neophodno utvrditi uzrast dece i potrebu za njihovim školovanjem ili obrazovanjem. Svakako se vodi računa o okolnosti da li je tužilac ostvario povodom štetnog događaja primanja po drugom osnovu, kada će u obliku rente moći da dobija samo razliku između tog primanja i novčanog iznosa izdržavanja koje bi poginuli da je ostao živ mogao davati na osnovu svoje zarade ili drugog prihoda.

Sud može odrediti isplatu naknade štete u obliku rente na zahtev jedne ili obeju stanaka, ali i po svom nahođenju, nezavisno od njihovih zahteva, imajući u vidu određene okolnosti slučaja. Periodični iznosi rente su jednaki i fiksni, isplaćuju se mesečno unapred i dospevaju u tačno određenim vremenskim razmacima, bilo da se renta dosuđuje doživotno bilo za određeni period. Ako se sudskom odlukom ili prihvaćenim poravnanjem obaveže na isplatu rente, dužnik je u obavezi da plaća rentu sve do donošenja nove odluke povodom zahteva tužioca kojom se određuje renta za ubuduće. Tuženi može tražiti naknadu za iste vidove štete za koje već ostvaruje rentu, samo ako zahteva povećanje rente.

Nedostatak uzročne veze

Pitanje uzročnosti u odštetnom pravu je *questio facti*, koje se razrešava shodno teoriji adekvatne uzročnosti uobičajeno prema rezultatima veštačenja.¹ Kod zahteva za naknadu štete u obliku rente neophodno je ustanoviti da je štetni događaj bio zajednički uzrok postojeće (nastale ili dospele) štete i štete koja će ubuduće nastajati. Kada se određuje postojeća šteta i ono što se desilo u prošlosti, moguće je nesumnjivo ustanoviti da li gubici koji se pravno mogu kvalifikovati kao šteta postoje ili ne, dok se pitanje hipotetičkog proračuna da li će se nešto dogoditi ili ne odnosi isključivo na budućnost. Kada je uzrok štete oštećenje zdravlja čoveka koje dovodi do smanjenja ili gubitka njegovih radnih sposobnosti, postoje velike teškoće da se prognozira budući razvoj situacije zato što jedan štetni događaj ne mora očekivano da izaziva iste štetne posledice kod različitih ljudi. Na primer, udisanje otrovnih isparenja nastalih usled kvara u hemijskom postrojenju može da uzrokuje prolazne zdravstvene tegobe većine radnika, dok bi kod zaposlenog sa hroničnom opstrukcijom pluća moglo da ima trajne štetne posledice po njegovo zdravlje (razvoj hroničnog opstruktivnog bronhitisa i slično), a pod određenim uslovima čak i po život. Kako se vidi, štetni događaj u prvom primeru rezultira nerealizovanom mogućnosti nastanka bolesti te bi oštećeni mogli potraživati naknadu štete koju su pretrpeli do završetka lečenja, dok bi se u drugom slučaju moglo postaviti pitanje da li je hemijski akcident, za koji je odgovorna uprava, bio uzrok nastanka trajne profesionalne bolesti² ili smrti radnika, što bi moglo da bude pravni osnov tužbenog zahteva oštećenog ili lica koja gube izdržavanje na novčanu naknadu buduće štete.

Ako uzročna veza između izgubljene zarade i smanjene radne sposobnosti usled telesne povrede nije utvrđena, nedostaje krucijalna činjenica na kojoj se može temeljiti odluka o usvajanju tužbenog zahteva. Stoga „[u] konkretnoj pravnoj situaciji prvostepeni sud nije pravilno primenio materijalno pravo jer tužilac na kome je teret dokazivanja nije dokazao da je zbog umanjena radne sposobnosti od 20% pretrpeo štetu u vidu izgubljene zarade koja čini razliku u zaradi koju je ostvarivao i koju bi ostvario da nije bio povređen, kolika je ta razlika do presuđenja i da li i u kojoj visini postoji u vreme presuđenja da bi mogla imati karakter rente. Tačnije, tužilac nije dokazao da li je nakon 1. 6. 2005. godine bio radno angažovan, ako jeste, koju je zaradu ostvarivao, da li je ostvarivao manju zaradu zbog umanjene radne sposobnosti ili ne, da li je nezaposlen i ako jeste, da li je razlog tome umanjene radne sposobnosti ili nije. Pogrešno je prvostepeni sud zaključio da su procenat umanjena radne sposobnosti od 20% i visina zarade koju je tužilac ostvarivao u vreme povređivanja dovoljni da tužilac ostvari i

¹ Vid. Mrvic Petrović, Ćirić & Počuća, 2015; kod odgovornosti za posledice lečenja: Mujović Zornić & Petrović, 2012, p. 694.

² Primer se odnosi na prouzrokovanje bolesti kao posledice nezgode na radu. Treba napomenuti da je lista profesionalnih bolesti u Srbiji zastarela, iako je revidirana Pravilnikom o utvrđivanju profesionalnih bolesti iz 2019. godine. Primećuje se da su zadržane profesionalne bolesti za niz zanimanja koja su u odumiranju, ali da lista nije dopunjena vezano za štetne posledice novih profesija, na primer dugotrajnog rada sa računaram.

pravo na rentu iz svih napred navedenih razloga” te je zato Apelacioni sud u Kragujevcu preinačio odluku prvostepenog suda i tužbeni zahtev tužioca odbio kao neosnovan (Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž1869/11 od 15. 9. 2011. godine i Presuda Osnovnog suda u Paraćinu, 1 P. 159/11 od 23. 3. 2011. godine).

Sa starošću oštećenog raste verovatnoća da su ranije pretrpljene povrede ili bolesti ostavile posledice na njegovo zdravstveno stanje, tako da se može postaviti pitanje u kojoj meri su to uslovi koji doprinose obimu buduće štete, iako nisu njen uzrok. Tako je tužilja u saobraćajnoj nezgodi 2009. godine, koju je prouzrokovao vozač motornog vozila, pretrpela prelom golenjače u zglobu levog kolena, zbog čega je operisana, a potom je otišla u invalidsku penziju pošto je kod nje utvrđen potpuni gubitak radne sposobnosti. Ona je naknadno, 2011. godine imala operaciju oba kuka, uz ugrađivanje totalnih proteza, zbog urođenog iščašenja kukova, a 2012. godine izvađen joj je osteosintetski materijal iz levog kolena. Na osnovu tih okolnosti tužena osiguravajuća organizacija je osporila visinu tražene rente. Veštak ortopedsko-traumatološke specijalnosti se izjasnio da je prilikom veštačenja promena na levom kolenu oštećene izuzeo posledice izvršenih naknadnih medicinskih zahvata na zdravstveno stanje oštećene. Istovremeno je naveo „[...] da je u nalazu naglasio da su posledice navedene povrede kolena progresivnog karaktera, odnosno da će se protekom vremena stanje pogoršavati, ali da se ne može predvideti kojom dinamikom i brzinom će se to odvijati, jer je ova povreda dovela do hronične bolesti kolena, pri čemu hroničnost znači da se ne može odrediti niti dužina trajanja lečenja niti vreme izlečenja” (iz pravosnažne presude Prvog osnovnog suda, 70 P 7150/11 od 18. 3. 2013. godine). Na osnovu tih okolnosti i privremenog, a potom i trajnog rešenja Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje kojim je utvrđen potpuni gubitak radne sposobnosti i oštećenoj utvrđeno pravo na invalidsku penziju (a pre medicinskih intervencija koje su usledile 2011. i 2012. godine), sud je ustanovio uzročno-posledičnu vezu između povrede u saobraćajnoj nezgodi i gubitka radne sposobnosti oštećene usled čega je izgubila zaradu, kako tokom lečenja, tako i posle odlaska u invalidsku penziju, a da će i ubuduće imati gubitke u visini razlike invalidske penzije koju prima i iznosa zarade koju bi ostvarivala da nije telesno povređena, te joj je dosuđena renta.

Pitanje uzročnosti može se javiti i u novim parnicama, koje budu pokrenute radi izmene rente. Oštećena, koja je bila povređena u saobraćajnoj nezgodi, ostvarila je pravo na rentu zbog izgubljene zarade usled smanjene radne sposobnosti izazvane telesnom povredom. Ispunivši uslove za starosnu penziju, oštećena je penzionisana. U novoj parnici podnela je zahtev za rentu zbog izgubljene zarade u vidu negativne razlike između plate koju bi ostvarivala i penzije koju dobija. Sud je morao odbiti njen zahtev zato što buduća šteta nema uzrok u njenom povređivanju u saobraćajnoj nezgodi, nego je uzrokovana penzionisanjem, tj. činjenicom da je oštećena u životnoj dobi kada joj po sili zakona prestaje radni odnos.

PROGNOZA RAZVOJA PROFESIONALNE KARIJERE RADI ODMERAVANJA RENTE ZBOG GUBITKA ZARADE

Kod sporova radi naknade štete zbog telesne povrede buduće troškove kojima će oštećeni biti izložen teško je dokazati na osnovu postojećih činjenica i okolnosti i zato se po pravilu spekulativno utvrđuju (teorijski, fiktivno prema zamišljenoj proceni). Osnovno pitanje koje je od značaja za hipotetičko određivanje visine štete (gubitka buduće zarade) jeste kakvo bi bilo imovinsko stanje oštećenog da nije došlo do gubitka ili smanjenja radne sposobnosti zbog telesne povrede. Prognoza se redovno temelji na proceni verovatnoće nastanka troškova.

Različiti kriterijumi i tehnike koje veštaci ekonomske struke primenjuju prilikom izračunavanja visine gubitka zarade ili dobiti od poslovanja mogu da budu od velikog uticaja na procenu obima i visine štete. Treba voditi računa da proračun visine pretrpljene materijalne štete koja se ispoljava kao izmakla korist redovno podrazumeva predviđanje budućih izgleda na ostvarenje dobiti, što je uvek u većoj ili manjoj meri neizvesno zbog toga što razvoj buduće situacije nikad ne može da se predvidi sa apsolutnom sigurnošću, nego samo hipotetički.³ Kako se kod izmakle koristi zaključivanje da bi zarada bila ostvarena redovno kreće u domenu verovatnog, najpre se mora utvrditi da je dovoljno verovatno da bi oštećeni svojim radnim angažovanjem ostvario određenu korist da nije pretrpeo štetni događaj, a potom sledi procena gubitka, tj. koliko bi iznosila korist koja mu je izmakla.

Svojim obimom izgubljena zarada pokriva postojeću i buduću štetu. Gubitak zarade predstavlja objektivno predvidljivu izmaklu korist i obuhvata sva pogoršanja imovinskog stanja oštećenog zbog smanjenja ili gubitka radne sposobnosti i/ili gubitka ušteta zbog novih troškova za plaćanje tuđe pomoći u poslu ili u domaćinstvu i sličnih troškova. Okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje visine postojeće štete – izgubljene zarade (time i za odmeravanje visine naknade štete) jesu: da li je oštećeni u vreme šetnog događaja bio zaposlen ili je radom privređivao po bilo kom drugom pravnom osnovu ili neformalno, kakvu vrstu poslova je obavljao pre povrede i u kom periodu, kada bi ostvario pravo na starosnu penziju, kakvi su bili iznosi njegove zarade, koja bi se mogla očekivati i ubuduće (uključujući zarade od sezonskog ili povremenog rada, dopunskog rada, prekovremenog ili rada na terenu, dežurstva i slično). Prognoziranje hipotetičke zarade (prihoda) koje oštećeni gubi u budućnosti temelji se, prema tome, na podacima o zaposlenosti, vrsti radnog angažovanja i iznosu zarade koju je oštećeni ostvarivao u vreme šetnog događaja. Što je oštećeni mlađi i što su nejasnije okolnosti pod kojima se može pretpostaviti razvoj njegove profesionalne karijere, to će biti teže prognoziranje hipotetičkog gubitka zarade koju treba nadoknaditi rentom.

³ Proračun izmakle koristi temelji se na hipotetičkom scenariju (*counterfactual scenario*) na osnovu koga se procenjuje kakav bi bio imovinski položaj oštećenog da nije bilo šetnog događaja i taj se položaj upoređuje sa sadašnjim. Takva ekonomska analiza rizika predstavlja uobičajenu praksu osiguravajućih organizacija. Vid. za Veliku Britaniju – Davis, 2017, za Nemačku – Helten, 1981.

Da bi se mogao prognozirati hipotetički gubitak zarade, neophodno je razjasniti da li oštećeni, zbog posledica telesne povrede, mora da prestane da se bavi dosadašnjim poslom i započne drugu profesionalnu delatnost, da li je prihvatio prekvalifikaciju ili novo radno mesto u skladu sa preostalom radnom sposobnošću (u tom slučaju ima sekundarni teret dokazivanja da je mogao da se zaposli na tom mestu) i da li, zbog smanjenja radne sposobnosti usled telesne povrede, postoji razlika u ranijem i sadašnjem imovinskom stanju oštećenog. Uzgredno, oštećeni može izneti tvrdnje da je bio izložen troškovima prekvalifikacije za drugo zanimanje ili drugim troškovima (rehabilitacije, socijalne reintegracije, ako nisu pali na teret zdravstveno-invalidskog osiguranja). Kad se traži renta zbog izgubljene zarade, uvek se razjašnjava da li bi se imovinska situacija oštećenog pogoršala i da nije bilo štetnog događaja, na primer zbog očekivane progresije bolesti koja nije imala uzrok u štetnom događaju ili zbog privrednih kretanja (očekivani otkaz zbog prestanka rada poslodavca, istek ugovora o radu na određeno vreme i slično).

Šire poimanje izgubljene zarade u odštetnom pravu ima za posledicu da se po posebnim ekonomskim parametrima mora utvrđivati visina rente zavisno od vrste delatnosti kojom se oštećeni bavio pre nego što je telesno povređen. Različiti položaj subjekata radnopravne zaštite zavisno od toga da li rade za drugog i pod vlašću drugog (zaposleni) ili za sebe (samozaposleni), pojave fleksibilnih oblika radnog angažovanja i neformalnog (neprijavljenog) rada, bilo da je reč o lažnoj samozaposlenosti bilo o iznajmljivanju radne snage u oblasti sive ekonomije, nameću potrebu da se u parnicama, zavisno od okolnosti svakog slučaja, ponaosob procenjuje mogućnost ostvarivanja buduće zarade koja će izmaći zbog posledica štetnog događaja.

Promene u oblasti radnih odnosa u Srbiji značajne su i sa aspekta mogućnosti zaštite prava i legitimnih interesa oštećenih lica za slučaj deliktom prouzrokovane telesne povrede ili narušenog zdravlja ili smrti lica.⁴ Sve više jača trend sužavanja prava radnika uz pojave atipičnih formi zapošljavanja koje pogoduju interesima poslodavaca, a dovode do nesigurnog radnopravnog i socijalnog položaja radnika koji omogućava njihovo izrabljivanje (tzv. prekarizacija rada).⁵ Uporedo sa smanjenjem pune zaposlenosti i sigurnih radnih mesta na kojima zaposleni provode pretežan deo ili ceo svoj radni vek, raste kratkotrajna zaposlenost (privremeni rad na određeno vreme), a radno angažovanje se sve češće javlja u formi van radnog odnosa ili u nestandardnim oblicima (unajmljivanje radnika preko agencija, privremeni, povremeni poslovi, rad po ugovoru o delu, sezonski rad, pružanje usluga preko internet platformi (tzv. platformski rad) i

⁴ Položaj zaposlenih koji rade za poslodavca regulisan je radnopravnim propisima, dok se na samozaposlene primenjuju pravila građanskog i privrednog prava (Kovačević, 2014, p. 506). Pomenuta razlika u ekonomskoj i pravnoj (ne)zavisnosti posredno dolazi do izražaja i u načinu određivanja visine izmakle buduće zarade ili prihoda u parničnom postupku.

⁵ Od 2014. godine, kada je usvojen novi Zakon o radu, poslodavci imaju mogućnost zaključenja fleksibilnih radnih ugovora (za kratkoročni rad). Zakonom o agencijskom zapošljavanju i Zakonom o sezonskim radnicima regulisani su izvesni oblici rada koji su do sada bili u „sivoj zoni”.

slično). Promene zahvataju i uslove pod kojima se rad obavlja u smislu mogućnosti da se radi od kuće sa promenljivim radnim vremenom, fleksibilnom platom, da je pojednostavljen postupak izmene radne pozicije u okviru savremene organizacije rada i slično. Upotreba savremenih tehničko-tehnoloških sredstava doprinosi smanjenju poslova koji zahtevaju korišćenje fizičke snage, a radnopravne razlike u položaju fizičkih radnika i nameštenika (službenika) se gube. Čini se da će kontinuirana zaposlenost, stabilan posao i redovne zarade uskoro predstavljati izuzetak u odnosu na situacije da oštećeni radi privremeno, da se angažuje na različitim dodatnim poslovima ili uključuje u dopunske oblike radnog angažovanja, o čemu treba voditi računa prilikom utvrđivanja visine štete zbog gubitka zarade. Zbog toga je bilo neophodno razmotriti na koji način bi bilo opravdano postaviti hipoteze o razvoju karijere oštećenog koja je sprečena štetnim događajem u različitim situacijama, zavisno od zaposlenosti i vrste radnog angažovanja kojim oštećeni isključivo ili pretežno stiče zaradu (sredstva za izdržavanje).

Gubitak zarade zaposlenog radnika

Stalno zaposleni radnici. Položaj zaposlenih radnika sa kvalifikacijama određenog nivoa, naročito ako rade u državnim organima, javnom preduzeću ili duže za istog poslodavca, karakteriše stabilnost u zaposlenju i mogućnosti zadržavanja radnog mesta i, po pravilu, razvoja i napredovanja. Po redovnom toku stvari može se očekivati da bi oštećeni i ubuduće pod istim uslovima ostvarivao zaradu da nije bilo štetnog događaja. Visina gubitka zarade odgovara iznosu neto zarade koju je oštećeni imao pre štetnog događaja.

Državni službenici ili nameštenici razvrstani su u platne razrede shodno Zakonu o platama državnih službenika i nameštenika iz 2006. sa kasnijim izmenama, te se visina zarade pre povrede određuje prema platnom razredu u koji je oštećeni bio raspoređen u to vreme. Zarada se određuje na osnovu primanja jednog ili više izvršilaca (obično tri) koji su obavljali iste poslove kao i oštećeni pre štetnog događaja. Podaci o visini plate uzimaju se iz obračuna zarade ili obrasca M4 za kalendarsku godinu koja je prethodila štetnom događaju (Petrović & Smiljanić, 2020, p. 153), a uzimaju se u obzir i podaci o dodacima uz platu za minuli rad, pripravnost, prekovremeni rad ili dodatno opterećenje na radu. U nedostatku drugih dokaza, kada u vreme donošenja presude postoji poslodavac kod koga je oštećeni ili poginuli radio, moguće je izgublenu zaradu ustanoviti prema proseku primanja grupe radnika iste kvalifikacije i radnog iskustva kod istog poslodavca, pa se tako dobija iznos primanja u trenutku donošenja presude (Odluka Višeg suda u Subotici, Gž 763/83 od 18. 11. 1983. g. prema Crnić & Ilić, 1987, sentenca 366).

Zbog posledica telesne povrede, profesionalne ili druge bolesti izazvane štetnom radnjom pripadnici vojske i policije mogu da postanu trajno nesposobni za profesionalnu službu ili za obavljanje privremene dužnosti (čl. 110 i 112. Zakona o vojsci i čl. 174. Zakona o policiji), što se utvrđuje odlukama nadležnih

lekarskih komisija. Oni mogu ostvariti pravo na rentu u visini razlike između plate koju bi po redovnom toku stvari dobijali u službi da nije došlo do njihovog povređivanja i penzionisanja i invalidske penzije koju dobijaju. U presudama se uobičajeno konstatuje da je tužilac trajno nesposoban za vršenje profesionalne vojne ili druge službe (da mu je priznato pravo na invalidsku penziju i da je ocenom i mišljenjem odgovarajuće lekarske komisije oglašen trajno nesposobnim za vršenje profesionalne službe), te se obavezuje odgovorno lice da isplati preostalu razliku između plate i penzije do dana presuđenja, a od tog dana ubuduće mesečno u obliku novčane rente kao odgovarajući iznos sve dok za to postoje zakonski uslovi.⁶

Ako je zaposleni ostvarivao zaradu prekovremenim radom kod istog ili drugog poslodavca, onda je opravdano pretpostaviti da bi imao i ubuduće povećani obim zarade, što mora doći do izražaja u visini rente koja bude određena zbog gubitka zarade usled umanjene ili izgubljene radne sposobnosti. Međutim, novčanu rentu nije moguće graditi na pretpostavci da bi tužilac, da nije pretrpeo štetu, zarađivao i na osnovu prekovremenog rada, nego je neophodno da tužilac dokaže da bi nastavio da radi prekovremeno i ubuduće (a ne samo da je postojala takva mogućnost).

Za izračunavanje izgubljene zarade lica zaposlenog u privatnom sektoru koriste se podaci o visini zarade radnika koji radi na istim ili sličnim poslovima na kojima je radio oštećeni pre povrede, a ako takvog radnika nema ili je poslodavac prestao sa radom, zarada se utvrđuje na jedan od sledećih načina: prema zaradi radnika koji ima iste kvalifikacije kao oštećeni i radi na istom ili sličnom poslu kod drugog poslodavca ili prema zaradi radnika istih ili sličnih kvalifikacija u javnom sektoru. Ako se nijedan način ne može primeniti, osnovica za izračunavanje zarade biće zarada koju je oštećeni primao pre štetnog događaja, koja se u narednim godinama uvećava prema rastu zarada u istoj kvalifikacionoj strukturi na teritoriji opštine u kojoj je povređeni radio ili boravio (Petrović & Smiljanić, 2020, pp. 153-154).

Dopunska zarada. Po osnovu čl. 195 ZOO oštećeni može da ostvaruje naknadu štete zbog gubitka ili umanjnja zarade koju je ostvarivao, pri čemu je moguće da je imao uvećanu platu ili dodatke na osnovnu platu zbog težine posla kojim se bavi, naknadu za dežurstvo, prekovremeni ili rad u smenama, praznikom i slično. Ako je takav rad obavljao do momenta povređivanja, može se očekivati po redovnom toku stvari da bi sa tom delatnošću nastavio i ubuduće da nije došlo do štetnog događaja. Moguće je da oštećeni tvrdi kako se posle radnog vremena bavio dodatnom delatnošću u obliku neformalnog rada (građevinarstvo, ugostiteljstvo i slično) i da je po tom osnovu zarađivao više nego iz redovnog radnog odnosa, a navedene okolnosti dokazuje iskazima svedoka.

---

⁶ Na primer, Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 1 961/10 od 8. 9. 2010; Presuda Drugog opštinskog suda, P. 7514/03 od 17. 3. 2005. godine, Presuda Okružnog suda u Beogradu, Gž 5223/06 od 12. 4. 2006. godine i Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev 1582/06 od 7. 12. 2006, *Bilten Okružnog suda u Beogradu*, 2007.

Iznos prihoda ostvarenih dopunskim radnim angažovanjem mora se dokazati da bi mogao da se uzme u obzir prilikom određivanja izgubljene zarade. Tako je u konkretnom slučaju oštećeni teško povređen u saobraćajnoj nezgodi prilikom izvršavanja vojnih zadataka. Zato što je trajno izgubio radnu sposobnost, otišao je u invalidsku penziju, a tužena Republika Srbija obavezana je da, između ostalog, tužiocu isplati u vidu rente izgubljenu dopunsku zaradu koju tužilac nije mogao ubuduće da ostvaruje kao trener karatea u lokalnom klubu borilačkih veština. Tužilac je predočio ugovor zaključen sa klubom borilačkih veština u kome je kao profesor fizičke kulture i majstor – trener karatea bio angažovan u vreme povređivanja, a koji je bio raskinut pošto tužilac nije mogao više da obavlja poslove trenera, što je potvrđeno iskazom svedoka (predsednika kluba), dok je mišljenjem sudskog veštaka iz oblasti medicine rada potvrđen trajni gubitak radne sposobnosti za rad na poslu instruktora karatea. Iznos izgubljene zarade i mesečne rente izračunat je ekonomskim veštačenjem, prema dinarskoj protivvrednosti iznosa opredeljenog u evrima prema ugovoru (podaci iz presude Četvrtog opštinskog suda u Beogradu, P 2906/07 od 4. 10. 2007. godine i presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 2015/10 od 8. 7. 2010. godine). U parnici radi povećanja rente potvrđen je pravni osnov rente zbog gubitka dopunske zarade, a iznos naknade dospеле štete i rente utvrđen je prema statističkim podacima o prosečnoj zaradi za delatnost „Umetnost, zabava i rekreacija” i izračunata je razlika između plate koju bi tužilac ostvarivao u spornom periodu i iznosa rente koja mu se po prethodnoj presudi isplaćuje (dospela šteta) i novi iznos rente od dana donete presude za ubuduće (presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu, P 18588/11 od 28. 10. 2013. godine i presuda Apelacionog suda, Gž 1182/14 u Beogradu od 20. 11. 2015. godine).

Analiza sudske prakse pokazuje da postoje pravosnažne sudske odluke u kojima se određuje mesečna renta zbog izgubljenog izdržavanja na osnovu izračunatih ukupnih prihoda koje je poginuli pre štetnog događaja ostvarivao od svog rada, pri čemu se uzimaju u obzir i neprijavljeni prihodi od neformalne radne aktivnosti u sferi „sive” ekonomije. Tako je u jednom sudskom slučaju u iznos zarade koju je ostvarivao davalac izdržavanja u momentu povređivanja (inače pripadnik Vojske Jugoslavije koji je postao invalid bez jedne noge i dela trupa) uračunat dodatni prihod od krojačkih poslova kojima se bavio u kućnim uslovima, neprijavljeno. U obrazloženju presude je navedeno: „Nije sporna činjenica da pok. [...] nije imao registrovanu radnju, ali se na osnovu izvedenih dokaza utvrđuje da je pok. [...] imao ceo dan na raspolaganju da se bavi krojačkim zanatom i to na specijalnoj šivaćoj mašini koja je bila prilagođena njegovim radnim sposobnostima i da bi u svakom slučaju bar iznos od [...] dinara mesečno zarađivao, od čega bi doprinosio izdržavanju tužilaca [...]”, iz čega sledi, po shvatanju suda, da bi pokojni davao mnogo veći iznos za izdržavanje maloletne dece od iznosa porodične penzije (80% od invalidnine) koju su oni nastavili da primaju posle očeve smrti (na str. 7 izvornika Presude Osnovnog suda Trstenik, P 2254/2013 (10) od 21. 8. 2015. godine). Pošto je delimično ukinuo navedenu

prvostepenu presudu u delu kojim je dosuđena renta, Apelacioni sud u Kragujevcu je doneo pravosnažnu presudu Gž 2699/15 od 26. 12. 2016. godine kojom je korigovao iznos dopunske zarade utoliko što je odredio prosečnu zaradu prema iskazu tužilje (supruge preminulog) i uzevši u obzir minimalnu zaradu krojača paušalca bez dodatnih dažbina, ali je takođe „utvrdio kao izvesno da bi sada pok. [...] sa prometom koji je imao, odnosno količinom posla koji je imao, mogao da zaradi mesečno [...] dinara. Veštak finansijske struke je utvrdio da je pokojni [...] imao završen krojački zanat i u vojnoj knjižici na mestu zanimanje stoji 'zanatlija krojač', što potvrđuje činjenicu da se sada pokojni [...] ozbiljno bavio krojačkim zanatom i da je od istog ostvarivao značajan prihod [...]” (str. 8 izvornika navedene presude). Sudovi su, prema tome, u izgublenu ukupnu zaradu uračunali i onaj njen izmakli deo koji bi davalac izdržavanja, suprotno propisima, ostvarivao neformalnim radom, iako nije imao registrovanu zanatsku radnju.

Iako se čini da postoji potreba za zaštitom interesa radnika koji su zbog teške ekonomske situacije prinuđeni da privređuju na takav način, a trpe trajne štete gubitkom radnih sposobnosti usled štetnog događaja, ipak postojeća pravila obligacionog, radnog, poreskog i kaznenog prava nameću potrebu revidiranja takve prakse, inače se rizikuje pravna nesigurnost građana.

Radnici zaposleni na određeno vreme. Prema najnovijim istraživanjima nestandardnog rada u Srbiji (Savanović i dr., 2021, p. 17), zapošljavanje na određeno vreme predstavlja najčešće zastupljenu kategoriju nestandardnog rada, sa udelom u ukupnoj zaposlenosti od 14,1%. Zaposlenost koja može da traje najduže do 24 meseca po važećem Zakonu o radu ne omogućava sigurnost rada, a ni stabilnu zaradu. Ako je radnik bio zaposlen na određeno vreme, naročito ako je poslodavac ugovor više puta u proteklo vreme ponovo zaključivao sa istim radnikom, što je pretežna praksa u Srbiji kojom se izigravaju zakonske odredbe, može se osnovano pretpostaviti da bi i ubuduće radnik bio zaposlen pod istim uslovima. Visinu izgubljene zarade biće moguće odrediti za period u kome je, po ugovoru o radu na određeno vreme, zasnovao radni odnos do trenutka štetnog događaja⁷, kao što pokazuje sledeći primer.

Usled telesnih povreda zadobijenih u saobraćajnoj nezgodi, oštećeni je imao umanjenje radnih sposobnosti od 70%, tako da više ne može da obavlja teške fizičke poslove prilikom izvođenja građevinskih radova. Utvrđeno je da je tužilac radio u građevinskom preduzeću kao pomoćni građevinski radnik i ostvarivao odgovarajuću mesečnu zaradu na osnovu ugovora o radnom odnosu na određeno vreme od tri meseca, koji je aneksom produžen za šest meseci. Prilikom izračunavanja visine dospеле izgubljene zarade, veštak je primenio dva načina obračuna: prema podacima preduzeća u kome je oštećeni zaposlen, s tim što je mesečne iznose zarade koji su bili niži od minimalne zarade za fizičke poslove u građevinarstvu korigovao tako što je iskazivao izgublenu zaradu prema

⁷ Poređenja radi, u praksi nemačkog osiguranja i sudskoj praksi smatra se da je adekvatna prognoza budućih zarada moguća tek ako postoje podaci o zaradama koje je oštećeni ostvarivao u dve poslednje godine koje su prethodile štetnom događaju.

minimalnoj zaradi. S obzirom na to da je zarada oštećenog bila niža od minimalne, na osnovu minimalne zarade za fizičke poslove u građevinarstvu opredeljena je minimalna zarada na dan veštačenja i određena mesečna renta za ubuduće. Pri tome je veštak imao u vidu da je tužilac, iako je imao srednju stručnu spremu, radio na poslovima fizičkog radnika (izvornik Presude Osnovnog suda u Novom Sadu, II - 5194/2011 od 2. 7. 2014. godine, p. 9).

Drugi metod obračuna visine štete bio bi prema primanjima uporednog radnika. Prema jednoj ranijoj presudi Okružnog suda u Beogradu, visokokvalifikovanom radniku koji je radio kod samostalnog zanatlije priznata je visina rente prema postojećim primanjima visokokvalifikovanog radnika na teritoriji grada (Presuda Okružnog suda u Beogradu, Gž br. 2761/77 prema Dragović, 1979, p. 23). U drugom slučaju, sud je usvojio zahtev za rentu zbog izgubljene zarade oštećene koja je pretrpela telesnu povredu u saobraćajnoj nezgodi, zbog čega je umanjena njena radna sposobnost. Sud je uvidom u potvrdu samostalne ugostiteljske radnje u kojoj je oštećena radila pre povrede, a koja je bila izdata radi regulisanja zdravstvenog i socijalnog osiguranja zaposlene, utvrdio da je ona bila zaposlena u tom pravnom licu na poslovima roštilj majstora, iznos bruto i neto zarade koju je ostvarivala mesečno i gubitak zarade u vidu razlike između invalidske penzije koju je oštećena u međuvremenu ostvarila i iznosa zarade koji bi ostvarivala da nije pretrpela telesnu povredu, na osnovu čega je opredeljen iznos kapitalizirane rente (iz pravosnažne presude Prvog osnovnog suda, 70 P 7150/11 od 18. 3. 2013. godine).

Zarade iz drugih oblika radnih odnosa. Prema Zakonu o radu, postoje i drugi oblici radnog odnosa koji se odlikuju vrstom poslova koji se obavljaju, načinom kontrole rada, trajanjem ili načinom isplate zarade. U pogledu kriterijuma za utvrđivanje gubitka zarade bitno je skrenuti pažnju na mogući radni odnos sa nepunim radnim vremenom (zasnovan na neodređeno ili određeno radno vreme), pri čemu je zaposleni mogao zaključiti ugovor o radu sa drugim poslodavcem za preostalo radno vreme. Drugi osobeni oblik radnog odnosa tiče se kućnog pomoćnog osoblja koje se bavi čuvanjem dece, staranjem o bolesnima, kućnim poslovima ili obezbeđenjem (lica ili imovine) budući da je moguće da bude ugovorena zarada najmanje 50% u novcu, dok ostatak može da se isplati u naturi, što može da podrazumeva obezbeđivanje smeštaja ili hrane. Zbog toga bi bilo neophodno veštačenjem utvrditi stvarne gubitke zarade i izraziti ih u novcu.

U skladu sa Zakonom o agencijskom zapošljavanju iz 2019. godine regulisan je položaj radnika koji zaključuju ugovor o radu na neodređeno ili na određeno vreme sa poslodavcem (agencijom) koja mu isplaćuje zaradu, a radnika ustupa na rad poslodavcu korisniku. Uobičajeno su na takvim poslovima, trajanja najduže nekoliko meseci, angažovani zaposleni sa srednjom stručnom spremom i to u prerađivačkoj industriji, uslužnim delatnostima, trgovini, na administrativnim poslovima, uslugama smeštaja i ishrane, u oblasti kulture, informisanja i komunikacija i slično.

Ako je oštećeni uobičajeno zasnivao radni odnos na taj način, moglo bi se pretpostaviti da bi i ubuduće najverovatnije pronalazio poslove na sličan način, kraćeg trajanja i sa prekidima. Elementi za određivanje visine izgubljene zarade utvrđuju se na osnovu zaključenog ugovora zaposlenog sa agencijom (poslodavcem) prema čl. 9 navedenog zakona, makar i za najkraće vreme, u kome je preciziran način obračuna i isplate zarade, naknade zarade i naknade troškova. Zakon predviđa mogućnost da agencija ustupa radnike za poslove u inostranstvu (uključujući i na teritoriji Evropske unije), kada bi posebnim ugovorom (ali samo ako je radnik angažovan za rad duži od jednog meseca) trebalo da bude precizirano u kojoj valuti se isplaćuje naknada za rad i koje dodatne troškove zaposlenog snosi agencija. U pogledu prava na odštetnu rentu biće od značaja utvrditi sadržinu usmeno zaključenog sporazuma (ako je rad kraćeg trajanja) ili predočiti zaključeni ugovor koji predstavlja zakonsku obavezu za agenciju ako je rad duži. Ako je radnik čiji se rad ustupa dužinom rada kod poslodavca korisnika stekao pravo da se po zakonu pretpostavlja da ima radni odnos na neodređeno vreme u vreme štetnog događaja, onda bi bilo moguće iznos izgubljene zarade opredeliti na osnovu podataka o zaradama koje ostvaruju radnici iste školske spreme, znanja i iskustva (tzv. uporedni radnici) zaposleni kod poslodavca-korisnika.

Gubitak zarade samozaposlenog lica

Prihod od preduzetničke ili samostalne delatnosti. Radna delatnost koja se samozaposlenjem ostvaruje kroz samostalnu (preduzetničku) delatnost predstavlja rad za sopstveni račun. U smislu čl. 83, st. 1 Zakona o privrednim društvima iz 2011. godine, preduzetnik je poslovno sposobno fizičko lice koje obavlja delatnost u cilju ostvarivanja prihoda i registrovano je kao takvo u skladu sa zakonom o registraciji. Preduzetnikom se smatra i fizičko lice, upisano u poseban registar, koje obavlja delatnost slobodne profesije (čl. 83, st. 2), dok je individualni poljoprivredni proizvođač isključen iz kategorije preduzetnika.

U čl. 6, st. 1, tač. 13 Zakona o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje iz 2004. godine sa kasnijim izmenama, samostalna delatnost je definisana kao privredna, profesionalna ili druga delatnost koju obavlja preduzetnik, osnivač, odnosno član privrednog društva, samostalni umetnik, sveštenik i verski službenik. U tač. 14 iste odredbe pomenutog zakona, preduzetnik je definisan kao osiguraničnik – fizičko lice koje obavlja samostalnu privrednu, profesionalnu ili drugu delatnost u skladu sa zakonom po osnovu koje plaća porez na dohodak građana na prihode od samostalne delatnosti. Najčešća zanimanja koja se obavljaju kao preduzetnička delatnost vezana su za zanate, trgovinu, ugostiteljstvo, usluge taksi i auto prevoza i slična jednostavna zanimanja. Samostalnu delatnost ostvaruju advokati, arhitekta, umetnici i slično. Prema Zakonu o kulturi iz 2009. godine, status samostalnog umetnika dodeljuje odgovarajuće reprezentativno umetničko udruženje i periodično ga produžava.

Sa stvaranjem uslova za poslovanje u digitalnom okruženju u kategoriji samozaposlenih raste učešće visoko obrazovanih stručnjaka (stručnjaka iz oblasti

informativnih tehnologija, programera, dizajnera, nastavnika koji drže nastavu na daljinu, prevodilaca, konsultanata i slično) koji realizuju projekte radom od kuće, većinom za strane naručioce posla (tzv. *freelancers*). Kako status preduzetnika mogu imati lica koja su zaposlena kod drugog poslodavca, kao i penzioneri i invalidi, moguće je da oni ostvaruju dopunski prihod iz preduzetničke delatnosti, na osnovu ličnog rada ili rada osoba koje zapošljavaju.

Pravo na naknadu štete u obliku novčane rente mogu da ostvaruju preduzetnici ili lica koja se bave samostalnom delatnošću samo ako su zbog posledica telesne povrede pretrpeli gubitak ili umanjjenje radne sposobnosti, tj. ako su trpeli štetu zbog toga što nisu mogli da delatnost za koju su registrovani obavljaju ličnim radom i to neće moći da čine ubuduće, što mora biti dokazano. Tužilja (vlasnica frizerske radnje) pretrpela je umanjjenje profesionalne radne sposobnosti od 20% usled telesne povrede, ali za vreme lečenja (tokom privremene sprečenosti za rad) nije odjavljivala svoj salon, niti je po osnovu bolovanja po propisima o zdravstvenom osiguranju ostvarila naknadu zarade za to vreme. Prema tome „kada tužilja nije dokazala da usled umanjjenja radne sposobnosti trpi štetu u vidu umanjene zarade, budući da nije priložila nikakve dokaze o tome koliku je zaradu ostvarivala pre povređivanja i koliku zaradu ostvaruje sada sa utvrđenim umanjnjem od 20%, tada njoj i ne pripada pravo na izgublenu zaradu – rentu” (Presuda Osnovnog suda u Nišu, 5 P 8549/2010 od 19. 2. 2013. godine i Presuda Apelacionog suda u Nišu, 5 Gž 2431/13 od 19. 11. 2013. g., *Bilten Višeg suda u Nišu*, 2015).

Problem je što se šteta u vidu izmakle koristi u slučaju kada je oštećeni preduzetnik ili samostalno obavlja delatnost povezuje sa ukupnim prihodom od delatnosti tako da se mora utvrditi ukupan negativni uticaj štetnog događaja na poslovanje, time i na imovinu, oštećenog. Stoga je potrebno šire sagledati troškove poslovanja, broj zaposlenih, kretanja prihoda (prema poslovnim knjigama, u što većem periodu tako da seže daleko u prošlost i da obuhvati što aktuelnije podatke u periodu posle nesreće), kakva je konjunktura tržišta na kome se očekuje da bi on privređivao. Prognoza se temelji na troškovima radne snage koja zamenjuje rad preduzetnika ili na očekivanom prihodu koji po redovnom toku stvari izostaje zbog štetnog događaja koji se predviđa prema podacima iz poreskih prijava i rešenja.

U jednoj presudi Vrhovnog suda Srbije prilikom utvrđivanja rente za oštećenog koji je bio zanatlija (preduzetnik) postavljeno je kao pravilo da treba voditi računa o redovnom privređivanju oštećenog. Za 100% smanjenu radnu sposobnost povređeni ima pravo na pun iznos neto zarade, tj. prihod koji bi dobio svojim radom po odbitku materijalnih troškova i doprinosa (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Gž 4609/73, Dragović, 1979, p. 22). Slično tome, u drugoj presudi se navodi: osnov za utvrđivanje rente samostalnom preduzetniku – zanatliji treba da bude izgubljena zarada u čistom iznosu (po odbitku materijalnih troškova i obaveza prema državi), što pretpostavlja da se moraju utvrditi mesečni prihodi koje je stolar ostvarivao obavljajući poslove iz svog zanata, a ne mogu biti odlučujući

podaci iz poreskih prijava i podataka uprave prihoda (Presuda Okružnog suda u Kraljevu, Gž 683/06, Ristić, 2008).

Kriterijume za utvrđivanje visine zarade preduzetnika obrazlažu Petrović i Smiljanić (2020, p. 154) različito za preduzetnike koji porez plaćaju paušalno u odnosu na one koji poreske obaveze plaćaju po ostvarenom prihodu. U prvom slučaju, verovatna zarada procenjivaće se prema visini osnovice za obračun poreza ili osnovice za penzijsko i invalidsko osiguranje, dok će buduća zarada oštećenog čija je radna sposobnost smanjena biti izračunata tako što će u odgovarajućem procentu biti umanjena zarada koju je ostvarivao pre štetnog događaja. Za utvrđivanje visine zarade preduzetnika koji evidentira sve svoje prihode i rashode, a nije odredio ličnu zaradu, uzima se kao bruto zarada dobit koja je iskazana na kraju godine. Ako se preduzetnik odlučio za ličnu zaradu (koju sebi obračunava), visina godišnje zarade određuje se sabiranjem prijavljene i obračunate lične zarade i dobiti na kraju godine, uz uslov da sam privređuje vlastitim radom. U situaciji kada oštećeni prestane da se bavi delatnošću posle povrede, visina rente određuje se prema parametrima koji važe za zaposlene u privatnom sektoru (Petrović & Smiljanić, 2020, p. 154).

Polaznu osnovu za utvrđivanje izgubljene zarade oštećenog koji se samostalno i u vidu zanimanja bavi nekom od delatnosti u nauci, književnosti, likovnoj, muzičkoj, filmskoj ili nekoj drugoj umetnosti ili drugoj profesionalnoj delatnosti (privatni lekari, advokati itd.) predstavlja iznos zarade koji je služio kao osnovica za obračun i plaćanje doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za odgovarajući period, prosečna zarada koju su ostvarivali zaposleni iste profesije u istom mestu, a tek ako prethodni kriterijumi ne mogu biti iskorišćeni, onda se visina zarade utvrđuje prema prosečnoj neto zaradi u određenoj delatnosti kojom se oštećeni bavio u mestu njegovog prebivališta (Petrović & Smiljanić, 2020, p. 155).

Drugu mogućnost bi predstavljalo računanje budućeg gubitka zarade na osnovu troškova za angažovanog radnika koji svojim radom zamenjuje oštećenog ili prema prihodu ostvarenog od pojedinog klijenta, odnosno posla (npr. arhitekta, advokat, muzičar, slikar, glumac i slično). Nedostatak dokumentacije, činjenica da se radi o povremenom angažovanju i problem kako, zbog izrazitog individualizma profesije, odrediti adekvatnog uporednog radnika afirmisanim pojedincima mogu otežati izračunavanje zarade koja bi predstavljala osnov za rentu. Veliki problem kod određivanja gubitka zarade kod oštećenih koji su bili samozaposleni jeste što mora da se vodi računa ne samo o uloženom ličnom radu, njegovom trajanju i intenzitetu, nego o ekonomskom uspehu, tj. izmakla korist se može utvrditi samo na osnovu onih perioda u kojima je, pre štetnog događaja, finansijski pozitivno poslovao, kada je i ostvarivao određenu zaradu.

Gubitak prihoda ostvarenih radom u poljoprivredi. Individualni poljoprivrednik ili član njegovog porodičnog domaćinstva koji registruju poljoprivredno gazdinstvo stiču status preduzetnika ako se izdržavaju ličnim radom u poljoprivredi. S obzirom na činjenicu da je registrovao poljoprivredno gazdinstvo,

osnovana je hipoteza da bi se nosilac i članovi porodičnog gazdinstva dugi niz godina i ubuduće bavili poljoprivrednom proizvodnjom da nije došlo do štetnog događaja. Gubitak očekivane buduće zarade zbog nesposobnosti za rad koja nastaje kao posledica telesne povrede računa se prema prihodu koju bi nosilac ili član porodičnog gazdinstva ostvarivao u momentu donošenja sudske odluke da nisu bili umanjeni zbog toga što nije mogao da obavlja poslove koje je radio pre štetnog događaja. Visinu izgubljenih prihoda za slučaj nesposobnosti za rad nosioca ili člana porodičnog gazdinstva moguće bi bilo utvrditi na jedan od dva načina: prema realnom radnom doprinosu oštećenog u ostvarivanju prihoda na poljoprivrednom gazdinstvu i prema troškovima angažovanja neophodne tuđe radne snage kojom se zamenjuje rad povređenog. Kod primanja poljoprivrednika uvek se utvrđuje konkretna zarada, a rad odrasle dece ili starih roditelja i supruge u porodičnom domaćinstvu se izdvaja.

Utvrđivanje polaznih kriterijuma vezanih za umanjenje prihoda zbog izostanka rada u poljoprivredi nosioca gazdinstva ili člana gazdinstva olakšano je utoliko što se osnovni podaci o porodičnom komercijalnom ili nekomercijalnom poljoprivrednom gazdinstvu unose u registar. Saglasno čl. 25 Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju iz 2009. sa kasnijim izmenama, u registar se unose ne samo podaci o nosiocu porodičnog poljoprivrednog gazdinstva i članovima tog gazdinstva nego i o osnovu korišćenja poljoprivrednog zemljišta na kome se obavlja poljoprivredna proizvodnja, o poljoprivrednim kulturama, površinama pod poljoprivrednim kulturama, vrsti i brojnom stanju stočnog fonda (po grlima, odnosno po broju košnica), korišćenju podsticajnih sredstava ili kredita i slično. Prema tome, ekonomsku snagu porodičnog poljoprivrednog gazdinstva moguće je sagledati već i na osnovu tih registrovanih podataka. Neophodno je, međutim, pored toga, ekonomski izraziti vrednost radnog doprinosa oštećenog pre nastanka štetnog događaja ostvarivanju prihoda porodičnog poljoprivrednog gazdinstva, tj. odrediti u kojoj meri je prema vrsti i intenzitetu poslova koje je obavljao oštećeni doprinosio ostvarivanju ukupnog prihoda gazdinstva pre štetnog događaja, kao i to u kojoj meri i na kojim poslovima je radno angažovan posle štetnog događaja (čime se opredeljuje njegov sadašnji doprinos u ostvarivanju prihoda na porodičnom poljoprivrednom gazdinstvu). Razlika između navedenih procentualno izraženih vrednosti radnog doprinosa pre i posle štetnog događaja u odnosu na ukupne prihode koje je poljoprivredno gazdinstvo ostvarivalo u tim momentima predstavlja osnov za obračun mesečne rente.

Kako se u Srbiji tek poslednjih godina javljaju nagoveštaji trenda uvećanja zemljišnih poseda i komercijalizacije poljoprivredne proizvodnje, dok i dalje preovlađuju sitna porodična poljoprivredna gazdinstva male ekonomske snage, pri čemu čak 94,5% gazdinstava poseduje manje od 10 ha zemljišta (Simonović *et al.*, 2017, pp. 249-250), jasno je da se radom u poljoprivredi ostvaruju neizvesni prihodi i relativno male zarade iz viškova poljoprivredne proizvodnje kojom se pretežno podmiruju potrebe porodičnog domaćinstva. U ranijoj sudskoj praksi je većinom bilo prihvaćeno da se visina rente oštećenog

individualnog poljoprivrednika utvrđuje prema prosečnoj zaradi na nivou republike ili prema proseku zarade radnika u poljoprivrednoj delatnosti, zavisno od toga da li je oštećeni zarađivao ličnom radnom snagom na tuđem posedu (poljoprivredni nadničar) ili je radio u društvenom ili privatnom sektoru u poljoprivredi. Prema republičkom proseku zarade nekvalifikovanog radnika u društvenom sektoru u poljoprivredi obračunavao se i gubitak zarade individualnog poljoprivrednika koji je raspolagao zemljišnim posedom, poljoprivrednom mehanizacijom i odgovarajućom tehničkom opremom (Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 127).

Podsticajna sredstva koja je poljoprivredni proizvođač primao po osnovu subvencija u vreme štetnog događaja predstavljaju računovodstvenu kategoriju. Ona nisu ostvarena tržišnim privređivanjem, nego ih država isplaćuje nosiocu registrovanog poljoprivrednog gazdinstva kako bi se alokacijom finansijskih resursa izazvale željene socijalne promene i zato ne mogu da se tretiraju kao zarada, čak ni u širem smislu shvaćeno, kako se to čini u odštetnom pravu.

Gubitak zarade oštećenog u neregistrovanom poljoprivrednom domaćinstvu predstavlja onaj čist prihod tog domaćinstva koji odgovara njegovom doprinosu u verovatnom prihodu koje bi gazdinstvo ostvarilo da do oštećenja zdravlja i gubitka radnih sposobnosti oštećenog nije došlo. Potrebno je utvrditi način obavljanja poljoprivredne delatnosti, ekonomsku snagu poljoprivrednog gazdinstva, okolnosti da li poljoprivrednik ima sopstvenu mehanizaciju kojom obrađuje zemlju, da li pruža te usluge obrade zemlje mehanizacijom drugom, da li ide u nadnicu ili koristi rad drugih lica (članova porodičnog gazdinstva, trećih lica i u kojoj meri), da li sam obrađuje zemlju ili prihodi od njenog izdavanja u zakup ili u napolicu. Takođe se mora uzeti u obzir i koliko članova porodičnog gazdinstva učestvuje u poljoprivrednoj delatnosti, te bi od prihoda koji se ostvaruje zajedničkim radom trebalo izdvojiti vrednost radnog doprinosa oštećenog.

Umesto izračunavanja vrednosti izostalih prihoda na osnovu udela doprinosa rada nosioca ili člana porodičnog gazdinstva u ukupnoj bruto vrednosti proizvodnje za određenu godinu, od čega treba odbiti materijalne troškove i doprinos ekonomske baze (poljoprivrednog zemljišta), jednostavnije je izmaklu korist (gubitak zarade) odrediti kao gubitak uštede – na osnovu vrednosti rada koji bi morao da se uloži za obavljanje svih poslova kojima oštećeni ne može više da se bavi, a obavljao ih je pre povređivanja. Renta se tada određuje prema izdacima neophodnim za angažovanje tuđe radne snage (tzv. troškovi zamenskog radnika). Nije potrebno dokazivati da su učinjeni stvarni izdaci, jer je moguće da su članovi porodičnog gazdinstva među sobom rasporedili poslove koje je obavljao oštećeni. Ni u ranijoj sudskoj praksi nije bilo sporno da pravo na rentu pripada oštećenom zemljoradniku, koji zbog smanjenja radne sposobnosti nije više u stanju da obavlja fizičke poslove za koje mora da uzima tuđu radnu snagu (Blagojević & Krulj, 1983, p. 733). Prema tome, „[K]ada se renta dosuđuje zbog umanjenja obima poslova, odnosno izostanka poslova u poljoprivredi, izostanak rada u poljoprivredi ima za rezultat gubitak prihoda u naturalnom obliku. U takvoj situaciji, visina

rente se utvrđuje prema vrednosti rada trećeg lica, čije je ulaganje neophodno da bi se ostvario prihod koji je ostvarivan pre nastanka štetnog događaja”, a ne s obzirom na utvrđeni stepen smanjene radne sposobnosti oštećenog (iz Rešenja Vrhovnog suda Srbije, Rev 2312/06 od 7. 3. 2007. godine, *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu*, br. 26/2008).

Kada je oštećeni obavljao fizičke poslove u poljoprivredi kao nadničar pre štetnog događaja, postavlja se pitanje kako odrediti visinu dospеле štete i rentu zbog gubitka zarade usled nesposobnosti za rad. U jednom primeru tužilac je teško povređen u saobraćajnoj nezgodi, za koju je isključivo kriv štetnik. Ocnom iskaza svedoka utvrđeno je da je u vreme povređivanja oštećeni radio za nadnicu fizičke poslove u poljoprivredi u različitim poljoprivrednim gazdinstvima u selu Badovinci. Iznos izgubljene zarade prvostepeni sud je utvrdio prema statističkim podacima o prosečnoj mesečnoj zaradi ostvarenoj u Sektoru poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u Republici Srbiji. Međutim, Apelacioni sud je ukinuo prvostepenu presudu u delu u kome je dosuđena naknada izgubljene zarade i renta, zato što je visinu dospеле (postojeće) štete u vidu izgubljene zarade zbog nesposobnosti za rad trebalo odrediti prema cenama u vreme donošenja sudske odluke. To isto važi i za rentu, kao oblik naknade buduće štete, jer se ona dosuđuje prema okolnostima koje su postojale u vreme presuđenja, pri čemu će oštećenom koji je izgubio radnu sposobnost renta biti dosuđena u visini zarade koju bi on ostvarivao u to vreme, da do gubitka radne sposobnosti nije došlo, jer se po redovnom toku stvari može očekivati da bi on i ubuduće tu zaradu ostvarivao. Apelacioni sud je ustanovio da se osnovano žalbom tuženog osporava kriterijum po kome je određen iznos izgubljene zarade, budući da „tužilac nije bio zaposlen u Sektoru poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, već je prvostepeni sud bio u obavezi, a što je propustio, da zatraži izveštaj o zaradama nekvalifikovanog radnika na području Opštine Bogatić, u kojoj je tužilac radio i da visinu izgubljene zarade i rente dosudi po odbitku poreza i doprinosa, a ne u bruto iznosu” (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 4608/12 od 2. 7. 2014, iz izvornika, p. 4). Tek pošto na taj način utvrdi visinu štete zbog izgubljene zarade usled nesposobnosti za rad, kao razliku između primanja koja bi oštećeni ostvarivao da je radio na poslovima fizičkog radnika u nadnici prema cenama u vreme donošenja sudske odluke, prvostepeni sud bi mogao da opredeli, pravilno i zakonito, i visinu rente kao naknade buduće štete takođe prema cenama na dan presuđenja.

Gubitak zarade ostvarene van radnog odnosa, sezonskim ili faktičkim radom

Naknada koju van radnog odnosa ostvaruju za radno angažovanje oštećeni po osnovu ugovora o privremenim i povremenim poslovima ili po ugovoru o delu zadovoljava uslove da se smatra zaradom u smislu čl. 195, st. 2 ZOO-a, bez obzira na to što ne potpada pod zaradu u smislu Zakona o radu. Ugovori o privremenom radnom angažovanju najčešći su u sektorima građevine, poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, prerađivačke industrije, usluga smeštaja, ishrane, domaćinstvima koja

proizvode robu i usluge za sopstvene potrebe, trgovine, u oblasti saobraćaja, popravke motornih vozila, umetnosti, zabave i rekreacije i slično, a najvećim delom (u 83% slučajeva) radne aktivnosti se obavljaju neformalno (Savatić i dr., 2021, p. 57). Karakteristika tih poslova je da su, većinom, malo plaćeni, kratkotrajni, da se lako gube, ali se lako i dobijaju.

Na osnovu dokaza treba utvrditi koje je poslove oštećeni obavljao, za koji period i kako su bili plaćeni, kako bi bilo moguće prognozirati da bi oštećeni i u budućem periodu, da nije pretrpeo štetu, bio radno angažovan van radnog odnosa za kratkotrajne privremene ili povremene poslove. Kako se ugovor o delu zaključuje radi jednokratnog obavljanja posla uz naknadu (samostalna izrada ili popravka stvari ili samostalno obavljanje fizičkog ili intelektualnog rada), ne može se sa velikom verovatnoćom očekivati prema zaradi od pojedinog posla, ostvarenoj pre štetnog događaja, da bi po redovnom toku stvari oštećeni i u budućnosti dobijao jednako plaćene poslove. Suprotno, u prilog tome mogu da govore dugogodišnja uspešna karijera oštećenog, stručna reputacija i iskustvo, posebna znanja ili veštine kojima raspolaže i slično.

Položaj estradno-muzičkih umetnika i izvođača u ugostiteljskim objektima reguliše se kroz ugovore o izvođačkom delu, koje su obavezni da potpisuju svi ugostitelji sa izvođačima koje angažuju u svojim objektima, saglasno Posebnom kolektivnom ugovoru za radno angažovanje estradno-muzičkih umetnika i izvođača u ugostiteljstvu iz 2015. godine. Izvođači mogu biti samo oni koji imaju uverenje – licencu Saveza estradno-muzičkih umetnika ili Udruženja muzičara džez, zabavne i rok muzike. Njihova zarada se sastoji od plaćenog angažmana, ali i od napojnica (bakšiša) koje primaju od gostiju. Visina prihoda svakako da se utvrđuje na osnovu prijave nadležnoj službi. Zanimljiva je presuda Okružnog suda u Banjaluci u jednom ovakvom slučaju, gde su poginula oba roditelja i ostavila troje maloletne dece. Visina njihove zarade utvrđena je prema podacima Poslovnice za kulturno-umetničku delatnost u Banjaluci preko koje su za života ostvarivali svoje angažmane. Zanimljivo je to kako je određen iznos koji bi oni trošili na sebe, a koji bi izdvajali za decu. Zauzet je stav da bi roditelji zbog specifičnosti svog posla imali povećane izdatke za garderobu, kozmetiku, prevoz i drugo, pa bi na sebe trošili dve trećine svoje zarade, a samo trećinu na decu (Presuda Okružnog suda u Banjaluci, Gž 1905/85 od 3. 7. 1985. g.).

Vid izgubljene zarade može biti i napojnica, iako ne spada u osnov za oporezivi dohodak građana. Da bi se odredio iznos štete (a time i naknade), neophodno je odrediti prosečni dnevni promet ugostiteljskog lokala, koliko radnika radi u smeni, trajanje radne nedelje, da li je rad organizovan u dve smene ili ne, trajanje godišnjeg odmora i slične okolnosti. Pored toga, od značaja su činjenice da li je napojnica primana na ruke ili je isplaćivana u okviru obračunate usluge (kada je uvećana za PDV), s tim što se tada mora utvrditi da li je iznos napojnice isplaćivan oštećenom, što je sve moguće utvrditi veštačenjem finansijske struke (Paškvalin Bošković, 2014, p. 40).

Sezonski rad regulisan je Zakonom o pojednostavljenom radnom angažovanju na sezonskim poslovima iz 2018. godine za sezonske poslove u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu. U skladu sa čl. 7, zaposleni ostvaruju naknadu za rad po času rada, u neto iznosu (bez pripadajućih doprinosa i poreza), najmanje u iznosu minimalne cene rada utvrđene u skladu sa zakonom, koja važi na dan isplate, a naknadu isplaćuje poslodavac na kraju radnog dana ili u drugim dogovorenim rokovima. Evidencione prijave i objave i podaci o plaćenim porezima mogu biti dokazi da je oštećeni obavljao ovakav rad i o visini naknade koju je ostvarivao za radne aktivnosti do štetnog događaja. Mogu da postoje teškoće u dokazivanju tačnog sadržaja usmenog dogovora o visini naknade koji je postignut sa poslodavcem uprkos čl. 5 navedenog zakona u kome je propisana obaveza poslodavca da radnicima koji to zahtevaju izda potvrdu koja između ostalog sadrži i ugovorene uslove rada.

Oštećeni ima pravo na naknadu štete zbog gubitka svake dozvoljene koristi od svog rada bilo da ga obavlja po nekom pravnom osnovu ili faktički, za sebe ili drugog. Time se otvara problem zaštite imovinskih prava faktički zaposlenih (neformalnih radnika) koji neprijavljeno nude vlastitu radnu snagu (tzv. lažno samozaposlenje) ili pomažu u porodičnom domaćinstvu, a najviše ih je u poljoprivredi i sektoru usluga (trgovina, turizam i ugostiteljstvo, prehrambena i tekstilna proizvodnja, građevinarstvo) (Savatić, 2021, pp. 75, 108). Najčešće se angažuju sezonski u ugostiteljstvu ili građevinarstvu kao niskokvalifikovani radnici, njihovi prihodi ne podležu okvirima minimalne zarade, dok je dobijanje i trajanje radnog angažovanja neizvesno. U slučaju kada potražuju naknadu štete zbog izgubljene zarade usled nastale nesposobnosti za rad, može se postaviti pitanje dovoljnih parametara prema kojima će se odrediti visina zarade koju su ostvarivali, a u nedostatku drugih pokazatelja verovatno će se koristiti statistički proseci za fizičke radnike ili podaci o neto minimalnoj zaradi koju periodično utvrđuje Vlada Srbije.

U slučaju kada je oštećeni imao promenljivu profesionalnu karijeru pre štetnog događaja, tokom koje je učestalo menjao zanimanja, radna mesta i poslodavce, sud će se rukovoditi načelom slobodne ocene dokaza da na osnovu raspoloživih dokaza, u granicama logičnog razmišljanja i zaključivanja, pretpostavi kako bi se razvijala karijera oštećenog da nije bilo štetnog događaja. Drugačije zaključivanje nije ni moguće. U svakom slučaju, predviđanja moraju imati stabilnu činjeničnu osnovu, jer ako postoje teškoće da se dokaže visina dospele štete i obrazloži stav suda, onda bi pravilnije bilo primeniti statističke pokazatelje o minimalnoj zaradi za odgovarajući rad kojim se bavio oštećeni pre štetnog događaja. Sugestija je da se prikupe svi podaci o eventualnom radnom angažovanju oštećenog posle štetnog događaja sve do momenta njegovog poslednjeg usmenog saslušanja, kako bi se povećala pouzdanost prognoze sadržane u sudskoj odluci (Böhme, Biela & Tomson, 2018, p. 245).

Gubitak zarade nezaposlenih lica

Kada ne postoje pouzdani pokazatelji na osnovu kojih bi bilo moguće sa velikom verovatnoćom postaviti prognozu razvoja profesionalne karijere oštećenog u odsustvu štetnog događaja, na primer ako oštećeni nije radio pre štetnog događaja ili se ne može ustanoviti visina zarade koju je ostvarivao radom, moguće je hipotetičku zaradu vezati za prosečni obim štete (na osnovu zarade koju bi ostvarivao uporedni radnik sa istim stepenom stručne spreme, obrazovanja, znanja i sposobnosti u određenom sektoru), a, izuzetno, u nedostatku svih drugih kriterijuma, za minimalnu cenu rada koju godišnje utvrđuje Vlada Republike Srbije.

U nekim drugim sredinama (na primer u Nemačkoj), prilikom prognoziiranja zarade koju bi oštećeni ostvarivao uzimaju se u obzir okolnosti da li bi oštećeni u jednom trenutku ostao bez posla čak i da nije bilo štetnog događaja, zbog promena prilika na tržištu, drugačije organizacije posla i drugih objektivnih uslova. U tom slučaju oštećeni bi mogao da ostvaruje pravo na naknadu dospele štete zbog izgubljene zarade i na rentu do očekivanog momenta završetka posla (na primer, na određenom projektu).

Oštećeni koji je bio nezaposlen u periodu neposredno pre nesreće, ako raspolaže određenim kvalifikacijama i mlad je, najverovatnije bi imao izgleda da nađe novo zaposlenje da nije bio telesno povređen u štetnom događaju. U našoj sudskoj praksi se posebno ne obraća pažnja kakve je izgleda oštećeni imao da se zaposli po redovnom toku stvari: smatra se dovoljnim da je u momentu štetnog događaja bio evidentiran u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, čime se po automatizmu prihvata da aktivno traži posao, da je iskazao volju da bude zaposlen i da bi to postigao u budućnosti, a istovremeno se smatra da je prijavljivanjem u evidenciju Nacionalne službe oštećeni sprečio povećanje štete (u smislu čl. 192, st. 1 ZOO). Redak primer kada je sud u prognozu buduće zarade uključio podatke o kretanjima na tržištu rada predstavlja slučaj u kome je 2. 6. 2016. godine Vrhovni kasacioni sud doneo revizijsku presudu Rev 434-16 kojom je odbio revizije tuženog i potvrdio presudu Apelacionog suda u Beogradu, Gž 1288/2015 od 5. 10. 2015. godine. U toku prethodnih sudskih postupaka dokazane su sve činjenice neophodne za prognoziranje hipotetičke buduće zarade oštećene: starost oštećene u trenutku saobraćajne nezgode u kojoj je pretrpela telesnu povredu (zbog čega je njena radna sposobnost umanjena 100%), da je u vreme štetnog događaja imala završeno obrazovanje III stepena (zanimanje prodavac mešovite robe) i da je bila u pregovorima sa pravnim lice za zasnivanje radnog odnosa, ali nije mogla da stupi na rad zbog nastanka štetnog događaja, što pokazuje da bi, da nije bila povređena u saobraćajnoj nezgodi, po redovnom toku stvari ostvarivala zaradu. Oštećena je u momentu štetnog događaja bila evidentirana kod Nacionalne službe za zapošljavanje kao lice bez zaposlenja; u prilog opisanoj prognozi stoji podatak iz izveštaja veštaka koji je dao svoj nalaz u prvostepenom postupku da se prema izveštaju odgovarajuće filijale Nacionalne službe za zapošljavanje u vreme veštačenja najveći broj posredovanja za slobodna radna mesta odnosio

na delatnost trgovine (iz obrazloženja Rev 43-16 Vrhovnog kasacionog suda od 2. 6. 2016, p. 4).

Zbog nedostatka drugih parametara, gubitak zarade za koji se određuje naknada u obliku rente opredeljuje se obično prema prosečnoj zaradi u Republici Srbiji za odgovarajuće zanimanje za koje se nezaposleno lice školovalo. U jednom primeru iz prakse tužilja je u saobraćajnoj nezgodi pretrpela povredu mozga, usled čega je potpuno izgubila sposobnost za svaki dozvoljeni rad. Prvostepeni sud je opredelio mesečnu rentu tužilji prema prosečnoj zaradi radnika srednje stručne spreme u Republici Srbiji. U obrazloženju prvostepene presude konstatovano je da prema predloženim okolnostima nije bilo moguće utvrditi kada bi se, po redovnom toku stvari, zaposlila i da li bi se zaposlila, ali su te okolnosti bez uticaja na drugačije odlučivanje u ovoj pravnoj stvari, jer je ona ostala potpuno nesposobna za rad, a tuženi je odgovoran za štetu, kao vlasnik vozila kojim je upravljao i izazvao saobraćajnu nezgodu. Vrhovni kasacioni sud je svojom presudom potvrdio da je prvostepeni sud pravilno utvrdio zaradu oštećene prihvatajući kriterijum prosečne zarade zaposlenih sa srednjom stručnom spremom u Republici Srbiji, jer je neizvesno gde bi tužilja stanovala, radila i gde bi ostvarivala zaradu u Republici Srbiji (iz presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev 667/2014 od 1. 4. 2015. godine, Višeg suda u Nišu, 3P 54/10 od 14. 5. 2012. godine i Apelacionog suda u Nišu, 3 Gž 1987/12 od 25. 2. 2014. godine).

Petrović i Smiljanić (2020, p. 156) ističu da postoji razlika u obračunu zarade između kategorije nezaposlenih koji su ekonomski zavisni od drugih a evidentirani su kod Nacionalne službe za zapošljavanje i onih koji su evidentirani kao nezaposleni ali faktičkim radom ostvaruju zaradu od koje se izdržavaju. U prvom slučaju primenjivi su statistički podaci o visini prosečne zarade prema kvalifikacionoj strukturi na području prebivališta oštećenog. Početak obračuna rente se računa tako što se od dana prijavljivanja Nacionalnoj službi oduzima period prosečnog vremena čekanja na posao osobe koja ima iste kvalifikacije kao oštećeni u datoj sredini, a vreme čekanja se računa od završetka školovanja (ako oštećeni nije nikada radio) ili od dana kada mu je prethodni radni odnos prestao (u slučaju kada je oštećeni bio privremeno nezaposlen u momentu štetnog događaja). Osoba koja je faktički radila, iako nezaposlena, mora potvrdama ili izjavama svedoka dokazati koje je poslove obavljala, kada i kako, a visina zarade se može odrediti i prema zaradi uporednog radnika odgovarajućih kvalifikacija u mestu prebivališta (Petrović & Smiljanić, 2020, pp. 156-157).

Gubitak zarade od rada ekonomski neaktivnih i zavisnih lica

Domaćica. Domaćica koja usled potpunog ili delimičnog gubitka radne sposobnosti ne može više da obavlja redovne poslove u svom domaćinstvu ima pravo na naknadu štete u obliku rente. Ako su radne sposobnosti domaćice smanjene, neophodno je da veštak u svom nalazu, prema utvrđenom stepenu telesnog

oštećenja, precizira koje poslove u domaćinstvu ona ne može uopšte više da obavlja. Ako bi mogla da obavlja redovne kućne poslove kao deo svakodnevnih životnih aktivnosti, ali sa pojačanim naporima, onda joj ne bi pripadala naknada materijalne štete u obliku rente zbog gubitka zarade usled smanjenja radnih sposobnosti, već novčana naknada trajne nematerijalne štete za duševne bolove zbog umanjenja opšte životne aktivnosti.

Logičko zaključivanje o šteti, visini štete i načinu naknade štete teče sledećim redom: 1. utvrđuje se da je radnjom deliktno odgovornog štetnika pričinjena telesna povreda ili je narušeno zdravlje oštećenoj usled čega dolazi do gubitka ili smanjenja njene radne sposobnosti; 2. dokazuje se koje je aktivnosti obavljala u porodičnom domaćinstvu tokom dana (kuvanje, pranje, nabavka potrepština, čuvanje dece, održavanje vrta i slično); 3. utvrđuje se kako gubitak ili smanjenje njenih radnih sposobnosti utiče na nemogućnost obavljanja kućnih poslova (određenih ili svih); 4. izračunava se iznos postojeće štete (izgubljene zarade) i renta na tom osnovu, ako postoji kontinuirana buduća šteta.

Visina rente utvrđuje se na jedan od dva načina: prema očekivanom gubitku (manjem prihodu) zbog umanjenog obima poslova koje domaćica može da obavlja posle štetnog događaja ili prema vrednosti rada tuđe radne snage koju je bilo neophodno angažovati umesto domaćice. Poslovi u domaćinstvu, naročito u ruralnim sredinama, mogu da uključuju i rad u bašti, oko stoke ili na održavanju okućnice. Takođe, obim poslova domaćice zavisi od toga koliko je brojno domaćinstvo, koliko ima dece i kog uzrasta (da li su u uzrastu kada mogu pomagati u kućnim poslovima ili ne i koliko vremena dnevno, da li su u drugom mestu na školovanju i slično) i drugih članova (starijih, bolesnih) o kojima se redovno brinula i negovala ih, da li je pre štetnog događaja radi rasterećenja domaćice korišćena pomoć tuđe radne snage: kućne pomoćice, dadilje ili negovateljice za obavljanje poslova u kući, oko dece ili radi nege nemoćnih osoba ili domaćica ima takav stepen obrazovanja da može deci davati časove stranog jezika, podučavati ih u nastavi iz nekih predmeta i slično. Visina neophodnih izdataka za angažovanje tuđe radne snage utvrđuje se prema cenama na tržištu rada u lokalnoj sredini, izuzetno, ako nema drugog načina, po slobodnoj oceni suda na osnovu čl. 232 ZPP-a. Pošto se ovakve činjenice redovno utvrđuju na osnovu izjava svedoka, što odugovlači postupak, a te izjave su često i pristrasne, preporučuje se da se u slučaju potpune nesposobnosti prizna pun iznos u visini zarade (na primer kućne pomoćnice), a u slučaju delimične nesposobnosti – zavisno od procenta umanjenja radne sposobnosti (Filipović, 1999).

Kako je zastupljenost domaćica u ukupnoj populaciji u prethodnim decenijama bila značajna, tako je već u ranijoj sudskoj praksi izgrađen stav da se deci priznaje pravo na naknadu gubitka izdržavanja u slučaju smrti majke koja nije bila zaposlena, već je vodila sve domaćinske poslove, obrađivala vrt i vodila neposredno brigu o deci (Blagojević & Krulj, 1983, p. 732).⁸ Prema tome, renta

⁸ Saglasno obavezama supružnika po odredbama nemačkog porodičnog zakonodavstva da vode zajedničko domaćinstvo, u odštetnom pravu se priznaje pravo na naknadu štete zbog gubitka vođenja domaćinstva, a

se može dosuditi iako poginula majka nije bila u radnom odnosu, već je isključivo obavljala poslove u domaćinstvu, a dete ima živog oca koji je zaposlen. Tako je Vrhovni sud Srbije ustanovio sledeće: „Pravilan je zaključak Okružnog suda da maloletni tužilac trpi i materijalnu štetu usled smrti svoje majke bez obzira na to što poginula nije bila u radnom odnosu i nije ostvarila prihode, od kojih je jedan deo morala da izdvoji za potrebe maloletnog tužioca. Ona je bila u obavezi da srazmerno svojim mogućnostima doprinosi izdržavanju porodice, kojoj je pripadao maloletni tužilac, kao i da se stara o njegovom životu, da ga izdržava i vaspitava, školuje i obrazuje, i da se brine o njegovoj ishrani, higijeni i uopšte o obezbeđivanju svih tekućih životnih potreba. Njenom smrću tužilac je sve ovo izgubio, što znači da trpi štetu, a ovakav vid štete može se samo delimično reparirati novčanom naknadom, pomoću koje se može angažovati neko lice koje bi se staralo o čuvanju, vaspitanju i odgoju maloletnog tužioca” (Vrhovni sud Srbije Gž 178/76, odluka 531, *Zbirka sudskih odluka iz oblasti građanskog prava 1973-1986*).

Ako domaćica posle povrede ima umanjenu radnu sposobnost tako da može obavljati redovne kućne poslove, ali sa pojačanim naporima, mogla bi da potražuje rentu zbog izgubljene zarade u visini troškova za angažovanje trećeg lica, nezavisno od činjenice da li je angažovala tuđu radnu snagu ili na štetu vlastitog zdravlja sama obavlja poslove u domaćinstvu (Petrović & Todorović, 2004, p. 109).

Sve što je rečeno o domaćici može se primeniti *mutatis mutandis* na supruga ili partnera ili partnerku koji su ekonomski neaktivni, doprinose radom u kući, a zavise od izdržavanja supruge, drugog partnera ili partnerke.

Osobe koje nisu stupile na rad zbog mladosti ili školovanja. Reč je o deci, koja do navršenih 15 godina nemaju pravo na rad i starijim maloletnicima ili studentima (punoletnim) koji su izdržavana lica i nalaze se na redovnom školovanju. Da bi se izračunao hipotetički nedostatak buduće zarade osobe koja spada u neku od navedenih kategorija, prognoza mora da se razvije na osnovu podataka iz prošlosti. Teškoće su očigledne kada raspoloživi podaci ne mogu da sežu daleko u prošlost, a lica nisu u uzrastu da mogu da rade ili nisu imala mogućnosti da rade, tako da se ne može dovoljno jasno sagledati trend razvoja profesionalne karijere deteta, učenika ili studenta koji se školuje ili će se tek školovati za buduće zanimanje. Zbog toga nema ni dospele štete u vidu izgubljene zarade na osnovu koje se opredeljuje renta: gubitak zarade tek bi mogao da se očekuje u budućnosti ako bi lice po redovnom toku stvari zasnovalo radni odnos, što je štetnim događajem sprečeno ili odloženo.

Kada okolnosti slučaja opravdavaju verovatnoću da bi se po redovnom toku stvari imovina oštećenog povećala tako što bi se u određenom uzrastu ili posle završenog školovanja zaposlio, lice odgovorno za štetu će biti u obavezi da plati naknadu štete zato što je rezultat štetnog događaja osujetio realizaciju

---

u sudskoj praksi se posebno naglašava veliki obim štete koju, u slučaju smrti majke i domaćice, trpe muž i maloletna deca (Böhme, Biela & Tomson, 2018, p. 261).

izmakle koristi. Ako bi se, na primer, pouzdano utvrdilo da bi oštećeni završio srednju školu ili fakultet, visina zarade će se obračunati kao i kod nezaposlenog lica sa istim kvalifikacijama.

Problem je u tome što mlada osoba, čije je stupanje na rad odloženo ili sprečeno štetnim događajem, po pravilu ne raspolaže dovoljnim dokazima na osnovu kojih bi se moglo prognozirati kako bi se razvijala njena profesionalna karijera da nije bilo tog događaja, tako da će naknada štete morati da bude određena prema apstraktno procenjenoj „minimalnoj šteti”, tj. prema prosečnim statističkim pokazateljima. Otuda su od najvećeg značaja svi dopunski podaci koji se odnose na redovnost školovanja, pokazani uspeh, položene ispite, završenu stručnu obuku i postignuti uspeh na stručnoj praksi, naročite nagrade, veštine, priznanja i slično. Kako se vidi iz strane sudske prakse, vodi se računa i o okolnosti da bi dete nastavilo sa porodičnim poslom ili zanimanjem. Ako ne postoje dovoljni pokazatelji koji ukazuju na uspeh ili neuspeh u školovanju, pretpostavlja se da bi oštećeni tokom kasnijih godina, da nije došlo do štetnog događaja, pokazao prosečan uspeh u svojim aktivnostima. Što je oštećeni mlađi ili je manje uspešan u svom školovanju, to je sve teže prognozirati kojim bi se zanimanjem bavio u budućnosti i kakve bi prihode mogao da ostvaruje.

Gubitak radne sposobnosti usled telesnih povreda uspešne i darovite dece, talentovanih mladih umetnika ili sportista često dovodi do gubitka prilika, tj. stvarne i određive imovinske štete, ako se moglo očekivati da bi takva prilika bila i iskorišćena (na primer, položena audicija za filmsku ulogu, potpisan ugovor za prelazak u profesionalni sportski klub, ostvareno pravo na besplatnu stipendiju muzičkog konzervatorijuma sa klauzulom o zaposlenju u orkestru posle školovanja i slično). Stoga je na tužiocu da uz pomoć različitih dokaznih sredstava dokaže što veću verovatnoću nastanka očekivanog objektivnog dobitka (uvećanja imovine), što može biti dobra polazna osnova da se adekvatnije opredeli visina rente.

Dobar primer izračunavanja visine izgubljene zarade iz naše sudske prakse predstavlja slučaj oštećenog koji je na dan štetnog događaja (saobraćajne nezgode) imao 19 godina života i mesec dana radnog staža, tako da nije ispunjavao zakonske uslove za invalidsku penziju, uprkos tome što je zbog posledica nesreće postao trajno nesposoban za rad. Presudom Apelacionog suda u Novom Sadu delimično je potvrđena presuda Osnovnog suda u Sremskoj Mitrovici, Sudske jedinice u Rumi, poslovni broj 18P 1655/11 od 13. 5. 2013. godine, i to u pogledu naknade materijalne štete – izgubljene zarade i doživotne rente. Utvrđeno je da je tužilac završio sa odličnim uspehom srednju školu za zanimanje pekar, da je na dan saobraćajne nezgode bio zaposlen u istoj toj školi, zbog povećanog obima posla, ugovorom na određeno vreme od meseca dana, s tim što je saslušanjem direktora škole utvrđeno da je bilo izgleda da oštećeni nastavi da radi na istom radnom mestu do kraja te (2010) godine, te je sud, na osnovu iznosa mesečne zarade iz ugovora izveo zaključak da bi do kraja godine oštećeni ostvarivao mesečne zarade u istim iznosima. Sud je dao prognozu razvoja karijere oštećenog

utvrdivši da je bilo životno i realno očekivati da bi se od januara meseca 2011. godine tužilac zaposlio u nekoj od pekara iz Rume da nije pretrpeo telesnu povredu i gubitak radne sposobnosti, te je za kasniji period od januara 2011. do dana zaključenja rasprave sud utvrdio iznose prosečne mesečne zarade pekarskog radnika na osnovu izveštaja dve pekare u Rumi i po tom osnovu izračunao iznos prosečne mesečne zarade koju bi gubio oštećeni, kao osnov za rentu. Žalbom tuženog osporen je način na koji je sud izračunao prosečnu mesečnu zaradu, zato što se ne može očekivati da bi neiskusni radnik koji je tek završio srednju školu našao zaposlenje u struci, a posebno zato što se iz dokumentacije navedenih pekara ne vidi da li su te zarade primali radnici sa stažom i na kojim su poslovima radili, kao i zbog činjenice da je kod tužioca preostala radna sposobnost od 10%. Takođe, sud nije utvrdio da li tužilac prima invalidsko ili drugo slično primanje, zbog čega bi iznosi naknade morali biti umanjeni, što navodi, prema mišljenju tuženog, na to da je prilikom određivanja visine štete bilo neophodno angažovati aktuara, veštaka finansijske struke. Međutim, te navode je Apelacioni sud u Novom Sadu ocenio kao neosnovane: prvostepeni sud je pravilno utvrdio da je zbog posledica saobraćajne nezgode tužilac 100% nesposoban za obavljanje poslova pekarskog radnika za šta se školovao. Radna sposobnost mu je bitno i trajno smanjena, tako da mu je radni učinak manji od 1/3 radnog učinka zaposlenog na uobičajenom radnom mestu, bez obzira na vrstu, zanimanje i poslove. Zbog vrste i težine posledica povređivanja ne može da obavlja poslove u sedećem položaju duže od pola sata, a prekvalifikacija za lakše poslove nije moguća (rad na računaru ili vođenje evidencije), zbog promena na gornjim ekstremitetima koji onemogućavaju rad na tastaturi ili pisanje. Takođe, otežano priča, pa nije moguće da obavlja poslove vezane za verbalnu komunikaciju. Sud je konstatovao da ne postoji zanimanje, niti rad kojim bi oštećeni mogao da se bavi i da se od toga izdržava, makar i delimičnom zaradom, sa preostalom radnom sposobnosti od 10%. Pored toga se tužilac nalazio na evidenciji nezaposlenih od 18. 10. 2010. do 19. 2. 2011. kada je brisan iz te evidencije zbog nesposobnosti za rad utvrđene rešenjem nacionalne službe za zapošljavanje (na str. 5 obrazloženja pravosnažne presude Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 2989/13 od 10. 12. 2013. godine).

Interesantno je pitanje da li sud može, bez posebnih stručnih znanja, izračunati visinu dospеле izgubljene zarade, što je osnov za naknadu štete i za rentu. Prvostepeni sud zauzeo je stav da je to moguće, budući da tuženi nije predlagao adekvatne dokaze kojima bi osnovano osporavao visinu naknade materijalne štete utvrđene na način kako je to predložio tužilac (p. 11, obrazloženje presude Osnovnog suda Sremska Mitrovica, Sudska jedinica Ruma, P 1655/11 od 13. 5. 2013. godine) u čemu ga je podržao drugostepeni sud, ukazavši da tužilac okolnosti koje nije izneo do zaključenja glavne rasprave ne može sa uspehom isticati u žalbi, jer „teret dokazivanja činjenica vezanih za osnovanost i visinu tužbenog zahteva tužioca jeste bio na tužiocu i on je to, i po oceni ovog suda, dokazao, a teret dokazivanja činjenica koje bi umanjivale pravo tužioca, kako po osnovu tako i po visini, je bio na tuženom, što on nije tokom prvostepenog postupka ni dokazivao

ni dokazao“ (Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 2989/13 od 10. 12. 2013. godine, p. 5).

U drugom slučaju, pošto su sudovi niže nadležnosti odbili zahtev nezaposlenog tužioca koji je usled telesne povrede pretrpeo umanjeње radne sposobnosti od 50%, Vrhovni sud je u odluci Rev 2840/05 od 8. 3. 2006. ukazao na neprihvatljivost stava da tužiocu ne pripada pravo na naknadu štete za izgublјenu zaradu samo zbog činjenice što u vreme povređivanja nije bio u radnom odnosu. Nižestepeni sudovi su stali na stanovište da tužilac ostvaruje pravo na invalidninu i dopunska mesečna primanja u nivou prosečne zarade u lokalnoj samoupravi, na osnovu posebne Uredbe o materijalnom obezbeđenju i drugim pravima boraca ratnih vojnih invalida i civilnih invalida rata iz oružanih akcija posle 17. 8. 1990. godine, te da zato ne postoji šteta u smislu čl. 195 ZOO, izražena u negativnoj razlici između primanja koje bi tužilac ostvarivao kao monter i primanja koje sada prima. Na osnovu tog zaključka, tužilac je odbijen i u delu zahteva kojim traži rentu. Vrhovni kasacioni sud je ukinuo presude nižih sudova i u svojoj odluci ukazao da „u postupku nije utvrđeno da li bi tužilac sa svojom kvalifikacijom, da nije došlo do njegovog povređivanja i umanjeња njegove radne sposobnosti, po normalnom toku stvari zasnovao radni odnos i koliko bi iznosila njegova zarada, te da li bi se u tom slučaju pojavila negativna razlika između sadašnjih primanja koja ostvaruje i te zarade koju bi ostvarivao”, a pored toga sudovi su propustili da utvrde „da li bi tužilac po normalnom toku stvari, da nije došlo do njegovog povređivanja a ceneći sve okolnosti ovog slučaja, završio elektrotehnički fakultet i u međuvremenu zasnovao radni odnos kao elektroinženjer, te da li zbog toga ima pravo na naknadu štete” (Rev 2840/05 od 8. 3. 2006).

I zaista, pogrešno je i suprotno materijalnom pravu stajalište da tužilac ne trpi štetu samo zato što nije zaposlen. Šteta mu je pričinjena time što bi bio bolje plaćen da je bio u prilici da obavlja poslove za koje se školovao, a koje zbog pretrpljene nesreće nije sposoban da obavlja (privremeno ili trajno). Međutim, zahtev za naknadu štete često se preuranjeno podnosi, kada šteta još nije nastala (na primer, oštećeno dete ima deset godina i po redovnom toku stvari još nekoliko godina ne bi moglo da radom zarađuje). Od navedene situacije razlikuje se slučaj u kome oštećeni maloletnik može dokazati da je, prema redovnom toku stvari, u bliskoj budućnosti trebalo da počne da radi. Tako se po redovnom toku stvari moglo očekivati da će završiti školu i zaposliti se u struci oštećena koja je u vreme preduzimanja štetnikove radnje bila učenica četvrtog razreda srednje ekonomske škole (preostalo joj je bilo da položi maturalni ispit). Oštećena je priložila potvrdu određene agencije za pružanje računovodstvenih usluga da bi je zaposlili pošto položi maturalni ispit. Stoga je sud utvrdio da je ona pretrpela štetu zbog izgubljene zarade tokom potpune nesposobnosti za rad u periodu lečenja i ubuduće koju je veštak ekonomske struke obračunao prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, odnosno prema prosečnoj neto zaradi koju bi ostvarivala osoba sa odgovarajućom srednjom stručnom spremom na teritoriji

Grada Beograda, ali ne i prema zaradi koju bi ostvarivala u agenciji, budući da nije bila zaposlena u njoj (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 7289/16 od 9. 3. 2017. godine, p. 9). Takođe, ako je oštećeni delimično nesposoban za rad, ali može da nastavi školovanje, pravo na rentu će mu se priznati posle završenog školovanja ili pošto protekne očekivano vreme u kome bi mogao da završi školovanje, a kada je bio uspešan student koji bi, da nije nastao štetni događaj, studije završio, oštećeni stiče pravo na rentu po završetku studija i prosečnog vremena čekanja na zaposlenje. Visina rente se određuje u visini stepena obrazovanja koje je oštećeni stekao po završetku školovanja.

Šteta se izražava u novčanom gubitku zarada sa pripadajućim zateznim kamatama na dospele mesečne iznose, a u vidu rente isplaćuje se za unapred sa kamatom od dana dospelosti. Renta se dosuđuje prema podacima koji su poznati u času kada se o njoj odlučuje. Ako se taj činjenični osnov bude izmenio ubuduće, pokrenuće se postupak i uslediće odluka o izmeni ili ukidanju rente.

ODMERAVANJE RENTE ZBOG IZGUBLJENE ZARADE USLED NEMOGUĆNOSTI RAZVOJA ILI NAPREDOVANJA

Izgledi na napredovanje moraju biti činjenično zasnovani i dokazani od strane oštećenog. Na osnovu uporedivih podataka o kretanjima zarade drugog zaposlenog sa istom kvalifikacijom i radnim iskustvom kod zajedničkog poslodavca moguće bi bilo dokazati potraživanje naknade zbog smanjenih ili uništenih mogućnosti daljeg razvijanja ili napredovanja. Uslov pozitivne prognoze da bi oštećeni, da štetnog događaja nije bilo, pod jednakim uslovima kao i njegov kolega na istom radnom mestu ostvario povećanje plate, promenu radnog mesta sa višom platom ili postigao unapređenje jeste da su zadovoljeni objektivni kriterijumi uporedivosti (jednako radno iskustvo, isti stepen obrazovanja, isti rezultati u radu, odnosno profesionalna ocena u službi i slično). Renta se odmerava u visini negativne razlike između iznosa zarade, odnosno rente koju sada ostvaruje i zarade koju je oštećeni mogao da ostvaruje da je, nastavivši da radi, bio unapređen. Zavisno od toga da li je reč o izvesnoj ili neizvesnoj budućoj šteti, oštećeni bi pravo na rentu zbog smanjenih ili uništenih mogućnosti daljeg razvijanja ili napredovanja mogao da ostvaruje zajedno sa rentom zbog izgubljene zarade (na primer, ako je neposredno pre štetnog događaja postavljen na bolje plaćenu poziciju) ili će moći da podnese zahtev za povećanje rente onda kada bi, po očekivanom toku stvari, protekom radnog staža i ispunjenjem drugih pretpostavki stekao uslove da se razvija u profesiji ili napreduje u službi.

Uskraćena mogućnost razvoja deteta ili mlade osobe koja se u vreme štetnog događaja nalazila na školovanju dokazuje se činjenicama koje potkrepljuju prognozu da bi, prema svojoj ranijoj aktivnosti oštećeni uspešno završio školovanje, stručnu obuku ili studije i mogao da se zaposli.

ODMERAIVANJE RENTE ZBOG TRAJNO POVEĆANIH POTREBA

Izdaci za neophodnu tuđu negu i pomoć. U zavisnosti od vrste i stepena funkcionalnog telesnog oštećenja trebalo bi obratiti pažnju koja vrsta tuđe nege i pomoći je neophodna oštećenom i za koje vreme. Uz aktivnosti nege, pomoć može da podrazumeva: aktivnu pomoć u zadovoljavanju ličnih potreba oštećenog (prenošenje, pranje, oblačenje, pomaganje pri jelu i slično) ili pasivnu pomoć nadgledanjem nepokretne ili teško pokretne osobe. U određenim slučajevima zahteva se specijalizovana medicinska pomoć ili nega, kada će i troškovi te pomoći biti veći. Iznos rente zavisice od mogućnosti uračunavanja naknade za tuđu negu i pomoć ostvarene po osnovu socijalnog osiguranja. Za razliku od nekih drugih pravnih sistema (na primer francuskog), aktivna pomoć oštećenima kupovinom namirnica, čišćenjem kuće, pripremanjem obroka i slično u našoj sudskoj praksi, kao i u nemačkom pravu, uobičajeno se podvodi pod rentu zbog gubitka zarade (tj. zbog izdataka za angažovanje neophodne radne snage koja će obavljati te poslove).

Stvarna šteta u vidu nastalih troškova tuđe nege i pomoći do donošenja sudske presude nadoknađuje se oštećenom u nominalnom iznosu tih troškova u vreme njihovog nastanka. Kriterijum na osnovu kojeg se utvrđuje visina štete (time i visina naknade za troškove tuđe nege i pomoći koju oštećenom ukazuje član porodice) svakako jeste iznos umanjenja zarade člana porodice, ako je bio angažovan na poslovima pomoći oštećenom, umesto da je radio (Presuda Okružnog suda u Šapcu, Gž 1846/91 od 5. 12. 1991, prema: Petrović & Todorović, 2004, p. 57). U istom smislu izjasnio se i Vrhovni sud Srbije u jednoj presudi: „Oštećeni, kao član porodične zajednice, ima pravo da od štetnika traži naknadu štete za troškove nege povređenog člana porodične zajednice u visini umanjenja zarade drugog člana zajednice, ako je do ovog umanjenja došlo usled pružanja nege oštećeniku“ (Odluka Vrhovnog suda Srbije, Rev 2210/80, prema: Petrović & Todorović, 2004, p. 57). Međutim, iz navedene sudske prakse nikako se ne može izvesti zaključak da oštećenom, kome je neophodna tuđa nega i pomoć, „pripada pravo na naknadu *samo* [istakli autori] ako je zbog pružanja te pomoći član domaćinstva gubio u zaradi na drugom mestu“, kako to čini Apelacioni sud u Kragujevcu u rešenju Gž 1705/16 od 15. 6. 2017. kojim ukida presudu Osnovnog suda u Trsteniku, P 64/13 od 2. 2. 2016. godine, p. 4). Restriktivno tumačenje iz pomenute odluke ne samo da odstupa od uobičajene prakse, nego je i pogrešno, jer oštećeni ima pravo na naknadu troškova tuđe pomoći i nege, čak i kada mu je pružaju bliski srodnici koji zbog toga ne gube zaradu.

Teret pružanja nege i pomoći starom, bolesnom ili povređenom licu obično pada na ukućane koji su svojim aktivnostima pretežno vezani za kuću: neza-posleni, deca, domaćice. Tada umanjenje zarade člana porodice nije prihvatljiv kriterijum za utvrđivanje visine naknade štete, a cenu pomoći i nege koju oštećenom pružaju nestručna lica teško je opredeliti. Ona bi trebalo da se odredi prema ceni tuđe nestručne nege i pomoći po satu u mestu prebivališta tužioca, a prema

ceni rada nekvalifikovanog radnika, gerontodomaćica, kućnih pomoćnica i lica sličnih struka. Ako u mestu prebivališta tužioca više lica po različitim cenama pružaju iste vrste usluga, trebalo bi da sud ustanovi prosečnu cenu, kako bi pravilno odredio visinu rente. Početna orijentacija sudu mogu biti dokazi o troškovima već plaćenih usluga tuđe nege i pomoći, kojima raspolaže oštećeni. Ako oštećeni nije koristio tuđe usluge iako je za tim imao potrebe, naknada buduće štete u obliku rente će morati da se opredeli prema visini neto zarade osobe koja bi, prema svojoj kvalifikaciji, mogla pružiti odgovarajuće usluge oštećenom u mestu njegovog prebivališta, a ne prema prosečnoj ceni takvog rada na teritoriji Republike Srbije.

U vansudskom postupku poravnanja sa tuženom osiguravajućom organizacijom uobičajeno se kao orijentacija koriste tablice naknade za tuđu negu i pomoć koje daje Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje. Ali i tada je moguće da oštećeni koji trpi veću štetu dokazuje tu okolnost ugovorom o pružanju pomoći ili na drugi način (Filipović, 1999, p. 80).

U doktrini, kao i u sudskoj praksi zauzet je stav da se naknada štete zbog trajno povećanih potreba ravna prema visini izdataka neophodnih za pokriće tih troškova, a ne prema visini naknade za tuđu pomoć i negu iz socijalnog osiguranja, budući da se ta naknada ostvaruje prema stepenu utvrđenog telesnog oštećenja, bez dokazivanja visine štete koju će u budućnosti oštećeni pretrpeti (Babić, 2003, p. 7). Iako je pravni osnov različit, u iznos naknade štete zbog trajno uvećanih potreba za tuđom negom i pomoći uračunava se naknada ostvarena za tuđu negu i pomoć po osnovu socijalnog osiguranja. Tek ako postoji negativna razlika, tako da svi neophodni troškovi tuđe nege i pomoći ne mogu biti podmireni iz naknade iz socijalnog osiguranja, oštećeni može ostvariti pravo na rentu. Naknada u obliku rente se, međutim, određuje za svaki drugi nužan izdatak po osnovu trajno povećanih potreba, koji nije obuhvaćen socijalnim osiguranjem. Ako oštećeni nije socijalno osiguran ili mu po osnovu socijalnog osiguranja ne pripada pravo na tuđu negu i pomoć, troškove tuđe nege i pomoći u celosti je u obavezi da nadoknadi odgovorno lice.

Potreba za tuđom negom i pomoći i trajanje te pomoći određuje se na osnovu medicinskog veštačenja. Visina naknade zavisiće od potreba oštećenog: od toga da li mu je neophodna stručna medicinska pomoć (na primer, stavljanje katetera, klistiranje, masaža i slično) ili je dovoljna nestručna pomoć ukućana oštećenom prilikom zadovoljavanja ličnih potreba, da li pomoć treba da bude pružana stalno ili povremeno (u toku dana ili u povremenim životnim situacijama). Osim vrednosti rada druge osobe koja pomaže oštećenom, valja uzeti u obzir i druge opravdane izdatke učinjene u vezi sa tim radom, na primer troškove hrane, prevoza i slično.

Sudski veštaci, koji su razvili posebni model određivanja potrebe za tuđom negom i pomoći, u skladu sa evropskim standardima za procenu kritičnog funkcionalnog deficita, ukazuju na to da se najpre procenjuje potreba za tuđom pomoći, a potom i vreme tokom kog treba da bude pružena zavisno od: težine

posledica povrede, zatim od pola, dobi, komorbiditeta i fizičke kondicije oštećenog, kao i da je potrebno izjasniti se samo o onome što je u vezi sa neposrednim uzrokom povećanih potreba, zanemarujući eventualne ranije povrede ili narušeno zdravlje oštećenog (Ivanov, Govedarica, 2020, p. 231). Oni posebno upozoravaju na neadekvatnost postojeće metode obračuna cene manualnog rada na tržištu po jednom satu, koja, budući da ne odgovara stvarnim troškovima, rezultira povećanjem broja časova pomoći. Posebno ističu da se ne može jednako plaćati za pasivno nadgledanje oštećenog, za negu i pomoć pri obavljanju osnovnih životnih aktivnosti i za neophodnu aktivnu stručnu pomoć koju oštećenom treba da pruže medicinske sestre, terapeuti ili lekari u cilju održanja ili poboljšanja preostalih sposobnosti oštećenog (Ivanov, Govedarica, 2020, pp. 239-240). Razlika u složenosti poslova svakako mora da utiče na drugačiju cenu rada angažovanog osoblja radi pružanja tuđe pomoći i nege i mora doći do izražaja u visini rente zbog trajno povećanih potreba.

Renta zbog trajno povećanih potreba mora visinom da pokriva sve neophodne trajno povećane potrebe, prema utvrđenom činjeničnom stanju. Povodom zahteva za naknadu štete tužilje koja je zadobila teške povrede opasne po život u saobraćajnoj nezgodi zbog čega ima umanjene životne aktivnosti od 80% (trajni poremećaj kognitivnih sposobnosti i potpuni gubitak čula ukusa i mirisa) u sudskom postupku je veštačenjem utvrđeno da ona ne može samostalno da funkcionise, nego bi morala da ima svakodnevni nadzor druge osobe i česte fizioterapeutske tretmane. Na osnovu izjava svedoka koji su pružali nestručnu pomoć tužilji u obavljanju svakodnevni aktivnosti i koje je ona privatno plaćala tokom opravka od povrede utvrđeni su stvarni materijalni troškovi koje je tužilja imala za tuđu negu i pomoć, dosuđena je naknada postojeće štete i određen je mesečni iznos rente zbog neophodne tuđe nege i pomoći prema rezultatima ekonomskog veštačenja, a na osnovu cene pružene usluge nege i pomoći od osam sati prema iskazu jedne od svedokinja (Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž 1170/90 od 18. 7. 2019. godine, str. 16) dok je tužilja odbijena za troškove rehabilitacije i usluge fizioterapeuta. Vrhovni kasacioni sud u presudi Rev 4992/2019 od 11. 6. 2020. godine uvažio je navode iz revizije koju je podnela tužilja. „Iz nalaza i mišljenja Konzilijuma sastavljenog od strane veštaka medicinske struke proizilazi da je tužilji neophodna pomoć trećeg lica svakodnevno, tj. svih 24 sata, kao i da je potrebno da se vrši svakodnevna rehabilitacija kako ne bi došlo do potpune distrofije mišića. [...] Ako je tužilji neophodna svakodnevna nega i pomoć od strane trećeg lica, a što proizilazi iz utvrđenog činjeničnog stanja, to je sud trebao tužilji da dosudi iznos koji pokriva celodnevnu negu tužilje od strane trećeg lica [...] kao i iznos [...] koliko koštaju usluge fizioterapeuta na mesečnom nivou“ (iz obrazloženja navedene presude, p. 8). Iz tog razloga presudom Vrhovnog kasacionog suda preinačena je presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž 1170/19 i oštećenju je dosuđen veći iznos novčane rente zbog trajno povećanih potreba.

ODMERAIVANJE RENTE ZBOG GUBITKA IZDRŽAVANJA

Činjenične pretpostavke aktiviranja zakonskog izdržavanja i postojanje štete

Pošto proveriti aktivnu legitimaciju tužilaca, sud ispituje da li su tužioci (izdržavana lica) pretrpeli štetu usled smrti davaoca izdržavanja. Pitanje dospelosti zahteva vezano je za procenu kada moraju da budu ispunjene zakonske pretpostavke za nastanak obaveze izdržavanja od potencijalnog davaoca izdržavanja koji više nije živ. Potrebno je ustanoviti da li su u vreme smrti davaoca ili u vreme odlučivanja o tužbenom zahtevu bile ispunjene činjenične pretpostavke za aktiviranje zakonske obaveze izdržavanja, ako je postojala zakonska obaveza na strani davaoca izdržavanja. Kada te pretpostavke ne postoje, nedostaje činjenični osnov na kome bi se mogla zasnivati hipoteza da bi izvesno u budućnosti izdržavano lice trpelo štetu usled smrti potencijalnog davaoca izdržavanja. Zahtev se preuranjeno podnosi kada, na primer, roditelji traže naknadu štete zbog gubitka izdržavanja usled smrti maloletnog deteta, jer, očigledno, maloletno dete nije izdržavalo, niti je moglo izdržavati roditelje u momentu svoje smrti, niti bi u tom momentu roditelji po zakonu imali pravo na izdržavanje od deteta, a pravno nije relevantna okolnost da bi takva obaveza mogla nastati u budućnosti, da je dete ostalo živo.

Ako je davalac izdržavanja ostvarivao zaradu ili imao druge prihode, onda izdržavana lica mogu ostvariti pravo na rentu zbog izgubljenog izdržavanja. Međutim, ako je poginuli bio nezaposlen u trenutku smrti, što je dokazano činjenicom da je njegov poslodavac (pravno lice) brisan prethodne godine iz registra privrednih subjekata, proizilazi da izdržavanje faktički nije mogao davati, te će zato, pošto ne postoji gubitak izdržavanja, zahtev tužilaca biti odbijen. Izdržavano lice koje raspolaže vlastitim prihodima moglo bi da potražuje razliku između izdržavanja koje je dobijalo i prihoda koje ostvaruje. Ako ta primanja odgovaraju onome što bi dobijalo od davaoca izdržavanja ili su veća, nema štete – stoga neće moći da ostvari pravo na naknadu štete, budući da ona ne može biti veća od onoga što bi oštećeni dobijao za života davaoca izdržavanja.

Naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja nije lako utvrditi zato što je činjenično stanje od koga zavisi osnovanost i visina naknade, po pravilu, vrlo složeno i u vezi je sa brojnim dokazima kojima se ta činjenica utvrđuje i koje treba izvesti.

Kada davalac izdržavanja nije imao zakonsku obavezu da izdržava primaoca, ali je to činio dobrovoljno do svoje smrti, na primaocu leži teret dokazivanja redovnosti i visine dobijanog izdržavanja. Samim tim nije neophodno dokazivati da je davalac izdržavanja za života raspolagao dovoljnim sredstvima da je mogao davati dobrovoljno izdržavanje. Ako se utvrdi da je on to činio, pretpostavlja se da bi to nastavio da radi i ubuduće, da je ostao u životu. Za razliku od ranije sudske prakse kada se i u slučaju dobrovoljnog izdržavanja vodilo računa da li je

primalac izdržavanja materijalno neobezbeđen ili nezaposlen ili ne (Stanković, 1975, pp. 83-87) na tome se više ne insistira: dovoljno je utvrditi da je primalac izdržavanja faktički redovno dobijao izdržavanje od preminulog, svakako iz razloga koji moraju biti u skladu sa društvenim moralom i javnim poretkom.

Međutim, kada naknadu štete traži lice koje bi imalo pravo da traži zakonsko izdržavanje (tražilac izdržavanja) od preminulog (potencijalnog davaoca) da je ostao u životu, mora se utvrditi da li je po zakonu potencijalni davalac mogao biti obavezan da daje izdržavanje i da li su u vreme njegove smrti ostvareni posebni dodatni uslovi objektivnog i subjektivnog karaktera za aktiviranje zakonskog izdržavanja. Od smrti potencijalnog davaoca pa do donošenja sudske presude po zahtevu za naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja mogle bi nastati nove okolnosti koje dovode u pitanje postojanje štete (na primer, kada se tražilac izdržavanja zaposlio zbog čega više nije materijalno neobezbeđen ili je navršio godine u kojima prestaje obaveza izdržavanja). Zbog toga je u sudskoj praksi prihvaćeno da tražilac izdržavanja mora ispunjavati uslove za ostvarenje prava na zakonsko izdržavanje u momentu donošenja sudske odluke povodom postavljenog zahteva za naknadu štete u obliku novčane rente (Presuda Vrhovnog suda Vojvodine, Rev 940/87, prema: Petrović & Radovanov, 2001, p. 129).

Uslovi za nastanak zakonskog izdržavanja morali su postojati i na strani potencijalnog davaoca (preminulog) kako u vreme njegove smrti, tako i u vreme odlučivanja o zahtevu za naknadu štete. Dokazuje se da bi potencijalni davalac, da nije preminuo, prema svojim godinama i prosečnom ljudskom veku još uvek mogao biti živ i u obavezi da daje izdržavanje. Ako se utvrdi da je, prema svom materijalnom stanju, imao mogućnosti da daje izdržavanje u vreme svoje smrti, neborivo se pretpostavlja da bi to mogao činiti i u vreme odlučivanja o tužbenom zahtevu (Stanković, 1975, p. 75).

Stanovište po kome se pravo na naknadu štete može ostvarivati čak i kada u vreme smrti potencijalnog davaoca nisu bili ispunjeni uslovi za nastanak prava na izdržavanje ako se ti uslovi ostvare kasnije, unosi neizvesnost u pravne odnose, ali se smatra pravičnim rešenjem, kojim se postiže potpunija pravna zaštita povređenog dobra (Stanković, 1975, p. 82). Stoga i Stanišić (2019, p. 182) ceni da izglede da uspeju u sporu imaju tražioci izdržavanja i u slučaju ako bi se tek u trenutku donošenja sudske odluke stekli uslovi da bi od poginulog mogli ostvariti izdržavanje. Kako naglašava Marković (1992, p. 1420), tražilac izdržavanja nema pravo na naknadu štete ako uslovi za nastanak zakonskog izdržavanja nisu postojali u vreme smrti potencijalnog davaoca, niti su se stekli u vreme donošenja sudske presude po tužbi za naknadu štete, a izdržavanje nije bilo faktički davano.

Uprkos tome što su doktrinarna stanovišta ujednačena i jasna, ona nisu uvek prihvaćena u sudskoj praksi. Tako su Osnovni sud u Kruševcu i Apelacioni sud u Kragujevcu dosudili rentu maloletnoj deci poginulog u saobraćajnoj nesreći, koji nije bio zaposlen, niti je ostvarivao prihode bilo kakvim oblikom radnog angažovanja tokom života, niti su tužioci podneli ijedan dokaz da su dobijali od oca

izdržavanje do njegove pogibije. Zbog toga je prvostepeni sud u obrazloženju presude na strani 14 istakao da „nije mogao utvrditi, na nesumnjiv način, u koliko meri je sada pok. [...] učestvovao u izdržavanju svoje maloletne dece [...] kao i da li su napred navedena lica pretrpela štetu zbog izgubljenog izdržavanja [istakli autori] [...]” ali je ipak, pozivajući se na odredbe čl. 8, st. 1 Porodičnog zakona o obavezi roditelja da izdržavaju maloletnu decu, utvrdio da bi pokojni sigurno učestvovao u izdržavanju svoje dece i da bi „sasvim sigurno” izdvajao zatražene iznose od po 4.000,00 dinara na mesečnom nivou za svako dete (Presuda Osnovnog suda u Kruševcu, P 3237/15 od 30. 8. 2016. godine), iako se ne zna iz kojih prihoda.

Suprotno navedenom primeru, drugi slučaj je rešen u skladu sa izgrađenim teorijskim stavovima i dosadašnjom sudskom praksom. Tužilja je podnela zahtev za kapitaliziranu rentu zbog izgubljenog izdržavanja usled smrti supruga. Ona je na dan pogibije supruga imala 34 godine i 5 meseci, bila je bez ikakvih prihoda i nezaposlena, sposobna za privređivanje, a opredelila je svoj očekivani životni vek na 75 godina. Prvostepeni sud je odbio tužbeni zahtev zato što tužilja ne ispunjava posebne uslove po zakonu koji reguliše porodične odnose za zakonsko izdržavanje od supruga (tj. nije pružila dokaz da se nije mogla zaposliti), a drugostepeni sud je takvu odluku potvrdio. Vrhovni sud Republike Srbije je našao da su sudovi pogrešno primenili materijalno pravo jer su stali na stanovište da tužilja ne ispunjava zakonske uslove za izdržavanje (isti uslovi su predviđeni u čl. 151, st. 1 sadašnjeg Porodičnog zakona) i odbili su njen tužbeni zahtev, iako je ona dobijala faktički izdržavanje od supruga, te svakako spada u krug ovlašćenih lica iz čl. 194, st. 1 ZOO. Vrhovni sud stoga konstatuje: „Za nastanak prava na naknadu štete nije neophodna povreda subjektivnog prava, već je dovoljna i povreda legitimnog interesa, podrazumevajući pod tim interes koji je u skladu sa pravom i moralom. Izdržavanje koje nije posledica zakonske obaveze ne protivi se pravu i moralu“ (Rev 350/06 Vrhovni sud Srbije od 22. 6. 2006).

Osnov rente i kriterijumi za odmeravanje njene visine

Visina naknade štete ravna se prema onome što oštećeno lice gubi usled smrti poginulog. Kolika je visina izgubljenog izdržavanja je faktičko pitanje, o kome se sudi prema okolnostima svakog slučaja. Sud mora voditi računa o imovinskim prilikama davaoca izdržavanja, a u okviru toga može ceniti i potrebe izdržavanog lica. Dakle, neophodno je utvrditi koliku je zaradu ili drugi prihod davalac izdržavanja imao (te bi verovatno taj prihod ostvarivao da je ostao u životu) i koliko je mogao stvarno doprinositi izdržavanju izdržanih lica. Ustajljena sudska praksa jeste da se uzimaju u obzir svi prihodi koje je davalac izdržavanja mogao ostvarivati bilo redovnim zaposlenjem ili dodatnim legalnim radnim angažovanjem.

Sud mora uzeti u obzir i sva povećanja zarade do kojih bi u međuvremenu došlo, zbog porasta cena i zarada, povećanja produktivnosti rada na radnom mestu ili zbog napredovanja u službi. Pored redovne, uzima se u obzir i prekovremena

zarada, ukoliko je to manje-više stvaran oblik zarade. Kako pokazuju prethodno navedeni primeri, prihvata se čak da u zaradu koju je preminuli ostvarivao tokom života mogu biti uključene dodatne zarade od neprijavljenih radnih aktivnosti.

Ako je preminuli u vreme štetnog događaja bio zaposlen i od zarade izdržavao porodicu (nezaposlenog bračnog druga i decu), onda se visina naknade štete utvrđuje prema zaradi koju je poginuli imao u vreme smrti i prema redovnim mogućnostima povećanja zarade da je ostao u životu, uzimajući u obzir visinu penzije koju oštećeni ostvaruju (Odluka Vrhovnog suda Srbije, Gž 1279/75, Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 125). Pri utvrđivanju prihoda umrlog, treba uzeti u obzir samo ona davanja koja su imala trajan karakter i koja bi davalac izdržavanja mogao redovno davati, a ne i davanja koja nisu bila stalna, nego ih je davalac izdržavanja povremeno obezbeđivao, na primer kada je radio duže od punog radnog vremena. Uzima se u obzir zarada koju je davalac imao u vreme koje je neposredno prethodilo njegovoj smrti. Ako je on privremeno bio bez zarade ili sa malom zaradom, trebalo bi uzeti u obzir onu zaradu koju bi davalac izdržavanja po redovnom toku stvari ostvarivao da je ostao u životu.

Nema velikih teškoća da se utvrdi naknada štete zbog izgubljenog izdržavanja ako je davalac izdržavanja bio u radnom odnosu. Prvo treba utvrditi zaradu koji je poginuli ostvarivao u vreme smrti, zatim visinu porodične penzije koju su oštećeni ostvarili posle smrti davaoca izdržavanja. Na osnovu iznosa zarade poginulog određuje se deo koji je davao ili je mogao da daje za izdržavanje oštećenih i utvrđuje se da li postoji negativna razlika između onoga što je poginuli za života davao ili je mogao da daje i sadašnjih prihoda izdržavanih lica. Negativna razlika za oštećene predstavlja štetu (imovinski gubitak) koju treba nadoknaditi.

Visina rente zbog izgubljenog izdržavanja određuje se s obzirom na sve okolnosti slučaja, ali ne sme biti veća od one koju bi oštećeni dobijao od poginulog da je ostao živ (čl. 194, st. 2 ZOO). Pod izrazom „s obzirom na sve okolnosti slučaja” treba podrazumevati okolnosti u kojima živi izdržavano lice (da li koristi porodičnu penziju, ima li prihode od imovine i slično), u kakvim je imovinskim prilikama živeo davalac izdržavanja i kakve je mogućnosti imao da daje izdržavanje ili da pomaže izdržavano lice.

Prilikom odmeravanja naknade štete zbog gubitka izdržavanja i rente po osnovu čl. 194, st. 2 ZOO-a nema mesta primeni analogije sa određivanjem izdržavanja po porodičnom zakonodavstvu. Naknada štete zbog izgubljenog izdržavanja ima odštetni, a ne alimentacioni karakter, zbog čega se dosuđuje prema stvarnom obimu pretrpljene štete, bilo da je reč o zakonskom ili dobrovoljnom izdržavanju. Naknada za buduće izgubljeno izdržavanje u obliku novčane rente utvrđuje se u jednakim iznosima u visini izgubljenog izdržavanja u vreme donošenja sudske odluke. Odgovorno lice obavezno je da rentu plaća u mesečnim ratama koje odgovaraju visini novčanih iznosa utvrđenoj pravosnažnom presudom ili sudskim poravnanjem. Odredbe Porodičnog zakona kojima se predviđa da se obaveza izdržavanja može odrediti u naturalnom obliku ili procentualno od zarade davaoca ne mogu se primeniti, niti je bitno, iz aspekta parnice radi naknade

štete, u slučaju smrti jednog roditelja (davaoca izdržavanja) u kojoj meri bi drugi roditelj bio u obavezi da izdržava dete.

Ako potencijalni davalac izdržavanja nije izdržavanje plaćao, iako je imao zakonsku obavezu, ili je plaćao manje od onoga na šta je bio obavezan, renta se izjednačava sa iznosom izdržavanja koje je bilo utvrđeno kao pravna obaveza poginulog (Babić, 2003, p. 6). Visina rente zbog gubitka redovnog pomaganja određuje se u visini stvarne pomoći koju je poginuli davao, pri čemu se može, na osnovu uočenih tendencija povećanja ili smanjenja, sud opredeliti za iznos rente prema najvećem, najnižem ili prosečnom novčanom ekvivalentu pomoći (Babić, 2003, p. 6). U situaciji kada je izdržavano lice (podnosilac zahteva za naknadu štete) primalo izdržavanje od preminulog na osnovu sudske odluke, pri čemu u vreme odlučivanja o zahtevu za naknadu štete taj iznos izdržavanja više nije bio odgovarajući za izdržavano lice, Babić (2003, p. 6) smatra da je sud ovlašćen da na raspravi utvrdi iznos rente koji bi bio odgovarajući visini izdržavanja. Navedeni stav je pogrešan, zato što visina naknade štete zbog gubitka izdržavanja može da se ravna isključivo prema visini pretrpljene štete, a ne prema potrebama poverioca i mogućnostima dužnika izdržavanja, kako to predviđa čl. 160, st. 1 Porodičnog zakona. U ovom primeru, šteta zbog izgubljenog izdržavanja određuje se prema visini izdržavanja koje je izdržavano lice primalo od davaoca izdržavanja tokom njegovog života na osnovu sudske odluke. Pod pretpostavkom da ono mimo toga faktički nije dobijalo izdržavanje od davaoca izdržavanja, iznos izdržavanja koji je određen sudskom odlukom jeste ono što izdržavano lice gubi njegovom smrću i na šta ima pravo na osnovu čl. 194 ZOO-a. Ujedno je to i polazni osnov za određivanje iznosa mesečne rente. Kako se renta određuje pod klauzulom *rebus sic stantibus*, izdržavano lice može pokrenuti novu parnicu radi povećanja rente ako raspolaže dokazima da bi se po redovnom toku stvari primanja preminulog povećala da je ostao u životu, tako da bi izdržavani članovi porodice dobijali veće izdržavanje (time i adekvatnije njihovim potrebama). Dodatni argument za navedeni stav pronalazimo i u ranijoj sudskoj praksi u kojoj je prihvaćeno da se šteta zbog izgubljenog izdržavanja dosuđuje u visini u kojoj je davalac izdržavanja bio (ili bi bio) obavezan da daje izdržavanje, a razlika koja se određuje ako je izdržavanje davano iz druge imovine davaoca, dosuđuje se bez obzira na eventualno veće potrebe izdržavanih lica (Blagojević & Krulj, 1983, p. 734).

Baš zato što se pravo na naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja može priznati svakom licu koje je davalac izdržavao u skladu sa zakonskom obavezom ili faktički (dobrovoljno), tuženi je dužan poveriocu nadoknaditi ono što je stvarno izgubio, odnosno što bi gubio u budućnosti, a ne ono što bi imao dobiti da je u pitanju zakonsko izdržavanje. Razlog je odštetni karakter rente kojom se nastoji imovina oštećenog dovesti u stanje u kome bi bila da je izostao štetni akt štetnika. Stoga će i visina naknade zavisiti od realne štete, tj. od onoga što je poginuli *in concreto* davao izdržavanim licima, s tim što se iznos izgubljenog izdržavanja izračunava na osnovu prethodno utvrđene zarade koju je ostvarivao

davalac izdržavanja i u koju se uključuju i svi dozvoljeni prihodi ostvareni radom, pored plate (Matijević, 2008, p. 214). Prema tome, prilikom određivanja visine rente sud će samo delimično voditi računa o odredbama Porodičnog zakona koje dovode u vezu visinu izdržavanja sa potrebama izdržavanog lica, zato što je njihova procena ograničena iznosom koji bi oštećeni stvarno dobijao od davaoca izdržavanja da je ostao u životu.

Komentarisani slučaj u kome su Osnovni sud u Kruševcu i Apelacioni sud u Kragujevcu dosudili naknadu štete i rentu zbog gubitka izdržavanja maloletnoj deci poginulog bez dokaza da je na bilo koji dozvoljeni način radom privređivao neobičan je i po tome što je drugostepeni sud, ukidajući prvostepenu odluku zbog pogrešne primene materijalnog prava, stao na stanovište da „[s]toji činjenica da pok. [...] nije bio u radnom odnosu ali to ne znači da [...] ne bi ostvarivao određenu zaradu sa kojom bi izdržavao porodicu” (str. 7 obrazloženja presude Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž-9992/17 od 11.9. 2017. godine). Sud nije uopšte komentarisao podatak iz prvostepene presude da se nije moglo utvrditi kolike bi prihode pokojni ostvarivao zato što nije bio zaposlen, niti je obavljao samostalnu delatnost niti je bio radno angažovan po nekom drugom osnovu, a tužioci u tom smislu nisu predložili dokaze, što bi moralo voditi odbijanju tužbenog zahteva. Apelacioni sud u Kragujevcu je jednostavno prihvatio nalaz veštaka finansijske struke izvođeci hipotezu o minimalnoj zaradi koju bi ostvarivao pokojni u zanimanju za koje je sticao kvalifikacije da je bio u radnom odnosu (iako je utvrđeno da nije bio!) i od tako obračunate dospеле štete u vidu gubitka zarade opredelio je po četvrtinu za suprugu i svako od dvoje dece. Visinu rente Apelacioni sud u Kragujevcu je na ovaj način obrazložio: „Međutim, kako nema dokaza da je pok. [...] imao neke dodatne prihode od nekih zarada, to je sud visinu njegove zarade opredelio preko minimalne zarade i našao da bi minimalni doprinos sada pok. u pogledu izdržavanja mal. dece bio po 3.856,20 dinara mesečno” te je u tom iznosu opredelio rentu (iz obrazloženja navedene presude na str. 7 izvornika). Sve navedeno u ovom slučaju kao da predstavlja suprotnost onome što se očekuje da bude primenjeno u praksi, a to je da se dospela šteta u vidu izgubljenog izdržavanja utvrdi tačno i precizno, na dovoljnom činjeničnom osnovu, kako bi se na tom polazištu mogla zasnivati odluka o renti.

Kriterijumi za visinu izdržavanja iz Porodičnog zakona primenjeni su prilikom utvrđivanja rente zbog gubitka izdržavanja i u presudi Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 4966/12 od 15. 4. 2013. godine. U presudi se sud najpre poziva na čl. 194, st. 2 ZOO kao pravni osnov za određivanje mesečne rente deci poginulog lica, a potom u obrazloženju sud navodi: „Prilikom dosuđivanja naknade za izgubljeno izdržavanje i naknade u vidu mesečne rente, drugostepeni sud je imao u vidu i odredbu Porodičnog zakona, da maloletno dete ima pravo na izdržavanje od roditelja (čl. 150. st. 1.) da se izdržavanje određuje prema potrebama poverioca i mogućnostima dužnika izdržavanja, pri čemu se vodi računa o minimalnoj sumi izdržavanja, da minimalna suma izdržavanja predstavlja sumu koju kao naknadu za hranjenike, odnosno za lica na porodičnom smeštaju periodično

utvrđuje ministarstvo nadležno za porodičnu zaštitu, u skladu sa zakonom (čl. 160).” Sud dalje ustanovljava koliki je iznos minimalne sume za 2011. godinu, konstatuje da su maloletni tužioci posle smrti oca (davaoca izdržavanja) ostvarili porodičnu penziju i priznaje im pravo na rentu u odgovarajućem iznosu, „što je manje od minimalne sume izdržavanja, pa je do minimalne sume izdržavanja u obavezi tužilja kao majka da doprinosi njihovom izdržavanju” (iz obrazloženja presude Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 4966/12 od 15. 4. 2013. godine). Presudom u parnici radi naknade štete može se ustanoviti samo obaveza tuženog da nadoknadi štetu zbog izgubljenog izdržavanja maloletnim tužiocima, ali ne i obaveza tužilje da doprinosi izdržavanju svoje dece, jer se ta obaveza ne zasniva *ex delicto*, a da li će ili neće biti konstatovana u ovoj sudskoj odluci potpuno je irelevantno sa stanovišta ostvarivanja prava maloletnih tužilaca na rentu.

U drugim slučajevima sudovi su pomno vodili računa o razlici između naknade štete zbog gubitka izdržavanja i prava na zakonsko izdržavanje. Tako je sud utvrdio pravo tužilje (supruga poginulog pripadnika JNA), koja je bila izdržavana i nezaposlena u momentu njegove smrti, kao i maloletne ćerke na naknadu štete i na mesečnu rentu zbog gubitka izdržavanja. Apelacioni sud je u drugostepenoj presudi istakao da je prvostepeni sud pravilno primenio materijalno pravo saglasno odredbama čl. 189 i 194 ZOO-a i obrazložio da „na primenu prava ne mogu uticati okolnosti o radnoj sposobnosti prvotuzilje i njene mogućnosti da radom obezbedi novčana sredstva za sopstveno izdržavanje s obzirom [na to] da predmet tužbenog zahteva nije supružansko izdržavanje” (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 3613/10 od 15. 6. 2011. godine).

Drugi primer odnosi se na slučaj kada su zahtev za naknadu štete na osnovu čl. 194 ZOO-a podneli žena oštećenog, koji je ubijen na radnom mestu, dve njegove maloletne kćeri, majka i brat. Presuda prvostepenog suda potvrđena je presudom Apelacionog suda u delu u kojem su zahtevi žene, majke i brata odbijeni, a ukinuta je u delu u kojem je delimično dosuđena naknada na ime izgubljenog izdržavanja i pravo na rentu kćerima poginulog i u pogledu dosuđenih troškova postupka. Kako je supruga bila u radnom odnosu u vreme zaključenja braka i u vreme štetnog događaja, nije bila u položaju da joj je bilo neophodno izdržavanje od supruga, a nije ni dokazala da ju je pokojni suprug redovno pomagao. Ona je i tri godine nakon štetnog događaja ostvarivala zaradu, a potom je jedno vreme primala naknadu za nezaposlenost pre nego što je ostvarila pravo na porodičnu penziju. Prvostepeni sud je našao da tužbeni zahtev majke poginulog nije osnovan, a to je potvrdio i Apelacioni sud, zato što ona ostvaruje porodičnu penziju, živi u zajedničkom domaćinstvu sa ostalim tužiocima, nema uvećane troškove izdržavanja zbog neke bolesti, pokojni sin nije imao obavezu da je izdržava niti je za tim bilo potrebe (što bi bilo da je bila nesposobna za rad, a nema sredstva za izdržavanje); pri tome nije dokazala da je pretrpela gubitak u vidu izostale redovne pomoći i visinu tog gubitka. I brat poginulog, koji ostvaruje prihod od poljoprivrede i stočarstva sa nasleđenog gazdinstva, nije dokazao da ga je poginuli redovno pomagao. Apelacioni sud je zato konstatovao: „Neosnovani su

navodi žalbe tužilaca da je prvostepeni sud pogrešno primenio odredbe Porodičnog zakona i na osnovu ovih odredbi odbio zahtev tužilaca, a čime je ograničio dejstvo odredbe člana 194 ZOO, iako odredba člana 194 ZOO, za razliku od odredbi Porodičnog zakona, predviđa da pravo na naknadu imaju i ona lica koja je poginuli faktički izdržavao i materijalno pomagao, na šta nije bio po zakonu obavezan, a da su svi tužioci dokazali da im je pokojni bliski srodnik, redovno davao izdržavanje i redovno ih pomagao, s obzirom na to da je pokojni [...] živeo skromno gotovo ništa ne trošeći na sebe, vodeći brigu o svojoj deci, doprinoseći potrebama svoje supruge i pomažući svojoj majci i bratu.

Naime, prema odredbi člana 231. stav 1 ZPP, ako sud na osnovu izvedenih dokaza (član 8.) ne može sa sigurnošću da utvrdi neku činjenicu, o postojanju činjenice zaključuje primenom pravila o teretu dokazivanja, a stavom 2. istog člana propisano je da strana koja tvrdi da ima neko pravo, snosi teret dokazivanja činjenice koja je bitna za nastanak ili ostvarivanje prava, ako zakonom nije drukčije određeno. U tom kontekstu, tužioci [...] na okolnosti da ih je pok. [...] pomagao, do zaključenja glavne rasprave nisu pružili relevantne dokaze, zbog čega je prvostepeni sud pravilno primenio pravilo o teretu dokazivanja i odbio njihov tužbeni zahtev za naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja i pomoći, kao neosnovan” (iz obrazloženja presude Apelacionog suda u Beogradu, GŽ 5959/14 od 20. 5. 2015. u delu u kome potvrđuje presudu Prvog osnovnog suda u Beogradu, P 13861/10 od 17. 6. 2014. g., p. 9). Kćerke preminulog ostvarile su pravo na porodičnu penziju i na stipendije po posebnom zaključku Vlade Republike Srbije, počev od dana pogibije njihovog oca do kraja redovnog školovanja (dokle bi i otac bio u obavezi da ih izdržava), bez obaveze vraćanja stipendija. Stoga je prvostepeni sud smatrao da se iznosi stipendija koje predstavljaju vrstu materijalnog obezbeđenja, jednako kao i porodična penzija, moraju uračunati u iznos koji tužiljama pripada na ime redovnog izdržavanja, što je Apelacioni sud smatrao pravilnim.⁹ Sud je osporio kao nezakonit i nepravilan deo prvostepene presude u kome je dosuđen kćerima poginulog iznos rente na ime izdržavanja u visini od 85% od očekivane plate pokojnog oca i našao da su nejasni razlozi zbog čega je prvostepeni sud prihvatio tu varijantu nalaza veštaka „imajući u vidu sve okolnosti slučaja, odnosno faktičke potrebe oštećenih primalaca izdržavanja, kao i materijalne prilike poginulog davaoca izdržavanja, kome je plata bila jedini izvor prihoda i koja bi služila ne samo zadovoljenju potreba izdržavanih lica, već i njega samog. Stoga je potrebno da [prvostepeni sud, prim. autora] objasni zbog čega smatra da bi ostatak od 15% od njegove plate bio dovoljan za zadovoljenje njegovih osnovnih životnih potreba, odnosno zbog čega nalazi da bi potrebe njegovih kćerki, ovde tužilja, bile u visini pretežnog dela njegove plate” (iz obrazloženja navedene presude Apelacionog suda u Beogradu, GŽ 5959/14).

⁹ Stipendije i učenički krediti, kao sredstva podsticaja i oblici finansijske pomoći učenicima i studentima, obično se ne uračunavaju u naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja, što će biti razmotreno u narednim izlaganjima.

Kako je pomenuto, renta zbog gubitka izdržavanja priznaje se deci u slučaju kada je deliktom radnjom štetnika prouzrokovana smrt majke domaćice koja se o deci starala. Takođe, prema ranijoj praksi (Blagojević & Krulj, 1983), izdaci za čuvanje dece uz naknadu trećoj osobi nastali zbog smrti supruga koji je decu čuvao dok se oštećena nalazila na radu predstavljaju štetu koju je odgovoran da nadoknadi štetnik odgovoran za smrt oca.

SMANJENJE NAKNADE ŠTETE ZBOG DOPRINOSA OŠTEĆENOG NASTANKU ILI POVEĆANJU ŠTETE

Doprinos oštećenog nastanku štete utiče na obim i visinu štete u onom delu za koji treba da odgovara štetnik, zato oštećeni koji je doprineo da šteta nastane ili da bude veća nego što bi inače bila ima pravo samo na srazmerno smanjenu naknadu (čl. 192, st. 1 ZOO). S druge strane, prema čl. 177 ZOO-a, imalac opasne stvari se delimično ili potpuno oslobađa od odgovornosti ako je oštećeni delimično doprineo ili isključivo uzrokovao nastanak štete. To će uvek biti slučaj kada se nastanak štete ili njeno povećanje može dovesti u uzročnu vezu sa postupkom oštećenog kojim doprinosi sopstvenoj šteti ili sa njegovim odnosom prema već nastaloj šteti (dopustio je da nastane veća šteta, a mogao je to da spreči). Pod takvim okolnostima oštećeni treba da dobije naknadu koja odgovara adekvatnoj posledici postupanja štetnika (Loza, 1981, p. 231).

U sklopu dokazivanja krivice štetnika ili odgovornosti odgovornog lica za nastanak štete moguće je da se postavi pitanje doprinosa tužioca u vlastitoj šteti, naročito u slučajevima saobraćajnih nezgoda i povreda na radu. Oštećeno lice snosi odgovornost u meri u kojoj je doprinelo njenom nastanku (tzv. podeljena odgovornost). Pravila o podeljenoj odgovornosti ne odnose se na oštećene putnike u motornom vozilu koje je učestvovalo u saobraćajnoj nezgodi (tzv. treća lica u saobraćaju).

Procena doprinosa oštećenog nastanku vlastite štete ili njenom povećanju značajna je upravo u parnicama radi naknade štete zbog telesne povrede zato što nedostatak dokaza o uzročnoj povezanosti radnje deliktno odgovornog štetnika i postupaka oštećenog dovodi u pitanje tačnost prognoze kako bi se po redovnom toku stvari razvijala imovinska situacija oštećenog da do štetnog događaja nije došlo, a takva prognoza mora da prethodi određivanju rente zbog izgubljene zarade. Pitanje doprinosa oštećenog vlastitoj šteti rešava se na planu uzročnosti, utvrđivanjem uzročne veze između njegove radnje ili propuštanja i dela štete koja nastaje kao posledica njegovog delovanja i radnje štetnika. Da li je delovanje oštećenog bilo adekvatno da šteta nastane ili da se uveća procenjuje se shodno teoriji adekvatne uzročnosti. Oštećenom će se uračunati u odgovornost samo ono (pravno dopušteno, ali neprihvatljivo) ponašanje koje odstupa od uobičajenog pažljivog postupka, procenjeno prema objektivnom kriterijumu dužne pažnje prosečnog čoveka koji je dužan da brine o svojim pravima i interesima

(neoprezno kretanje po neosvetljenom prostoru, strmim stepenicama, zaleđenoj podlozi, klečanje ili ležanje na putu kojim se odvija saobraćaj ili ispred zaustavljenog vozila, pokušaji da se uđe ili izađe iz motornog vozila koje je u pokretu, odbijanje medicinske pomoći posle pretrpljenih telesnih povreda u štetnom događaju ili naknadnog lečenja ili rehabilitacije kojima bi se popravilo zdravstveno stanje i slično). Jedan neobičan primer iz prakse jeste kada je oštećeni pretrpeo tešku telesnu povredu pošto mu je u ruci eksplodirao dinamit, koji mu je dodao maloletni drug (štetnik), a koji je oštećeni sam zapalio, tako da je odgovornost oštećenog za štetu utvrđena na 70% u odnosu na krivicu štetnika (30%) (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev 880/05 od 10. 11. 2005).

Dileme o postojanju uzročne veze češće se javljaju u slučaju kada bi se, uprkos delovanju oštećenog, ostvario štetni događaj, ali je on svojim postupcima uticao na povećanje štete. Reč je, najčešće, o propuštanju štetnika da utiče na smanjenje visine štete ili na sprečavanje proširenja njenog obima. Međutim, kako pravilno zapaža Vragović (2019, p. 888), teško je odrediti granicu neprihvatljivog ponašanja oštećenog u slučaju kada on odbija da se podvrgne medicinskim zahvatima pri lečenju ili rehabilitaciji, iako bi tako moglo biti popravljeno njegovo zdravstveno stanje i radna sposobnost. Rešenje nudi ranije zauzet stav sa savetovanja najviših sudova u SFRJ, po kome se: „neće [...] smatrati da je oštećeni svojim ponašanjem doprineo povećanju štete, odnosno da je sprečio njeno umanjenje, samo zbog toga što je odbio da se podvrgne određenim medicinskim zahvatima, ukoliko se ne radi o lečenju kojem bi se svaki čovek po redovnom toku stvari podvrgao bez rizika od štetnih posledica samog lečenja” (Zaključak sa savetovanja građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16. 10. 1986. godine, *Bilten Vrhovnog suda Srbije*, 4/2008, p. 40). Samo posledice propuštanja mera koje bi prosečno razuman čovek preduzeo kako bi sprečio ili smanjio veću štetu redovno bi trebalo da vode smanjenju obima odgovornosti štetnika i manjoj naknadi štete (Vragović, 2019, p. 888). Stanković (1975, p. 129) smatra da se smanjenje rente može tražiti ako se povređenom ne poboljša zdravstveno stanje, jer je neopravdano odbio da se leči.

Oštećeni koji raspolaže preostalom radnom sposobnosti ima obavezu da smanji štetu prihvatanjem (ili makar pokušajem) zapošljavanja. Okolnost da se ne može zaposliti na drugim poslovima, za koje ima preostalu radnu sposobnost, nije u uzročnoj vezi sa štetnim događajem, pa, prema tome, ne daje pravo oštećenom na naknadu štete zbog izgubljene zarade. U ovom slučaju sud bi drugačije mogao da odluči ako se dokaže da se zdravstveno stanje tužioca u međuvremenu pogoršalo tako da više nije sposoban za poslove koje je ranije mogao da obavlja sa preostalom radnom sposobnosti. Iz istog razloga razliku između penzije i zarade koju bi ostvarivao na radnom mestu ne može da traži oštećeni koji je otišao u penziju odbivši ponudenu mogućnost rada na odgovarajućem radnom mestu prema preostaloj radnoj sposobnosti (Matijević, 2008, p. 220). I u dosadašnjoj sudskoj praksi bio je zauzet stav da oštećeni ne može imati pravo na deo gubitka

zarade koji je izgubio zbog toga što posle uspešne rehabilitacije nije prihvatio posao koji odgovara njegovim sposobnostima (Stanković, 1975, p. 164). Od tužioca se očekuje da smanji štetu koja mu nastaje tako što će, prema mogućnostima, prihvatiti rad na drugim poslovima koji odgovaraju stepenu njegove smanjene radne sposobnosti (na čemu se naročito insistiralo u našem starom pravu). Danas se mora dokazati ta činjenica prijavljivanjem za odgovarajuće poslove u evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje. Merodavan dokaz je makar neuspela prijava, čak i za poslove koji ne odgovaraju njegovoj stručnoj spremi, čime dokazuje da je bio sprečen da radi.

Kada nije moguće utvrditi koji deo štete potiče od oštećenikove radnje, sud će dosuditi naknadu vodeći računa o okolnostima slučaja (čl. 192, st. 2 ZOO). Sudu je dopušteno da ceni sve okolnosti slučaja (Loza, 1981, p. 235; Vizner, 1978, p. 870). Kako je postulat pravne logike da oštećeni nema pravo na onaj deo štete za koji je sam odgovoran, srazmerni iznos doprinosa oštećenog odbija se od ukupno utvrđene štete po svim osnovima, pa se tek onda stvarno pripadajuća šteta namiruje iznosom dosuđene rente i ostalim vidovima finansijskih davanja po drugom osnovu (porodičnom penzijom, dečijim dodatkom i dr.).

U slučaju kada je postojao doprinos preminulog davaoca izdržavanja nastanku štetnog događaja u određenoj razmeri, tada se takav doprinos odražava na pravo izdržavanog lica na naknadu štete utoliko što umanjuje odgovornost štetnika i time utiče na smanjenje naknade štete. Nije isključeno da se sniženje naknade vezuje i za doprinos posrednog oštećenog (izdržavanog lica), ako nije preduzeo mere kojima bi umanjio štetu, na primer nije ostvario pravo na porodičnu penziju ili naknadu po osnovu socijalnog osiguranja na osnovu činjenice smrti davaoca izdržavanja, nije se zaposlio, a imao je priliku i slično.

KAPITALIZACIJA RENTE

Pojam i pretpostavke. Kapitalizacija rente je pretvaranje rente u jedinstvenu novčanu svotu naknade buduće štete koja se odmah isplaćuje (kapitalizovana renta). Određivanje kapitalizovane svote predstavlja izuzetak od redovnog pravila iz čl. 188, st. 1 ZOO-a da se naknada štete u slučaju smrti, telesne povrede ili oštećenja zdravlja određuje u obliku rente koja se isplaćuje mesečno unapred. Kapitalizaciju je moguće odrediti na zahtev oštećenog (čl. 188, st. 4 ZOO) ili na sporazumni zahtev stranaka, ako je na primer zaključeno vansudsko poravnanje, koji vezuje sud. Nije moguće da sud dosudi kapitalizovanu rentu samoinicijativno ili na predlog dužnika. Osim pomenutog procesnog uslova, neophodno je da je ispunjena jedna od dodatnih zakonskih pretpostavki: da odgovorno lice nije dalo osiguranje koje je sud na oštećenikov predlog odredio (čl. 188, st. 4 ZOO) ili da postoje drugi ozbiljni uzroci da se umesto periodičnih isplata odredi isplata u jednom iznosu (čl. 188, st. 5 ZOO).

Pretpostavka iz čl. 188, st. 4 ZOO-a ukazuje na to da bi isplatom kapitalizovanog iznosa rente imovinski interesi oštećenog u konkretnom slučaju bili bolje zaštićeni zato što postoje okolnosti koje ukazuju na to da odgovorno lice neće biti u stanju ubuduće da plaća rentu (na primer zbog pogoršanja imovinskog stanja), pogotovu što na to ukazuje činjenica da nije dalo osiguranje koje je sud naložio na predlog oštećenog.

Opravdanost zahteva da se dosudi kapitalizovana renta „iz ozbiljnih uzroka” u smislu čl. 188, st. 5 ZOO-a ceni sud, prema okolnostima slučaja. „Ozbiljni uzroci” su posebno značajni razlozi, koji proizilaze iz objektivnih okolnosti slučaja ili se odnose na ličnost oštećenog, zbog kojih se novčana renta čini nepodesnim ili neizvesnim oblikom naknade štete. Dok će u postupku vansudskog poravnanja sa osiguranjem uvek biti moguće da oštećeni prihvati ponudu kapitalizovanog iznosa, dotle neodređeni pravni koncept „ozbiljnog uzroka” koji se proverava u toku parnice treba da obezbedi izuzetnu primenu odredbe o isplati kapitalizovanog iznosa u praksi.

Prema stanovištu sudske prakse, ozbiljni razlozi za kapitalizaciju rente mogli bi biti: naročite ekonomske potrebe oštećenog ili nesigurnost dužnika u pogledu kasnijeg plaćanja, ako je dužnik strani državljanin koji u našoj zemlji nema prebivalište, odnosno boravište (Stanković, 1975, p. 255; Perović & Stojanović, 1983, p. 556), okolnosti koje ukazuju na to da će dužnik dospeti u stečaj ili da će biti otežano izvršenje potraživanja. Svakako, opravdani mogu biti isključivo oni razlozi koji su vezani za bolje ili efikasnije zadovoljavanje potreba oštećenog, na primer: da bi započeo preduzetničku ili neku drugu samostalnu delatnost, finansirao lečenje od retke bolesti u inostranstvu, obezbedio sigurnost smeštaja kupovinom stana i slično.¹⁰ Potrebno je da okolnosti ne ukazuju na to da će kapitalizovani iznos biti nepromišljeno potrošen. Tako je u presudi Okružnog suda u Nišu, Gž 2948/07 od 21. 8. 2007. godine, kojom je potvrđena presuda Opštinskog suda u Nišu, P. 3070/07 od 4. 5. 2007. godine, navedeno da je tužilac penzionisan usled nesposobnosti za rad od 100%, što je posledica vršenja profesionalne vojne službe, da je u momentu obolevanja imao 22 godine (a u vreme veštačenja 29), da ne može biti više radno angažovan, a ima porodicu, pri čemu priroda bolesti zahteva stalno korišćenje terapije i lekova, tako da dosuđivanjem mesečne rente ne bi bili obezbeđeni ni minimalni egzistencijalni uslovi života tužioca i njegove porodice. Sud je zaključio „da će dosuđivanjem kapitalizirane rente tužilac znatno poboljšati uslove života u budućnosti, posebno zbog rešavanja stambenog pitanja” (iz obrazloženja navedene presude, *Bilten Okružnog suda u Nišu*, br. 28/2008).

¹⁰ Ponekad se dosuđivanje kapitalizovane rente obrazlaže samo detaljnim opisom telesnih oštećenja i drugih okolnosti na strani oštećenog, na primer: da je oštećena u vreme štetnog događaja imala 19 godina, da je pretrpela amputaciju noge, da su joj potrebe trajno povećane, a mogućnosti daljeg razvijanja i napredovanja smanjene, kao i da je penzionisana zbog nesposobnosti za rad tako da je sud odlučio da dosudi kapitalizirani iznos rente „s obzirom da sa mesečnim iznosima rente ne bi bili u potpunosti zaštićeni interesi tužilje, te posebno imajući u vidu i dužinu čekanja tužilje na naknadu štete po ovom osnovu” (iz Presude Apelacionog suda u Beogradu, Gž 6115/2010 od 3. 2. 2011. godine, kojom je potvrđena Presuda Opštinskog suda u Kučevu, P 228/07 od 1. 9. 2009).

Sud nije vezan zahtevom oštećenog, nego će, prema okolnostima slučaja, proceniti ispunjenost zakonskih pretpostavki. Ne bi se moglo smatrati da su one ispunjene ako tužilac nije prethodno zahtevao obezbeđenje potraživanja na osnovu čl. 188, st. 4 ZOO-a, a na taj razlog se poziva tražeći da se dosudi kapitalizovana renta. Ili, na primer, tužilac je zahtevao kapitalizaciju rente zbog promene prebivališta, odnosno planiranog porodičnog preseljenja u inostranstvo, tvrdeći da bi zbog toga nastupile komplikacije u prijemu novčanog iznosa mesečne rente u Srbiji. Opravdane razloge dokazivao je kupljenom avionskom kartom do Novog Zelanda, ali je sud na osnovu foto-kopije karte ustanovio da se tužilac vraća u Republiku Srbiju povratnim letom, te zato smatra da nije ispunjen zakonski osnov o ozbiljnim uzrocima za kapitalizaciju rente (iz izvornika presude Osnovnog suda u Novom Sadu, II-5194/2011 od 2. 7. 2014. godine, p. 14). Moguće je da se tuženi zahtevu oštećenog protivi, osporavajući razloge iz zahteva oštećenog, naročito kada mali iznos rente, godine i zdravstveno stanje oštećenog ukazuju na to da nije sporno da bi mogao redovno plaćati rentu u predstojećem periodu.

Sud određuje kapitalizovanu rentu na zahtev oštećenog i to može učiniti prilikom donošenja sudske odluke, ali je moguće da to učini i kasnije, nakon donošenja presude kojom usvaja zahtev za naknadu u obliku rente, s tim što će tada kapitalizovanom svotom biti obuhvaćeni samo nedospeli obroci rente od momenta donošenja nove presude kojom dosuđuje kapitalizovanu rentu za ubuduće. Okolnosti iz čl. 188, st. 4 i 5 ZOO-a sud mora utvrditi pre nego što ustanovi da tužilac ima pravo na kapitalizovani iznos, inače bi takav njegov zaključak mogao biti preuranjen, bez obzira na to što je prethodno pravilno zaključio da tužilac ima pravo na naknadu buduće izgubljene zarade zbog nesposobnosti za obavljanje rada koji mu je donosio dopunski prihod (Odluka Vrhovnog suda Srbije, Rev 2 1017/02 od 10. 9. 2002. godine).

Elementi za utvrđivanje kapitalizovane rente. Kapitalizacija rente, kao i svakog drugog periodičnog novčanog iznosa (štednje, rate kredita itd.), predstavlja izračunavanje jedne ukupne novčane svote na osnovu vrednosti periodičnog novčanog iznosa i očekivanog vremenskog trajanja obaveze isplate. Prema čl. 188, st. 4 ZOO-a, elementi za utvrđivanje iznosa kapitalizovane rente su: visina rente, tj. njenog mesečnog obroka, trajanje obaveze isplate rente i iznos kamata (međukamate). Iznos kapitalizovane rente dobija se množenjem mesečnog obroka novčane rente sa brojem meseci verovatnog trajanja života oštećenog (ako je renta doživotna) ili sa brojem meseci tokom perioda na koji je renta određena uz primenu interesnog računa, tj. uz odbitak ukupnog iznosa odgovarajućih kamata.¹¹ Visina pojedinačnog mesečnog novčanog obroka rente utvrđena je sudskom odlukom o zahtevu za naknadu štete. Ona odgovara visini koja je utvrđena u

¹¹ U prednacrtu ZOO-a bilo je predlagano da se u čl. 188, st. 4 doda: „a koja ne može biti veća od ukupnog iznosa rente za 15 godina“ (Vizner, 1978, p. 839). Postoje primeri sličnih ograničenja u inostranom pravu (vid. izlaganja o pravu Rusije, p. 64). U ZOO-u nije predviđeno takvo ograničenje, verovatno zato što je zakonodavac pretpostavio da može doći do opadanja vrednosti novca, te u zakonu stoji samo fraza „uz odbitak odgovarajućih kamata“.

vreme donošenja te odluke. U skladu sa zakonom, obaveza isplate rente može trajati doživotno ili tokom određenog vremena do momenta za koji zakon vezuje gašenje obaveze, na primer punoletstvom izdržavanog deteta ili navršanjem 26. godine kada se po zakonu pretpostavlja da se završava redovno školovanje izdržavanog lica.

U slučaju kapitalizacije doživotne rente, neophodno je utvrditi verovatno trajanje života oštećenog, zavisno od njegove životne dobi, pola, zdravstvenog stanja, prilika u kojima živi, rezultata statističkih podataka o prosečnom životnom veku stanovništva. Prilikom pretvaranja doživotne rente u jedinstvenu svotu primenjuje se aktuarski proračun (baziran na teoriji verovatnoće) na osnovu podataka o prosečnom trajanju ljudskog života. Kako sud ne raspolaže stručnim znanjima iz oblasti aktuarske matematike, mora poveriti zadatak veštaku ekonomske ili matematičke struke da izračuna kapitalizovani iznos (u tom smislu vid. Odluku Vrhovnog suda Srbije, Rev2 1017/02 od 10. 9. 2002).

Međukamate (diskontne) kamate kao sporedne obligacije kod novčane obaveze u obliku rente odbijaju se prilikom kapitalizacije rente zato što štetnik ili odgovorno lice odjednom unapred isplaćuje novčane iznose koje je obavezno da sukcesivno plaća u budućnosti, tako da se ne može koristiti tim novcem, dok oštećeni dobija priliku da pre dospelosti obaveze koristi iznos odjednom plaćene kapitalizirane rente. Kada bi se oštećenom, koji je pogodovan time što će unapred koristiti kapitaliziran iznos rente, priznale i međukamate, dobio bi više nego što iznosi sama šteta i time bi se neosnovano obogatio na štetu odgovornog lica (Stanišić, 2019, p. 179).¹²

Dodatno pravilo o kriterijumima za obračun kapitalizovanih iznosa i visini kamatne stope sadržano je u Odluci o bližim kriterijumima i načinu obračunavanja rezervisanih šteta koju je doneo guverner Narodne banke Srbije od 18. septembra 2007. godine: „6. Rezervisane nastale prijavljene a nerešene štete u osiguranju od odgovornosti koje se isplaćuju u obliku rente – obračunavaju se u kapitalizovanim iznosima (sadašnja vrednost budućih rentnih isplata). Obračun iz stava 1. ove tačke vrši se na osnovu demografskih tablica koje je objavio nadležni državni organ, vrednosti budućih rentnih isplata i uz godišnju diskontnu stopu koja nije veća od 5%.” Ovo pravilo se uobičajeno tumači tako da se određuje diskontna stopa 5% iako je moguće da ona bude i manja (što bi više odgovaralo oštećenima).¹³ Komparativna ispitivanja različitih metoda aktuarskog

¹² Stoga se uobičajeno iznos kapitalizovane rente opredeljuje prema rezultatima ekonomsko-finansijskog veštačenja uz pripadajuću kamatu, kao na primer u slučaju gde je oštećenoj određena renta na osnovu razlike zarade koju bi ostvarivala i penzije koju sada prima za ubuduće za 23 godine (do navršenih 65 godina oštećene) uz kamatu od 5% (Presuda Prvog osnovnog suda u Beogradu, 70 P7150/11 od 18. 3. 2013. godine).

¹³ Naši stručnjaci stopu od 5% smatraju nerealom (Petrović & Smiljanić, 2020, p. 165), a nemački je nazivaju „bezobraznom nepravdom” za oštećene zato što kapital i renta nisu iste kategorije – naknada štete u obliku rente zbog oštećenja zdravlja ili smrti lica ima drugačiju svrhu i ekonomski rezultat u odnosu na uloženi kapital, a osiguravač ne udeljuje milostinju *ex gratia*, nego ima zakonsku obavezu da umesto svog osiguranika plati naknadu štete.

obračuna rezervisanih šteta u neživotnom osiguranju ukazuju na nedovoljan broj stručnjaka kod nas, nedostatke postojeće regulative, potrebu donošenja detaljnijeg pravilnika i prihvatanje primerenijeg i boljeg modela obračuna tehničkih rezervi (Đurić & Maračić, 2017, p. 223).

Isplatom kapitalizovane rente na osnovu vansudskog poravnjanja ili sudske odluke gasi se potraživanje tužioca: on nema više nikakvog potraživanja na ime štetnog događaja, niti može da zahteva isplatu rente ni povećanje dosuđenog iznosa kapitalizovane rente.

IV DEO

OSTALA PITANJA POVEZANA SA NAKNADOM ŠTETE I RENTOM

TRAJANJE, PROMENE I PRESTANAK RENTE

Trajanje

Renta može da traje doživotno ili za određeno vreme (čl. 188, st. 1 ZOO). Po pravilu se određuje bez ograničenja trajanja, s tim što može da traje dok postoje razlozi zbog kojih je renta određena. Renta zbog gubitka izdržavanja usled smrti davaoca po pravilu traje dokle bi trajalo i izdržavanje da je davalac izdržavanja ostao živ, a najkasnije do verovatnog vremena njegove prirodne smrti. Životni vek u Srbiji, sa stanovišta sudske prakse, prosečno traje 65 do 73 godine.¹ Dopustivo je dokazivanje verovatnoće ranijeg nastupanja smrti ako je, na primer, poginuli bio neizlečivo bolestan od raka, pa bi, prema stručnom nalazu lekara, da nije bilo saobraćajne nezgode u kojoj je poginuo, umro već nakon dve godine (Vizner, 1978, p. 840; Perović & Stojanović, 1980, p. 583). Obaveza plaćanja rente zbog materijalnih šteta prouzrokovanih telesnom povredom ili narušenjem zdravlja, određena na osnovu čl. 195, st. 2, ne može se ograničiti na određeno vreme, recimo, dok oštećeni ne navrši određene godine života, ali je renta vremenski ograničena ipak do onog vremena do kog bi oštećeni mogao da bude zaposlen ili da radom zarađuje. U situaciji kada oštećeni zbog svog uzrasta ili školovanja nije bio uključen u radni proces u vreme štetnog događaja, trajanje rente ograničeno je verovatnim životnim vekom oštećenog. Obaveza plaćanja rente zbog gubitka izdržavanja treba da traje sve dok bi trajalo i samo izdržavanje, tako da najkasnije prestaje sa očekivanim vremenom prirodne smrti davaoca izdržavanja, prema statističkim tablicama mortaliteta.

Obaveza dužnika da plaća rentu traje sve dotle dok postoje razlozi zbog kojih je ustanovljena. U sudskim presudama redovno se navodi da renta traje „dok za to budu postojali zakonski razlozi”. Prema tome, čim prestane koji od zakonskih razloga (maloletnik postane punoletan, zaposli se, a suprug sklopi drugi brak ili korisnik rente umre) odgovorno lice može odmah da prestane sa daljim plaćanjem rente, ako je renta ustanovljena vansudskim poravnanjem. U slučaju

¹ Prosečni životni vek građana Srbije se značajno produžio: prema demografskoj tabeli za generaciju 1952–1954. očekivano trajanje života iznosi 57 godina za muškarce i 58,77 za žene, dok deca rođena 2019. godine očekivano mogu da dožive 73,09 godina (muškarci) ili 78,35 (žene) – RZS, 2020, pp. 32-33. Prema tome, treba očekivati da će oni koji su rođeni 1919. godine živeti duže gotovo dve decenije u odnosu na rođene u periodu od 1952 do 1954. godine.

da bude tuženo, odgovorno lice može da istakne prigovor navodeći kao razlog obustavljanja plaćanja rente prestanak zakonskih uslova. Ako bi, ne znajući za promenu okolnosti, odgovorno lice nastavilo sa plaćanjem rente, ono može tužbom tražiti povraćaj plaćenog iznosa rente po osnovu neosnovanog obogaćenja (čl. 210-216 ZOO).

Kada je renta ustanovljena pravosnažnom sudskom odlukom, dužnik može obustaviti plaćanje rente kada prestanu da postoje zakonski razlozi, s tim što mora pokrenuti sudski postupak radi izmene sudske odluke kojom je ustanovljeno pravo na rentu utoliko što će tražiti da sud utvrdi da su prestali razlozi za isplatu rente.

Izmene i ukidanje rente

Sud određuje rentu i visinu rente na osnovu činjenica koje su postojale u vreme donošenja sudske odluke. Međutim, sve posledice telesne povrede se ne uočavaju neposredno posle štetnog događaja ili u momentu odlučivanja o renti. Po pravilu nije izvesno da će se i u budućnosti zdravstveno stanje oštećenog očuvati na istom nivou na kom je konsolidovano posle perioda lečenja: ono se tokom vremena može pogoršavati do nastanka smrti ili poboljšavati, zahvaljujući rehabilitaciji, uz povećanje stepena radne sposobnosti oštećenog, što utiče i na promene visine štete. Imovinsko stanje izdržavanog lica koje je ostvarilo pravo na rentu zbog gubitka izdržavanja takođe može da se promeni u odnosu na vreme kada je odlučeno o tužbenom zahtevu, na primer zato što se zaposlilo ili je navršilo godine kada bi po zakonu prestala obaveza davaoca izdržavanja da plaća izdržavanje. Zato se javlja potreba da se, u skladu sa promenama okolnosti koje utiču na visinu štete, koriguje utvrđeni mesečni iznos rente ili da se ukine renta zbog prestanka prava na rentu. Izmenama rente postiže se ponovno uravnoteženje štete i visine rente. O izmeni ili ukidanju rente isključivo je nadležan da odluči sud.

U čl. 196 ZOO-a predviđeno je da do izmene rente može doći na zahtev oštećenog koji traži da se za ubuduće poveća renta ili na zahtev štetnika koji traži da se renta smanji ili ukine, ako se znatnije promene okolnosti koje je sud imao u vidu prilikom donošenja ranije odluke. Proizilazi da moraju kumulativno biti ispunjena dva uslova: da su u momentu podnošenja tužbe znatnije izmenjene okolnosti koje je sud imao u vidu prilikom donošenja ranije odluke (materijalni uslov) i da je ovlašćeno lice radi toga podnelo odgovarajući zahtev sudu (formalni uslov).

Okolnosti zbog kojih je renta ustanovljena ili one koje su uticale na njenu visinu treba da su znatnije promenjene, ako se porede sa činjeničnim stanjem koje je bilo osnov donošenja prethodne odluke. Reč je o *questio facti*, koje rešava sud. U tom pogledu sud nije vezan zahtevima stranaka. Ako bi, na primer, ovlašćeno lice koje ostvaruje pravo na rentu zbog gubitka izdržavanja podnelo zahtev za povećanje rente zbog toga što bi u sadašnje vreme davalac izdržavanja, da je

ostao u životu, ostvarivao veću zaradu, te bi bilo očekivano da bi se povećala i izdvajanja za izdržavanje bliskih lica, okolnost da bi mesečni iznos rente trebalo povećati za 200-300 dinara svakako ne predstavlja značajniju promenu koja bi opravdavala potrebu povećavanja rente.

Okolnosti zbog kojih se može tražiti izmena jednom utvrđene rente moraju se odnositi na oštećeno lice kao poverioca rente ili na usmrćenu osobu koja je bila bivši davalac izdržavanja, a ne na odgovorno lice kao dužnika rente, jer novčana renta ima odštetni a ne alimentacioni karakter (Stanković, 1975, 170).

Sud fakultativno odlučuje o zahtevu za izmenu rente. Čak i kada utvrdi da su se okolnosti znatnije izmenile, sud ne mora udovoljiti zahtevu stranaka ako nađe da izvesne druge okolnosti govore u prilog tome da postojećú odluku ne treba menjati. Te druge okolnosti mogle bi biti vezane za dejstvo više sile, na primer: neposredna ratna opasnost, katastrofalno delovanje prirodnih sila (zemljotres, velike poplave i sl.) koje značajno remete život zajednice.

Iz prirode samog pravila promenjenih okolnosti proizilazi da se prilikom podnošenja zahteva za izmenu rente moraju isticati novi razlozi, a ne oni koji su korišćeni u toku postupka kada je odlučivano o naknadi štete u obliku rente, zato što pokretanjem nove parnice ovlašćeno lice nastoji da obezbedi sudsku odluku kojom bi se, u skladu sa znatnije promenjenim okolnostima, adekvatnije regulisao međusobni odnos stranaka. Parnica se vodi zbog toga što je došlo do stvarnog smanjenja, povećanja ili prestanka štete i zato pravosnažnost ranije presude nije prepreka da se, saobrazno tim promenama, traži izmena ili ukidanje rente.

Zahtev za izmenu rente ili ukidanje rente može se podneti čim se okolnosti znatnije izmene, onoliko puta koliko puta je došlo do znatnijih promena okolnosti u vezi sa plaćanjem rente. To znači da oštećeni u toku trajanja obaveza plaćanja rente može tražiti više puta povećanje rente, a sud može doneti više odluka o renti, i to u smislu povećanja, smanjenja ili u smislu njenog ukidanja, zavisno od okolnosti koje opravdavaju određeno rešenje.

Oštećeni je ovlašćen da zahteva povećanje rente, dok štetnik može zahtevati da se renta smanji ili ukine (čl. 196 ZOO). Štetnik je najčešće lice obavezno da plaća rentu i zato je izričito pomenut u zakonskoj odredbi, ali se sa njime u praksi izjednačava odgovorno lice obavezano da plaća rentu, koje se smatra ovlašćenim da podnosi zahtev za smanjenje ili ukidanje rente, odnosno protivtužbu odgovarajuće sadržine. Odgovorna lica u praksi ostvaruju stalni kontakt sa oštećenim, prate njegovo stanje i obavezuju oštećenog da im redovno dostavlja podatke iz kojih proizilazi da se nisu stekli uslovi za smanjenje ili ukidanje rente (Petrović & Smiljanić, 2020, p. 162).

Renta se može izmeniti ili ukinuti od dana podnošenja odgovarajućeg zahteva za ubuduće, pogotovu što je visina rente do dana podnošenja tužbe obuhvaćena pravosnažnom presudom kojom je dosuđena.² Po prirodi stvari, novom

---

² Stavovi već zauzeti u praksi, vid.: Odluka Vrhovnog suda Srbije Rev 2089/82 od 10. 11. 1982. g. (*Zbirka sudskih odluka*, 1982, sent. 120); Odluka Vrhovnog suda Srbije, Rev 1752/84 (*Prouzrokovanje štete i njena*

tužbom se ne može tražiti retroaktivna promena rente za period koji je prethodio njenom podnošenju. Pravna sigurnost postiže se time što se, sve dok nije podneta tužba, smatra da ne postoje znatnije izmenjene okolnosti za izmenu ili ukidanje rente.

Kako ZOO ne sadrži posebne odredbe ni o pravu na rentu zbog trajne nematerijalne štete, ni o izmeni visine rente za navedenu vrstu štete, trebalo bi na tu situaciju shodno primeniti pravila iz čl. 196. Dakle, znatnija izmena okolnosti može biti osnov za podnošenje zahteva za izmenu rente dosuđene za nematerijalnu štetu isto kao i za materijalnu štetu (Zaključak br. 11 sa Savetovanja Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16. oktobra 1986. godine u Ljubljani). Okolnosti koje bi mogle biti od uticaja na izmenu rente ili na njeno ukidanje bile bi, recimo, smanjenje ili potpuni nestanak naruženosti usled izvršene plastične operacije i slično (Brežanski, 1986, p. 903).

Povećanje rente. Do povećanja rente može doći samo ako oštećeno lice trpi veću štetu u poređenju sa onom koja je utvrđena u vreme donošenja ranije odluke. Veća šteta se može pojaviti kao posledica raznih okolnosti (povećani gubitak zarade usled pogoršanja zdravstvenog stanja praćenog većim stepenom nesposobnosti za rad, veći izdaci za lečenje, za tuđu pomoć i slično). Kada je reč o renti zbog gubitka zarade usled nesposobnosti za rad oštećenog, povećanje rente moguće je samo ako je pogoršanje povrede posledica istog uzroka zbog koga je i dosuđena renta i ako je to prouzrokovalo povećanje štete, tj. povećanje gubitka zarade. Otuda se renta, dosuđena za gubitak zarade u slučaju potpune nesposobnosti za rad, ne može povećati ma kakvo da je bilo pogoršanje posledica povrede (Stanković, 1975, p. 128).

Odredba o izmeni rente iz čl. 196 ZOO-a odgovara procesnom modelu po kome se promena visine rente može ostvarivati samo sukcesivnim utuživanjem, što se redovno čini u praksi. Tužilac ne može tražiti naknadu štete retroaktivno za period od donošenja pravosnažne presude do podnošenja novog tužbenog zahteva, nego samo za ubuduće od momenta podnošenja nove tužbe. Pri tome ima pravo na jednokratni iznos naknade štete od utuženja do donošenja sudske odluke u novoj parnici, a od tog momenta ubuduće ostvaruje pravo na povećanu rentu. Sudska praksa je u takvom tumačenju čl. 196 ZOO-a jedinstvena.³ Isto pravilo važi kada je ranije usklađivanje visine rente izvršeno izmenom pravosnažne sudske odluke vansudskim poravnanjem, kojim su uređeni odnosi oštećenog i štetnika: promena visine rente koja se zahteva u novoj parnici odnosi se samo na period od dana podnošenja tužbe za ubuduće, a u ostalom delu tužbeni zahtev bi morao biti odbijen (Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 2144/11 od 1. 9. 2011. godine). Ako tužilac propusti da odmah sa nastupanjem znatnijih

naknada, 2002, p. 188), Odluka Vrhovnog suda Vojvodine, Rev 425/83 od 22. 9. 1983. g. (*Sudska praksa*, 24/1983, p. 39).

³ Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu, Gž 533/13 od 8. 7. 2013, Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu, Gž 4091/14 od 25. 3. 2015. kojim ukida Presudu Osnovnog suda u Novom Sadu, P 1342 /13 od 11. 10. 2013. godine.

promena traži povećanje rente, nije lišen procesne mogućnosti da to kasnije učini. Jedina posledica njegovog propusta jeste što će to povećanje važiti samo za ubuduće, od vremena podnete tužbe, ako zahtev bude usvojen.

Utvrđivanje rente i njene visine vrši se na osnovu činjenica koje postoje u momentu presuđenja. Prema tome, preuranjen je tužbeni zahtev tužioca kojim se traži povećanje rente u zavisnosti od budućih povećanja koja će se isplaćivati uživaocima penzije (iz Presude Višeg suda u Pančevu, GŽ br. 400/88 od 7. 3. 1989.g.).

Zbog odštetnog karaktera rente i prihvatanja načela monetarnog nominalizma u našem zakonodavstvu, kao i u sudskoj praksi, prihvaćeno je da promena kupovne moći nema uticaj na promenu obima štete, što je došlo do izražaja u stavovima sa XI zajedničke sednice od 25. 1. 1979. godine i dosledno se poštuje u sudskoj praksi. Iako nemogućnost revalorizacije novčane rente može da bude u kontradikciji sa načelom pune naknade štete, jer će u uslovima inflacije iznos rente biti obezvređen, ipak nije bilo izmena stavova sudske prakse u vezi sa tzv. inflatornom štetom. U teoriji je bilo pokušaja da se ukaže na tu potrebu i procesne mogućnosti usklađivanja visine novčane rente sa povećanjem troškova života, mimo postojećeg procesnog puta koji podrazumeva podnošenje zahteva oštećenog za izmenu rente (Petrušić, 1993, pp. 80-81). Međutim, takvih mogućnosti nema: tuženi mora da plaća rentu u visini koja je određena sudskom presudom, a nema obavezu da samostalno usklađuje rentu prema inflatornim kretanjima ili promenama visine plata i penzija zato što se, kako je to rečeno u ranijoj sudskoj praksi, „mora voditi računa o porastu zarade koju bi oštećeni ostvarivao, a ne o ukupnom porastu zarade u društvu” (Blagojević & Krulj, 1983, p. 733).

Odgovorno lice nema zakonsko ovlašćenje da samoinicijativno usklađuje visinu rente prema promenama zarade. U jednom sudskom slučaju tužena je Republika Srbija zbog nezakonitog i nepravilnog rada državnih organa zato što je isplaćivala tužiocu rentu u visini dosuđenoj sudskom presudom, bez usklađivanja sa promenom vrednosti boda i povećanjem plate prema činu i položaju. Propuštajući da primeni čl. 196 ZOO-a, prvostepeni sud je pogrešno zaključio da je tužena u obavezi da samostalno usklađuje obavezu rente, iako, kako se u žalbi tužene osnovano ističe, renta nije bila dosuđena prema broju bodova, niti je tuženoj presudom bila naložena obaveza da vrši usklađivanje rente (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, GŽ 141/14 od 3. marta 2016. godine, *Bilten Apelacionog suda u Beogradu*, br. 8/2016).

U praksi je, ipak, čest slučaj da se povećanje rente traži zbog uvećanih troškova života, povećanja cena ili, drugim rečima, zbog posledica promene vrednosti novca, iako to ne može biti prihvatljiv razlog za povećanje rente. Jedini razlog može biti povećana šteta u odnosu na štetu utvrđenu ranijom presudom, koja se vidi kad se utvrdi koliko bi iznosila zarada u trenutku nove presude, uz eventualno odbijanje primanja koje je ovlašćeno lice ostvarilo po osnovu invalidsko-socijalnog osiguranja i po drugom osnovu. Stoga je neosnovan zahtev

tužilje koja je zbog povećanja troškova života tražila povećanje dosuđene rente zbog izgubljenog izdržavanja usled smrti sina. Drugostepeni sud je stao na stanovišta da „povećanje troškova života nije razlog za izmenu odluke o renti već je bitno utvrditi da li bi sada pok. sin tužilje ostvarivao veću zaradu i da li bi u većem iznosu doprinosa izdržavanju tužilje” (Rešenje Okružnog suda u Kraljevu, Gž 1420/04 od 25. 1. 2005, Ristić, 2008).

Ako je u međuvremenu došlo do znatnije promene prosečne mesečne zarade u određenoj delatnosti, prema kojoj se opredeljivala renta, onda tužilac ima pravo da traži povećanje mesečne rente. Tako je u jednom slučaju tužilac koji je bio podneo predlog za izvršenje presude kojom mu je dosuđena dospela šteta i renta, imajući u vidu da su prosečne mesečne zarade u šumarstvu na nivou Republike Srbije u međuvremenu povećane, već posle sedam meseci pokrenuo novu parnicu radi povećanja rente, zatraživši i novu dospelu štetu u vidu razlike koja bi mu pripadala usled neisplaćene visine rente u skladu sa prosečnom mesečnom zaradom u šumarstvu (iz Presude Apelacionog suda u Beogradu, Gž 7359/13 od 7. 8. 2015. godine).

Do povećanja rente može doći ako se povećaju potrebe primaoca izdržavanja, na primer zbog novih izdataka radi zadovoljavanja obrazovnih potreba dece koja polaze u školu ili nastavljaju školovanje, ali samo u onoj meri u kojoj bi davalac izdržavanja, da je ostao u životu, mogao da izdvaja ili koliko je *de facto* i izdvajao za primaoca izdržavanja, za šta bi redovno bilo potrebno da je došlo do povećanja zarade koju bi primao da je živ (Stanković, 1975, p. 149, u ovom smislu sudska praksa: Čolović, Petrović & Mrvić Petrović, 2010, p. 296).

Smanjenje rente. Do smanjenja rente može doći ako poverilac rente trpi manju štetu od one koja je utvrđena ranijom presudom. Manja šteta može nastupiti kao posledica različitih okolnosti vezanih za poboljšanje zdravstvenog stanja oštećenog ili povećanje njegove radne sposobnosti (na primer: manji gubitak zarade, smanjeni troškovi lečenja ili izdaci za tuđu pomoć), ili zbog povećanja iznosa porodične penzije ili ostvarenje prava na drugu naknadu iz socijalnog osiguranja koja se mora uračunati u rentu i slično.

Često se zahtev za smanjenje ili ukidanje rente temelji na okolnosti da je oštećeni ispunio starosne uslove za penziju, odnosno da bi davalac izdržavanja te uslove ispunio da je ostao u životu. Opšte uslove za starosnu penziju predviđaju Zakon o radu i Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju iz 2003. godine sa kasnijim izmenama. Po sili zakona, zaposlenom prestaje radni odnos sa navršениh 65 godina i najmanje 15 godina staža osiguranja, ako se poslodavac i zaposleni drukčije ne sporazumeju (Zakon o radu, čl. 175, tač. 2), dok pod istim uslovom ili ako je navršio staž osiguranja od 45 godina, osiguranik stiže pravo na starosnu penziju po Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju (čl. 19, st. 1). Izmenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju za žene osiguraničke u prelaznom periodu do 2031. godine postupno se podiže starosna granica za odlazak u penziju svake godine do 65. godine, o čemu treba voditi računa budući

da u konkretnom slučaju mora postojati dovoljan stepen verovatnoće u momentu donošenja sudske odluke da bi osoba ženskog pola prestala da radi i povukla se u penziju ako ima zakonsko pravo da nastavi da radi do 65. godine, jednako kao i muškarci. U ovom slučaju reč je o ispunjenju minimalnih uslova za penzionisanje, ali odlazak u penziju predstavlja pravo osiguranika kojim disponira po sopstvenoj volji i to se u ovom izuzetnom slučaju mora poštovati.

Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju reguliše institut sniženja starosnih granica za odlazak u penziju u odnosu na opštu starosnu granicu za osiguranike koji su radili na radnim mestima na kojima se staž osiguranja računa sa uvećanim trajanjem (beneficirani staž). U čl. 42 i 43 navedenog zakona predviđeno je koje kategorije zaposlenih u ustanovama pod ingerencijama ministarstava unutrašnjih poslova, vojske, spoljnih poslova, pravde i finansija ostvaruju staž osiguranja sa uvećanim trajanjem i pod kojim posebnim uslovima pre navršenih 65 godina stiču pravo na starosnu penziju. Te okolnosti mogu biti od značaja ako je oštećeni ili preminuli davalac izdržavanja bio zaposlen na radnim mestima sa beneficiranim radnim stažom, budući da će se ranije steći uslovi za smanjenje ili ukidanje rente.

Nastupanjem pretpostavki za starosnu penziju na strani oštećenog ne menja se osnov rente ako je renta plaćanja zbog izgubljene zarade, nego se renta drugačije računa: oštećeni je rentu primao u visini utvrđene razlike između zarade koju bi ostvarivao da nije bilo štetnog događaja i manje zarade ili invalidske penzije koju je dobio posle štetnog događaja, a novi iznos rente odgovaraće razlici između zarade ili invalidske penzije koju prima i starosne penzije na koju bi imao pravo po postojećim propisima da nije bilo štetnog događaja. Najverovatniji ishod bio bi smanjenje rente. Štete nema ako bi iznos starosne penzije bio jednak zaradi ili invalidskoj penziji koju oštećeni ostvaruje ili manji, kada se stiču uslovi za ukidanje rente. Takođe, činjenica da bi u određeno vreme davalac izdržavanja, da je ostao živ, ispunio starosnu granicu za odlazak u penziju, bio bi dovoljan razlog zbog čega bi štetnik, kada taj trenutak nastane, mogao tražiti smanjenje rente, zato što se po redovnom toku stvari može očekivati da bi se tada prihodi davaoca izdržavanja smanjili, a time i onaj deo prihoda namenjen izdržavanju članova njegove porodice.

Ukidanje rente. Do ukidanja rente može doći kada nastupe okolnosti zbog kojih poverilac rente više ne trpi štetu zbog koje mu je renta dosuđena (ako se oštećeni zaposli; maloletnik postane punoletan; zaposli se; izdržavano lice ostvari pravo na porodičnu penziju u višem iznosu od naknade štete zbog gubitka izdržavanja koja mu je dosuđena; kada umre poverilac prema kome je dužnik imao obavezu plaćanja rente i slično). Jedna od promenjenih okolnosti koja vodi ukidanju rente jeste ona na koju je već ukazano: da davalac izdržavanja, da je ostao živ, s obzirom na godine života koje bi navršio ne bi bio više u stanju da svojim radom pribavlja sredstva za izdržavanje članova porodice.

Procesna situacija može se iskomplikovati ako u toku postupka koji se vodi radi ukidanja rente tuženi korisnik rente umre, kao što pokazuje primer u

kome je osiguravajuća organizacija, kao odgovorno lice, podnela tužbeni zahtev za ukidanje rente zbog toga što je tužena oštećena ispunila uslove za starosnu penziju. Tužena je podnela protivtužbu radi povećanja rente, a u toku parnice je umrla. Obaveze prema oštećenoj bile su izmirene do 1. 1. 2004. godine, a ona je umrla u aprilu iste godine. Tužilac je podneskom postavio zahtev za utvrđenje da je usled smrti tužene prestala njegoa obaveza na isplatu naknade štete u vidu rente, ali su nižestepeni sudovi odbacili zahtev tužioca kao nedozvoljen za utvrđenje u skladu sa čl. 187 tada važećeg ZPP-a. Zbog toga je tužilac podneo reviziju, koju je Vrhovni sud Srbije usvojio i ukinuo nepravilne odluke nižestepениh sudova, zato što su zasnovane na bitnoj povredi odredaba parničnog postupka na koju se ukazuje u reviziji, „budući da prvostepeni sud u postupku nije utvrdio da li je preinačenje tužbe izvršeno postavljanjem drugog zahteva umesto ranije postavljenog ili isticanjem drugog zahteva uz već postojeći. Ova dva zahteva se međusobno ne isključuju, budući da je zahtev za ukidanje rente tužilac postavio u vreme kada je tužena bila živa, te da je zbog nove okolnosti koja je nastala tokom vođenja same parnice – nastupanje smrti tužene – postavio zahtev za utvrđenje da je njegoa obaveza zbog činjenice smrti tužene prestala. Stoga je sud bio u obavezi da o ovom zahtevu odluči meritornom sudskom odlukom, a ne da odbaci tužbu” (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Rev 573/07 od 24. 3. 2009. godine). Sudska odluka kojom se ukida renta je deklarativna, jer obaveza plaćanja rente koja je dosuđena pod klazulom *rebus sic stantibus* svakako prestaje čim prestanu da postoje zakonski uslovi neophodni za plaćanje rente (Stanković, 1975, p. 102).

ODNOS NAKNADE ŠTETE I PRIMANJA OSTVARENIH PO DRUGIM PROPISIMA

Iz načela pune naknade štete izvedeno je pravilo koje obezbeđuje ili bi trebalo da omogućiti da se pri određivanju naknade štete uzmu u obzir sve koristi koje je oštećeni postigao u vezi sa štetom, tako da se iznos naknade smanjuje za te vrednosti. Radi se o prebijanju koristi sa štetom (*compensatio lucri cum damno*). „Korist”, tj. primanja ostvarena su povodom štetnog događaja po propisima koji regulišu socijalno osiguranje (zdravstveno, penzijsko i invalidsko) ili osiguranje, a primenjuju se paralelno sa propisima kojima je regulisano pravo na naknadu štete. Po pravnoj prirodi naknada zarade ili naknada za tuđu negu i pomoć iz socijalnog osiguranja razlikuju se od naknade štete i ostvaruju po posebnim propisima, ali se međusobno prava iz socijalnog osiguranja i pravo na naknadu štete dopunjuju, iako se ostvaruju na različite načine, zato što ostvaruju istu svrhu da se obezbedi socijalna sigurnost za slučaj telesne povrede, bolesti ili smrti lica. Međusobni odnos naknade štete, time i naknade štete u obliku rente, i drugih primanja koje oštećeni ili izdržavano lice ostvari po osnovu istog štetnog

dogadaja zasniva se na principu uračunavanja, pod uslovom da iz svrhe tih primanja ili naknada proizilazi da je njihovom isplatom smanjena šteta.

Uračunavanja drugih primanja u naknadu materijalne štete

Prihodi ostvareni po osnovu smrti davaoca izdržavanja kojima raspolaže lice koje je podnelo zahtev za naknadu štete na osnovu čl. 194 ZOO-a obavezno se uračunavaju u naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja, tj. odbijaju od iznosa obračunate rente. Renta tada predstavlja negativnu razliku između visine izdržavanja koje je izdržavano lice dobijalo ili moglo primati od davaoca izdržavanja za vreme njegovog života i prihoda (porodične penzije, porodične invalidnine) koji izdržavano lice ostvaruje. Ako bi iznos porodične penzije bio veći od izgubljenog izdržavanja, nema ni štete, i zato ne bi bilo moguće ostvariti pravo na naknadu štete.

U konkretnom slučaju, sud je obavezao tuženu Republiku Srbiju da isplati supruzi i maloletnom detetu poginulog pripadnika JNA u ratnim sukobima 1992. godine naknadu štete i rentu. Utvrđeno je da je obe tužilje izdržavao i pomagao suprug koji je poslednja tri meseca u 1991. godini radio kao auto-limar. Prema tom iznosu proračunata je hipotetička zarada koju bi, da je ostao u životu, davalac izdržavanja ostvario u periodu od pogibije do podnošenja tužbe i opredeljeno je da bi prema redovnom toku stvari 2/3 zarade trošio na izdržavanje tužilja, a 1/3 za vlastite potrebe. Prilikom obračuna je veštak imao u vidu da su tužilje ostvarile pravo na porodičnu invalidninu i porodičnu penziju, što je uticalo na visinu obračunate naknade štete zbog izgubljenog izdržavanja i iznos mesečne rente za maloletnu tužilju (iz Presude Apelacionog suda u Beogradu, Gž 3613/10 od 15. 6. 2011. godine kojom potvrđuje Presudu Drugog opštinskog suda u Beogradu, P 6019/2004 od 22. 5. 2009. godine).

Oštećeni nema pravo da kumulira porodičnu penziju i iznos naknade štete zbog gubitka izdržavanja, niti je ovlašćen birati jednu od tih dveju vrsta primanja, nego je dužan u prvom redu ostvariti porodičnu penziju. Tek ako gubitak izdržavanja nije pokriven porodičnom penzijom, oštećeni može ostvariti naknadu štete od štetnika. Ako primalac izdržavanja preko suda zatraži od štetnika naknadu za izgubljeno izdržavanje, a nije pokušao ostvariti pravo na porodičnu penziju, sud će prekinuti postupak, dok organi socijalnog osiguranja utvrde ima li oštećeni pravo da traži porodičnu penziju. Ukoliko se oštećeni neće koristiti svojim pravom da traži porodičnu penziju, sud će o tom pravu oštećenog odlučiti kao o prethodnom pitanja te će mu, ako smatra da oštećeni ima pravo na porodičnu penziju, dosuditi samo razliku između izgubljenog izdržavanja i porodične penzije na koju oštećeni ima pravo. Kada je izdržavano lice naknadno ostvarilo pravo na porodičnu penziju, pošto je sud već odredio rentu, stiču se uslovi za smanjenje ili ukidanje rente, zavisno od toga u kojoj meri porodična penzija pokriva štetu zbog gubitka izdržavanja usled smrti davaoca izdržavanja.

Prema preovlađujućem stanovištu sudske prakse, stipendija koju oštećeni prima kao učenik ili student ne uračunava se u rentu, što je posledica odštetnog karaktera rente koji se razlikuje od posebne namene podsticajnih sredstava dodeljenih putem učeničkog kredita ili studentske stipendije uspešnim đacima ili studentima. Babić (2003, p. 5) ne smatra da je takva praksa pogrešna, budući da stipendija utiče na imovinsko stanje izdržavanog lica i smanjuje njegove materijalne potrebe.

Sva primanja po osnovu zdravstvenog, penzijskog i invalidskog osiguranja koja oštećeni ostvaruje zbog povredom izazvanog telesnog oštećenja uračunavaju se u odgovarajuće vidove naknade štete: naknada zarade tokom lečenja se uračunava u izgubljenju dospelu zaradu, invalidska penzija u rentu zbog gubitka buduće zarade, naknada za tuđu pomoć u naknadu postojeće štete ili rentu zbog trajno povećanih potreba, a invalidnina u naknadu nematerijalne štete za umanjenu životnu aktivnost, o čemu će posebno biti reči.

U naknadu postojeće štete zbog izgubljene zarade uračunava se naknada niže zarade tokom privremene sprečenosti za rad koju je oštećeni ostvarivao tokom lečenja i bolovanja na osnovu socijalnog osiguranja. Ako je oštećeni ostvario pravo na invalidsku penziju zbog trajne nesposobnosti za rad, visina rente se određuje upoređenjem invalidske penzije i plate koju bi oštećeni ostvarivao do ispunjenja uslova za penziju. U naknadu štete zbog nezakonitog prestanka radnog odnosa ne uračunava se naknada za slučaj nezaposlenosti koju je oštećeni ostvarivao iz obaveznog socijalnog osiguranja, zato što se po radnom zakonodavstvu ne može smatrati prihodom koji je zaposleni ostvario po osnovu rada po prestanku radnog odnosa (Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev 2 505/15 od 20. aprila 2016. godine) te primenom analogije zaključujemo da se naknada za slučaj nezaposlenosti ne uračunava ni u naknadu štete zbog gubitka zarade usled smanjene ili izgubljene sposobnosti za rad. Prema stavu sudske prakse, u naknadu štete zbog izgubljene zarade ili u naknadu za pojačane napore ne uračunava se ni vojna invalidnina – ona predstavlja prihode specifičnog karaktera koji oštećenom pripadaju bez obzira na imovno stanje, prihode iz radnog odnosa, iz penzijskog i invalidskog osiguranja (Blagojević & Krulj, 1983, p. 734).

Prema čl. 195, st. 1. ZOO-a, štetnik je dužan da licu kome nanese telesnu povredu ili naruši zdravlje, između ostalog naknadi troškove lečenja i druge troškove s tim u vezi. Štaviše, štetnik je dužan naknaditi ove troškove i kada lečenje nije dalo rezultate, odnosno kada je povređeni umro. Troškove nastale povodom lečenja umrlog dužno je da naknadi odgovorno lice prema cenama u vreme kada su ovi troškovi učinjeni (Odluka Vrhovnog suda Srbije, Rev 1402/82, Ćosić, 1996, p. 178). Međutim, ukoliko je oštećeni zdravstveni osiguranik, onda su troškovi lečenja obuhvaćeni zdravstvenim osiguranjem. Prema tome, u naknadu za ovaj vid materijalne štete uračunaće se svi oni troškovi koje je snosilo zdravstveno osiguranje. Oštećeni bi imao pravo na naknadu samo onog dela troškova lečenja koje je snosio on lično, a ne fond zdravstvenog osiguranja. Oštećeni koji

ima trajno povećane potrebe i mora ubuduće koristiti određene medicinske usluge, lekove, medicinska sredstva i slično, imao bi pravo da potražuje od štetnika naknadu štete u obliku rente, a istovremeno, ako je zdravstveni osiguranik, može koristiti besplatne medicinske usluge i pomoć ili ostvariti naknadu određenih troškova iz zdravstvenog osiguranja. Kako su navedena prava komplementarna, oštećeni će ostvariti pravo na rentu u visini neophodnih posebnih neophodnih troškova u vezi sa lečenjem ili održanjem zdravstvenog stanja koji ne mogu da budu nadoknađeni iz fonda zdravstvenog osiguranja. Takođe, u rentu zbog trajno povećanih potreba uračunava se dodatak za negu, ortopedski dodatak, invalidski dodatak, mesečna novčana pomoć, koje oštećeni ostvaruje na osnovu socijalnog osiguranja. Pomenute naknade se određuju u mesečnim iznosima, a dospevaju prvog dana u mesecu i isplaćuju se po isteku meseca.

Kada je oštećeni podneo zahtev za naknadu troškova tuđe pomoći, sud mora da utvrdi da li je oštećeni ostvario pravo na naknadu troškova za tuđu pomoć po osnovu socijalnog osiguranja i u kojoj visini, te da u zavisnosti od visine te naknade opredeli iznos naknade štete, odnosno rente ako bi oštećeni imao trajno povećane potrebe za tuđom pomoći. Oštećeni takođe ima pravo po čl. 195 ZOO-a na naknadu nastale ili buduće štete zbog neophodne tuđe pomoći. Ako može ostvariti pravo na tuđu pomoć po propisima o socijalnom osiguranju, onda se naknada iz socijalnog osiguranja uračunava u naknadu štete, jer je sa njom kompatibilna i isplaćuje se jednakom dinamikom kao i mesečna renta.

Međutim, iznosi novčane pomoći koju, povodom štetnog događaja, oštećeni ili izdržavano lice primi od rodbine, radnog kolektiva ili sindikalne organizacije ne uračunavaju se u naknadu štete koju ima pravo da ostvaruje od štetnika ili odgovornog lica. Svrha takve pomoći, koja se obično daje *ex gratia* i *ad hoc*, nije da smanji obaveze dužnika, nego da se olakša imovinska situacija oštećenog ili izdržavanog lica i zato se ne uračunava u naknadu štete.

Odnos pravične novčane naknade nematerijalne štete i invalidnine

Naknada štete zbog umanjenja opšte životne aktivnosti može da dopunjuje invalidninu koja predstavlja novčanu pomoć (naknadu) zbog telesnog oštećenja, kako navode Stanković (1978, p. 492), Ivošević (1978, p. 671) i Petrović (1984, p. 885), zato što je gubitak dela tela ili smanjenje funkcije organizma usled telesne povrede istovremeno osnov za naknadu štete zbog umanjene životne aktivnosti i za priznavanje prava na invalidninu, a pored toga se obe vrste naknada isplaćuju u mesečnim novčanim iznosima. Otuda se naknada za telesno oštećenje (invalidnina) uzima u obzir prilikom odmeravanja pravične novčane naknade nematerijalne štete bez obzira na to da li je ta naknada priznata u jednokratnom iznosu ili u obliku rente (Načelni stav Zajedničke sednice najviših sudskih instanci u SFRJ od 6. i 7. 9. 1985. godine potvrđen zaključkom Savetovanja građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16. 10. 1986. godine (1986. godine, Petrović &

Radovanović, 2001, p. 175). Invalidninom se obezbeđuje svakom oštećenom sa istom vrstom posledica telesne povrede i stepenom telesnog oštećenja novčana pomoć u limitiranom iznosu koji ne mora da odgovara pretrpljenoj šteti, zato što se određuje apstraktno u upravnom postupku na osnovu utvrđenog stepena telesnog oštećenja. Zbog toga pravo na invalidninu ne isključuje pravo oštećenog da ostvaruje naknadu štete prouzrokovane telesnom povredom ili narušavanjem zdravlja.

Odnos komplementarnosti razlog je što se invalidnina redovno uzima u obzir kada se određuje pravična novčana naknada štete zbog smanjenja životne aktivnosti shodno načelnom stavu najviših sudskih instanci iz 1985. godine: „Pri utvrđivanju visine pravične naknade za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti sud će uzeti u obzir i naknadu za telesno oštećenje na koju oštećeni ima pravo po propisima o invalidskom osiguranju, pa će na osnovu svih okolnosti slučaja, po slobodnoj oceni, utvrditi u kojoj meri naknada za telesno oštećenje utiče na visinu novčane naknade za ovaj vid nematerijalne štete. Visina naknade utvrđuje se na isti način i u slučaju kad sud pravičnu naknadu zbog umanjenja životne aktivnosti dosuđuje u obliku novčane rente. Pravo oštećenog na naknadu za telesno oštećenje uzima se u obzir i kad oštećeni odbija da pokrene postupak kod nadležnog organa radi ostvarivanja naknade po tom osnovu. U tom slučaju, sud će, kao prethodno pitanje, sam utvrđivati pravo oštećenog na naknadu za telesno oštećenje, ako iz prirode i stepena telesnog oštećenja proizilazi da bi oštećeni po propisima o invalidskom osiguranju mogao ostvariti tu naknadu” (Načelni stav usvojen na XXIII zajedničkoj sednici Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 6. i 7. novembra 1985. godine, *Pregled sudske prakse*, 1986, p. 9).

Dakle, u svakom slučaju sud ne bi trebalo da odlučuje o zahtevu za naknadu nematerijalne štete za umanjenje opšte životne aktivnosti dok oštećeni ne okonča postupak za sticanje prava na naknadu za telesno oštećenje, mada može odlučiti, rukovodeći se okolnostima slučaja, da pravo oštećenog na naknadu za telesno oštećenje utvrdi sam, kao prethodno pitanje. U slučaju da postupak za ostvarenje prava iz socijalnog osiguranja po osnovu pretrpljenog telesnog oštećenja nije pokrenut, sud može postupiti na dva načina. On može uputiti oštećenog da pokrene taj postupak, pa da do okončanja istog prekine parnični postupak. U drugom slučaju, može sam odlučiti da li oštećeni ima pravo na naknadu za telesno oštećenje, kao i koliki je njen iznos. Ne bi trebalo da sud uputi oštećenog na ostvarivanje prava na naknadu za telesno oštećenje ukoliko je očigledno, s obzirom na sve okolnosti slučaja, da oštećeni nema pravo na naknadu ili da bi ona bila takve visine da ne bi mogla uticati na visinu novčane naknade za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti.

Invalidnina se uzima u obzir po slobodnoj oceni suda pri određivanju naknade zbog umanjenja životne aktivnosti (Odluka Vrhovnog suda Srbije, Rev br. 4313/98 od 9. 9. 1998). Razlog je taj što je invalidnina koju oštećeni ostvaruje

samo jedna od niza okolnosti koje utiču na odmeravanje pravične novčane naknade nematerijalne štete (Petrović, 1984). Novčana naknada nematerijalne štete nije čisto novčano potraživanje, već predstavlja novčanu naknadu za zakonom priznate oblike nematerijalne štete u skladu sa čl. 200 ZOO. Stoga se u proceni da li i u kojoj meri invalidnina utiče na procenu pravične novčane naknade, pored individualnih karakteristika oštećenog, njegove invalidnosti i iznosa mesečne invalidnine, primenjuje diskreciono pravilo, a ne matematičko ili aktuarski proračun. Kada je reč o naknadi buduće štete u obliku rente, onda je potrebno proceniti da li će se izvesno posle uobičajenog toka događaja (lečenja posledica povrede i ostvarivanja prava na invalidninu) nematerijalna šteta zbog smanjenja životne aktivnosti nastaviti i u budućnosti.

I kada je u pitanju odnos naknade štete zbog umanjene životne aktivnosti prema svoti osiguranja od nesrećnog slučaja, vredi princip uračunavanja, ali samo u slučaju ako je premiju osiguranja uplatio onaj ko je u obavezi da plati i naknadu štete (čl. 948, st. 1 ZOO). Ako je premiju osiguranja uplatio sam oštećeni, osigurana svota se ne uračunava u iznos naknade štete, nego je dopuštena kumulacija naknade štete i naknade iz osiguranja. U ovom slučaju svota osiguranja se isplaćuje po osnovu ugovora o osiguranju, a naknada štete po osnovu prouzrokovanja štete, dakle po raznim pravnim osnovama, pa se međusobno ne isključuju ako premiju osiguranja uplaćuje oštećeni, kao što je to i predviđeno u čl. 948, st. 2 ZOO-a. Međutim, prema st. 3 istog člana, kumulacija naknade štete i osigurane svote ne odnosi se „na slučaj kad je osiguranje od posledica nesretnog slučaja ugovoreno kao osiguranje od odgovornosti”. Takvo osiguranje uspostavlja se u korist štetnika, pa svota osiguranja reducira iznos naknade štete (Ivošević, 2009, pp. 271-272).

Uračunavanje isplaćenog nespornog dela naknade iz osiguranja u naknadu štete

Kod tretiranja problema uračunavanja isplaćenog nespornog dela naknade iz osiguranja u naknadu štete, sudska praksa je veoma različita, iako na prvi pogled nema ničeg spornog kod tumačenja čl. 189, st. 2 ZOO-a, u kome je propisano da se visina naknade štete određuje prema cenama u vreme donošenja sudske odluke, izuzev slučaja kad zakon odredi šta drugo. U teoriji i uporednom pravu poznata su tri pristupa rešavanju pomenutog pitanja, a ZOO prihvata rešenje koje je najprimerenije stvarnosti i u funkciji je zaštite oštećenog.⁴

U praksi osiguranja se često događa da oštećeni primi određeni iznos naknade, na primer za nematerijalnu štetu, u postupku obeštećenja van spora, a

⁴ Shvatanje da se visina naknade štete određuje prema trenutku njenog prouzrokovanja, prihvaćeno u § 1332. austrijskog OGZ-a, primenjivano u jugoslovenskoj sudskoj praksi neposredno posle Drugog svetskog rata, može da pogoduje štetniku, naročito u uslovima inflacije i opterećenosti sudova velikim brojem predmeta. Po drugom shvatanju, koje je bilo zastupljeno u praksi do donošenja ZOO-a, za određivanje visine naknade štete merodavan je trenutak podnošenja tužbe. Ono dovodi oštećenog u neravnopravni položaj prema štetniku kada parnica dugo traje. Treće stanovište prihvaćeno je u ZOO-u.

zatim zahteva razliku naknade štete u sudskom postupku. Slično može da važi i za naknadu materijalne štete. Zato je od izuzetne važnosti sledeća presuda, kojom se štite interesi obe stranke na taj način što je istaknuto: „Kada je šteta već delimično naknađena, a posebno kada je naknađena u pretežnom delu, tužbom se može tražiti i presudom dosuditi samo šteta, koja uzimajući u obzir vrednost štete [...] – srazmerno odgovara nenaknađenom delu štete u vreme prvobitne presude” (Presuda Vrhovnog suda Vojvodine Rev br. 688/82 od 01. 11. 1982. g., *Materijali sa sastanka pravnika ZRS ZOIL Sarajevo*, 1983, p. 55).

Sudovi, prema tome, moraju uzeti u obzir da je šteta bila likvidirana najvećim delom neposredno nakon nastupanja osiguranog slučaja, kada bi trebalo dosuditi samo srazmerni deo štete. Izračunavanje srazmernog dela štete moguće je i bez angažovanja sudskog veštaka, stavljanjem u međusobni odnos neisplaćene razlike na dan isplate štete i vrednosti štete na dan isplate, pa se dobijeni rezultat pomnoži sa visinom štete na dan donošenja sudske odluke. Tako se sasvim jednostavno dolazi do visine srazmernog dela štete.

Navedeni primer tiče se naknade materijalne štete. Međutim, i kada je u pitanju novčana naknada nematerijalne štete, ovakav način određivanja naknade je jedino prihvatljiv zato što plaćanjem akontacije naknade nematerijalne štete dužnik delimično ispunjava svoju obavezu.⁵ Stoga je potrebno da sud, kada donosi odluku u ovakvim slučajevima, najpre utvrdi koji je deo štete oštećenom nadoknađen, s obzirom na merodavne okolnosti u vreme isplate, a zatim da odredi naknadu za preostali deo štete uzimajući u obzir okolnosti u vreme donošenja presude.

Prilikom uračunavanja plaćenog dela u iznos dosuđene naknade nije moguće primeniti valorizaciju, jer bi to bilo suprotno odredbi čl. 394 ZOO-a kojom se zakonodavac opredelio za načelo monetarnog nominalizma prilikom ispunjenja novčane obaveze, a fikcija po kojoj novčana jedinica ima istu vrednost u različitim momentima isključuje mogućnost valorizacije vrednosti plaćenog dela.

Odnos rente i sume osiguranja

U naknadu štete koju osiguranik koji je osigurao svoju odgovornost dužuje oštećenom licu uračunava se isplata iz osiguranja. Zato se u praksi često, u slučajevima šteta zbog saobraćajnih nezgoda, otvara problem da li visina sume osiguranja može da pokrije celokupnu štetu, posebno ako su štetni događaji praćeni teškim posledicama, zbog čega i naknade štete moraju biti visoke. Novčana obaveza osiguravača zavisi od visine (ugovorene ili minimalne zakonske) sume osiguranja (Matijević, 2008, p. 241). Štaviše u osiguranju lica suma osiguranja je jedino merilo limita obaveze osiguravača. Što je taj limit odgovornosti osiguravača niže postavljen, to je moguće da će se pojaviti veća razlika između limita i zahteva za naknadu štete. Kada zahtev za naknadu štete premaši iznos

⁵ U tom smislu vidi odluke Vrhovnog suda Vojvodine, Rev 104/83 od 24. 3. 1983. g., *Bilten Vrhovnog suda Vojvodine*, 1983, br. 2-3. Slično je stanovište i Vrhovnog suda Srbije izraženo u presudi Rev 1006/84 od 24. 9. 1984. godine, *Privrednopravni priručnik*, 1985. g., br. 4, str. 70.

minimalnog ili većeg ugovorenog limita, osiguranik (štetnik ili odgovorno lice) biće u obavezi da nadoknadi razliku preko limita, a kada je ta razlika velika, onda ustanovom osiguranja nisu u dovoljnoj meri zaštićeni ni oštećeni ni osiguranik, pogotovu kada je reč o zahtevima teško nastradalih lica sa trajnim posledicama čija životna egzistencija zavisi od doživotne rente, dok osiguranik po pravilu ne raspolaže dovoljnom imovinom da bi nadoknadio navedenu razliku (Cerović, 2014, p. 61).

Još 1988. godine utvrđen je stav u pogledu odnosa sume osiguranja i obima naknade štete kod osiguranja od automobilske odgovornosti za štete pričinjene trećim licima. Stav je još uvek u primeni. Predviđeno je da se obaveza osiguravača u navedenim slučajevima ceni prema ugovorenoj osiguranoj sumi, s tim što se limit obaveze osiguravača utvrđuje prema ukupnoj šteti u jednom štetnom događaju, bez obzira na broj oštećenih lica; novčana šteta se uzima u iznosu u kojem je nastala, a nenovčana materijalna šteta i nematerijalna šteta utvrđuju se prema cenama, odnosno kriterijumima u vreme štetnog događaja. Ako utvrđeni iznos štete prelazi iznos osigurane sume, osiguravač je dužan da naknadi deo štete prema srazmeri između osigurane sume i tako utvrđenog iznosa štete, osim zatezne kamate i parničnih troškova (zaključak sa zajedničke sednice Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 26. i 27. 10. 1988. godine). Prema čl. 22 Zakona o obaveznom osiguranju u saobraćaju iz 2009. sa kasnijim izmenama, iznos najniže sume osiguranja na koju može biti ugovoreno osiguranje od auto-odgovornosti utvrđuje Vlada Srbije na predlog Narodne banke Srbije. Visina sume osiguranja utvrđena je u evrima odvojeno za štetu na licima i štetu na stvarima po jednom štetnom događaju. Zakonom je predviđeno, kao i do sada, da se u slučaju kada ima više oštećenih lica, a ukupna naknada štete premašuje sumu osiguranja, prava oštećenih lica prema društvu za osiguranje srazmerno smanjuju do iznosa najniže sume osiguranja opredeljene u stavu 1, čl. 22.

U skladu sa stavom zajedničke sednice od 26. i 27. 10. 1988. godine, Građansko odeljenje Vrhovnog suda Srbije na sednici od 25. 3. 1996. usvojilo je pravno shvatanje, a zaključak iste sadržine donet je na zajedničkoj sednici najviših sudova SRJ 24 - 26. 9. 1996. godine: „Kada se radi o naknadi štete u vidu buduće rente, veštačenjem se vrši kapitalizacija i tako dobijeni kapitalizirani iznos buduće rente uračunava se kod utvrđivanja obima štete do visine osigurane sume.

Međutim, kada se radi o zahtevu oštećenog za izmenu ranije dosuđene rente zbog promenjenih okolnosti, više se ne može raspravljati o limitu osiguranja, odnosno da li je limit iscrpljen izvršenim isplatama, pošto je za kasnije izmene rente relevantno samo stanje pokrivenosti limita prilikom prvog presuđenja” (iz navedenog zaključka sa savetovanja najviših sudova SRJ od 24, 25. i 26. 9. 1996, *Odgovornost za štetu i naknada štete*, 2000, p. 191).

Procena u kom delu renta obuhvata osiguranu sumu temelji se na prethodno utvrđenoj visini štete kapitaliziranjem rente prema kriterijumima u vreme štetnog događaja. Ako utvrđeni iznos štete ne prelazi iznos osigurane sume, osiguravač

je dužan potpuno nadoknaditi štetu, čak i onda kada visina štete prema cenama, odnosno kriterijumima u vreme donošenja sudske presude prelazi iznos osigurane sume. Navedeni stav sasvim je u skladu sa proklamovanim načelom monetarnog nominalizma (čl. 21 ZOO) (Matijević, 2008, p. 244). Problem se, prema Matijeviću (2008, p. 245), otvara u slučaju obaveze naknade nematerijalne štete u obliku rente, jer bi isplatu naknade utvrđene štete u obliku rente trebalo vršiti u novčanim jedinicama koje su vredele u vreme štetnog događaja, mada je moguće da taj obračun pogoduje bilo dužnika, bilo poverioca, zavisno od toga da li se, promenom vrednosti novca, kupovna moć smanjila ili povećala u periodu koji je protekao do donošenja sudske odluke.

Kada jedna saobraćajna nezgoda u kojoj štetu pretrpe treća lica bude prozrokovana radnjama više korisnika ili sopstvenika (imalaca) motornih vozila, onda su oni solidarno odgovorni trećim licima na osnovu čl. 178, st. 4 ZOO-a. U takvom slučaju moguće bi bilo zbrajanje limita osiguravajućih pokrića više imalaca motornih vozila koji su obavezno osigurani od automobilske odgovornosti. Tako je Vrhovni kasacioni sud u Presudi Rev 434/2016 od 2. 6. 2014. odbio revizije tuženih i potvrdio drugostepenu presudu, konstatujući da je u konkretnom slučaju šteta dvema tužiljama (putnicama u autobusu) prouzrokovana upotrebom triju vozila – učesnika u saobraćajnoj nezgodi; da one imaju pravo izbora od koga će tražiti naknadu štete na osnovu čl. 178, st. 4 ZOO-a, ali po tom osnovu i zakonu koji je uređivao sistem osiguranja imovine i lica a važio je u vreme štetnog događaja, one takođe imaju pravo na naknadu štete i od osiguravača ostalih vozila čiji su imaooci solidarno odgovorni za štetu trećim licima. Zato je: „[P]ravljanje [...] zaključak drugostepenog suda da u takvoj situaciji ima mesta sabiranju limita za sva tri vozila čijom upotrebom je došlo do saobraćajne nezgode, a što u zbiru daje iznos od 175.000,00 dinara.[...] Imajući u vidu vrstu i težinu povreda, procenat umanjenja životne aktivnosti, intenzitet i trajanje fizičkih bolova i straha, stepen naruženosti, kao i činjenicu da je kod tužilje M.G. bila utvrđena trudnoća u trećem lunarnom periodu, pravilno je drugostepeni sud za sve vidove nematerijalne štete utvrdio pravičnu novčanu naknadu u vreme štetnog događaja za tužilju M.G. i za tužilju D.S., a koji iznose kao pravične prihvata i Vrhovni kasacioni sud. Imajući u vidu nalaz veštaka ekonomske struke, koji su sudovi u celosti prihvatili, te utvrđenu činjenicu da kapitalizirana renta za M.G. za period od dana nastanka štete pa do pretpostavljenog perioda kada bi tužilja otišla u starosnu penziju, po cenama na dan nastanka štete iznosi 112.141,00 dinara, to je pravilan zaključak drugostepenog suda da sa limitom koji je utvrđen u iznosu od 175.000,00 dinara u potpunosti je pokrivena materijalna i nematerijalna šteta tužilja u trenutku saobraćajne nezgode.” Inače, da je uzet u obzir samo limit osiguranja za odgovornost jednog vozila (autobusa), iznos kapitalizovane rente zbog izgubljene zarade M.G. mogao je da bude pokriven sa 62,42%, a ostala šteta ne bi mogla biti nadoknađena. Sud je utvrdio i da su: [N]eosnovani [...] navodi u revizijama oba tužena da su štetu pored tužilja u saobraćajnoj nezgodi pretrpela i druga lica i da je drugostepeni sud prilikom donošenja odluke bio dužan da

utvrdi ukupnu visinu štete proistekle iz saobraćajne nezgode [...], jer tuženi kao osiguravači ostaju u obavezi i prema oštećenim licima do visine ugovorene sume osiguranja. Prilikom odlučivanja o žalbi tužilja, drugostepeni sud je imao u vidu da je u saobraćajnoj nezgodi [...] godine povređeno više lica i pravilno zaključio da tuženi na kojima je bio teret dokazivanja, nisu dokazali da su ostala navedena lica se obraćala za naknadu štete tuženima i da im je po tom osnovu isplaćena naknada štete” (iz Presude Vrhovnog kasacionog suda, Rev 434/2016 od 2. 6. 2014. godine, kojom je odlučeno o revizijama tuženih izjavljenim protiv Presude Apelacionog suda u Beogradu, Gž 1288/2015 od 5. 10. 2015. godine).

ZATEZNE KAMATE I DOSPELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE

Pravo na zateznu kamatu. Kamata je naknada koja se unapred daje za korišćenje tuđe zamenljive stvari, po pravilu nekog iznosa (glavnice) tuđeg novca, za određeni period. Pomenuta šira definicija odgovara činjenici da se kamate koriste kako kod novčanih zajmova i drugih novčanih obaveza, tako i kod obaveza koje imaju za predmet stvari određene po rodu. Istorijski gledano, kamata je imala različite svrhe: sticanje koristi od kapitala i ostvarivanje kaznene funkcije zbog neizvršenja obaveza (Vizner, 1978, p. 1109). U uslovima visoke inflacije ove klasične funkcije kamate gube svoje značenje, pa se ona javlja u funkciji naknade za korišćenje tuđeg novca ili zamenljivih stvari („čuvara vrednosti”) (Momčinović, 1986, p. 233). Očigledno je da je i sam zakonodavac uvideo da se ni ova funkcija kamate u uslovima monetarne nestabilnosti ne može u potpunosti ostvariti, pa je u čl. 278, st. 2 ZOO-a predvideo da ako je šteta koju bi poverilac pretrpeo zbog dužnikovog zakašnjenja bila veća od iznosa koji bi dobio na ime zatezne kamate, poverilac ima pravo zahtevati razliku do potpune naknade.

Prema načinu ustanovljavanja, kamate mogu biti ugovorne, ukoliko ih stranke predviđaju ugovorom, ili zakonske, ako ih dužnik plaća na osnovu zakona. Dakle, kad su u pitanju kamate i danas vredi rimsko pravilo: *Usura non natura pervenit, sed iure precipitur* (kamata ne dolazi po prirodi, već se dobija na osnovu prava).

Zatezna kamata, koja je predmet našeg interesovanja, jedan je od oblika zakonske kamate. Prema čl. 277, st. 1 ZOO-a dužnik koji zakasni s ispunjenjem novčane obaveze duguje, osim glavnice, i zateznu kamatu po zakonom utvrđenoj stopi. Zakon o zateznoj kamati iz 2012. godine propisuje u čl. 2 da dužnik koji zakasni sa ispunjenjem novčane obaveze plaća zateznu kamatu na iznos duga do momenta isplate. Kako su odredbe kojima je raniji zakon predviđao način obračuna zakonske kamate konformnom metodom oglašene suprotne Ustavu (Odluka Ustavnog suda br. IUz-82/2009 od 12. jula 2012), sadašnjim zakonom u čl. 6, st. 1 predviđeno je da se zatezna kamata, u smislu ovog zakona, obračunava za

kalendarski broj dana perioda docnje u izmirivanju obaveza u odnosu na kalendarski broj dana u godini (365, odnosno 366 dana), primenom prostog interesnog računa od sto i dekurzivnog načina obračuna, bez pripisa obračunate zatezne kamate glavnici istekom obračunskog perioda. Odluka Ustavnog suda izazvala je ukidanje prvostepenih sudskih presuda u žalbenom postupku.⁶

Dospelost obaveze naknade štete i tok kamata. Dospelost bilo koje obaveze, time i naknade štete, znači da poverilac može zahtevati isplatu duga i prinudnu naplatu pošto protekne rok u kome dužnik može dobrovoljno da ispuni obavezu. Prema čl. 186 ZOO-a, obaveza naknade štete smatra se dospelom od trenutka nastanka štete, te od tog momenta teku i kamate na glavicu (naknadu štete) kada oštećeni podnosi tužbeni zahtev radi naknade štete i rente. Detaljnije obrazloženje bilo je sadržano u Načelnom stavu broj 1/79 od 25. 1. 1979. XI zajedničke sednice Saveznog suda, republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda u kome je, između ostalog, navedeno: „Kod duga koji proistječe iz naknade novčane i neimovinske štete nastanak duga nije izdvojen od njegove dospelosti. I nastanak duga i njegova dospelost vezani su za jedan isti momenat, tj. za momenat nastanka štete. U tom smislu dug je zasnovan i dospio u momentu nastanka štete, pa učinilac štete može izbeći plaćanje zateznih kamata na taj način da odmah isplati onoliko, koliku štetu smatra da je počinio i onoliko koliko misli da iznosi visina štete. U takvom slučaju ne bi došlo do plaćanja zateznih kamata na isplaćeni iznos, jer štetnik za taj iznos nije pao u zakašnjenje, a što je uvjet za nastanak zateznih kamata [...]. Kad se pođe od pretpostavke o formiranju glavnog duga nastalog počinjenom štetom, dolazi se do zaključka da zakašnjenje dužnika počinje teći sledećeg dana od nastanka štete. Ako štetnik ne nadoknadi štetu tog dana, on pada u zakašnjenje. Na temelju zakašnjenja dužnika i zatezne kamate počinju teći od istog trenutka kada i zakašnjenje. To znači da je za zatezne kamate mjerodavan dan nastanka štete” (Crnić & Ilić, 1987, p. 167).

U pomenutom stavu dalje se tretira problem promene kupovne moći novca i naknade štete. Promene u kupovnoj moći novca sastoje se u opadanju ili smanjenju njegove kupovne moći, te nemaju nikakvog uticaja na obim pričinjene novčane štete, odnosno zbog njih ne nastaju ni uvećanja ni smanjenja štete, jer njihov obim ostaje isti. Promene vrednosti novca odražavaju se samo na novčani izraz štete, na broj novčanih jedinica u kojima se šteta izražava. Prema tome, ni naknada štete ne postaje veća zbog opadanja kupovne moći novca, već ostaje ista

⁶ Primera radi, Apelacioni sud u Beogradu svojom odlukom ukida Presudu Drugog opštinskog suda u Beogradu, P. 6067/04 od 24. 12. 2008. i predmet vraća na ponovno suđenje, zbog bitnih povreda odredaba parničnog postupka, zato što je nejasan zaključak prvostepenog suda kojim prihvata kao objektivnan nalaz veštaka ekonomsko-finansijske struke koji je koristio konformnu metodu u obračunu, suprotno načelu zabrane anatocizma iz čl. 279 ZOO-a i navedenoj odluci Ustavnog suda (Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 1 3545/11 od 3. 10. 2012. godine, p. 3). Isto i u Presudi Vrhovnog kasacionog suda, Rev 667/2014: „[...] Apelacioni sud je pogrešnom primenom materijalnog prava tužilji dosudio zakonsku kamatu na obračunatu kamatu pripisanu glavnom dugu, što je suprotno članu 279 ZOO [...] a na isti način je postupio i kod odlučivanja o naknadi štete zbog tuđe nege i pomoći” (iz obrazloženja navedene presude).

s tim što je njen novčani izraz povećan. Isto je i s kamatama. Stoga i one ne mogu biti veće ako su šteta i naknada ostale iste. I kod zateznih kamata, prema navedenom stavu, uvećava se samo novčani izraz u kojem se one dosuđuju, a ne i same kamate. Na kraju obrazloženja tog stava ističe se da zatezne kamate predstavljaju naknadu štete zbog toga što naknada nije dobijena na vreme pa nije omogućeno ublažavanje posledica pričinjene štete.

Nakon izmene ZOO-a od 2. 8. 1985. godine, stope zatezne kamate su, na osnovu čl. 277, st. 1 ZOO-a značajno porasle, čime su odgovorna lica dovedena u težak položaj, pa se postavilo važno pitanje osnovanosti stava od 25. 1. 1979. godine, po kome zatezne kamate na novčano potraživanje nenovčane štete teku od trenutka nastanka štete (Petrović, 2003). Stoga su na zajedničkoj sednici Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i pokrajina i Vrhovnog vojnog suda, održanoj od 27. do 29. marta 1987. godine, usvojena dva stava: jedan u pogledu plaćanja kamata na naknadu nenovčane materijalne štete, a drugi u pogledu kamata na pravičnu naknadu nematerijalne štete. „Zatezna kamata na naknadu nenovčane materijalne štete dosuđena u novcu prema cenama u vreme presuđenja teče od dana donošenja prvostepene presude kojom je visina naknade određena.

Ako je oštećeni sam otklonio štetu pre donošenja sudske odluke, zatezna kamata teče od dana kada je šteta otklonjena, odnosno kad su učinjeni troškovi radi otklanjanja štete.

Zatezna kamata na pravičnu novčanu kamatu nematerijalne štete teče od dana donošenja prvostepene presude kojom je naknada određena. Prilikom odlučivanja o visini pravične novčane naknade sud će uzeti u obzir i vreme proteklo od nastanka štete do donošenja odluke, ako dužina čekanja na satisfakciju i druge okolnosti to opravdavaju” (Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 220).

U zahtevu kojim traži naknadu štete i rentu, oštećeni zahteva i kamatu, i to od dana nastanka štete. Pošto su izgubljena zarada ili izgubljeno održavanje vidovi postojeće materijalne štete koja sukcesivno nastaje (svakog meseca), sud mora tačno da utvrdi štetu za svaki period (mesec ili godinu) do donošenja presude. Svi ti iznosi se saberu i na taj zbir se dosuđuje kamata. Citirani stav zajedničke sednice iz 1987. godine otvara problem u slučaju kada bi se naknada nematerijalne štete odredila u obliku rente, jer bi u slučaju zateznih kamata na dospelu naknadu nematerijalne štete u obliku rente, koje teku od dana presuđenja, trebalo utvrditi ukupnu dospelu nematerijalnu štetu u novčanom iznosu i „razdeliti” je na dospele obroke rente, a onda na svaki iznos obračunati zateznu kamatu (Matijević, 2008, p. 233).

Obaveza isplate kapitalizovanog iznosa umesto rente dospeva danom donošenja prvostepene odluke o kapitalizovanoj renti (čl. 188, st. 4 i 5 ZOO), od kada teče i zatezna kamata na rentu.

Kada oštećeni podnosi novi tužbeni zahtev kojim traži povećanje rente, može da potražuje zakonsku kamatu na iznos naknade štete od momenta donošenja tužbe do dana presuđenja (kamata na naknadu postojeće štete), dok će

pravo na zakonsku kamatu na rentu ostvarivati od dana dospelosti svakog pojedinačnog mesečnog iznosa do dana isplate.

Na potraživanje zatezne kamate, koja je sporedna obligacija u odnosu na glavno utuženje (zahtev za naknadu štete), primenjuje se rok zastarelosti iz čl. 372 ZOO-a koji se odnosi na povremena potraživanja. Predviđeno je da sporedna povremena potraživanja zastarevaju za tri godine od dospelosti svakog pojedinog davanja. U smislu čl. 369 ZOO-a, kada zastari glavno potraživanje, zastarela su i sporedna potraživanja, kao što su kamate.

Nepravilno dosuđene zakonske kamate razlog su za žalbu zbog pogrešne primene materijalnog prava. U jednom primeru iz sudske prakse iznosi izgubljene zarade (dospele štete) do 30. 11. 2011. i kamate na taj iznos sabrane su u jedinstvenu sumu, pa je na taj iznos dosuđena zakonska zatezna kamata od 1. 12. 2011. do dana isplate. Kako je dosuđena kamata na kamatu, Vrhovni kasacioni sud je ustanovio da je Apelacioni sud u Nišu „pogrešnom primenom materijalnog prava tužilji dosudio zakonsku kamatu na obračunatu kamatu pripisanu glavnom dugu, što je suprotno članu 279 ZOO kojim je predviđeno da na dospelu neisplaćenu ugovornu i zateznu kamatu kao i na druga dospela povremena novčana davanja ne teče kamata, izuzev kada je to zakonom posebno opravdano [...], a) „na isti način postupio (je) i kod odlučivanja o naknadi materijalne štete za tuđu negu i pomoć”, te je iz navedenih razloga Vrhovni kasacioni sud preinačio presudu nižeg suda i odbio zahtev tužilje za opredeljeni iznos kamate za period od 1. 12. 2011. do isplate (Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev 667/2014 od 1. 4. 2015. godine i Apelacionog suda u Nišu, 3 Gž 1987/12 od 25. 2. 2014. godine, iz izvornika presude, p. 5).

Tok kamata kod naknade štete u obliku rente. Renta se dosuđuje za ubuduće sudskom odlukom te se postavlja pitanje kako regulisati tok kamate na takva potraživanja. Sudovi rentu redovno dosuđuju bez kamate, zato što se radi o budućim štetama koje još nisu dospele, pa se dužnik ne može obavezati na kamatu u momentu donošenja sudske odluke. Ipak, reč je o novčanoj obavezi i poverilac ima pravo na zateznu kamatu koja teče od dospeća svakog pojedinačnog iznosa rente, a ne od dana podnošenja tužbe radi naknade štete i rente (utuženja glavnice). Znači da tek ako bi dužnik zakasnio sa isplatom dospele rate mesečne rente, poverilac bi mogao tražiti i isplatu kamate za period docnje. Otuda zatezna kamata na naknadu štete zbog izgubljene zarade ili na naknadu štete za tuđu pomoć i negu, koje se mesečno plaćaju, teku za svaki iznos koji treba platiti od poslednjeg dana u mesecu do dana isplate. Slično tome, kamate na pojedine iznose izgubljenog izdržavanja, ako dospevaju mesečno, teku od dospeća svakog pojedinog mesečnog iznosa. Međutim, ako dospeli iznosi naknade u obliku rente budu utvrđeni u postupku vansudskog poravnanja ili odlukom suda prema nominalnim iznosima u vreme kad su nastali, a nisu revalorizovani prema cenama u vreme odlučivanja o zahtevu oštećenog, odnosno presuđenja, onda i zatezne kamate na te troškove teku od dana kada su ti troškovi nastali (Matijević, 2008,

p. 234). Kod buduće nematerijalne štete, koja još nije dospela, zatezne kamate bi trebalo računati od dospeća svakog pojedinačnog (budućeg) iznosa (Matijević, 2008, p. 233).

NEPRENOSIVOST PRAVA NA RENTU

Pravo na naknadu štete u obliku novčane rente zbog smrti davaoca izdržavanja ili zbog oštećenja zdravlja se, prema odredbi čl. 197, st. 1 ZOO-a, ne može prenositi, pošto ima karakter ličnog subjektivnog prava, neodvojivog od njegovog titulara.⁷ Lično svojstvo prava na rentu proizilazi iz okolnosti da šteta nastaje povredom prava na život ili fizički integritet oštećenog lica. Posredno, činjenica da se novčana renta plaća za ubuduće, neki put neizvesno dugo ili sve vreme dok je oštećeni živ i da će se menjati ili ukidati u skladu sa promenama u odnosu na stanje koje je postojalo u vreme donošenja presude, ukazuje na to da pravo na naknadu štete u obliku rente nije prenosivo na drugu osobu. U suprotnom, kada bi se lično pravo moglo preneti na drugu osobu, beskonačno bi se produžilo trajanje rente, što je u suprotnosti i sa ciljem naknade štete u obliku rente (Toroman u Blagojević & Krulj, 1983, p. 730).

Pravo na naknadu štete u obliku rente ne može se preneti na druga lica, ni građanskim poslom *inter vivos*, niti putem zakonskog ili testamentarnog nasleđivanja, ali se dospeli iznosi rente mogu preneti drugome, pod zakonom propisanim uslovima. U smislu čl. 197, st. 2. ZOO-a, na druga lica se mogu preneti samo dospeli iznosi rente, ako je iznos rente određen pismenim sporazumom stranaka (poverioca rente i odgovornog lica) ili ako je utvrđena pravosnažnom sudskom odlukom. *Ratio legis* jeste što su dospeli iznosi ušli u imovinu oštećenog i postali imovinska prava, koja su prenosiva kao i sva druga imovinska prava. Raspolaganje tim pravima je ipak ograničeno, zato što zakon zahteva da su dospeli iznosi preneti na određeni način: pismenim sporazumom ugovornih strana ili pravosnažnom sudskom odlukom. Obično se prenosivost prava na rentu u praksi osiguravajućih organizacija zahteva u situaciji kada, na primer, umre poverilac rente, a njegov bračni drug ili deca koja ostvare pravo na porodičnu penziju upute molbu da se novčana renta i dalje plaća, ali sada na njihovo ime, što pravno nije moguće, budući da se smrću poverioca rente gasi dužnikova obaveza plaćanja rente.

Kako obaveza isplate kapitalizovanog iznosa dospeva danom donošenja prvostepene odluke o kapitalizovanoj renti, od kada teče i pravo na zateznu kamatu, čini se da se može podržati zaključak Stanišića (2019, p. 180), koji ukazuje

⁷ Lična prava su i neprenosiva, bilo da su imovinska ili neimovinska. Lična neimovinska prava (prava ličnosti) imaju za predmet konstitutivne elemente ličnosti (lična dobra, poput života, fizičkog integriteta, slobode, ugleda, časti i slično) i sastoje se iz ovlašćenja uživanja ličnih dobara. Nemaju novčani ekvivalent. Lična subjektivna prava, budući da su vezana za fizičku egzistenciju subjekta, prestaju momentom smrti ostavioca i ne ulaze u zaostavštinu. Jedini izuzetak čine autorska moralna prava.

na to da kapitalizovani iznos treba tretirati kao dospelu obavezu, te da bi stoga pravo na kapitalizovanu rentu utvrđeno pravosnažnom sudskom odlukom trebalo smatrati prenosivim, jednako kao i pojedine dospele, a nenaplaćene, iznose rente.

U Presudi Vrhovnog suda Srbije, Rev 573/07 od 24. 3. 2009. godine, koja se odnosila na slučaj kada je u toku postupka radi ukidanja rente tužena umrla, tužilac (osiguravajuća organizacija) pozvao se na to da naknada štete koju je trebalo plaćati do smrti tužene podleže pravilu iz čl. 197 ZOO-a (neprenosiva je). Tužilac, međutim, nije bio izmirio sve dospele obaveze po prethodnoj presudi kojom je tuženoj bila dosuđena renta. Stoga je Vrhovni sud u svojoj odluci istakao da se šteta nastala do presuđenja (a u ovom slučaju do smrti tužene) ne može smatrati rentom, već dospelom naknadom materijalne štete u jedinstvenom novčanom iznosu i dao je za pravo sudovima niže nadležnosti da se za period od podnošenja tužbe do smrti tužene ne primenjuje pravilo sadržano u čl. 197 ZOO-a o neprenosivosti prava na naknadu štete u vidu novčane rente usled smrti bliskog lica ili usled povrede tela ili oštećenja zdravlja, već opšte pravilo o materijalnoj šteti i procesno pravilo da naslednici mogu stupiti na mesto pravnog prethodnika i okončati parnicu (s tim što je u ovom sudskom slučaju bilo neophodno utvrditi ko su naslednici koji bi trebalo da postanu procesnopravni sukcesori umrle tužene). Iako nije sasvim jasno kako postupati ako oštećeni umre u toku parnice, na temelju navedene odluke proizilazi da bi trebalo smatrati da se radi o potraživanju koje bi moglo preći na naslednike u pogledu iznosa dospele štete.

Kako se pravilo iz čl. 197 ZOO-a isključivo odnosi na prava oštećenog, obaveza štetnika ili odgovornog lica da u punom obimu oštećenom nadoknadi pričinjenu materijalnu štetu može da pređe na njegove naslednike, čak se i ugovorom može preneti na druga lica (Toroman u Blagojević & Krulj, 1983, p. 731).

ZASTARELOST POTRAŽIVANJA NAKNADE ŠTETE I RENTE

Pojam i rokovi zastarelosti. Zastarelost potraživanja razume se kao nevršenje nekog subjektivnog prava tokom određenog vremena. Istekom roka zastarelosti poverilac neće moći da ostvari sudsku zaštitu i izvršenje potraživanja. U čl. 360 ZOO-a propisano je da zastarelošću potraživanja, odnosno obaveze prestaje pravo na zahtev za ispunjenje obaveze, s tim što zastarelost nastupa kada protekne zakonom određeno vreme u kome je poverilac mogao zahtevati ispunjenje obaveze.

Primenom instituta zastarelosti obezbeđuje se pravna sigurnost, koja je još više naglašena odredbama ZOO-a koje isključuju mogućnost ugovaranja drugih rokova zastarelosti. Kako posle isteka roka zastarelosti obaveza dužnika postaje naturalna obligacija, sud nije u obavezi da po službenoj dužnosti pazi na rok zastarelosti. To znači da se u sporu mora istaći prigovor zastarelosti kako bi ga sud uzeo u razmatranje (čl. 360, st. 3 ZOO). Dužnik se ne može odreći prigovora

zastarelosti pre nego što protekne vreme određeno za zastarelost (čl. 365 ZOO). Kako je prigovor zastarelosti materijalno-pravne prirode, sud će, čim prihvati ovaj prigovor, presudom odbiti tužbeni zahtev.

Kao i u većini drugih evropskih zakonodavstava, i u ZOO-u postoji razlika u pogledu rokova zastarelosti potraživanja naknade štete zavisno od toga da li je šteta nastala radnjom krivičnog dela ili ne. Opšti rok zastarelosti određen je čl. 367, dok je u čl. 377 ZOO-a predviđen poseban rok zastarelosti zahteva za štetu nastalu krivičnim delom. „Zastarelost potraživanja za naknadu štete određuje se prema odredbama čl. 376 i 377 ZOO, bez obzira na to da li se naknada zahteva za već nastalu štetu za koju je po redovnom toku stvari sigurno da će sukcesivno nastajati u budućnosti, kao i to da li se buduća šteta zahteva u obliku novčane rente ili u jednokratnoj svoti” (Načelni stav broj 3/81 sa XVII zajedničke sednice Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 7. i 8. 5. 1981. godine, Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 226).

Prigovor zastarelosti i pitanje da li se rok zastarelosti računa po čl. 376 ili čl. 377 ZOO-a relativno se često javlja u parnicama koje se vode radi naknade štete zbog telesne povrede ili smrti lica.

Opšti rok zastarelosti. Prema čl. 376, st. 1 ZOO-a, potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva u roku od tri godine od dana kad je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo (subjektivni rok zastarelosti). U st. 2 istog člana određeno je da u svakom slučaju to potraživanje zastareva u roku od pet godina od kada je šteta nastala (objektivni rok zastarelosti).

Kad su u pitanju štete izazvane telesnom povredom, u praksi se prihvata stanovište da je oštećeni saznao za štetu kada je lečenje završeno, odnosno kada je zdravstveno stanje posle povrede konačno konsolidovano. Smatra se da upravo u tom momentu oštećeni, koji za štetu i učinioca može da zna i ranije, stiče potpuno saznanje o obimu i visini štete koju je pretrpeo (Presuda Saveznog suda, Gžs. 26/79 od 17. 01. 1980. g., Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 224). Da bi se procenio trenutak kada je oštećeni saznao za štetu, od kog počinje da teče rok zastarelosti, neophodno je utvrditi trenutak nastanka štete, njen obim i iznos. Obim i iznos štete ne mogu se uvek utvrditi u momentu nastanka štete, tako da je tek po donošenju rešenja invalidske komisije tužilac mogao da se upozna sa činjenicom da više nije u mogućnosti da radi i da je dobio invaliditet I ili neke druge odgovarajuće kategorije.⁸

Kod umanjenja životne sposobnosti, što može biti od značaja u slučaju potraživanja naknade buduće nematerijalne štete, momenat u kome oštećeni saznaje za štetu ne vezuje se za završeno lečenje i stabilizaciju zdravstvenog stanja,

---

⁸ „[T]užilac je saznao za štetu momentom kada mu je isplaćen prvi iznos invalidske penzije po rešenju Fonda SOVO od 4. 3. 2003. godine” tako da je, shodno čl. 376. ZOO-a, osnovan prigovor zastarelosti, jer je protekao ne samo subjektivni nego i objektivni rok zastarelosti potraživanja, s obzirom na to da je tužba radi naknade štete zbog telesne povrede podneta 28. 4. 2014. godine (iz Presude Apelacionog suda u Beogradu, Gž 2433/2017 od 18. 5. 2017. godine kojom potvrđuje Presudu Prvog osnovnog suda u Beogradu, P. 7742/14 od 9. 2. 2017).

već za trenutak kada je postao svestan da dalje lečenje ne doprinosi smanjenju trajnih štetnih posledica (Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 224).

U slučaju izuzetno teških povreda moguće je da se pojedine štetne posledice, naročito u vidu nematerijalne štete (pretrpljeni duševni bolovi ili strah) ispolje tek posle završetka lečenja.⁹

Zastarelost štete prouzrokovane krivičnim delom. Kada je šteta prouzrokovana krivičnim delom, a za krivično gonjenje je predviđen duži rok zastarelosti od opšteg roka iz čl. 376 ZOO-a, zahtev za naknadu štete zastareva kada istekne vreme određeno za zastarelost krivičnog gonjenja u skladu sa čl. 377 ZOO-a. Zastarevanje krivičnog gonjenja je propisano odredbama krivičnog zakona i ti rokovi se procenjuju u skladu sa odredbama onog zakona koji je bio na snazi u vreme kada je šteta nastala. Rok zastarelosti iz čl. 377 ZOO-a počinje da teče od dana kada je krivično delo učinjeno. Nije od značaja da li se parnica vodi protiv učinioca krivičnog dela (štetnika) ili odgovornog lica. U sudskoj praksi je prihvaćeno stanovište po kome jedino krivični sud može pravosnažnom presudom utvrditi da li u radnjama štetnika ima elementa krivičnog dela. Izuzetak od navedenog stava jesu situacije kada zbog određenih procesnih smetnji (na primer, zato što je učinilac umro, duševno je oboleo, nedostupan je organima gonjenja, nepoznat je ili ima više izvršilaca) sud nije mogao da sprovede krivični postupak¹⁰ ili kada je krivični postupak obustavljen ili postoje druge okolnosti koje isključuju krivično gonjenje i odgovornost okrivljenog (u tom smislu vid.: Odgovori na sporna pravna pitanja usvojeni na sednici Apelacionog suda u Kragujevcu od 23. 11. 2016. godine, *Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu*, 1/2017). U opisanim slučajevima krivično delo može da postoji, iako krivični postupak nije vođen, te je parnični sud ovlašćen da u vidu prethodnog pitanja ispita da li je šteta pričinjena radnjama koje sadrže obeležja krivičnog dela kako bi procenio da li ima mesta primeni dužeg roka zastarelosti iz čl. 377 ZOO-a. „Odlučivanje parničnog suda nije usmereno na utvrđivanje krivične odgovornosti, već da bi saglasno načelu pružanja jače zaštite pravu oštećenog na naknadu štete prouzrokovane krivičnim delom, primenio pravila o zastarelosti zahteva za naknadu štete iz čl. 377. ZOO” (Vrhovni sud Srbije, Rev 1313/10 od 7. 6. 2001).

Zastarelost prava na novčanu rentu. I kada je reč o tužbenom zahtevu radi naknade štete i rente zbog smrti, telesne povrede ili oštećenja zdravlja, rok

⁹ Kada umanjenje opšte životne aktivnosti nastane zbog psihičkog oboljenja koje se razvilo kao posledica pretrpljene štete (naročito u slučajevima posttraumatskog stresnog sindroma sa depresivnim epizodama kao posledice boravka na ratištu), moguće je da je konačno stanje oštećenog nastalo desetak godina kasnije, ako se samo može utvrditi uzročna veza sa stresogenom situacijom u kojoj se nalazio. U tim slučajevima ni oštećeni nije u mogućnosti u trenutku završetka lečenja da sazna za konačni obim štete koju trpi. Zato je u ranijoj sudskoj praksi bilo primera da sud navedeni momenat vezuje za kasniji moment – dan kada je oštećeni doznao za nalaz i mišljenje lekara-veštaka.

¹⁰ Na osnovu navedenog razloga, u sudskoj praksi vezanoj za tzv. ratne štete u oružanim sukobima u SFRJ od 1991. do 1995. godine dolazilo je do izražaja stanovište da je moguće pozivati se na čl. 377 ZOO-a zbog krivičnog dela oružane pobune, iako nije doneta krivična presuda ili nije utvrđen učinilac krivičnog dela (na primer Presuda Apelacionog suda u Beogradu, Gž 1773/14 od 31. 3. 2015. godine).

zastarelosti procenjuje se prema navedenim zakonskim odredbama čl. 376 i 377 ZOO-a i počinje da teče od trenutka kada je oštećeni saznao za štetu i njen obim. Kako je priroda buduće štete za koju se renta određuje takva da kontinuirano traje ili sukcesivno nastaje, rok zastarelosti često počinje od dana kada je oštećeni saznao za štetu (kada primi rešenje nadležne invalidsko-penzijske komisije ili se utvrdi konačna dijagnoza i terapija i slično), a ne sa danom štetnog događaja. U situacijama kada se buduća šteta može sagledati zajedno sa sadašnjom (na primer radniku koji ručno rukuje industrijskom mašinom zbog povrede bude amputirana ruka) i ako je šteta po redovnom toku stvari izvesna, može se zaključiti da se radi o šteti za koju je oštećeni već saznao neposredno posle štetnog događaja, a ne o šteti za koju će saznati tek u budućnosti, kada se realizuje. Stoga rok zastarelosti počinje da teče od vremena saznanja oštećenog za postojeću štetu.

Kod buduće štete koja će sukcesivno nastajati, poverilac može sukcesivno utuživati potraživanje, bilo da zahteva povećanje rente, bilo isplatu naknade štete u jednostrukom iznosu. Rokovi zastarelosti se za prvo utuženo potraživanje računaju po odredbama čl. 376 ili 377 ZOO-a, a za svako sledeće utuženo potraživanje teče iznova rok zastarelosti od dana kada je prethodni spor okončan (čl. 392, st. 3 ZOO) (iz primera sudske prakse prema Matijević, 2008, p. 236). U novim postupcima uzimaju se kao utvrđene pravno relevantne okolnosti iz pravosnažne presude u pogledu postojanja pravnog osnova i odluke o prigovoru zastarelosti. Procena zastarelosti kod naknade štete u obliku rente vezuje se za obavezu dužnika, a ne za preformulisane tvrdnje u skladu sa promenjenim okolnostima koje se odnose na istu obavezu koja je već utvrđena pravosnažnom presudom, što je od naročitog značaja kada u novoj parnici tuženi ponovo ističe prigovor zastarelosti o kome je već odlučivano.¹¹

Rok zastarelosti buduće predvidljive štete, koja je po pravnoj prirodi „samostalna” ili „nova” šteta (Matijević, 2018, p. 329), počinje da teče od dana kada ta šteta u budućnosti nastane. Prema tome, šteta koju trpe povređena deca ili maloletnici koji nisu mogli zarađivati svojim radom u trenutku štetnog događaja dospeva tek kada bi oštećeni po redovnom toku stvari, da nije bilo štetnog događaja, došli u priliku da mogu zarađivati od vlastitog rada. Tada se stiču uslovi da mogu ostvarivati pravo na naknadu štete zbog gubitka zarade. Pre toga vremena ne počinju da teku rokovi zastarelosti njihovih potraživanja. To važi i za štetu koja je posledica ranije štetne radnje i koja vremenski s njom nije povezana, niti je njeno nastajanje izvesno (buduća nepredvidljiva šteta).

---

¹¹ „U konkretnom slučaju radi [se] o potraživanju koje je utvrđeno pravosnažnom sudskom presudom, pa imajući u vidu činjenice da je presuda Drugog opštinskog suda u Beogradu [...] doneta 25. 11. 2007. godine, kao i da je presudom Apelacionog suda u Beogradu [...] od 02. 11. 2010. godine ista potvrđena u jednom delu, a u jednom delu preinačena u pogledu visine mesečne rente koja tužiocu pripada, te ceneći činjenicu da je tužba u ovoj parnici podneta 10. 6. 2011. godine (7 meseci od donošenja drugostepene presude), to nema mesta primeni odredbe člana 377 Zakona o obligacionim odnosima, s obzirom da je taj član primenjen prilikom donošenja presude Drugog opštinskog suda u Beogradu [...] od 25. 11. 2007. godine koji je bio merodavan za utvrđivanje osnovanosti zahteva tužioca o tom trenutku“ (Iz obrazloženja Presude Apelacionog suda u Beogradu, Gž 7359/13 od 7. 8. 2015. godine, p. 4).

Kada se naknadno veoma pogorša zdravstveno stanje oštećenog kao posledica ranije pretrpljene povrede, oštećeni bi od dana saznanja za tu novu štetu mogao da ostvaruje zahtev za naknadu štete. Međutim, ako je tužilac propustio da ostvari pravnu zaštitu do isteka rokova zastarelosti, kasnije pogoršanje njegovog zdravstvenog stanja nema uticaja na pitanje zastarelosti, kao što pokazuje sledeći primer u kome je Vrhovni kasacioni sud odbio reviziju tužioca na presude nižih sudskih instanci, konstatujući da je hronična bolest tužioca (trajna promena ličnosti) PTSP nastala 1992. godine, nakon zadobijene povrede kičme, tokom bolničkog lečenja i rehabilitacije, što je dokazano izvedenim dokazima, a da je tužilac 20. 2. 2013. godine podneo zahtev za mirno rešenje spora, znači tek pošto su protekla oba roka zastarelosti, budući da se subjektivni rok računa od maja 2009. godine kada je lekar specijalista utvrdio konačnu dijagnozu i prepisao terapiju oštećenom, a zdravstveno stanje tužioca dobilo trajan oblik. „Tužiočevo oboljenje PTSP je hronično zbog čega njegovo lečenje nije okončano. Međutim, na pitanje zastarelosti potraživanja u ovom postupku nije od uticaja to što se njegovo zdravstveno stanje postepeno pogoršavalo i dijagnoza menjala prateći njegovo zdravstveno stanje, jer je tužiočeva bolest poprimila trajan oblik u maju 2009. godine, kada je on saznao za štetu. Tužilac ne može ostvariti pravo na sudsku zaštitu u vidu naknade štete naknadno proistekle pogoršanjem njegovog zdravstvenog stanja zbog promena u neuropsihijatrijskoj dijagnozi bolesti u vezi sa kojom on nije blagovremeno ostvario pravnu zaštitu” (Presuda Rev 4116/2018 od 15. 11. 2019. godine, p. 4).

Pitanja dospelosti i zastarelosti potraživanja otvaraju se i u slučajevima kada poverilac sukcesivno utužuje naknadu štete za protekli period zahtevajući naknadu štete u jedinstvenom iznosu po osnovu gubitka izdržavanja, izgubljene zarade ili troškova tuđe nege i pomoći za protekli period od poslednjeg usvojenog zahteva. Prema stanovištu sudske prakse, dispozitivne odredbe ZOO-a ne isključuju mogućnost da ovlašćeno lice i na taj način ostvaruje pravo na naknadu štete, a ne samo zahtevajući povećanje rente, što je već razjašnjeno u Načelnom stavu koji je zauzet na XVII zajedničkoj sednici Saveznog suda, Vrhovnog vojnog suda, vrhovnih sudova republika i autonomnih pokrajina koja je održana 7. i 8. 5. 1981. godine.

Jedan od razloga pogrešnog odlučivanja prilikom usvajanja prigovora zastarelosti jeste što se u delu sudske prakse zbog neznanja prava smatra da renta predstavlja povremeno potraživanje u smislu čl. 372 ZOO-a te da treba primeniti rok zastarelosti iz čl. 373 ZOO-a¹², uprkos jasnog opšteprihvaćenog citiranog načelnog stava iz 1981. godine. Stoga je Apelacioni sud u Beogradu u odluci

¹² Na primer: „Prvostepeni sud treba da utvrdi kada je tuženi vršio poslednje davanje rente te da li je tužilac tražio izvršenje pravosnažne presude kojom je stekao pravo na isplatu rente. Pri tom treba imati u vidu da po čl. 379 st. 2 ZOO sva povremena potraživanja koja proističu iz pravosnažnih presuda i doprevaju ubuduće zastarevaju u roku predviđenom za zastarelost povremenih potraživanja. *Kako mesečna renta spada u takvu vrstu potraživanja* [naglasili autori] ima mesta primeni čl. 373 st. 1 i 2 i čl. 373 ZOO te treba oceniti da li je tužiocu zastarelo samo pravo na rentu” (iz Rešenja Okružnog suda u Kraljevu, Gž 2313/07 od 18. 1. 2008, Ristić, 2008).

kojom je ukinuo presudu suda nižeg stepena morao da objasni: „Da bi potraživanje imalo karakter povremenog potrebno je ne samo da potraživanje dospeva godišnje ili u kraćim razmacima, već i da je visina potraživanja unapred poznata a ne da se povremeno obračunava, kao sporno potraživanje, koje se povremeno obračunava u zavisnosti od kretanja zarade, tako da tužiočevo potraživanje nije povremeno potraživanje i nije zastarelo ni po čl. 372 st. 1 ni po čl. 373 ZOO, kako je to pogrešno ocenio prvostepeni sud” (iz Rešenja Apelacionog suda u Beogradu, Gž 3047/12 od 20. 2. 2014. godine).

ZAKLJUČAK

Svako pitanje koje se postavi u vezi sa naknadom štete završava se definisanjem modela njene naknade. U ovom istraživanju krenuli smo „natraške” i o budućoj kontinuiranoj šteti prouzrokovanoj deliktom usled pričinjene telesne povrede ili smrti lica i o drugim pitanjima u vezi sa naknadom štete govorili smo posredno, istražujući karakteristike i prednosti novčane rente kao oblika naknade štete. Odštetna renta predstavlja prikladan način naknade buduće kontinuirane štete, čiji se ukupan iznos ne može odrediti u vreme kada se o naknadi štete odlučuje. Razlog što je tema odštetne rente zanimljiva i sa teorijskog i sa praktičnog stanovišta jeste što periodično izvršenje novčane obaveze odgovornog štetnika može da obezbedi, komplementarno sistemima socijalnog osiguranja i osiguranja, izvesnu finansijsku sigurnost oštećenog ubuduće, kada trpi posledice kompleksne štete prouzrokovane veoma teškom telesnom povredom ili gubi izdržavanje zbog smrti davaoca izdržavanja. Zato se u većini zakonodavstava kontinentalnog tipa predviđa ili dopušta mogućnost da se renta odredi kao podesan oblik za naknadu budućih kontinuiranih šteta prouzrokovanih telesnom povredom ili smrću lica.

Jasni tragovi „idejnog deliktne kalupa” sa kraja XIX veka u koji se uklapa renta, usmeravaju zakonodavce da rentu predvide pre svega kao način naknade materijalne štete za slučaj smrti ili telesne povrede za koje je kriv štetnik. Tada centralni značaj dobija pitanje od čega će oštećeni i izdržavana lica živeti posle štetnih događaja, tj. kako nadoknaditi buduće imovinske gubitke zarade ili izdržavanja. U međuvremenu, postalo je moguće materijalnu i socijalnu sigurnost oštećenog i izdržavanih lica obezbediti kroz sistem socijalne zaštite i ustanovu osiguranja. Možda je to razlog što se na prvi pogled čini da je danas renta kao način naknade štete prevaziđena. Pored toga, sa izuzetkom pojave pandemije virusa kovida 19 poslednjih godina, bar u evropskom prostoru (uslovno se to odnosi i na žitelje Srbije), živimo u relativno mirno vreme i, zahvaljujući ekonomskim uslovima, napretku medicine i dostupnosti zdravstvene zaštite širokim slojevima stanovništva, sve duže, tako da se nečija prerana smrt ili invalidnost shvataju kao strašne nesreće, utoliko teže ako ih je drugi prouzrokovao. Ali, baš zbog toga renta zadržava svoje posebno „rezervisano” mesto u sistemu odštetnog prava kao model naknade štete prilagođen posebnoj prirodi kontinuirane štete prouzrokovane povredom zdravlja i života, dva najvažnija od svih prava ličnosti.

Kada se govori o naknadi štete za slučaj telesne povrede gubi se iz vida da oštećeni trpi dvostruke štetne posledice. Prvo, zbog delimične ili potpune nesposobnosti za rad ima manju zaradu ili uopšte neće biti u situaciji da je ostvari, a

istovremeno se javljaju novi troškovi, na primer za lekove, pojačanu ishranu, nabavku medicinskih pomagala, plaćanje medicinskih usluga i slično. Drugo, posledice telesne povrede oštećenog mogu da utiču na smanjenje aktivnosti koje je ranije preduzimao, a time je i novac koji ostvaruje (invalidnina, socijalni dodaci, naknada štete) izgubio za njega vrednost koju je imao ranije, kada je mogao tim novcem da finansira te aktivnosti. Krajnji slučaj nastupa sa smrtnim ishodom: ne samo da je zarada preminulog svedena u ekonomskom smislu na nulu, nego se nulom izražava i ekonomska korist koja bi se ostvarila trošenjem bilo kog „prihoda od smrti“ (uključujući tu i naknadu štete). Otuda je postojao izazov da se ispita da li renta za slučaj smrti ili telesne povrede može da predstavlja prikladan način naknade štete, u kojoj meri sadržaj zakona (pravo na rentu) potvrđuju život i sudska praksa, da li su probu vremena izdržali ranije osmišljeni dogmatski koncepti i zauzeti načelni stavovi koji se primenjuju u radu osiguravajućih organizacija i sudova ili ih treba menjati, i u kom pravcu. Istraživanje je obuhvatilo razmatranje osnovnih teorijskih postavki, uporednopravnih rešenja i karakteristika zakonodavstva i prakse odštetnog prava Republike Srbije.

Primetno je da su razdoblja ekonomske nesigurnosti i kriza, koje su trajale od poslednje polovine prošlog veka do danas, uticala posredno i na promene u oblasti odštetnog prava. Postojala je ideja da se ujednače zakonodavstva članica EU kako bi se na njenom prostoru obezbedilo slobodno kretanje ljudi kroz jednaki obim pravne zaštite prilikom ostvarivanja prava na naknadu deliktno prouzrokovane štete. Iako pokušaji stvaranja odštetnog prava EU nisu bili uspešni, ipak su podstakli izvesna približavanja nacionalnih zakonodavstava, tako da se zapaža mešanje nekadašnja tri „čista“ tradicionalna uporedna modela regulisanja prava na naknadu štete: anglosaksonskog, u kome isplata rente nije uobičajena, zakonodavstva kontinentalno-pravnog sistema (većinom romanske podvarijante), u kojima je svejedno da li će naknada biti isplaćena jednokratno ili u obliku rente, i zakonodavstava germanske podvarijante, u kojima je zakonom ustanovljen prioritet rente kao naknade kontinuirane štete zbog telesne povrede ili smrti. Tako je u engleskom pravu prihvaćen institut koji podseća na rentu zbog periodičnog načina isplata obroka naknade štete. Izmenama propisa predviđena su potpuno nova ovlašćenja sudova u parničnom postupku. Bez uporišta u presedanima, sudska praksa je u fazi uobličavanja. Osobeni pravni institut, koji se delimično bazira na tradiciji „strukturiranog poravnanja“, od kraja XX veka šire je prihvaćen i u pravu Sjedinjenih Američkih Država, kao i u pravnim sistemima zemalja Komonvelta (*Commonwealth countries*). Moglo bi se zaključiti da su pragmatične potrebe bile razlozi što je u sistem u kome se novčana naknada štete isplaćuje u jedinstvenom iznosu uvedena mogućnost periodičnih isplata dela naknade štete zbog gubitka buduće zarade ili trajno povećanih potreba, pod uslovom da je reč o posledicama izuzetno teških telesnih povreda i da odgovorno pravno lice može garantovati da će nesmetano isplaćivati rentu. Istovremeno se na taj način postiže izvesno rasterećenje fondova socijalne zaštite. Renta zbog gubitka izdržavanja većinom se određuje maloletnoj deci preminulog davaoca izdržavanja.

I u francuskom odštetnom pravu tradicionalna rešenja trpe promene koje se, jednim delom, odnose i na pravila kojima se ograničavaju diskreciona ovlašćenja suda da odlučuje o načinu naknade štete. Na osnovu opštih odredaba o naknadi štete, tretirajući način naknade štete kao činjenično pitanje, sudovi su najčešće naknadu određivali u jednostrukom novčanom iznosu, iako je u određenim slučajevima bilo probitačnije odrediti novčanu rentu. Započete još 2005. godine, promene obligacionog prava su ozakonjene 2016. izmenom čl. 1272 CC-a, a u međuvremenu su i osiguravajuće organizacije u tzv. Beloj knjizi iz 2018. godine zauzele stav o nesumnjivim prednostima isplate naknade buduće štete u obliku novčane rente u situacijama kada jako mlade osobe ostanu teški invalidi zbog telesne povrede. Kako se renta određuje zavisno od stepena gubitka radne sposobnosti za budući period, od najvećeg značaja za praksu je ujednačenje sudske i upravne prakse prihvatanjem zajedničke klasifikacije nadoknativih šteta uzrokovanih telesnom povredom („nomenklatura Dintilhac”) koja je u primeni od 2007. godine. Oštećeni jednostavno mogu ostvariti prava na naknade iz socijalnog osiguranja, tako da se retko u parnici zahteva renta zbog trajno povećanih potreba ili zbog gubitka izdržavanja.

Za razliku od francuskog prava, u kome ne postoji zakonsko pravilo o renti te je svejedno da li će naknada štete biti određena u jednokratnom iznosu ili u obliku rente, u nemačkom pravu, slično našem, renta ima prioritet u slučajevima trajnog gubitka radne sposobnosti izazvane telesnom povredom ili gubitka izdržavanja usled smrti davaoca izdržavanja. Primeri iz nemačkog prava i prakse pokazuju da razvijeni sistem socijalnog osiguranja ima primat u odnosu na građanskopravnu zaštitu. Kao dobri primeri iz strane prakse mogu biti iskorišćena iskustva postavljanja hipotetičkog scenarija razvoja profesije oštećenog u odsustvu štetnog događaja prema podacima o dospeloj šteti zbog izgubljene zarade prema zaposlenosti oštećenog, položaja u zanimanju, ostvarenoj zaradi i situaciji na tržištu radne snage. Na isti način kao u našem pravu priznaje se pravo na naknadu izgubljene zarade za rad u kući ili u domaćinstvu. U slučaju smrti osobe koja je vodila domaćinstvo, izdržavana lica imaju posebno pravo na naknadu štete (uključujući i rentu ako postoji buduća šteta). Kada se određuje renta zbog gubitka izdržavanja, onda se vodi računa o različitim okolnostima koje upućuju na standard i način života porodice i međusobne odnose unutar nje. Iako retko, u nemačkoj sudskoj praksi se određuje naknada trajne nematerijalne štete u obliku rente, a načini na koje se izračunava njena visina mogu poslužiti kao dobar uporedni primer, s obzirom na to da se postojeća zakonska mogućnost u našoj praksi ne koristi. Sva socijalna davanja koja se ostvare po osnovu smrti ili telesne povrede uračunavaju se, zbog komplementarnosti prava, u naknadu štete.

Kao primer nešto modernijeg zakonodavstva analizirano je odštetno pravo Rusije iz 1996. godine u kome se, na tradicijama sovjetskog zakonodavstva iz 1964. godine, u okviru posebne glave predviđa pravo na naknadu štete i rentu zbog štete izazvane oštećenjem zdravlja ili smrću lica. Istorijski uticaj koncepta da se odštetno pravo temelji na društvenom interesu naknade štete (socijalizacija

prava) ispoljava se ne samo u zakonskim rešenjima nego i u činjenici da se parnice radi naknade štete po navedenim osnovama vode samo onda kada nije moguće ostvariti prava iz socijalnog osiguranja ili po *ad hoc* donetim propisima. S druge strane, zakonska rešenja o pravu na naknadu štete su precizna, gotovo ne zahtevaju tumačenje, a načelnim stavovima i pravnim shvatanjima najviših sudova postiže se ujednačavanje prakse. Veoma je zanimljivo i, verovatno, istorijskim razlozima opravdano, rešenje po kome se pravo na naknadu štete zbog gubitka izdržavanja garantuje jednom od supružnika ili članu porodice koji preuzima na sebe brigu o deci, drugim potomcima ili maloletnoj braći i sestrama preminulog lica, a, u slučaju da naknadno postane nesposoban za rad, može trajno ostvariti naknadu. Na taj način pravna priroda rente dobija karakteristike zakonom garantovane alimentacije, a uzročna veza sa štetnim događajem se sasvim gubi.

Interesantno je da u svim analiziranim pravnim sistemima, osim nemačkog, postoje predviđeni načini indeksiranja rente prema porastu troškova života. U nemačkom pravu, kao uostalom i u našem, oštećeni su prinuđeni da sukcesivno utužuju naknadu štete ili da pokreću parnice radi povećanja rente sve do momenta dok se ne izgubi uzročna veza sa štetnim događajem. Klett (2011, p. 70) smatra da je i to jedan od razloga zbog čega u praksi, naročito u postupcima vansudskog poravnanja sa osiguravajućom organizacijom, prevladavaju zahtevi oštećenih za isplatom jedinstvenog novčanog iznosa naknada. Skloni smo da priznamo da bi navedeni razlog mogao da se odnosi i na našu praksu.

Rezultati ranijih istraživanja domaćeg prava i prakse (Stanković, 1975; Filipović, 1999; Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2000; Petrović & Todorović, 2004) preispitani su ovom prilikom na osnovu novije sudske prakse. Rešenja prihvaćena Zakonom o obligacionim odnosima sasvim su u skladu sa stranim zakonodavstvima. Kroz višedecenijsko iskustvo u praktičnoj primeni Zakona o obligacijama sve je manje spornih pitanja u vezi s pravom na naknadu štete zbog telesne povrede ili smrti lica, bilo da je reč o naknadi dospele ili buduće štete (u obliku jedinstvene sume ili u obliku novčane rente). Načelni stavovi koje su najviše sudske instance zauzimale u državi SFRJ još uvek su jednako primenjivi kao u vreme kada su usvojeni, samo ih se valja podsećati, pravilno ih i dosledno primenjivati. Prema tim smernicama visina naknade štete zbog izgubljene zarade (dospela šteta) utvrđuje se prema zaradi koju bi oštećeni ostvarivao u svakom mesecu spornog perioda, i to u iznosu valorizovanom do dana veštačenja. Navedeni iznos se uvećava za zateznu kamatu od dana veštačenja do dana isplate. U izgubljenju zaradu ulaze i sva primanja koja bi oštećeni, da nije bilo šetnog događaja, po redovnom toku stvari ostvario profesionalnim razvojem (gubitak povišice, unapređenja i slično). Visina naknade postojeće štete, koja je osnov za određivanje rente zbog sukcesivnog gubitka buduće zarade, utvrđuje se na osnovu činjenica o zaposlenosti, stručnoj spremi, visini primanja, dodatnim prihodima i slično. Zavisno od toga da li je oštećeni sticao sredstva za izdržavanje radom za drugog ili za sebe, da li je uopšte bio u mogućnosti (zbog uzrasta i školovanja) da se uključi u radni proces ili je radom u kući materijalno doprinosisio

izdržavanju porodice, postoje razlike u načinu određivanja visine rente, što smo ilustrirali primerima iz sudske prakse. Pravo na rentu zbog trajno povećanih potreba, najčešće zbog troškova nege i pomoći, pripada oštećenom i kada mu neophodnu pomoć ukazuju ukućani. Visina rente biće odmerena zavisno od toga kakve usluge treba pružiti oštećenom, u kom vremenskom intervalu i sl.

U slučaju telesne povrede, oštećenom može da pripada pravo na naknadu nematerijalne štete. Stiču se uslovi da se naknada nematerijalne štete odredi u obliku novčane rente ako je unakaženost ili umanjeње životne aktivnosti trajno ili će neke aktivnosti i pokrete oštećeni obavljati sa pojačanim naporom uz stalne bolove i duševne patnje jer, kako se to tačno zapaža u francuskoj praksi, niti je moguće, niti treba pravnim kriterijumima veštački razdvajati stepen teškog oštećenja zdravlja od duševnog ili fizičkog bola ili straha koji će oštećenog redovno pratiti ubuduće.

Krug aktivno legitimisanih lica na naknadu štete zbog izgubljenog izdržavanja u našem pravu, kao i u analiziranim stranim zakonodavstvima, široko je određen, što nameće potrebu da sud u svakom konkretnom slučaju procenjuje da li je oštećeni faktički izdržavao ili redovno pomagao onoga ko traži naknadu štete ili da li su se u vreme podnošenja tužbenog zahteva stekli uslovi za nastanak zakonskog izdržavanja ako davalac izdržavanja do smrti nije plaćao izdržavanje, a po zakonu bi bio obavezan da to čini. Renta zbog gubitka izdržavanja se određuje u zavisnosti od procenjene zarade ili prihoda koje je davalac izdržavanja ostvarivao do momenta smrti i u skladu sa stvarnim davanjima izdržavanim licima. Potrebno je bar približno tačno utvrditi novčani iznos zarade koju je davalac izdržavanja ostvarivao u trenutku donošenja sudske odluke, a koji je mogao ili je *de facto* izdvajao za izdržavanje podnosioca zahteva. Prilikom utvrđivanja visine novčane rente moraju biti uzeti u obzir i finansijske mogućnosti i radne sposobnosti izdržavanog lica i ostale okolnosti koje mogu da utiču na obim i trajanje rente. Obaveza zakonskog izdržavanja ne može da nastane *ex delicto* i zato sud može da odredi visinu izdržavanja prema potrebama izdržavanog lica, ali samo u okviru onoga što je primalo ili moglo primati od davaoca izdržavanja.

Kroz analizirane presude sudova dolaze do izražaja i neke tipične pogreške: naknada štete se ponekad određuje zbog smanjenja radne sposobnosti, a ne zbog štetnih posledica koje izaziva, postoje teškoće da se razgraniče dospele i buduća šteta zbog izgubljene zarade, renta se smatra povremenim potraživanjem, zbog čega se pogrešno računaju rokovi zastarelosti, na osnovu nepotpunog činjeničnog stanja prognozira se profesionalni razvoj oštećenog, previđa se da renta nema alimentacioni nego odštetni karakter, pa se primenjuju kriterijumi iz porodičnog zakonodavstva prilikom odmeravanja naknade štete i slično. Kontroverze u pogledu zasnivanja radnog odnosa lica koja rade faktički izazivaju dileme da li se neprijavljeni faktički rad može smatrati dozvoljenim ili nelegalnim i imaju uticaja i na odlučivanje o gubitku zarade ili gubitku izdržavanja u parnici. Pojam zarade (koristi od rada) vrlo se široko tumači, a uslov legalno ostvarene koristi se ne preispituje čak ni kada se korist ostvaruje radnjom prekršaja ili privrednog

prestupa, pogotovu ako je reč o neprijavljenom radu. Iako se na taj način izlazi u susret oštećenima koje je ekonomska nužnost primorala na rad pod takvim uslovima kada su doživeli štetu, ipak bi, sa stanovišta efikasnosti i koherentnosti pravnog sistema i jednake pravne zaštite građana, trebalo insistirati na doslednom radnopravnom rešenju. Na osnovu toga bi trebalo korigovati postojeću praksu u domenu odštetnog prava, kako ne bismo „na mala vrata”, suprotno zakonu, dali nekome više prava nego što mu pripada.

Jasno je da kad god se oštećeni maši za novčanik kako bi platio proizvod ili neophodnu uslugu, ako je ta potreba uzrokovana štetnim događajem, bilo kad da nastaje, onda taj dodatni trošak oštećenog mora da nadoknadi štetnik koji je za štetu kriv. U vreme kada se odlučuje o naknadi štete i renti zbog smrti ili telesne povrede, poginulog nema, a povređeni više neće moći da radi. Onaj ko odlučuje o naknadi štete u sadašnjem momentu ograničen je ili je čak onemogućen u pokušaju da sagleda razmere štete koja će izvesno nastati kasnije i zato rentu mora da opredeli na osnovu elemenata nastale (postojeće) štete. Iz pozicije likvidatora osiguranja ili sudije koji treba da opredeli iznos izmakle koristi (gubitka zarade ili gubitka izdržavanja) *ex ante*, bitno je da postoji što više činjenica i ekonomskih parametara kako bi učinilo veoma verovatnim ono što će očekivano dogoditi u budućnosti. Da to ne bi bilo puko nagađanje („šta bi bilo kad bi bilo”) nego na logici zasnovano pravničko rasuđivanje, u monografiji su navedene, za svaki hipotetički slučaj, najvažnije činjenice čijim bi se utvrđivanjem mogli izvesti adekvatni logički zaključci. Kako oni koji primenjuju pravo znaju šta se dogodilo u prošlosti, mogli bi, na osnovu opisanih smernica, tačnije precizirati zadatke sudskih veštaka i utemeljiti svoju procenu na dovoljnom kvantumu dokaza. Istinitost i potpunost utvrđenog činjeničnog stanja pretpostavka je da se prognoza pokaže približno tačnom i validnom za duži period.

Neumoljivo načelo pune naknade materijalne štete zahteva da se pažljivo ispita da li je oštećeni doprineo nastanku ili uvećanju štete, te da se u odgovarajućem odnosu umanju odgovornost štetnika i obaveza koju ima prema oštećenom. Kada je reč o renti zbog štete nastale smrću ili telesnom povredom, treba voditi računa da postoje postupci oštećenog, na primer nepristajanje na hiruršku intervenciju ili, eventualno, na neki dijagnostički postupak, rizičan po zdravlje, koji se ne smeju tumačiti doprinosom uvećanju štete. Za razliku od primera iz engleske i nemačke prakse, gde se vrlo pažljivo ispituje prigovor doprinosa oštećenog šteti u vidu izgubljene zarade, u našoj praksi se uobičajeno smatra dovoljnim da je oštećeni evidentiran u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, čime je sprečio uvećanje štete.

Kada je reč o kapitalizaciji rente, uprkos njenoj popularnosti i činjenici da su oštećeni ili izdržavana lica često zaslepljeni ponudom jednostrukog iznosa naknade štete, treba primetiti da upotreba skale kapitalizacije redovno izlaže oštećene riziku zato što, kakva god da je, ne može da premosti jaz između ekonomskih i statističkih pokazatelja i kriterijuma po kojima se proračunava kapitalizovani iznos i stvarnosti sa kojom će se oštećeni suočiti u budućnosti, u kojoj će

vrednost novca biti promenjena. Sud u svakom slučaju ceni da li postoje ozbiljni razlozi zbog kojih bi ovo izuzetno pravilo bilo primenjeno. Međutim, ni naknada štete u obliku rente, ograničena formalnim načelom monetarnog nominalizma, nije fleksibilna u toj meri da se može prilagođavati promenama vrednosti novca. Izmenama rente zbog značajno promenjenih okolnosti to ne može da se obezbedi. Ono što bi moglo biti izlaz jeste možda indeksacija koja bi mogla biti primenjena u postupku izvršenja, što bi doprinelo lakšem prilagođavanju visine rente monetarnim kretanjima.

Prema pravilima ZOO-a, renta traje doživotno ili dok ne nastanu zakonom predviđene okolnosti. Podložna je izmeni ili ukidanju ako su se za to stekli zakonski uslovi, baš zbog toga što se obim buduće štete nije mogao odrediti u trenutku donošenja sudske presude, a prema značajno promenjenim okolnostima u nekom momentu treba ponovo uskladiti štetu i naknadu. Sukcesivnim utuženjem postojeće štete ili pokretanjem novih parnica radi povećanja rente oštećeni ostvaruje pravo na povećanje rente, a ako nastanu okolnosti zbog kojih oštećeni trpi manju štetu od one koja je utvrđena ranijom presudom, stiču se uslovi za smanjenje rente na zahtev štetnika. Ako prestane uzročna veza sa štetnim događajem zbog čega štete više nema, dolazi do ukidanja rente.

Prilikom odmeravanja rente uzimaju se u obzir sva dodatna primanja i naknade koja su oštećeni ostvarili po osnovu socijalnog osiguranja, koja se mogu smatrati komplementarnim po svrsi naknadi štete. Reč je pre svega o invalidskoj penziji, invalidskim dodacima, naknadi za tuđu pomoć i drugim davanjima, koji se uračunavaju u rentu zbog gubitka zarade ili rentu zbog trajno povećanih potreba za tuđom pomoći. U rentu zbog gubitka izdržavanja redovno se uračunava ostvarena porodična penzija. Takođe, invalidnina bi trebalo da se uzima u obzir prilikom eventualnog odmeravanja rente za nematerijalnu štetu. Odnos naknade štete i osiguranja razlog je što se i o ukupnom limitu osiguravajućeg pokrića vodi računa u parnicama radi naknade štete i rente, naročito kada tužbeni zahtev podnosi oštećeno treće lice u saobraćaju koje je već ostvarilo deo naknade kroz vansudsko poravnanje sa osiguravajućom organizacijom.

Zastarelost prava na rentu za prvo utuženo potraživanje isključivo se određuje po čl. 376 i 377 ZOO-a, dok za svako sledeće iznova teče rok od dana kada je prethodni spor okončan. Momenat kada je oštećeni saznao za štetu od koga teče subjektivni rok zastarelosti ne mora biti vezan za štetni događaj, nego za potpuno saznanje o obimu štete i visini štete koju je pretrpeo (po pravilu za konačnu konsolidaciju zdravstvenog stanja koju nije moguće daljim lečenjem popraviti). Rok zastarelosti buduće predvidljive („nove”) štete teče od momenta kada se ona javi.

Značajno smo se udaljili od ekonomskih uslova liberalnog kapitalizma u kome su nastajali najvažniji koncepti odštetnog prava. U postindustrijsko doba fizički rad u proizvodnji sve manje je zastupljen zahvaljujući tehničko-tehnološkom napretku, dok raste ekonomski značaj uslužnih delatnosti i intelektualnog

rada, drugačije se organizuje radni proces i način radnog angažovanja. Zbog povećanja očekivanog ljudskog veka, sve je veći pritisak na penzione fondove, postoji porast troškova usluga nege i tuđe pomoći, a istovremeno, čak i u evropskom prostoru „država blagostanja”, dolazi do smanjivanja obima socijalnih davanja. Ekonomske krize redovno nepovoljno utiču na delatnost osiguranja (Rohrbach, 2011), naročito životnog (Petrović & Mrvić Petrović, 2011). Navedene promene neminovno će uticati i na ostvarivanje prava na naknadu štete prouzrokovane telesnom povredom ili smrću lica, koje postaje utoliko značajniji put zaštite prava ukoliko zakazuju socijalni sistem i osiguranje. Na pritisak će osiguravajuće organizacije i tužena pravna lica nastojati da odgovore isplata kapitalizovanih renti, kako bi smanjile obim svojih obaveza. Nasuprot tome, u izuzetnim slučajevima kada veoma mladi ljudi budu povređeni i pretrpe štete koje će ih doživotno pratiti, kao i u slučajevima gubitka izdržavanja kada su izdržavana lica maloletnici, postojaće potreba da njihova prava i legitimni interesi budu bolje zaštićeni određivanjem rente, budući da nije moguće ostvariti načelo pune naknade materijalne štete kada se šteta ispoljava na pravima ličnosti, niti se njihovi gubici mogu odrediti isključivo ekonomskim parametrima. Potrebno je sagledati ukupne posledice sa kojima se suočavaju oštećeni i njemu bliska lica i, kada se određuju visina i način naknade štete, opredeliti se za jedinstveni novčani iznos ili za rentu imajući u vidu čoveka o čijoj se sudbini odlučuje.

DAMAGE COMPENSATION IN FORM OF PERIODICAL PAYMENTS DUE TO BODILY INJURY OR DEATH

Every question asked in relation to damage compensation ends with the defining of the model of its compensation. In this investigation we started “backwards”, and about the future continuing damage caused by inflicted bodily injury or death of a person and other questions in connection with the damage compensation we spoke indirectly, exploring the characteristics and benefits of financial periodical payments as a form of damage compensation. Compensation in periodical payments represents an appropriate model of compensation of future continuing damage, for which the complete amount can not be determined at the time of deciding about it. The reason for the topic of compensation in periodical payments being interesting, both from the theoretical and practical aspect, is the fact that the periodical payments of the financial obligation by the responsible can assure, in addition to the systems of social security and insurance, a certain financial security of the damaged in the future when he suffers the consequences of complex damage, caused by very severe bodily injury or loses support due to the death of the support provider. That is why in most legal systems of the continental type it is possible or allowed that the periodical payments are determined to be the appropriate model for the compensation of future continuing damages caused by bodily injury or death of a person.

Clear traces of the “conceptual tort form” from the end of the XIX century into which the periodical payments fit, direct the lawmakers to determine the periodical payments foremost as a form of compensation of material damage for the case of death or bodily injury caused by the guilty party. Then the central significance is in the question about how the damaged party and supported / dependent persons will live after the damaging events, meaning how to compensate future material losses of income or support. In the meantime it became possible to provide material and social safety of the damaged party and supported / dependent persons through the system of social security and the institute of insurance. Perhaps that might be the reason why at first glance it seems that today periodical payments as means of damage compensation have become obsolete. Furthermore, with the exception of the outbreak of the Covid-19 virus pandemic in the last years, at least in the European area (this conditionally also affects citizens of the Republic of Serbia) we live in a relatively peaceful time and due to the economic conditions, advances in medicine and availability of health protection to wider masses of citizens, also longer, so that someone’s premature death

or invalidity are perceived as terrible misfortunes, even more so if another person has caused them. But exactly because of that the periodical payments keep their special “reserved” place in the system of compensation law as a model of damage compensation adapted to the special nature of continuing damage, caused by injury of health and life, the two most important of all personal rights.

When the damage compensation in case of bodily injury is talked about it often remains out of sight that the damaged party suffers twofold detrimental consequences. Firstly due to partial or complete inability to work he has lower income or will not even be in the position to have any at all, while at the same time new costs arise, for example for medicine, enhanced nutrition, buying medical devices, paying medicinal services and similar. Secondly the consequences of the bodily injury of the party may affect the scope of the activities which he performed before, and thereby the financial means which are realised (disability, social payments, damage compensation) lose the value they had before, when that money could finance those activities. The final event occurs with deadly outcome: not only that the income of the deceased in economic terms has been reduced to zero, but the zero also expresses the economic benefit which would be realised by spending any “income from death” (including also the damage compensation). Hence a challenge to investigate whether periodical payments in case of death or bodily injury can be an appropriate means of damage compensation, to which extent the content of the law (the right to periodical payments) is confirmed by life and by court practice, whether the test of time has been passed by previously constructed dogmatic concepts and the generally taken positions which are applied in the work of insurance companies and courts or if they should be changed and in which direction. The investigation has contained the analysis of the basic theoretical positions, solutions from comparative law and characteristics of the legislation and the practice of compensation law of the Republic of Serbia.

It is noticeable that periods of economic uncertainty and crisis, from the last half of the previous century until today, have indirectly impacted the changes in the area of compensation law. There was an idea to equalise the legislations of the EU members, in order to assure on its territory the free movement of persons through equal scope of legal protection in realising the right to compensation of damages caused by a tort. Even though the attempts to create compensation law of the EU were not successful, they still initiated certain rapprochements of the national legislations, so that it is observable that a mixing occurred of the previous three “pure” traditional comparative models of regulating the right to damage compensation: the Anglo-Saxon, in which periodical payments are not common, legislations of the continental law system in which it is irrelevant whether the compensation will be paid as a lump sum or in a form of periodical payments and legislations of the German sub-variant in which the law has established the priority of periodical payments as compensation for continuing damage due to bodily injury or death. In English law an institute which resembles the periodical

payments due to the periodical way of paying installments of damage compensation has been accepted. With the changes in the regulations completely new authority of courts has been introduced in civil proceedings. Without any basis in precedents the court practice is in the phase of forming. This specific legal institute, which is partly based on the tradition of the “structured settlement” has been more widely accepted in the law of the United States of America since the end of the twentieth century, as well as in the legal systems of the Commonwealth countries. One could conclude that the pragmatic needs were the reason why in a system in which monetary damage compensation is paid as a lump sum, the possibility was introduced for periodical payments of parts of damage compensation due to loss of future income or permanently increased needs, under the condition that they are consequences of exceptionally severe bodily injuries and that the liable legal entity can guarantee that it will pay the periodical payments uninterrupted. At the same time in this way a certain ease of the social protection funds is achieved. Periodical payments due to loss of support is mostly determined for underaged children of the deceased support provider.

Also in the French competition law traditional solutions are undergoing changes which, in one part, also relate to the rules by which the discretion authority of the court to decide about the form of damage compensation is limited. Based on the general rules of damage compensation, treating the form of damage compensation as a factual question, courts have mostly determined the compensation as a lump sum, although in certain cases it would have been more effective to determine periodical payments. Initiated in 2005 the changes of contractual law came into force in 2016 with the change of the article 1272 CC, and in the meantime also the insurance companies, in the so called White book from 2018, have taken the position about the advantages of paying compensation of future damage in form of periodical payments in situations where very young persons become severely disabled due to bodily injury. Since the periodical payments are determined in dependance of the degree of loss of ability to work in the future period, the highest significance for the practice is the equalisation of the practice of the courts and the authorities by accepting the common classification of damages which can be compensated, caused by bodily injury (“nomenclature Dintilhac”) which has been in use since the year 2007. The party suffering damage can simply realise the rights to compensation from social insurance, so that it is rare that periodical payments due to permanently increased needs or loss of support are demanded in civil proceedings.

Unlike the French law in which there is no legal rule about periodical payments so that it is irrelevant whether the damage compensation will be determined as a lump sum or in the form of periodical payments, in German law, similar to ours, the periodical payments have priority in cases of permanent loss of ability to work caused by bodily injury or loss of support due to the death of the provider of the support. Examples of the German law and practice show that a developed system of social insurance has priority in relation to the civil-legal

protection. As good examples from foreign practice one can use the experiences of setting up hypothetical scenarios of the development of the profession of the party suffering damage in absence of the damaging event according to the data about due damage because of lost income, position in the profession, realised income and the situation on the labour market. In the same way as in our law the right to compensation of lost income from work in the house or household is recognised. In case of death of the person who ran the household, supported persons have a special right to damage compensation (including also the periodical payments if there is future damage). When the periodical payments are determined due to loss of support, then the different circumstances which indicate the standard and way of life of the family and the internal relations are taken into account. Even though rarely, in the German court practice the compensation of permanent non-material damage in form of periodical payments is determined and the ways in which its amount is calculated can serve as good comparative example, given that the existing legal possibility is not being used in our practice. All social payments which are realised based on the death or bodily injury are included in the damage compensation because of complementarity of law.

As an example of somewhat more modern legislation the compensation law of Russia from 1996 has been analysed, in which, based on the tradition of the Soviet legislation from 1964, within a special chapter the right to damage compensation and periodical payments caused by damage to health or death of a person are foreseen. The historical influence of the concept that competition law is based on the social interest of damage compensation (socialisation of law) is expressed not only in the legal solutions, but also in the fact that civil proceedings for damage compensation on mentioned bases are initiated only when it is not possible to realise the rights from social insurance or in accordance with rules enacted *ad hoc*. On the other side the legal solutions about the right to damage compensation are precise, almost not demanding interpretation, and general positions and legal interpretations of the highest courts practice is being equalised. It is a very interesting solution and probably justified by historical reasons that guarantees the right to damage compensation due to loss of support to one of the spouses or a family member who takes on the child care, other offsprings or underag brothers and sisters of the deceased person and, in the case that he subsequently becomes incapable to work, can realise the compensation permanently. In that way the legal nature of the periodical payments gains the characteristics of the alimony guaranteed by law and the causal connection to the damaging event is lost entirely.

It is interesting that in all analysed legal systems, except the German, there are ways of indexing the periodical payments according to the increase in the cost of living. In the German law, as it is in ours, the party who has suffered damage is forced to successively sue for damage compensation or to initiate proceedings for increasing the periodical payments until the moment when the causal link to the damaging event is lost. Klett (2011, p.70) considers that this is also one of

the reasons why in practice, especially in proceedings of out of court settlements with insurance organisations, the majority of claims of parties suffering damage are for a single monetary amount of compensation. We are inclined to admit that the mentioned reason might relate also to our practice.

Results of previous investigations of domestic law and practice (Stanković, 1975; Filipović, 1999; Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2000, Petrović & Todorović, 2004) have been reexamined here, based on recent court practice. The solutions accepted by the Law on contracts and torts are completely in accordance with foreign legislations. Through several decades of experience in the practical implementation of the Law on contracts and torts there is less and less disputed questions about the right to compensation of damage due to bodily injury or death of a person, whether in the case of compensation of due or future damages (in the form of a lump sum or in the form of monetary periodical payments). General positions which were taken by the highest court instances in the state of SFRJ are still equally applicable as they were in the time when they were enacted, one only has to remember them and apply correctly and in consequent manner. According to these guidelines the level of damage compensation due to lost income (due damages) is determined according to the income that the party suffering damage would have realised each month during the disputed period in the amount valorised until the day of expertise. The mentioned amount is increased by the interest rate from the day of expertise till the day of payment. Lost income includes also all incomes which the party suffering damage, had there not been any damaging event, in the regular course of things would have realised through professional development (loss of raise, promotion and similar). The level of the compensation of existing damages, which is the basis for determining periodical payments due to the subsequent loss of future income, is determined based on the facts about employment, level of education, level of income, additional income and similar. Depending on whether the party suffering damage obtained the means for support by working for another or for himself, if he even was in the position (due to age and education) to engage in the work process or has materially contributed to the support of the family by working in the house, there are differences in the way of determining the level of periodical payments, which we have illustrated with examples from the court practice. The right to periodical payments due to permanently increased needs, most often for costs of care and support, belongs to the party suffering damage even when the necessary support is provided by members of the household. The level of the periodical payments will be determined depending on what kind of services have to be provided to the party suffering damage, in which time frame and similar.

In the case of bodily injury the party suffering damage can be entitled to the right of compensation of non-material damage. The conditions to determine the compensation of non-material damage in the form form of periodical payments are met if the disfigurement or decrease of life activities is permanent or if some activities and movements will be made by the party suffering damage

with enhanced efforts with constant pain and emotional suffering because, as it is correctly observed in the French practice, it is neither possible nor should legal criteria artificially divide the degree of severe damage to the health from the emotional or physical pain or fear which will continue in the future.

The group of persons entitled to compensation of damage due to loss of support in our law, as it is in the analysed foreign legislations, is broadly determined, which imposes the need that the court in every concrete case estimates whether the party suffering damage has in fact supported or helped regularly the one claiming compensation of damages or if at the time of filing of the claim the conditions for establishing of legal support were met if the provider of support until the death has not been paying support but would have been obliged by law to do so. Periodical payments due to loss of support is determined depending on the estimated income or earnings which the provider of support realised till the moment of death and in accordance with the real amounts given to the supported persons. It is necessary to at least approximately determine the monetary amount of income which the provider of support realised in the moment of passing of the court decision, which he could have or *de facto* has dedicated to the support of the claimant. In the process of determining of the level of the monetary periodical payments one must take into account the financial capability and ability to work of the supported person and other circumstances which may affect the volume and duration of the periodical payments. The obligation of law-based support cannot emerge *ex delicto* and that is why the court can determine the amount of the support according to the needs of the supported person, but only in the frame of what was received or could have been received from the provider of support.

In the process of analysing the court decisions, some typical mistakes have also been exposed: damage compensation is sometimes determined due to decrease of ability to work and not to damaging consequences which it causes, there are difficulties to distinguish due and future damage for lost income, the periodical payments are considered to be occasional claims because of what the statutes of limitations are calculated wrong, based on incomplete state of facts the professional development of the party suffering damage is estimated, it is overlooked that periodical payments do not have the character of alimony but is compensatory, so criteria from the family law are applied when estimating the damage compensation and similar. Controversy in respect of employment of working persons cause dilemmas if unreported factual work can be considered as allowed or illegal and have impact on the decision about the loss of income or loss of support in the proceedings. The notion of income (benefit from work) is interpreted very broadly and the condition of legally obtained benefit is not examined even when it is realised by an offence or commercial tort, especially if it is non reported work. Even though in this way it is forthcoming to the parties suffering damages who have been forced by economic necessity to work under such conditions when they suffered damage, still, from the point of view of efficiency and the coherence of the legal system and equal legal protection of

citizens, one should insist on consistent solution of labour law. Based on that the current practice in the domain of compensation law should be corrected in order to avoid that through a “loophole”, contrary to the law, someone is granted more rights than entitled to.

It is clear that when-ever the party suffering damage has to pay for a product or a necessary service, if that need is caused by the damaging event, when-ever it occurs, then the additional cost has to be compensated by the culpable person. At the time of deciding about the damage compensation and periodical payments due to bodily injury or death, the deceased is gone, and the injured will no longer be able to work. The one deciding about the damage compensation in the present moment is limited or even not in the position to attempt to observe the severity of damages which will certainly occur later and that is why he has to determine the periodical payments based on the elements of the occurred (existing) damage. From the point of the insurance agent or the judge who is supposed to determine the amount of lost benefit (loss of income or loss of support) *ex ante*, it is important that there are as many facts and economic parameters as possible, in order to ensure that what will happen in the future is very likely to be so. In order to avoid a pure guessing (“what might or could be”) but have legal reasoning based on logic, the monography lists for every hypothetical case the most important facts, whose determination could lead to adequate logical conclusions. Given that the ones applying law know what happened in the past, they might, based on described guidelines, provide more accurate and precise tasks of expert witnesses and base their estimates on the sufficient quantum of evidence. The truthfulness and competness of the established state of facts is a precondition to have the prognosis shown itself as approximately correct and valid for a longer period.

The uncompromising principle of complete compensation of material damage demands that it is carefully inspected if the party suffering damage has contributed to the genesis of the damage or its enhancement, so that the liability of the party causing damage and the obligations to the other party are decreased by an appropriate amount. When the subject matter are periodical payments for damages due to death or bodily injury it has to be taken into account that there are actions of the party suffering damage, for example, not accepting to a surgical intervention or eventually to some diagnostic procedure, which is a risk to the health, which cannot be interpreted as contribution to the enhancement of the damage. In difference to the examples from the English and German practice, where it is very carefully examined if there is an objection to the contribution of the party suffering damage in form of lost income, in our practice it is usually considered sufficient that the party suffering damage is registered in the National employment office, whereby he prevented the enhancement of the damage.

When it comes to the capitalisation of the periodical payments, despite its popularity and the fact that the party suffering damage or supported persons are often blinded by the offer of a lump sum amount of damage compensation it

is worth noticing that the use of the capitalisation scale regularly exposes them to risk because, how-ever it is, it cannot bridge the gap between economic and statistical indicators and criteria used to calculate the capitalised amount and the reality which the party suffering damage will face in the future, in which the value of the money will be changed. The court estimates anyhow whether there are serious reasons for applying this exceptional rule. However, neither the damage compensation in form of periodical payments, limited by the formal principle of monetary nomination, is not flexible in the way that it can be adjusted to changes of the value of money. With changes of periodical payments due to significantly changed circumstances it cannot be provided. What could be an exit is perhaps the indexing which might be applied in the enforcement procedure which would contribute to easier adjustment of the level of the periodical payments to monetary movements.

According to the rules of the LCC, periodical payments last for life or until circumstances provided by the law occur. It is subject to change or cancellation if the legal conditions for that are met, exactly because the volume of the future damage could not have been determined in the moment of passing the court decision and according to significantly changed circumstances at some point the damage and the compensation should be aligned again. With successive claims for existing damage or initiation of new proceedings for raising the periodical payments the party suffering damage realises the right to enhanced periodical payments, and if circumstances arise which cause the party to suffer less damage than the one determined by the earlier decision, conditions are met to decrease the periodical payments at request of the liable party. If the causal link with the damaging event stops, what makes the damage no longer existent, then the periodical payments are cancelled.

While estimating the periodical payments one takes into account all additional income and compensations which have been realised by the party suffering damage based on social insurance, which can be considered complementary by purpose to damage compensation. It is foremost e.g. disability pension, disability additions, compensation for support and other expenses, which are included in the periodical payments due to loss of income or periodical payments due to permanently increased needs for additional help. Also the disability payments should be taken into account when estimating the potential periodical payments for non-material damages. The relation between the damage compensation and insurance is the reason why also the entire limit of the insurance coverage is taken into account in proceedings for damage compensation and periodical payments, especially when the claim is made by a third party suffering damage in traffic which already has realised part of compensation in an out of court settlement with the insurance company.

The statute of limitations for periodical payments for the first claim is determined only by articles 376 and 377 of the LCC, while for every next the statute of limitations starts on the day when the previous dispute has ended. The moment

when the party suffering damage gained knowledge about it, from which the subjective statute of limitations starts does not have to be connected to the damaging event, but to the complete knowledge about the volume and scope of the damage which he has suffered (as a rule for final consolidation of the health condition which is not possible to improve by further treatment). The statute of limitations for future foreseeable (“new”) damages start in the moment when they occur.

We have significantly drifted away from the economic conditions of liberal capitalism in which the most important concepts of compensation law were made. In the post industrial era physical labour in production is less present due to the advancements in techniques and technologies, while the economic significance of services and intellectual work rises, the workflow is organised differently as well as the ways of work engagement. Due to the rise in the expected life span also the pressure rises in retirement funds, there is an increase in costs for care and support and at the same time, even in the European area of “welfare states”, the social contributions are decreasing. Economic crisis have a negative impact on the insurance system, especially life insurance. The described changes will inevitably have an impact on the realisation of the right to damage compensation caused by bodily injury or death of a person, which is becoming the more significant way of protecting rights when the social system and insurance fail. The insurance companies and legal entities will strive to react with payments of capitalised periodical payments, in order to decrease the volume of their obligations. Contrary to that, in exceptional cases when very young persons suffer damages due to bodily injury which will last for lifetime, as in cases of loss of support when the supported persons are minors, there will be a need to protect their rights and legitimate interests more by determining periodical payments, since it is not possible to realise the principle of full compensation of material damages when the damage is done to the personal rights, nor can their losses be determined exclusively by economic parameters. It is necessary to see cumulative consequences which they will face, as also close persons will, and when the amount and way of damage compensation is determined one should choose between a lump sum monetary amount and periodical payments, having in mind the person about whose destiny is to be decided.

LITERATURA

- Arandelović, D. (1907). *O odgovornosti za naknadu štete (objašnjenje glave XXX Građanskog zakonika)*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- Babić, I. (2003). Naknada štete u obliku novčane rente. *Revija za pravo osiguranja* (3-4), pp. 1-10.
- Balke, R. 2021. Personenschaden (2. Auflage). In: Balke, R., Just, O., Reiser, G. & Schulz-Merkel, P. (2021). *Regulierung von Verkehrsunfällen*, pp. 60-73. 2. Baden-Baden: Nomos.
- Blagojević, B., Krulj, V. (ur.) (1983). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Knj. I. Beograd: Savremena administracija.
- Bonell, M. J. (2004). Limitation Periods. In: Harkamp, A., Hesselink, M., Hondius, E., Joustra, C. du Perron, E. & Veldman, M. (eds.) (2004). *Towards a European Civil Code*, pp. 517-531. Nijmegen-Dordrecht: Ars Aequi Libri, Kluwer Law International.
- Borovac, J. (2018). Novčana naknada zbog trajno povećanih medicinskih potreba. U: Petrović, Z. & Čolović, V. (ur.) (2018). *Odgovornost za štetu, naknada štete i osiguranje*, pp. 121-130. Zbornik radova sa XXI međunarodnog naučnog skupa (Beograd–Valjevo, 2018). Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Boujong, K., Kreft, F. & Nüßgens, K. (1989). *Das Bürgerliche Gesetzbuch: mit besonderer Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgericht und des Bundesgerichtshofes; Kommentar* (12. neuarb. Auflage). Band II, 6. Teil, §§ 832-853. Berlin: Walter de Gruyter.
- Böhme, K.E., Biela, A., & Tomson, Ch. (2018). *Kraftverkehrs-Haftpflicht-Schäden (Handbuch für die Praxis)* (26. Auflage). Heidelberg: C.F. Müller.
- Brežanski, J. (1986). Naknada nematerijalne štete – ujednačavanje visine. *Naša zakonitost*, 40(6), pp. 893-908.
- Brügge, G. (2011). *Modernising Civil Liability Law in Europe, China, Brazil and Russia (Text and Commentaries)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cerović, M. (2014). Visina pokrića u osiguranju građanske odgovornosti iz upotrebe motornog vozila, *Evropska revija za pravo osiguranja* 13(1), pp. 58-68.
- Chartier, Y. 1983. *La réparation du préjudice dans la responsabilité civile* (Troisième édition). Paris: Dalloz.
- Crnić, I. & Ilić, A. (1987). *Osiguranje i naknada štete u saobraćaju (Praksa sudova i zajednica osiguranja)* (III izmenjeno i dopunjeno izdanje). Zagreb: Informator.

- Cvejić-Jančić, O. (2009). *Porodično pravo*. Novi Sad: Centar za izdavačku delatnost Pravnog fakulteta.
- Čolović, V., Petrović, Z. & Mrvić Petrović, N. (2010). *Obavezna osiguranja u saobraćaju i naknada štete*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ćosić, R. (ur.) (1996). *Aktuelna sudska praksa iz građanskog materijalnog prava*. Beograd: AIK Poslovni biro.
- Davis, P. 2017. Economic Analysis in Damages Actions – Insights from Recent Proceedings in the UK. *Journal of European Competition Law & Practice* 8(9), pp. 593-603.
- Durutović, E. (2009). Naknada nematerijalne štete u obliku rente. U: Petrović, Z. & Mrvić Petrović, N. (red.) (2009). *Naknada nematerijalne štete / Compensation of Non-Material Damage*, pp. 197-202. German Organisation for Technical Cooperation (GTZ): Beograd.
- Dragović, N. (1979). Naknada materijalne štete u obliku rente. Savetovanje pravnika Zavoda za osiguranje imovine i lica – Sarajevo, održanog u Neumu 27. i 28. septembra.
- Draškić, M. (2005). *Porodično pravo i prava deteta*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Đurić, Z. & Maračić, B. (2017). Komparativna analiza rezervacije šteta. *Ekonomski horizonti*, 19(3), str. 211-226.
- Filipović, A. (1999). *Određivanje visine naknade štete u obliku rente*. Beograd: Dunav Preving.
- Fleming, J. (1969). Damages: Capital or Rent? *University of Toronto Law Journal* 19(3), pp. 295-325.
- Fleming, J. (1986). Tort Damages for Loss of Future Earnings. *American Journal of Comparative Law* 34(141), pp. 141-154.
- Gams, A. & Đurović, Lj. (1985). Bračno i porodično imovinsko pravo. Beograd: Savremena administracija.
- Greger, R. (2007). *Haftungsrecht des Strassenverkehrs. Handbuch un Kommentar* (4. n.b. Auflage). Berlin: De Gruyter Recht.
- Helten, E. (1981). Methoden und Grenzen der Prognose im Versicherungsunternehmen. *Zeitschrift für gesamte Versicherungswissenschaft* 70, pp. 335-365.
- Honsell, H. (2010). Differenztheorie und normativer Schadensbegriff. In: Fuhrer, S. (Hrsg.), (2010). *Schweizerische Gesellschaft für Haftpflicht- und Versicherungsrecht – Festschrift zum fünfzigjährigen Bestehen*, pp. 255- 271. Zürich/Basel/ Genf: Schulthess 2010.
- Ibbetson, D.J. (2003). Harmonisation of the Law of Tort and Delict. In: Zimmerman, R. (ed.) (2003). *Grundstrukturen des Europäischen Deliktsrechts*, pp. 84-104. Baden: Nomos.
- Ilkić, Z. (2013). Renta kao naknada štete prouzrokovane u saobraćajnim nesrećama. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine LXXXV*(6), str. 279-289.

- Ivošević, Z. (1978). Naknada štete zbog umanjenja životne aktivnosti. *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu* 26(3-5), str. 661-675.
- Ivošević, Z. (2009). Naknada štete i prava oštećenog iz osiguranja. U: Petrović, Z. & Mrvić Petrović, N. (red.) (2009). *Naknada nematerijalne štete / Compensation of Non-Material Damage*, pp. 268-276. German Organisation for Technical Cooperation (GTZ): Beograd. (2009).
- Ilešić, M. (1979). Odškodnina v obliki rente po Zakonu o obligacijskih razmerji. *Združeno delo* (2).
- Ioffe, O.S. (2020). *Izbrannye trudy po graždanskomu pravu: Iz istorii civilističeskoj mysli. Graždanskoe pravootnošenje. Kritika teoriji „hozjajstvennogo prava“* (4-e izd.). Reprint. Moskva: Statut. [Июффе О.С. (2020), *Избранные труды по гражданскому праву: Из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теорию „хозяйственного права“* (4-е изд.). Москва: Статут].
- Jansen, N. (2003). *Die Struktur des Haftungsrechts - Geschichte, Theorie und Dogmatik außervertraglicher Ansprüche auf Schadenersatz*. Jus Privatum 76. Tübingen: Mohr Paul Siebeck.
- Jug, J. (2015). Naknada buduće štete. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 36(1), pp. 467-488.
- Knetsch, J. (2017). European Tort Law. In: Giliker, P. (ed.) (2017), *Research Handbook on EU Tort Law*, pp. 342-360. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Kovačević, Lj. (2015). Personalno područje primene radnog zakonodavstva – (ne)pouzdanost kriterijuma za kvalifikaciju subjekata radnopravne zaštite. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke LXVI* (152/3), pp. 508-509.
- Loza, B., 1981. *Obligaciono pravo – opšti deo* (V izdanje). Sarajevo: "Dom štampe" Zenica.
- Lewis, R.K. (2007). *Tort law in practice: appearance and reality in reforming periodical payments of damages*. In: Neyers, J.W., Chamberlain, E. & Pitel, S.G.A. (eds.) (2007), *Emerging Issues in Tort Law*, pp. 487-508. Oxford: Hart Publishers.
- Markesinis, B.S. & Unberath, H. (2002). *The Remaining Grounds and the Law of Damages* (4th ed). Oxford and Portland (Oregon): Hart Publishing.
- Marković, B. (1992). Naknada štete usled smrti zakonskog davaoca izdržavanja. *Pravni život*, t. II (9-10), pp. 1414-1425.
- Matijević, B. (2018). Buduća šteta i mogućnosti njezine naknade. *Pravni zapisi*, IX(2), pp. 324-343.
- Matijević, B. (2008). Naknada štete u obliku rente i osigurana svota kod osiguranja od automobilske odgovornosti. U: Petrović, Z. (ur.) (2008), *Izmena Zakona o parničnom postupku, naknada štete i osiguranje*, pp. 206-250. Beograd: Udruženje za odštetno pravo.

- Mäsch, G. (2004). *Chance und Schaden: zur Dienstleisterhaftung bei unauflösbaren Kausalverläufen*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Medić, D. (2003). Osnovni teorijski i praktični problemi naknade štete u obliku rente. *Pravo – teorija i praksa* 20(1-2), pp. 35-46.
- Mijačić, M. (1987). Novčana naknada buduće nematerijalne štete. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, (27), pp. 89-109.
- Momčinović, H. (1986). *Pravo na zaračunavanje kamata u instrumentima za osiguranje plaćanja*. Zagreb.
- MOR (2013). *Inspekcija rada i neprijavljen rad u EU*. Ženeva: MOR.
- Moréteau, O. (2015). Basic Questions of Tort Law from a French Perspective. In: Koziol, H. (ed.) (2015), *Basic Questions of Tort Law from a Comparative Perspective*, pp. 3-95. Wien: Jan Sramek Verlag.
- Mrvić Petrović, N. (2021). Naknada štete zbog povrede prava na život u ruskom odštetnom pravu. U: Petrović, Z., Čolović, V. & Obradović, D. (ur.) (2021), *Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje*, pp. 203-216. Zbornik radova sa XXIV međunarodnog naučnog skupa. Beograd-Mionica: Institut za uporedno pravo.
- Mrvić Petrović, N. & Petrović, Z. (2018). Naknada štete u obliku rente u francuskom i engleskom pravu. U: Petrović, Z., Čolović, V. (ur.) (2018), *Odgovornost za štetu, naknada štete i osiguranje*, pp. 109-120. Beograd–Valjevo: Institut za uporedno pravo.
- Mrvić Petrović, N. & Petrović, Z. (2017). Odštetna renta zbog trajno povećanih potreba povređenog. U: Petrović, Z., Čolović, V. (ur.) (2017), *Odgovornost za štetu, naknada štete i osiguranje*, pp. 179-189. XX međunarodni naučni skup (Zrenjanin septembar, 2017). Beograd: Intermex.
- Mrvić Petrović, N., Petrović, Z. & Filipović, A. (2000). *Obavezno osiguranje od autoodgovornosti i naknada štete*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Mrvić Petrović, N., Petrović, Z. & Filipović, A. (2002). *Obavezno osiguranje od autoodgovornosti i naknada štete* (II izdanje). Beograd: Glosarijum.
- Mrvić Petrović, N., Ćirić, J. & Počuča, M. (2015). Medicinska veštačenja u krivičnom i parničnom postupku. *Vojnosanitetski pregled* 72(8), pp. 729-735.
- Mujović Zornić, H. & Petrović, Z. (2012). Odgovornost zdravstvenih ustanova za štete kao posledice lečenja. *Vojnosanitetski pregled* 69(8), pp. 692-299.
- Novaković, R. K. (1940). *Šteta i njena naknada (po Marselu Planiolu i ostalim piscima)*. Beograd: Međunarodna knjižarnica.
- Panov, S. *Porodično pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Paškvalin Bošković, V. (2014). Naknada štete u obliku novčane rente – zastara potraživanja – izgubljena napojnica. U: *Zbornik radova: Dani hrvatskog osiguranja*, pp. 33-42. Zagreb: Hrvatski ured za osiguranje.

- Perović, S. & Stojanović, D. (1980). *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*. Knjiga I. Gornji Milanovac – Kragujevac: Kulturni centar i Pravni fakultet.
- Petrović, Z. (1999). Renta za nematerijalnu štetu – povodom jedne sudske odluke. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine* 71(9), pp. 283-290.
- Petrović, Z. (2003). Zatezne kamate kod potraživanja naknade štete. *Pravo – teorija i praksa* 20(5-6), pp. 46-51.
- Petrović, Z. (1984). Međusobni odnos invalidnine i naknade štete po osnovu istog štetnog događaja. *Pravni život*, (8-9), p. 885.
- Petrović, Z. & Mrvić Petrović (2011). Entwicklung der lebensversicherung in Serbien bis zum Jahr 1947. In: Rohrbach, W. (Hrg.& Verleger) (2011), *Paradigmen in stürmischen Zeiten, Versicherungsgeschichte Österreiches*. Band X, pp. 981-876.
- Petrović, Z. & Mrvić-Petrović, N. (2012). *Naknada nematerijalne štete*. Beograd: Službeni glasnik.
- Petrović, Z. & Mrvić-Petrović, N. (2008). *Naknada štete zbog povrede fizičkog integriteta ličnosti*. Vojnoizdavački zavod: Beograd.
- Petrović, Z. & Smiljanić, I. (2020). Renta kao oblik naknade na ime izgubljene zarade. U: Petrović, Z., Čolović, V. & Obradović, D. (2020). *Prouzrokovanje štete, naknada štete i osiguranje*, pp. 149-174. Zbornik radova sa XXIII međunarodnog naučnog skupa. Beograd–Valjevo: Institut za uporedno pravo.
- Petrović, Z. & Todorović, V. (2004). *Naknada štete u obliku rente*. Beograd: Nomos.
- Petrušić, N. (1993). Ostvarivanje prava na valorizaciju novčane rente. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, XXXII*(32-33), str. 75-82.
- Pešić, N. (1992). Odmeravanje naknade nematerijalne štete za telesnu povredu. *Pravni život*, br. 9-10.
- Pieters, D. & Zaglmayer, B. (2006). *Social Security Cases in Europe: National Courts*. Antwerpen – Oxford: Intersentia and European Institute of Social Security.
- Pušac, J. (2015). Uloga veštaka u parnicama za naknadu izmakle koristi. *Časopis vještak*, 1(4), pp. 489-495.
- Rached, H. & Jousset, N. (2019). La force contraignante de la nomenclature Dintilhac à l'épreuve du principe de réparation intégrale du prejudice. *La Revue de Médecine Légale*, 10(1), pp. 16-25.
- Radišić, J. (1979). *Imovinska odgovornost i njen doseg*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Ristić, S. (2008). Renta. *Bilten Okružnog suda u Kraljevu*, 4.
- Rompe, G. & Erlenkämper, A. (Hrsg) (2004). *Begutachtung der Haltungs - und Bewegungsorgane* (IV Auflage). Stuttgart: Georg Thieme Verlag.

- Rohrbach, W. (Hrg. und Verleger) (2011). *Paradigmen in stürmischen Zeiten, Versicherungsgeschichte Österreiches*. Band X. Wien: Publ. W. Rohrbach.
- Rzaev, O.Š. (2017). Pravo na возмеšćenije nedogovornog ušćerba kak juridićeskoje posledstvije akta prićinennia vreda. *Vestnik Nižegorodskogo universiteta im. N.I. Lobaćevskogo*, (6), pp. 139-142. [Рзаев, О.Ш. (2017). Право на возмещение внедоговорного ушćерба как юридическое последствие акти причиненния вреда. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского* (6), 139-142].
- Savanović, A., Lakić, A., Timotijević, J. & Kovaćević, M. (2021). *Radnici drugog reda: nestandardni rad u Srbiji*. Beograd: Zajednićko – platforma za teoriju i praksu društvenih nauka.
- Salma, J. (2013). Renta kao oblik naknade deliktne materijalne štete. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2, pp. 39-57. doi:10.5937/zrpfns47-4341.
- Slesarev, V.L. (1989). *Ekonomićeskije sankcii v sovjetskom graždanskom prave*. Krasnojarsk: Krasnojarski univerzitet. [Слесарев, В.Л. (1989). *Экономические санкции в советском гражданском праве*. Красноярск: Красноярский университет].
- Sadikov O.N. (ur.) (2006). *Graždanskoje pravo: Ućebnik*. II tom. Moskva: Juridićeskaja firma „Kontrakt“, „Infra-M“. [Садиков, О.Н. (ред.). 2006. *Гражданское право: Учебник*. Том II. Москва: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: «ИНФРА-М»].
- Smirnov, V. T. & Sobćak, A. A. (1983). *Obšćee ućenie o deliktnyh objazatel'stvah v sovetskom prave*. Lenjingrad: Lenjingradski gosudarstvenny univerzitet im. A.S. Puškina. [Смирнов В.Т. & Собчак А.А. (1983). *Общее учение о деликтных обязательствах в советском праве*. Ленинград: Ленинградский государственный университет имени А.С.Пушкина].
- Staake, M. (2014). *Gesetzliche Schuldsverhältnisse*. Heidelberg: Springer.
- Stanišić, S. (2019). *Obligaciono pravo – opšti dio*. Knjiga III. Banja Luka: Apreiron univerzitet.
- Stanković, O. (1968). *Naknada imovinske štete*. Beograd: Savremena administracija.
- Stanković, O. (1975). *Naknada štete u obliku rente*. Beograd: Savremena administracija.
- Stanković, O. (1998). *Naknada štete*. Priredio Z. Ivošević. Beograd: Nomos.
- Stanković, O. (1972). *Naknada za pojaćane napore i umanjenje životne aktivnosti*. Beograd: Službeni list SFRJ.
- Stanković, O. (1978). Naknada štete (imovinske i neimovinske) prema Zakonu o obligacionim odnosima. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 26(3-5), pp. 483-494.

- Subić, M. (1998). Naknada štete u obliku novčane rente. U: Petrović, Z. (ur.) (1998). Prouzrokovanje štete i njena naknada. Budva: Perimex, pp. 31-45.
- Švajcarski Zakonik o obligacijama, 1962. Predgovor: M. Konstantinović. Prevod: M. Toroman, S. Arandelović. Beograd: Savremena administracija.
- Vezina, N. (1993). Préjudice matériel, corporel et moral: variations sur la classification tripartite du préjudice. *Revue de droit de l'Université de Sherbrooke*, 24(1), pp. 161-184.
- Viney, G. (2008). Tort Liability. In: G. A. Bermann, E. Picard (eds.) (2008). *Introduction to French Law*, pp. 237-262. Austin–Boston: Wolters Kluwer.
- Voegeli, W. (1980). Funktionswandel des Delikts- und Schadensrecht. *Kritische Justiz* 13(2), pp. 135-155.
- Vizner, B. (1978). *Komentar Zakona o obavezama (obligacionim) odnosima*. Knjiga II. Zagreb: izdanje autora, štampa Riječka tiskara.
- Von Bar, C. (ed.) & Study Group on A European Civil Code (2009). *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another (PEL Lieb.Dam)*. Vol. VII. Oxford: Oxford University Press.
- Vragović, D. (2019). Razgraničenje instituta doprinosa oštećenika vlastitoj šteti i podijeljene odgovornosti za štetu. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 69(5-6), pp. 871-898.
- Vučković, V. (1992). Naknada buduće nematerijalne štete. *Pravni život*, t. II(9-10), pp. 1529-1439.
- Vujović, M., Nikolić, N., Ružić, B. (2013). *Dostojanstven rad i siva ekonomija*. Beograd: Fondacija Centar za demokratiju.
- Yagelnitskiy, A. (2021). Basics of Russian Tort Law. In: Bussoni, M. & Sebok, A.J. (ed.) (2021), *Comparative Tort Law – Global Perspectives* (2nd edition), pp. 355-372. Cheltenham: Edward Elgar Publ.
- Zimmermann, R. (2004). *Comparative Foundations of European Law of Set-Off and Prescription*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zvekov, V.P. (2007). *Objazatel'stva vsledstvie pričinenija vreda v kollizionnom prave*. Moskva: Wolters Kluwer. [Звеков, В. Петрович (2007). *Обязательства вследствие причинения вреда в коллизионном праве*. Moskva: Wolters Kluwer].

IZVORI SA INTERNETA

- AREDOC, (2019). *La nomenclature des postes de préjudice de la victime directe: bilan 2019*. Dostupno na: <https://www.aredoc.com/wp-content/uploads/2019/12/La-nomenclature-des-postes-de-pr%C3%A9judice-Bilan-2019.pdf>, (8. 2. 2021).

- Aynès, L. (2007). Quelques données juridiques. Conférence Cour de Cassation, 26. Avril 2007, 1. Dostupno na: https://www.courdecassation.fr/IMG/File/pdf_2007/26-04-2007/26-04-2006_aynes.pdf, (4. 5. 2018).
- Bocharov, T. (2021). Is there a "compensation culture" in contemporary Russia? The role of liability insurance, non-pecuniary damages, and legal profession in personal injury litigation. *Oñati Socio-Legal Series* 11(2), pp. 556–588. Dostupno na: <https://doi.org/10.35295/osls.iisl/0000-0000-0000-1141>, (20. 5. 2021).
- Canarsa, M. (2002). Compensation for Personal Injury in France. *The Cardozo Electronic Law Bulletin*, vol. 8. Dostupno na: <http://www.jus.unitn.it/cardozo/review/2002/cannarsa.pdf>, (19. 1. 2021).
- Carpenter, G. (2010). Periodic Payments Order – Issues and Implications for Reinsurance. *Issues*. 14. 10. 2010. Dostupno na: <http://www.gccapitalideas.com/2010/10/14/periodic-payment-orders-%E2%80%93-issues-and-implications-for-reinsurance/>, (5. 5. 2018).
- Cropper, R. & Wass, V. (2009). Periodical payments awards and the transfer of risk. In: J.O. Ward & R.J. Thornton (Eds.) (2009). *Personal Injury and Wrongful Death Damages Calculations: Transatlantic Dialogue (Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis)*, pp. 159–191. Bingley: Emerald. Dostupno na: [https://doi.org/10.1108/S1569-3759\(2009\)0000091019](https://doi.org/10.1108/S1569-3759(2009)0000091019), (23. 3. 2021).
- Devaney, M. (2009). A Comparative Assessment of Personal Injuries Compensation Schemes: Lessons for Tort Reform?. *Electronic Journal of Comparative Law*, vol. 13.3 (September 2009). Dostupno na: <http://www.ejcl.org/133/art133-2.pdf>, (18. 4. 2021).
- Denimal, M. (2016). *La réparation intégrale du préjudice corporel: réalités et perspectives*. Droit. Université du Droit et de la Santé - Lille II. Dostupno na: <http://edocorale74.univ-lille2.fr/>, (19. 1. 2021).
- Hardman, M. (2005). Periodical Payments A Defendant's Lawyer's Perspective (March 5, 2005). Dostupno na: <https://www.actuaries.org.uk/system/files/documents/pdf/hardman.pdf>, (5. 5. 2020).
- Houssin, S. & Tordjmann, E. (2020). Le déficit fonctionnel permanent. *Journal du Droit de la Santé et de l'Assurance – Maladie (JDSAM)* 2(26), p. 28-33. <https://www.cairn.info/revue-journal-du-droit-de-la-sante-et-de-l-assurance-maladie-2020-2-page-28.htm>, (4. 2. 2021).
- Ivanov, Z. & Govedarica, V. (2020). Sudskomedicinsko veštačenje naknade štete zbog trajno povećanih potreba. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine* 92(2), pp. 228-243. doi: <https://doi.org/10.5937/gakv92-23193>.
- Klett, B. (2011). Schadensersatzrente: Die Rahmenbedingungen aus dem Verfahrensrecht und aus dem Anwaltsrecht, HAVE Personen Schaden Forum, januar 2011, pp. 65-91. Dostupno na: <https://www.eversheds-sutherland>.

- com/documents/global/switzerland/Publications/HAVE_Personen-Schaden-Forum_Januar_2011.pdf, (21. 3. 2021).
- Kingisepp, M. (2003). Scope of Claim for Consequential Damage in Delict Law. *Juridica International*. VIII, pp. 203-210. Dostupno na: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2003_1_203.pdf, (6. 6. 2021).
- Le Concours médical (2001). *Barème indicative d'évaluation des taux d'incapacité en droit commun*, 2001. Dostupno na: http://www.expertisemedicale.be/upload/documents/documentation/Bareme_indicatif_d_evaluation.pdf, (21. 3. 2021).
- Lee, J. (2014). Two Defining Features of Russian Tort Law: Their Rationale and Legal Effect. *Review of Central and East European Law* [online], 39(2), 109–143. Dostupno na: <https://doi.org/10.1163/15730352-00000015>, (11. 5. 2021).
- Lewis, R.K. (2006). The politics and economics of tort law: Judicially imposed periodical payments of damages. *Modern Law Review* 69(3), pp. 418-442. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2006.00590>.
- Moréteau, O. (2013). France: French Tort Law in the Light of European Harmonization. *Journal of Civil Law Studies* 6(2), pp. 760-801. Dostupno na: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/jcls/vol6/iss2/15>, (3. 3. 2020).
- Norris, W. (2005). Periodical Payments: the first six Months. 39 *Essex Chambers*, 4. 10. 2005, 33, http://www.39essex.com/docs/articles/WN_Periodical_Payments_first_six_months_Oct_05.pdf, (5. 5. 2018).
- Plant, M.L. (1984). Periodic Payment of Damages for Personal Injury. *Luisiana Law Review*, 44(5), pp. 1327-1340. Dostupno na: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/lalrev/vol44/iss5/11>, (5.5. 2021).
- Tabunščikov, A.T. & Pšenik, L. Ju. (2019). Soderžanie ponjatija „moral’nyj vred“ v rossijskoj civilističkoj nauke. *Elektronski arhiv otvorenog pristupa Belgorodskog gosudarstvennogo universiteta* (Elektronnyj resurs). Belgorod. [Содержание понятия «моральный вред» в российской цивилистической науке / А.Т. Табунщиков, Л.Ю. Пшеник // *Электронный архив открытого доступа Белгородского государственного университета*. Электронный ресурс. - Белгород, 2019]. Dostupno na: <http://dspace.bsu.edu.ru/handle/123456789/27988> (18. 3. 2021).
- Van Gerven, W., Larouche, P. & Lever, J. (2000). *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*. Oxford: Hart Publishing. Chapter 8. Dostupno na: <http://www.casebooks.eu/tortLaw/chapter8/>, (5. 5. 2020).
- Vismara, L., Sprung, N., Tews, M., Allen, M., Gilbert, P., Piggot, G., Mlynarczyk, J-P. & Maroto, F. 2014. A Comparison of Compensation for Personal Injury Claims in Europe. *Gen Re Claim Focus*. January. Dostupno na: <https://>

- www.genre.com/knowledge/publications/claimsfocus-pc-201309-en.html, (4. 5. 2018).
- Weitenberg, M. (2008) Terminology. In: Koziol H., Schulze R. (eds) (2008). *Tort Law of the European Community. Tort and Insurance Law*, vol 23. pp. 309-340. Vienna: Springer. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/978-3-211-77586-8_14, (4. 6. 2019).
- Williams, A., Brossart, F., Cernesson, C., Brown, D., Gwinnett, C., Howard, S., Marks, S., Monk, J., Reid, J., & Yeates, G. (2002). *Periodical Payments and the Courts Act, Working Party. Institute and Faculty of Actuaries*. Dostupno na: <https://www.actuaries.org.uk/.../periodic-payments-and-courts-...>, (5. 5. 2018).

PRAVNI IZVORI

Evropska unija

- EZ COM (1998) 219 final, Brussels, 7. 4. 1998. Communication from the Commission of the European Communities On Undeclared Work.
- EC (2003). *European disability rating scale*, 2003/2130 (INI). Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/committees/juri/20040223/505310EN.pdf>, (24. 4. 2021). Usvojena verzija: *European physical and mental disability rating scale*, dostupno na: https://www.ecb.europa.eu/careers/pdf/annex_II_staff_rules_ft.pdf.

Francuska

- Avant-Projet Catala, 2005. Avant-projet de réforme du droit des obligations et de la prescription, 22. 9. 2005. Dostupno na: http://www.justice.gouv.fr/art_pix/RAPPORTCATALASEPTEMBRE2005.pdf, (15. 5. 2021).
- Barème de capitalization, 2020. *Gazette du Palais*. Dostupno na: <https://www.gazette-du-palais.fr/bareme-de-capitalisation/>, (3. 5. 2020).
- Civil des français, 1804. [Francuski Građanski zakonik]. Ažurirana verzija od 1. 1. 2021. godine. Dostupno na: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721, (4. 2. 2021).
- Cour l'appel de Paris, 2012. Indemnisation des dommages corporels Recueil méthodologique, version du 20 mars 2012, p. 5. Dostupno na: http://www.avocatparis.org/system/files/worksandcommissions/BAREME_INDEMNISATIONPREJUDICE_CORPOREL_CA_PARIS.pdf, (19. 1. 2021).
- Cour de cassation, civile, 2019. Chambre civile 2, 24 octobre 2019, 18-14.211. *Publié au bulletin*. ECLI:FR:CCASS:2019:C201304. <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000039307213/#:~:text=ALORS%20QU'en%20cas%20de,compte%20de%20la%20part%20de>

- Décret n° 2011-76 du 19 janvier 2011 relatif au caractère de gravité des accidents médicaux, des affections iatrogènes et des infections nosocomiales prévu à l'article L. 1142-1 du code de la santé publique [Dekret br. 2011-76 od 19. januara 2011. o karakteru ozbiljnih medicinskih povreda, jatrogenih stanja i infekcija u skladu sa članom L. 1142-1 Zakona o javnom zdravlju], *Journal Officiel*, n°0017 du 21 janvier 2011; dostupno na: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/decret/2011/1/19/ETSP1025203D/jo/texte>.
- Loi n° 85-677 du 5 juillet 1985 tendant à l'amélioration de la situation des victimes d'accidents de la circulation et à l'accélération des procédures d'indemnisation, [Zakon br. 85-677 od 5. jula 1985. godine za poboljšanje položaja žrtava saobraćajnih nezgoda i ubrzanje postupaka naknade], *Journal Officiel* du 6 juillet 1985. U redakciji iz 2010 dostupno na: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006068902/2010-01-14/>.
- Loi n° 2006-1640 du 21 décembre 2006 de financement de la sécurité sociale pour 2007, *Journal Officiel*, n° 296, 22 décembre 2006.
- Ordonnance n° 2016-131 du 10 février 2016 portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations *Journal Officiel*, n° 0035 du 11 février 2016. ELI: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/2016/2/11>.

Engleska i Vels

- Civil Procedure Rules, 1998. [Pravila parničnog postupka]. Statutory Instruments, no. 3132 (L. 17). Sa kasnijim izmenama dostupno na: <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil>, (15. 5. 2018).
- Courts Act, 2003. [Zakon o sudovima]. Dostupno na <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/39/contents>, (4. 5. 2018).
- Damage Act, 1996. [Akt o šteti]. Sa izmenama koje treba da stupe na snagu 21. 5. 2021. Dostupno na: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/48/contents>, (10. 5. 2021).
- Fatal Accident Act, 1976. [Akt o nezgodi sa smrtnim ishodom]. Dostupno na http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1976/30/pdfs/ukpga_19760030_en.pdf, (7. 5. 2018).
- Goobald v. Mahmood* (2005) All ER (D) 251 (Apr). Dostupno na: <https://lexisweb.co.uk/cases/2005/april/godbald-v-mahmood>.
- Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act) 1934. [Akt o pravnoj reformi (različitim odredaba)] Dostupno na: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo5/24-25/41/contents>, (5. 5. 2018).
- New discount rate for personal injury claims, 2019. Dostupno na: <https://www.gov.uk/government/news/lord-chancellor-announces-new-discount-rate-for-personal-injury-claims>, (15. 6. 2019).
- Ogden Tables, 2020. Actuarial Tables With explanatory notes for use in Personal Injury and Fatal Accident Cases. Eighth edition. Government Actyari's

Department. Dostupno na: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/901871/Ogden_Tables_8th_Edition.pdf, (10. 5. 2021).

The Damages (Variation of Periodical Payments) Order 2005. [Smernice o šteti (varijante periodičnih plaćanja)]. Statutory Instrument No. 841. Dostupno na: <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2005/841/made>, (4. 5. 2018).

Thompstone v Tameside and Glossop Acute Services NHS Trust and other appeals [2008] EWCA Civ 5, [2006] All ER (D) 333 (Nov). Dostupno na: https://www.lawjournals.co.uk/cases_referred/tameside-glossop-acute-services-nhs-trust-v-thompstone-2008-ewca-civ-5/, (5. 5. 2018).

Nemačka

Bürgerliches Gesetzbuch – BGB (Deutschland) (1881-2002). In der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (*BGBI.* I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 4 Absatz 6 des Gesetzes vom 7. Mai 2021 (*BGBI.* I S. 850) geändert worden ist. [Nemački Građanski zakonik u objavljenj verziji od 2. 1. 202. sa kasnijim izmenama]. Dostupno na: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>, (23. 3. 2018).

Socialgesetzbuch II (2003). Zweites Buch (II) – Grundsicherung für Arbeitssuchende – (Artikel 1 des Gesetzes vom 24. Dezember 2003, *BGBI.* I S. 2054. In der Fassung der Bekanntmachung vom 13. Mai 2011 (*BGBI.* I S. 850, 2094), das zuletzt durch Artikel 6 des Gesetzes vom 25. Juni 2021 (*BGBI.* I S. 2020) geändert worden ist. Dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_2/, (24. 5. 2019).

BGH NJW 01, 1640. BGH, Urteil vom 6. Februar 2001 - VI ZR 339/99. Dostupno na: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=23420&pos=0&anz=1>.

BGH NJW 90, 2542. BGH, Urteil vom 31. 5. 1990 – VI ZR 336/89. Dostupno na: https://lorenz.userweb.mwn.de/urteile/NJW90_2542.htm.

BGH, 6. 9. 2004 - VI ZR 60/03. Dostupno na <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&Datum=Aktuell&nr=29437&linked=pm>.

BGH Urteil VI ZR 342/02 vom 27. 01. 2004. Dostupno na: <https://dejure.org/>.

BHG, 18. 2. 1992 – VI ZR 367/90. Dostupno na: <http://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&sid=989d-894c84e9d1fb9f95dd8aebd841e1&nr=101597&pos=0&anz=1&Blank=1.pdf>.

BGH Urteil v. 9. 11. 2020 – VI ZR 300/08. Dostupno na: <https://datenbank.nwb.de/Dokument/Anzeigen/383099/>.

BGH VersR 1990, 317, prema izvodu iz: OLG-Hamm-Urteil 9 U 123/05 od 6. 6. 2008; ECLI:DE:OLGHAM:2008:0606.9U123.05.00.

- OLG Brandenburg, 12 U 263/08 vom 23. 6. 2011. Dostupno na: <https://openjur.de/u/284734.html>.
- OLG Hamm., I. 9 U 123/05, vom 6. 6. 2008. ECLI:DE:OLG-HAM:2008:0606.9U123.05.00.
- OLG Hamm, 6 U 451/85 vom 9. 2. 1989. Dostupno na: <https://openjur.de/u/269108.html>.
- OLG Karlsruhe, 13 U 110/04 vom 8. 3. 2005. Dostupno na: <https://openjur.de/u/354453.html>.
- OLG Koblenz Urteil 12 U 1400/05 vom 19. 11. 2005. Dostupno na: <https://dejure.org/>.
- OLG Schleswig, 7 U 34/07 vom 6. 9. 2007. Dostupno na: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Gericht=OLG%20Schleswig&Datum=06.09.2007&Aktenzeichen=7%20U%2034/07>.
- OLG Zweibrücken 5 U 6/07, vom 22. 4. 2008; ECLI: DE:POLG-ZWE:2008:0422.5U6.07.OA.
- LG Kleve, Urteil vom 9. 2. 2005 - 2 o 370/01. Dostupno na: <https://openjur.de/u/106405.html>.

Ruska Federacija

- Građanski zakonik Ruske Federacije (1996). *Гражданский кодекс Российской Федерации*. II deo, usvojen 22. decembra 1995. godine, objavljen 26. januara 1996 N 14-FZ. Savezni zakon „O početku primene drugog dela Građanskog kodeksa Ruske Federacije“. [Федеральный закон „О введении в действие части второй Гражданского кодекса Российской Федерации“]. U poslednjoj redakciji od 9. 3. 2021. dostupno na: <https://legalacts.ru/kodeks/GK-RF-chast-2/>, (22. 3. 2020).
- Ustav Ruske Federacije (1993). *Конституция Российской Федерации*. Usvojen na referendumu 12. 12. 1993. sa izmenama od 1. 7. 2020. Dostupan na Službenom internet portalu pravnih informacija (<http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202007040001>), (22. 3. 2020).
- Odluka Ustavnog suda RF od 25. Juna 2019, N 25-P “O proveri ustanovnosti st. 3 čl. 1085 I st. 1 čl. 1087 Građanskog zakonika Ruske Federacije u vezi sa žalbom građanina E. M. Vorona. [Постановление Конституционного Суда РФ от 25 июня 2019 г. N 25-П „По делу о проверке конституционности пункта 3 статьи 1085 и пункта 1 статьи 1087 Гражданского кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Э.М. Ворона“. Dostupno na: <https://legalacts.ru/doc/postanovlenie-konstitutsionnogo-suda-rf-ot-25062019-n-25-p-po/>, (22. 3. 2020).
- Odluka Ustavnog suda RF od 5. 6. 2012 N 13-P “O proveri ustavnosti tač. 2 čl. 1086. GK Ruske Federacije u vezi sa žalbom građanina Ju. G. Timašova. [Постановление Конституционного Суда РФ от 05.06.2012 N 13-П „По делу о проверке конституционности положения пункта 2 статьи

- 1086 Гражданского кодекса Российской Федерации в связи с жалобой гражданина Ю.Г. Тимашова“. Dostupno na: https://www.szrf.ru/szrf/docslst.php?md=0&nb=100&year=&issid=1002012024000&div_id=5, (22. 3. 20120).
- Savezni zakon od 24. jula 1998 „O obaveznom socijalnom osiguranju od nesrećnih slučajeva na radu i profesionalnih bolesti“ u redakciji od 1. januara 2021. [Федеральный закон от 24 июля 1998 г. „Об обязательном социальном страховании от несчастных случаев на производстве и профессиональных заболеваний“ N 125-ФЗ]. Dostupno na: <https://docs.cntd.ru/document/901713539>.
- Savezni zakon od 24. 10. 1997. „O minimalnim životnim troškovima u Ruskoj Federaciji“ N 134-FZ (redakcija od 29. 12. 2020 N 473-FZ). [Федеральный закон „О прожиточном минимуме в Российской Федерации“]. Dostupno na: <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-24101997-n-134-fz-o/>.
- Odluka Plenuma Vrhovnog suda RF od 26. 1. 2010, br. 1 „O sudskoj primeni građanskog zakonodavstva kojim se uređuju obligacioni odnosi zbog štete po život ili zdravlje građanina“. [Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 26.01.2010 N 1 “О применении судами гражданского законодательства, регулирующего отношения по обязательствам вследствие причинения вреда жизни или здоровью гражданина”]. *Российская газета - Федеральный выпуск*, N24(5103), (5.2.2021).
- Odluka od 30. 9. 2020., sudskog veća Habarovskog rejonskog suda. Dostupno na: https://epp.genproc.gov.ru/ru/web/proc_27/sections?section=54027804, (23. 3. 2021).
- Odluka od 21. maja 2009. godine Komaričeskog rejonskog suda Brjanske oblasti. Dostupno na: http://komarichsky.brj.sudrf.ru/modules.php?name=document_sud&id=56, (23. 3. 2021).
- Rešenje od 3. juna 2016. godine. Meščanski rejonski sud Moskve. N 2-1033/2016. Dostupno na: [www.mos-gorsud.ru > cases > docs > content](http://www.mos-gorsud.ru/cases/docs/content), (23. 3. 2021).

***Tekstovi zakona primenjivanih
na prostoru jugoslovenskih država do 1978.***

- Opšti građanski zakonik (1811). Austrijski građanski zakonik, proglašen 1. juna 1811. pod naslovom Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erbländer (Opći građanski zakonik za njemačke nasljednje teritorije). Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/AUSTRIJSKI_GRADANSKI_ZAKONIK.pdf.
- Bogišić, B. (1888). Opšti imovinski zakonik za Knjaževinu Crnu Goru. Donet 25. 3. 1888. Sa izmenama u II izdanju od 14. januara 1898. godine. Fototipsko izdanje. Cetinje: Obod.
- Građanski zakonik za Kraljevinu Srbiju, 1844. Tekst od 11. marta sa dopunama od 5. maja 1864. godine dostupan na sajtu <http://harmonijus.org>.

Zakoni Republike Srbije

- Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2005, 72/2011- dr. zakon i /2015.
- Zakon o agencijskom zapošljavanju, *Službeni glasnik RS*, br. 86/2019.
- Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje, *Službeni glasnik RS*, br. 84/2004, 61/2005, 62/2006, 5/2009, 52/2011, 101/2011, 7/2012, 8/2013, 47/2013, 108/2013, 6/2014, 57/2014, 68/2014, 5/2015, 112/2015, 5/2016, 7/2017, 113/2017, 7/2018, 95/2018, 4/2019, 85/2019, 5/2020, 153/2020, 6/2021, 44/2021.
- Zakon o državnim službenicima i nameštenicima, *Službeni glasnik RS*, br. 79/2005, 81/2005, 83/2005, 64/2007, 67/2007, 116/2008, 104/2009, 99/2014, 94/2017, 95/2018, 157/2020.
- Zakon o finansijskom obezbeđenju, *Službeni glasnik RS*, br. 44/2018.
- Zakon o kulturi, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009, 13/2016, 30/2016, 6/2020, 47/2021.
- Zakon o obaveznom osiguranju u saobraćaju, *Službeni glasnik RS*, br. 51/2009, 78/2011, 101/2011, 93/2012 i 7/2013 – odluka US.
- Zakon o obligacionim odnosima, *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 – odluka USJ i 57/89; *Službeni list SRJ*, br. 31/93, *Službeni list SCG*, br. 1/2003 – Ustavna povelja, *Službeni glasnik RS*, br. 18/2020.
- Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 71/2011, 49/2013 – odluka US, 74/2013 – odluka US, 55/2014, 87/2018, 18/2020.
- Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju, *Službeni glasnik RS*, br. 34/2003, 64/2004 – odluka USRS, 84/2004 – dr. zakon, 85/2005, 101/2005 – dr. zakon, 63/2006 – odluka USRS, 5/2009, 107/2009, 93/2012, 62/2013, 108/2013, 75/2014, 142/2014, 73/2018, 46/2019 – odluka US i 86/2019.
- Zakon o pojednostavljenom radnom angažovanju na sezonskim poslovima, *Službeni glasnik RS*, br. 50/2018.
- Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju, *Službeni glasnik RS*, br. 4/2009, 10/2013 – dr. zakon, 101/2016.
- Zakon o policiji, *Službeni glasnik RS*, br. 6/2016, 24/2018, 28/2018.
- Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 – odluka US, 91/2019, 91/2019 – dr. zakon.
- Zakon o privrednim društvima, *Službeni glasnik RS*, br. 36/2011, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018, 95/2018 i 91/2019.
- Zakon o radu, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/17, 95/18 – autentično tumačenje.
- Zakon o vojsci, *Službeni glasnik RS*, br. 116/2007, 88/2009, 101/2010 – dr. zakon. 10/2015, 88/2015 – odluka US, 36/2018, 94/2019, 74/2021 – odluka US.
- Zakon o zateznoj kamati, *Službeni glasnik RS*, br. 119/2012.

Ostali propisi, odluke, statistički izveštaji

- Odluka o bližim kriterijumima i načinu obračunavanja rezervisanih šteta, *Službeni glasnik RS*, br. 86/2007.
- Odluka Ustavnog suda br. IUz-82/2009 od 12. jula 2012, *Službeni glasnik RS*, br. 73/2012.
- Poseban kolektivni ugovor za radno angažovanje estradno-muzičkih umetnika i izvođača u ugovorničtvu, *Službeni glasnik RS*, br. 23/2015.
- Pravilnik o utvrđivanju profesionalnih bolesti, *Službeni glasnik RS*, br. 14/2019.
- RZS (2020). *Demografska statistika*, 2019. Beograd: Republički zavod za statistiku.

PREGLED KORIŠĆENE SUDSKE PRAKSE

Opštinski i osnovni sudovi

- P 7514/03 Drugog opštinskog suda u Beogradu od 17. 3. 2005. godine, presuda Okružnog suda u Beogradu Gž 5223/06 od 12. 4. 2006. godine i presuda Vrhovnog suda Srbije Rev 1582/06 od 7. 12. 2006, *Bilten Okružnog suda u Beogradu*, 2007/75, *Intermex*.
- P 2906/07 Četvrtog opštinskog suda u Beogradu od 4. 10. 2007, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.
- P br. 228/07 Opštinskog suda u Kučevu od 1. 9. 2009, arhiva Apelacionog suda.
- P. 709/08 Opštinskog suda u Nišu i presuda Apelacionog suda u Nišu Gž 3583/10, *Bilten Apelacionog suda u Nišu*, br. 1/2010, pp. 57-58.
- P br. 3070/07 Opštinskog suda u Nišu od 4. 5. 2007. i presuda Okružnog suda u nišu Gž Br. 2948/07 od 21. 8. 2007, *Bilten Okružnog suda u Nišu* br. 28/2008; sudska praksa iz baze *Intermex*).
- P 3237/15 Osnovnog suda u Kruševcu od 30. 8. 2016, arhiva Dunav osiguranje, a.d.o., Glavna filijala Kruševac.
- 5 P br. 8549/2010 Osnovnog suda u Nišu od 19. 2. 2013. godine, elektronska baza *Intermex*.
- P II-5194/2011 Osnovnog suda u Novom Sadu od 2. 7. 2014, arhiva „Milenijum osiguranja“ a.d.o Beograd.
- P 1342/13 Osnovnog suda u Novom sadu P-1342/13 od 11. 10. 2013. godine) - *Intermex*.
- 18.P 1655/11 Osnovnog suda u Sremskoj Mitrovici, Sudska jedinica Ruma od 13. 5. 2013. godine, arhiva „Milenijum osiguranja“ a.d.d.
- P 2254/2013 Osnovnog suda u Trsteniku od 21. 8. 2015, arhiva kompanije „Dunav osiguranje“ a.d.p. – glavna filijala Kruševac.

P broj 13861/10 Prvog osnovnog suda u Beogradu od 17. 6. 2014. g., arhiva Apelacionog suda.

70 P. br. 7150/11 Prvog osnovnog suda u Beogradu od 18. 3. 2013, arhiva „Milenijum osiguranje“ a.d.o. Beograd.

7 P. 21954/12 Trećeg osnovnog suda u Beogradu od 10.12. 2015, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

P 7742/14 Prvog osnovnog suda u Beogradu od 9. 2. 2017, arhiva Suda.

P 18588/11 Prvog osnovnog suda u Beogradu od 28. 10. 2013, arhiva Suda.

Okružni i viši sudovi

Gž br. 1905/85, Okružni sud u Banja Luci, 3. 7. 1985. g. (iz arhive Vojnog pravobranilaštva, prema Petrović & Mrvić Petrović, 2008.

Gž 429/95 Okružnog suda u Sremskoj Mitrovici, 30. 3. 1995, nav. prema: Filipović, 1999: 84.

Gž 1846/91 Okružnog suda u Šapcu, 5. 12. 1991, prema: Petrović & Todorović, 2004, p. 57.

Okružni sud u Kraljevu

Gž 351/04, 10. 11. 2004, *Bilten Okružnog suda u Kraljevu*, 4/2008, elektronska baza *Intermex*.

Gž 1420/04, 25. 1. 2005, Ristić, 2008.

Gž 683/06, Ristić, 2008.

Gž 1074/06, 14. 9. 2006, *Bilten Okružnog suda u Kraljevu*, 4/2008, elektronska baza *Intermex*.

Gž 2297/06, 28. 12. 2006, Ristić, 2008.

Gž 2313/07, 18. 1. 2008, Ristić, 2008.

Okružni sud u Beogradu

Gž br. 2761/77 (Dragović, 1979, p. 23)

Gž 6531/99, 21. 10. 1999, arhiva Vojnog pravobranilaštva SRJ.

Gž 5223/06, 12. 4. 2006, elektronska baza *Intermex*.

Gž 4640/2016, Višeg suda u Novom Sadu, 30. 5. 2018. godine, dostupno na: http://www.ns.vi.sud.rs/bilten/sentence_gradjansko_pravo_obligaciono_pravo_naknada_buduce_stete/2

3P 54/10, Višeg suda u Nišu, 14. 5. 2012, arhiva *Milenijum osiguranja* a.d.o. Beograd.

Gž br. 400/88, Višeg suda u Pančevu od 7. 3. 1989.g, arhiva Vojnog pravobranilaštva, prema: Mrvić Petrović, Petrović & Filipović, 2002.

Apelacioni sudovi

Apelacioni sud u Beogradu

Gž 2015/10, 8. 7. 2010, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

Gž 1. 961/10, 8. 9. 2010, elektronska baza *Intermex*.

Gž 3613/10, 15. 6. 2011, dostupno na <http://www.bg.ap.sud.rs/lt/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/gz-3613-10.html>.

Gž 6115/10, 3. 2. 2011, arhiva Suda.

Gž 1. 3545/11, 3. 10. 2012, arhiva Suda.

Gž 3645/11, 22. 12. 2011, dostupno na: <http://www.bg.ap.sud.rs/lt/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/gz-3645-11.html>.

Gž 3047/12, 20. 2. 2014., dostupno na: <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudska-praksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/gz-3047-12>.

Gž 141/14, 3. 3. 2016, *Bilten Apelacionog suda u Beogradu*, br. 8/2016, baza sudskih odluka *Intermex*.

Gž 4608/12, 2. 7. 2014, arhiva Suda.

Gž 7359/13, 7. 8. 2015, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

Gž 1773/14, 31. 3. 2015, arhiva Suda.

Gž 5959/14, 20. 5. 2015, arhiva Suda.

Gž 1182/14, 20. 11. 2015, arhiva Suda.

Gž 7289/16, 9. 3. 2017, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

Gž 2433/17, 18. 5. 2017, elektronska baza *Intermex*.

Apelacioni sud u Kragujevcu

Gž 1869/11, 15. 9. 2011, dostupno na sajtu Suda: <http://www.kg.ap.sud.rs/gz-1869.11-naknada-stete.html>.

Gž 2/13 od 8. 7. 2013, *Intermex*.

Gž 2699/15, 21. 8. 2015, arhiva *Dunav osiguranja* a.d.o. – Glavna filijala Kruševac.

Gž 1705/16, 15. 6. 2017, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

Gž 992/17, 11. 9. 2017, arhiva *Dunav osiguranja*, a.d.o. – Glavna filijala Kruševac.

Gž 1170/90, 18. 7. 2019, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

Apelacioni sud u Novom Sadu

Gž 2144/11, 1. 9. 2011, elektronska baza *Intermex*.

Gž 4966/12, 15. 4. 2013, dostupno na <https://www.ns.ap.sud.rs/index.php/srl/sudska-praksa/424-gz-4966-12>.

Gž 2989/14, 10. 12. 2013, neobjavljeno, arhiva *Milenijum osiguranja* a.d.o. Beograd).

Gž 4091/14, 25. 3. 2015, elektronska baza *Intermex*.

Apelacioni sud u Nišu

3 Gž 1987/12, 25. 2. 2014, neobjavljeno, arhiva *Milenijum osiguranja* a.d.o. Beograd.

Gž 2431/13 od 19. 11. 2013, *Bilten Višeg suda u Nišu*, br. 33/2015, *Intermex*.

Vrhovni sud Srbije

- Gž 326/67, odluka 416, *Zbirka sudskih odluka iz građanskog prava (1973-1986)*.
Gž 4609/73, prema: Dragović, 1979, p. 22.
Gž 1279/75, prema: Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 125
Gž 178/76, odluka 531, *Zbirka sudskih odluka iz oblasti građanskog prava 1973-1986*.
Gž 498/85, 5. 3. 1985, prema: Filipović, 1999, p. 84.
Rev 2210/80, prema: Petrović & Todorović, 2004, p. 57.
Rev 1402/82, prema: Ćosić, 1996, p. 178.
Rev 2089/82, 10. 11. 1982, *Zbirka sudskih odluka*, knj. VII, sv. 2, 1982. g., sent. 120.
Rev 1344/83, prema: Pešić, 1992, p. 1487.
Rev1006/84, 24. 9. 1984, *Privrednopravni priručnik*, 1985.g., br. 4, p. 70.
Rev 1752/84, prema prilogu sudske prakse u: *Prouzrokovanje štete i njena naknada*, 2002, p. 188).
Rev 4313/98, 9. 9. 1998, neobjavljeno, arhiva Vojnog pravobranilaštva.
Rev2 1017/02, 10. 9. 2002, dostupno na <https://sirius.rs/praksa/3855>.
Rev 880/05, 10. 11. 2005, dostupno na: <https://vk.sud.rs/sr-lat/k%C5%BE-i-88005>.
Rev 1869/05, 29. 12. 2004, elektronska baza *Intermex*.
Rev 770/06, 13. 7. 2006, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-77006>.
Rev 1582/06, 7. 12. 2006, *Bilten Okružnog suda u Beogradu*, 2007/75, elektronska baza *Intermex*.
Rev 2312/06, 7. 3. 2007, *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu*, br. 26/2008, elektronska baza *Intermex*.
Rev 573/07, 24. 3. 2009., elektronska baza *Intermex*.
Rev 817/07 od 11. 3. 2008, prema: Ristić, 2008.
VSS, Odeljenje u Novom Sadu, Gž 803/79, 1. 1. 1979, *Glasnik AKV*, 1979 (7-8), p. 43.
Rev 4313/98, 9. 9. 1998, neobjavljeno, arhiva Vojnog pravobranilaštva.
Rev 1313/10 od 7. 6. 2001 (dostupno na: <https://sirius.rs/praksa>).

Vrhovni sud Vojvodine

- Rev 688/82, 1. 11. 1982, *Materijali sa sastanka pravника ZRS ZOIL Sarajevo*, 1983.
Rev 104/83, 24. 3. 1983, *Bilten Vrhovnog suda Vojvodine*, 1983, br. 2-3.
Rev 425/83, 22. 9. 1983, *Sudska praksa*, 1983, br. 12, p. 39.
Rev 940/87, prema: Petrović & Radovanov, 2001, p. 129.

Vrhovni kasacioni sud Republike Srbije

- Rev 2840/05, 8. 3. 2006, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-284005>.
- Rev 1545/10, 30.3.2011, dostupno na: <http://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-154510-obligaciono-pravo-izmakla-dobit>.
- Rev 434/2016, 2. 6. 2014, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-4342016-naknada-%C5%A1tete>.
- Rev 667/2014 od 1. 4. 2015, neobjavljeno, arhiva advokatske kancelarije Petrović.
- Rev 667/2014, 1. 4. 2015, neobjavljeno, arhiva *Milenijum osiguranja*, a.d.o. Beograd.
- Rev2 505/15, 20. 4. 2016, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev2-5052015-naknada-zarade>. <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-4342016-naknada-%C5%A1tete>.
- Rev2 716/2016, 11. 10. 2017, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev2-7162016-radno-pravo-naknada-%C5%A1tete>.; *sentenca iz odluke u: Bilten Vrhovnog kasacionog suda*, 2018 (3), p. 34.
- Rev 609/2017, 29. 11. 2017, dostupno na: <https://www.vk.sud.rs/sr-lat/rev-6092017-obligaciono-pravo-naknada-%C5%A1tete-izmakla-korist>.
- Rev 4992/2019, 11. 6. 2020., neobjavljeno, arhiva Advokatske kancelarije Petrović.

Vrhovni sud Jugoslavije

- Rev 257/67, 29. 2. 1968, *Zbirka sudskih odluka*, Savezni sud. knj. XII, 1/1968, odluka br. 44.

Savezni sud

- Gžs 26/79 od 17. 01. 1980. g, iz izvornika neobjavljene presude, arhiva Vojnog pravobranilaštva, prema: Petrović & Mrvić Petrović, 2008, p. 224.

Ostali izvori sudske prakse

- Bilten Vrhovnog suda Srbije*, 4/2008.
- Materijali sa sastanka pravnika ZRS ZOIL Sarajevo* (1983).
- Odgovori na sporna pravna pitanja nižih sudskih instanci sa područja Apelacionog suda usvojeni na sednici Apelacionog suda u Kragujevcu od 23. 11. 2016. godine, *Bilten Apelacionog suda u Kragujevcu*, 1/2017, *Intermex*.
- Odgovornost za štetu i naknada štete* (2000). Beograd: Glosarijum, p. 191.
- Petrović, Z. & Radovanov, A. (2001). *Deliktna odgovornost i naknada štete*. Novi Sad: Pravo.
- Prouzrokovanje štete i njena naknada* (2002). II. Budva: Perimeks.

Pregled sudske prakse, 1986/52, 1990/25.

Radovanov, A. (1996). *Načelni stavovi i zaključci Saveznog suda, vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda (1975-1990)*. Novi Sad: Pravo – teorija i praksa.

Sudska praksa, 1985/6.

Zbirka sudskih odluka (1970). Knjiga XV, sveska 1. Savezni sud: Beograd.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

347.426.6
343.296
347.426.6:343.61

МРВИЋ-Петровић, Наташа, 1961-

Naknada štete u obliku rente zbog telesne povrede ili smrti /
Nataša Mrvić Petrović, Zdravko Petrović. - Beograd : Institut za
uporedno pravo, 2021 (Novi Sad : Sajnos). - 211 str. ; 24 cm

Tiraž 200. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. -
Bibliografija: str. 191-206. - Summary: Damage compensation in
form of periodical payments due to bodily injury or death.

ISBN 978-86-80186-70-2

1. Петровић, Здравко, 1958- [аутор]
а) Накнада штете -- Смрт б) Накнада штете -- Повреда
телесног интегритета в) Накнада штете -- Новчана рента

COBISS.SR-ID 48121353